



EUROPEAN CONFERENCE

Conference Proceedings



**The VII International Science Conference
«SCIENCE, TRENDS AND PERSPECTIVES
OF DEVELOPMENT»**

February 21-23, 2022

Budapest, Hungary

SCIENCE, TRENDS AND PERSPECTIVES OF DEVELOPMENT

Abstracts of VII International Scientific and Practical Conference

Budapest, Hungary

(February 21 – 23, 2022)

SCIENCE, TRENDS AND PERSPECTIVES OF DEVELOPMENT

UDC 01.1

ISBN – 978-9-40364-506-3

The VII International Scientific and Practical Conference «Science, trends and perspectives of development», February 21 – 23, Budapest, Hungary. 292 p.

Text Copyright © 2022 by the European Conference (<https://eu-conf.com/>).

Illustrations © 2022 by the European Conference.

Cover design: European Conference (<https://eu-conf.com/>).

© Cover art: European Conference (<https://eu-conf.com/>).

© All rights reserved.

No part of this publication may be reproduced, distributed, or transmitted, in any form or by any means, or stored in a data base or retrieval system, without the prior written permission of the publisher. The content and reliability of the articles are the responsibility of the authors. When using and borrowing materials reference to the publication is required. Collection of scientific articles published is the scientific and practical publication, which contains scientific articles of students, graduate students, Candidates and Doctors of Sciences, research workers and practitioners from Europe, Ukraine, Russia and from neighboring countries and beyond. The articles contain the study, reflecting the processes and changes in the structure of modern science. The collection of scientific articles is for students, postgraduate students, doctoral candidates, teachers, researchers, practitioners and people interested in the trends of modern science development.

The recommended citation for this publication is: Hospodarenko H.M., Liubych V.V., Silifonov T.V. Yield formation of various soft winter wheat varieties and its components under different fertilizer systems // Science, trends and perspectives of development. Abstracts of VII International Scientific and Practical Conference. Budapest, Hungary 2022. Pp. 11-13.

URL: <https://eu-conf.com>.

TABLE OF CONTENTS

| AGRICULTURAL SCIENCES | | |
|-----------------------|---|----|
| 1. | Hospodarenko H.M., Liubych V.V., Silifonov T.V. YIELD FORMATION OF VARIOUS SOFT WINTER WHEAT VARIETIES AND ITS COMPONENTS UNDER DIFFERENT FERTILIZER SYSTEMS | 11 |
| 2. | Lopushniak V.I., Hrytsuliak H.M., Baran B.B. PROSPECTS OF USING BIOENERGY CULTURES FOR PHYTOREMEDIATION OF TURN-PODZOLE OIL-POLLUTED SOILS | 14 |
| 3. | Караулов В.Д., Юрасов С.М. ОЦІНКА ЯКІСТЬ ВОД САСИЦЬКОГО ВОДОСХОВИЩА ЗА НЕБЕЗПЕКОЮ ІРИГАЦІЙНОГО ЗАСОЛЕННЯ ҐРУНТУ | 22 |
| 4. | Лемішко С.М., Черних С.А., Автухович С.С. ЕФЕКТИВНІСТЬ ЗАСТОСУВАННЯ СТИМУЛЯТОРУ РОСТУ МУВЕР-С В ПОСІВАХ ГРЕЧКИ В УМОВАХ ПІВНІЧНОГО СТЕПУ УКРАЇНИ | 26 |
| 5. | Мостепанюк В.А., Осадчук О.В. ФІТОСАНІТАРНИЙ СТАН ДУБОВИХ НАСАДЖЕНЬ У РУДНИЦЬКОМУ ЛІСНИЦТВІ ДП «КРИЖОПІЛЬСЬКЕ ЛІСОВЕ ГОСПОДАРСТВО» ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ | 28 |
| BIOLOGICAL SCIENCES | | |
| 6. | Рысбаева Г.А., Тойлыбай Г., Кадирбеков Г. ПРИНЦИП НАГЛЯДНОСТИ В ОБУЧЕНИИ И ЕГО РОЛЬ В РАЗВИТИИ ПОЗНАВАТЕЛЬНОГО ИНТЕРЕСА | 33 |
| 7. | Рысбаева Г.А., Умирбоева Д., Олжабай А. ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИКТ В НАУЧНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УЧАЩИХСЯ НА УРОКАХ БИОЛОГИИ | 37 |
| 8. | Рысбаева Г.А., Нурлыбек А., Нурмахаметова Д. АКТИВИЗАЦИЯ ПОЗНАВАТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УЧАЩИХСЯ НА УРОКАХ БИОЛОГИИ | 40 |

SCIENCE, TRENDS AND PERSPECTIVES OF DEVELOPMENT

| | | |
|-------------------|---|----|
| 9. | Рысбаева Г.А., Муталхан У., Оразбаев Р. ФАКТОРЫ, СТИМУЛИРУЮЩИЕ ПОЗНАВАТЕЛЬНЫЙ ИНТЕРЕС У УЧАЩИХСЯ В РЕАЛЬНОЙ УЧЕБНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ | 43 |
| 10. | Шарамок Т.С., Сахненко Ю.В., Гребцова Л.А. СУЧАСНИЙ ГІДРОХІМІЧНИЙ СТАН Р. САМАРА | 47 |
| CHEMICAL SCIENCES | | |
| 11. | Argynbayeva Z.M., Akimbaeva N.O., Kocherova R.E. CHEMICAL EXPERIMENT IS THE MAIN MEANS OF TEACHING CHEMISTRY | 49 |
| 12. | Смолякова І.А. ВИКОРИСТАННЯ ХМАРИН СЛІВ ПІД ЧАС ЗАНЯТЬ З ХІМІЇ | 51 |
| ECONOMIC SCIENCES | | |
| 13. | Білокудря А.В. ПРОБЛЕМИ УПРАВЛІННЯ ЛЮДСЬКИМИ РЕСУРСАМИ ТА КАДРОВОЮ ПОЛІТИКОЮ ТЕРИТОРІЙ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ УКРАЇНИ | 53 |
| 14. | Зелінська О.М. СУЧАСНИЙ СВІТОВИЙ ДОСВІД РЕГУЛЮВАННЯ РИНКУ ЗЕРНА | 60 |
| 15. | Кишин О.В., Вітер О.М., Косач М.М. МЕХАНІЗМ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВИМИ РЕСУРСАМИ ПІДПРИЄМСТВА | 64 |
| 16. | Мартин О.М., Сліпак Р.М. ЛІДЕРСТВО В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ: СУТЬ, ФУНКЦІЇ ТА ЗНАЧЕННЯ | 68 |
| LEGAL SCIENCES | | |
| 17. | Бугайчук К.Л. ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗДІЙСНЕННЯ ГРОМАДСЬКОГО НАГЛЯДУ В УКРАЇНІ | 71 |

| | | |
|-----------------------|--|-----|
| 18. | Голубева Є.А. ПРОБЛЕМАТИКА ЮРИСДИКЦІЇ В ГОСПОДАРСЬКОМУ СУДОЧИНСТВІ | 76 |
| 19. | Карипова А.И., Акулов Р.Т., Зеинелов Б. ВИДЫ СПОСОБОВ АЛЬТЕРНАТИВНОГО РАЗРЕШЕНИЯ СПОРОВ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН | 79 |
| 20. | Маркова Т.Ю. ЯВНО ПРОИЗВОЛЬНЫЙ ПРИГОВОР КАК ФОРМА НАРУШЕНИЯ ПРАВА НА СПРАВЕДЛИВОЕ СУДЕБНОЕ РАЗБИРАТЕЛЬСТВО | 88 |
| 21. | Меирбекова Г.Б., Турганжанов А., Даулетханова А. ҚОРҒАУШЫНЫҢ ӘКІМШІЛІК ІС ЖҮРГІЗУДІҢ БАСТАПҚЫ КЕЗЕҢІНЕ ҚАТЫСУ ПРОБЛЕМАСЫ | 94 |
| 22. | Співаченко О.О. ПОНЯТТЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ | 98 |
| MANAGEMENT, MARKETING | | |
| 23. | Bibek A. FORMATION AND MANAGEMENT OF INNOVATIVE ACTIVITY IN THE ORGANIZATION | 104 |
| 24. | Страшинська Л.В., Петухова О.М., Гарастовська А.В. ОЦІНЮВАННЯ КУПІВЕЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ ТА СПОЖИВЧИХ УПОДОБАНЬ НА МОЛОЧНОМУ РИНКУ | 107 |
| MEDICAL SCIENCES | | |
| 25. | Horbatiuk I., Doskalchuk S., Babiuk T. CLINICAL CASE OF CORONAVIRUS INFECTION ON THE BACKGROUND OF TYPE 1 DIABETES MELLITUS (FIRST DETECTED) IN A CHILD | 111 |
| 26. | Kolosovych I.V., Hanol I.V. ESTIMATION OF THE EFFICIENCY OF DRAINING OF THE ABDOMINAL CAVITY IN THE COMPLICATED COURSE OF ACUTE PANCREATITIS | 113 |

SCIENCE, TRENDS AND PERSPECTIVES OF DEVELOPMENT

| | | |
|----------------------|--|-----|
| 27. | Ktsoieva A., Horianska K., Romanchuk L. CLINICAL CASE OF COVID-19 COMBINED WITH BRONCHIAL CHILDREN'S ASTHMA | 115 |
| 28. | Romanchuk L., Oleshchuk Z., Popesku A. CLINICAL CASE OF COVID-19 COMPLICATED WITH PNEUMONIA, RESPIRATORY FAILURE AND METABOLIC CARDIOMYOPATHY | 117 |
| 29. | Loryna I., Kruchenko A.V., Latish A.V. COVID-19 ON THE BACKGROUND OF TYPE 1 DIABETES MELLITUS IN A CHILD (CLINICAL CASE) | 119 |
| 30. | Будзин В.Р., Мельник В.В. КОРЕКЦІЯ ДЕФЕКТІВ ПОСТАВИ У ДІТЕЙ 9-10 РОКІВ ЗАСОБАМИ ФІЗИЧНОЇ ТЕРАПІЇ | 121 |
| 31. | Павликівська Б.М. ОЦІНКА ВЕГЕТАТИВНОГО СТАТУСУ У ДІТЕЙ З СУБКЛІНІЧНИМ ГІПОТИРЕОЗОМ | 127 |
| PEDAGOGICAL SCIENCES | | |
| 32. | Отрощенко Н.Л., Кулаковська Б.І. СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПІДТРИМКА ПІДЛІТКІВ ТРЕТЬОГО ТИСЯЧОЛІТТЯ У КОНТЕКСТІ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ | 129 |
| 33. | Тұрғанбек Қ.Б. THE USE OF EFFECTIVE READING STRATEGIES IN IMPROVING READING SKILLS OF SECONDARY SCHOOL STUDENTS | 132 |
| 34. | Batyrova K.I., Kanatova D.B. USING TABLES, DIAGRAMS IN THE COURSE ZOOLOGY OF INVERTEBRATES | 137 |
| 35. | Черняк Є., Артамонова Г. ПСИХОЛОГО-ВИКОНАВСЬКІ АСПЕКТИ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ КОНЦЕРТМЕЙСТЕРА В ПРОЦЕСІ РОБОТИ З ХОРОВИМ КОЛЕКТИВОМ | 146 |

| | | |
|-----|---|-----|
| 36. | Алексеев Г.В., Холявин И.И., Сикорская В.М. ИНКЛЮЗИВНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВОЙ ЭКОНОМИКИ | 151 |
| 37. | Гелета Д.Д., Горшанкова Т.О. БИГ ЯК ЗАСІБ ЗМІЦНЕННЯ ЗДОРОВ'Я ТА ФОРМУВАННЯ ФІЗИЧНИХ ЯКОСТЕЙ СТУДЕНТІВ | 155 |
| 38. | Есқараева А.Д. БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ЗЕРТТЕУШІЛІК ІС-ӘРЕКЕТІН ДАМУ ТУ МӘСЕЛЕСІНІҢ ЗЕРТТЕЛУ ЖӘЙІ | 159 |
| 39. | Заря Л.О., Юришева Л.В., Костіна Л.М. НАЦІОНАЛЬНА САМОСВІДОМІСТЬ УЧНЯ | 166 |
| 40. | Калиновська І.С. ПСИХОЛОГІЯ ТВОРЧОСТІ ТА ТВОРЧІСТЬ У ПСИХОЛОГІЇ | 168 |
| 41. | Кулакевич К.С. МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИКЛАДАННЯ МИСТЕЦЬКИХ ДИСЦИПЛІН У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ШКОЛІ | 171 |
| 42. | Ниязова Г.А., Бисекенова А.К., Сегизбаев А.А. ЦЕЛИ, ЗАДАЧИ И СРЕДСТВА ОБЩЕЙ ФИЗИЧЕСКОЙ ПОДГОТОВКИ | 174 |
| 43. | Полонська Т.К. ФОРМУВАННЯ В УЧНІВ ГІМНАЗІЇ НАВИЧОК ХХІ СТОЛІТТЯ ЗАСОБАМИ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ | 180 |
| 44. | Ткаченко Е.В., Акиб М. РАЗЛИЧНЫЕ АСПЕКТЫ ИЗУЧЕНИЯ КОММУНИКАЦИЙ НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ РАЗВИТИЯ НАУКИ | 184 |
| 45. | Чумаченко М.М. РОЛЬ МАТЕМАТИКИ В ПІДГОТОВЦІ СУЧАСНОГО СУДНОВОДІЯ | 190 |
| 46. | Шепітько В.І., Борута Н.В., Якушко О.С. ФУНКЦІОНУВАННЯ ІНСТИТУТУ КУРАТОРСТВА НА КАФЕДРІ ГІСТОЛОГІЇ, ЦИТОЛОГІЇ ТА ЕМБРІОЛОГІЇ | 193 |

| PHARMACEUTICAL SCIENCES | | |
|------------------------------------|---|-----|
| 47. | Цубанова Н.А., Трутаєва Л.М. АНАЛІЗ ФАРМАЦЕВТИЧНОГО РИНКУ УКРАЇНИ ПРЕПАРАТІВ ГРУПИ А05В «ПРЕПАРАТИ, ЩО ЗАСТОСОВУЮТЬСЯ У РАЗІ ЗАХВОРЮВАНЬ ПЕЧІНКИ, ЛІПОТРОПНІ ПРЕПАРАТИ» | 197 |
| PHILOLOGICAL SCIENCES | | |
| 48. | Mashakova A., Khabutdinova M. THE ORIGINALITY OF THE LITERARY CREATIVITY OF FARID BAIGELDINOV | 201 |
| 49. | Panchuk L.V. DIE MERKMALE DER VERWENDUNG SPRACHLICHER STRUKTUREN UND ELEMENTE IM STIL DER SCHÖNGEISTIGEN LITERATUR | 204 |
| 50. | Rudenko N.V., Krikunenko O.R., Safronov V.Y. REVIEW OF MOST POPULAR DISTANCE EDUCATION MODELS | 207 |
| 51. | Коваль Н.О. ДО ПИТАННЯ ВІКОВИХ ЗМІН МОВЛЕННЄВОГО РИТМУ АМЕРИКАНЦІВ | 214 |
| 52. | Шапочкіна О.В. КАТЕГОРІЯ СТАНУ В КОНТЕКСТІ УМОВ ФОРМУВАННЯ ДАВНЬОГЕРМАНСЬКИХ ЕТНОСІВ | 220 |
| PHYSICAL AND MATHEMATICAL SCIENCES | | |
| 53. | Трофимова Л.Е. МОДЕЛИРОВАНИЕ КИНЕТИКИ СТРУКТУРООБРАЗОВАНИЯ ТВЕРДЕЮЩИХ ДИСПЕРСНЫХ СИСТЕМ | 225 |
| PSYCHOLOGICAL SCIENCES | | |
| 54. | Кобазева Ю.А. ДИСТАНЦИОННОЕ ОБУЧЕНИЕ: ОСОБЕННОСТИ УЧЕБНОЙ МОТИВАЦИИ СТУДЕНТОВ | 227 |

| | | |
|--------------------|--|-----|
| 55. | Лавренко О.В. ПСИХОЛОГІЧНІ МЕХАНІЗМИ ЕКОНОМІЧНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА | 230 |
| 56. | Нежинська О.О., Ящук В.І. СТАТИЧНІ ВПРАВИ ЯК ЗАСІБ ПРОФІЛАКТИКИ ЕМОЦІЙНОГО ВИГОРАННЯ ФАХІВЦІВ БАЗОВОГО ЦЕНТРУ ЗАЙНЯТОСТІ | 236 |
| TECHNICAL SCIENCES | | |
| 57. | Lukranova A.T., Ermekbaev S.B. PROSPECTIVE VEGETABLE INGREDIENTS FOR THE PRODUCTION OF FUNCTIONAL SPREADS | 240 |
| 58. | Lukranova A.T., Ermekbaev S.B. SPREAD BASED ON VEGETABLE OILS WITH A BALANCED FATTY ACID COMPOSITION AS A POTENTIAL FUNCTIONAL OIL AND FAT PRODUCT | 244 |
| 59. | Iskandarova S.N., Begimkulova P. EFFICIENCY OF USING CNN + LSTM + FUZZY CTC HYBRID NEURON MODEL TO RECOGNIZE ARABIC TEXT FROM IMAGE | 248 |
| 60. | Boika T., Lebedik A. ROBOTS IN THE AVIATION INDUSTRY | 253 |
| 61. | Paletayeva V., Zubtsou I. AUTOPILOT OPERATION: THE FUTURE IS COMING | 256 |
| 62. | Бақыт Н.А., Бектурганова А.А., Курмангалиева Д.Б. НОРМАТИВНО-ТЕХНИЧЕСКОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ ПРОИЗВОДСТВА МОЛОЧНОЙ ПРОДУКЦИИ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ ОВОЩНЫХ КУЛЬТУР | 259 |
| 63. | Заборовська С.В., Музика Л., Налобіна О.О. АНАЛІЗ МЕТОДИК ОЦІНЮВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕРНОЗБИРАЛЬНИХ КОМБАЙНІВ | 262 |
| 64. | Мельник П.А., Цимерман І., Голотюк М.В. АНАЛІЗ НАПРЯМКІВ РОЗВИТКУ ГРУНТООБРОБНИХ КОТКІВ | 265 |

| | | |
|---------|--|-----|
| 65. | Сироватка В.Л. ИЗНОСОСТОЙКИЕ МАТЕРИАЛЫ КОНСТРУКЦИОННОГО НАЗНАЧЕНИЯ | 269 |
| 66. | Ткачук О.В., Шевчук М., Бундза О.З. АНАЛІЗ ОБЛАДНАННЯ ДЛЯ СКРИФІКАЦІЇ НАСІННЯ | 271 |
| 67. | Файз Н.С., Сатаев М.И., Никонов О.Я. УЧЕТ СТРУКТУРЫ РЕЛЬЕФА МЕСТНОСТИ ПРИ ОЦЕНКЕ УРОВНЯ ЭЛЕКТРИЧЕСКОЙ РАДИАЦИИ НА ПРИМЕРЕ ЛОКАЛЬНЫХ КОНКРЕТНЫХ МЕСТНОСТЕЙ | 275 |
| 68. | Юсупова Л.Е., Амангельдиева Г.Б. ӨНДІРІСТЕ МҰНАЙДАН БӨЛІНГЕН ІЛЕСПЕ ГАЗДЫ ПАЙДАҒА ЖАРАТУ ЖӘНЕ ОТЫН РЕТІНДЕ ПАЙДАЛАНУ ЖОЛДАРЫ | 281 |
| TOURISM | | |
| 69. | Романенко О.В., Арестенко Ю.Г. ОРГАНІЗАЦІЯ ПОСЛУГ ХАРЧУВАННЯ У ТУРИЗМІ | 287 |

YIELD FORMATION OF VARIOUS SOFT WINTER WHEAT VARIETIES AND ITS COMPONENTS UNDER DIFFERENT FERTILIZER SYSTEMS

Hospodarenko Hrygorii Mykolaiovych

Doctor of Agricultural Sciences, Professor
Uman National University of Horticulture

Liubych Vitalii Volodymyrovych,

Doctor of Agricultural Sciences, Professor
Uman National University of Horticulture

Silifonov Taras Volodymyrovych,

Post Graduate Student
Uman National University of Horticulture

Wheat is one of the three most important cereals worldwide in terms of production and consumption. According to FAOSTAT [1], the estimated annual production in 2014 was 728 million tons, which provided daily 178 g per capita to the average human being. Wheat is considered among the oldest crops and is grown in more than 120 countries around the globe [2] and is the main cereal in the human diet worldwide due to its agronomic adaptability, storability, nutritional value and diversity of products produced from it [3]. Wheat is unique among grains because its protein mixed with water and mechanical work yields a viscoelastic dough or batter capable of trapping gases produced by yeast or baking powders producing an array of leavened products such as breads, cakes and cookies.

Cereals grains are biological materials that differ in features due to many factors such as cultivar or genotype, soil fertility, growing conditions and agronomic practices [4, 5]. The classification and grading play an important and critical role in the market because assures quality control guidelines. Furthermore, the standardization of grain quality allows a better marketing and grain processing to produce different products. Selected grain types for specific uses relate to their physical properties because they affect chemical composition, functionality and optimum industrial end use. The standardization of grain quality allows process a grain's lot with similar grade or quality [6, 7].

The article presents the yield formation of different soft winter wheat varieties and its components (stem density, tillering coefficient, grain weight and their number in one ear) under different fertilizer systems. The individual productivity of soft winter wheat varies significantly depending on the crop rotation fertilizer system and variety, the effectiveness of which is determined by the weather conditions of the growing

season. Stem density, tillering coefficients increase significantly from doses and combinations of mineral fertilizers. Experiment variants with incomplete return to the soil of harvested phosphorus and potassium do not significantly affect the structural components of the crop. Improving the conditions of nitrogen nutrition contributes to increasing the number of productive stems to 520–625 pieces/m² in KWS Emil variety and up to 243–301 pieces/m² in Rino variety. Grain weight in one ear of KWS Emil variety is 0.92–1.63 g, and in Rino variety – 1.56–2.45 g. The use of all fertilizer systems significantly increases it in KWS Emil variety, and in Rino variety – phosphorus-potassium fertilizer system and options with complete mineral fertilizer. Similarly, the formation of the grain number and its weight in one ear of both soft winter wheat varieties varies depending on fertilizer systems. Nitrogen-potassium and nitrogen-phosphorus fertilizer systems, in terms of the effect on the formation of grain number in one ear, were at the level of complete mineral fertilizer during the cultivation of both soft winter wheat varieties. Grain yield is most affected by the nitrogen component of the fertilizer system. KWS Emil soft winter wheat has a high reaction to the improvement of nitrogen nutrition and forms a yield of 6.96–7.73 t/ha, depending on the experiment variant. In Rhino variety, the yield increases only to 4.23–5.60 t/ha. Grain yield and efficiency of fertilizer systems varied significantly depending on the weather conditions of the study year. Thus, the grain yield in 2020 was lower than the cultivation of both varieties. The increase in grain yield of KWS Emil variety in 2020 was 1.22–3.13 t/ha, depending on the fertilizer system, and in 2021 – 1.45–3.33 t/ha. During the cultivation of Rino variety, this figure was 0.41–1.78 and 0.51–1.88 t/ha, respectively. In the agricultural technology of soft winter wheat it is necessary to apply 75–150 kg/ha of nitrogen fertilizers on the background of P₃₀K₄₀.

Literature

1. Пшениця спельта. Г. М. Господаренко, П. В. Костогриз, В. В. Любич, Ф. М. Парій, С. П. Полторецький, І. О. Полянецька, Л. О. Рябовол, Я. С. Рябовол, О. Г. Сухомуд. За заг. ред. Г. М. Господаренка. Київ: ТОВ «СІК ГРУП УКРАЇНА», 2016. 312 с.
2. Господаренко Г. М., Черно О. Д., Любич В. В., Бойко В. П. Засвоєння основних елементів живлення з ґрунту й мінеральних добрив пшеницею озимою на чорноземі опідзоленому Правобережного Лісостепу. *Вісник аграрної науки Причорномор'я*. 2020. Вип. 3 (107). С. 35–44.
3. Любич В. В. Біологічна цінність білка пшениці спельти залежно від походження сорту та лінії. *Зб. наук. пр. Уманського НУС*. Умань. 2016. Вип. 89. С. 199–206.
4. Любич В. В., Желєзна В. В. Хлібопекарські властивості зерна пшениці спельти залежно від удобрення і тривалості зберігання. *Агробіологія*. 2021. №2. С. 75–84.
5. Сіліфонов Т. В., Господаренко Г. М., Любич В. В., Полянецька І. О., Новіков В. В. Урожайність і якість зерна різностиглих сортів пшениці м'якої озимої за різних систем удобрення в сівозміні. *Агробіологія*. 2021. №2. С. 65–72.

6. Господаренко Г. М., Любич В. В. Хлібопекарські властивості зерна тритикале ярого за різних норм і строків внесення азотних добрив. *Вісник Полтавської ДАУ*. 2010. № 1. С.6–9.

7. Mekonnen S.P. et al. Participatory variety selection and stability analysis of Durum wheat varieties (*Triticum durum* Desf.) in northwest Amhara Cogent. *Food & Agriculture*. 2020. Vol. 6. P. 174–175.

PROSPECTS OF USING BIOENERGY CULTURES FOR PHYTOREMEDIATION OF TURN-PODZOLE OIL- POLLUTED SOILS

Lopushniak Vasyl Ivanovych,

Prof., National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

Hrytsuliak Halyna Mykhaylivna,

phD, Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas

Baran Bogdana Bogdanivna

Methodist, Ivano-Frankivsk College of Lviv National Agrarian University

Field studies to study the efficiency of growing energy crops on oil-contaminated soils were carried out on the territory of Bytkiv-Babchynsky oil field of Pasichnyansky territorial community of Nadvirna district of Ivano-Frankivsk region. The following energy crops were used for experimental experiments: sylphia pronizanolista (*Silphium perfoliatum* L), miscanthus (*Miscanthus Giganteus*), switchgrass (*Panicum virgatum*), energy willow (*Salix* L), Jerusalem artichoke (*Helianthus tuberosus*). It is established that the value of the yield of green mass and dry matter of energy crops varies to varying degrees depending on the crop grown on oil-contaminated soils. The content of macro- and microelements in plants, when grown on oil-contaminated soils, increases. Energy willow is a resistant energy crop to adverse conditions when grown on oil-contaminated soil. It can be successfully used for the biological stage of reclamation and phytoremediation. *Sylphia pronizanolista* also shows signs of resistance to adverse conditions on oil-contaminated soils.

The problem of oil pollution remains one of the most pressing environmental problems today, as the negative environmental impact of fossil hydrocarbons is manifested at all stages of their industrial use: from field development to the use of final refined products for their intended purpose. One of the most vulnerable components of oil-contaminated and refined ecosystems is soil systems, as they accumulate pollutants and can be a key link in the food chain. Self-cleaning of soils from oil pollution is a complex ecobiogeochemical process that does not provide complete restoration of ecosystems for a long time.

Today there are various methods of phytoremediation of oil-contaminated soils, which are characterized by relatively low cost of material resources and stability of the ecological effect, which is the cultivation of cultivated plants to enhance biological processes in soil, optimize physical, physicochemical, agrochemical and other properties. , improvement of ecological functions of soil cover [Banks M. K. 2003, Gerhardt K. E. 2009, Lopushniak V. I. 2021, Pysarenko, P. V. 2020).]. However, this approach is significantly complicated by the high hydrophobicity and toxicity of petroleum products, which contributes to the deterioration of water-air and heat regime, mineral nutrition regime, changes in the ratio of macro-and micronutrients in aqueous

solution and soil absorption complex. This causes extreme conditions for germination and development of cultivated plants. Proposed for cultivation in oil-contaminated areas cereals and legumes, sea buckthorn and other crops have a certain level of resistance to adverse conditions of mineral nutrition and germination, but their use is very limited due to the potential for contamination of plant material by petroleum products and their products [Shevchyk L. Z. 2016, Velychko O. I. 2011, Dzhura N. M. 2011, Merkl N. 2005, Pukish, A. (2017).].

On the other hand, the cultivation of crops in oil-contaminated areas that can be successfully used for bioenergy purposes has not been sufficiently studied. At the same time, phytoenergy crops are characterized by high ecological plasticity, resistance to adverse growing conditions. The value of phytoenergy crops increases with dynamic climate change [Kalenska S. 2019]. Recently, numerous studies have been conducted on the prospects of using energy crops for remediation of oil-contaminated areas [Pysarenko, P. V., & Bezsonova, V. O. (2020). Pandey, 2016, Pidlisnyuk, 2018, Mohammed, 2015]. Phytoremediation of oil-contaminated soils by growing bioenergy crops accelerates the purification process and reduces the phytotoxicity of the soil environment, and the resulting biomass crop can be successfully used for energy purposes with minimal negative impact on the environment.

The aim of the research is to study the patterns of formation of the yield of bioenergy grasses on degraded oil-contaminated soils to assess their future prospects for remediation of oil-contaminated areas.

The research was carried out in c. Bytkiv of the Pasichnyansky territorial community of the Nadvirna district of the Ivano-Frankivsk region, on the territory of the Bytkiv-Babchynsky oil field. The following energy crops were used for field experiments: sylphia pronizanolista (*Silphium perfoliatum* L), miscanthus (*Miscanthus Giganteus*), switchgrass (*Panicum virgatum*), energy willow (*Salix* L), Jerusalem artichoke (*Helianthus tuberosus*). Crops were planted according to the general scheme: energy willow - 0.3x0.7 m, miscanthus - 0.5x0.7 m, switchgrass - with a distance between rows of 0.5 m, sylphia perforated - 0.5x0.7 m, Jerusalem artichoke - 0, 5x0.7 m.

Control plots were established on the unpolluted territory 300-320 m from the disturbed territory of the oil field. The soil of the control variant is characterized by a low humus content - 2.0%, salt pH is 4.8, and hydrolytic acidity - 3.1 mmol / 100 g of soil. The content of alkaline hydrolyzed compounds of mineral nitrogen - 47 mg / kg of soil, mobile compounds of phosphorus – 94 mg/kg of soil, metabolic potassium - 112 mg / kg of soil. [Lopushniak V& Hrytsulyak H. 2021] .

Soil sampling was carried out in accordance with the requirements of the instruction of the Ministry of Environmental Protection "Environmental quality. Sampling of soils and wastes during chemical and analytical control of spatial (general and local) pollution of environmental objects in areas of industrial, agricultural, economic household and transport sources of pollution ". The organic matter content was determined in accordance with DSTU 4289: 2004 "Soil quality. Methods for determining organic matter". Mobile phosphorus and potassium compounds were determined by the modified Chirikov method according to DSTU 4115-2002, and light

hydrolysis nitrogen - by the Cornfield method DSTU 7863: 2015 [Yakist gruntu 2005, 2008, 2006, 2016].

The area of the experimental plot in each experiment is 49 m², the accounting plot - 25 m², repeated three times, placement randomized.

Samples of green mass of plants were taken during the harvest of each crop, when the highest indicators of vegetative mass during the growing season are observed. For willow energy, the amount of vegetative mass was determined after the fall of leaves in autumn.

The content of chemical elements in green plants was performed on the device EXPERT 3L. For analysis, the samples were properly prepared, heated in a muffle furnace at a temperature of 800 ° C until complete combustion of the green mass on the ash. The principle of EXPERT 3L is based on the method of spectral analysis of the fluorescence spectra of elements emitted during the adsorption of high-energy radiation, in other words - X-ray fluorescence analysis. Atoms of the object under study are excited by X-ray, gamma or ionizing radiation (in contrast to WDS or EDX methods, where excitation occurs by an electron beam). In the interaction of atoms of matter with high-energy radiation, electrons close to the nucleus of the atom are knocked out of their orbitals. In this case, electrons from higher energy orbitals take their place, emitting photons - a characteristic fluorescent radiation. That is, there is an emission of radiation with less energy than absorbed. Fluorescence spectra are recorded using various detectors (PIN diode, Si (Li), Ge (Li), Silicon Drift Detector SDD). According to the position of the maxima in the radiation spectrum, it is possible to perform a qualitative elementary analysis of such a fluorescence spectrum, and according to their magnitude, using reference samples, to make a quantitative analysis. X-ray fluorescence analysis allows for qualitative and quantitative analysis in the substance of all elements starting from fluorine. The percentage of chemical elements in the leaves was mathematically translated into weight values [Lopushniak V & Hrytsulyak H. 2021] .

As a result of experimental studies, it was found that the chemical composition of plants grown in oil-contaminated areas differed significantly from the elemental composition of plants grown in uncontaminated soil (control) (Table 1). The vegetative mass of energy willow grown on the control contained 0.4% iron, and on oil-contaminated soil - 0.1% less, the largest difference in the content of elements in the energy willow was observed for chlorine, the content of which was 2.1%, which is 0.5% more than in the area contaminated with petroleum products. The least in the composition of energy crops is copper from 41-6% to 115-6% in control and from 39-6% to 103-6% in oil-contaminated soil, molybdenum from 16-6 to 9-6% in control and from 15 -6 to 8-6% on the experimental soil. In the chemical composition of miscanthus, in contrast to the energy willow, the chlorine content is increased 2.2 times both in the control and in the variant of oil-contaminated soil and is 5.7 and 5.1%, respectively. Switchgrass and Jerusalem artichoke contain approximately the same percentage of trace elements with a difference of 0.1 - 0.4%. The vegetative mass of miscanthus and candlegrass grown on the control contains 0.187 and 0.234% of iron, and on oil-contaminated soil by 0.16 - 0.41% less, most of the composition of miscanthus and candlegrass contains chloride which is equal to 5.685 - 4.194%, which

is 0.5 - 0.2% more than in the area contaminated with petroleum products. The vegetative mass of sylphia perforated and Jerusalem artichoke in the control contains 0.2 - 0.3% of iron, respectively, and on oil-contaminated soil by 0.1% less, most of them in addition to chloride, which amounted to 2.6 - 4.6%, respectively, which is 0.4 - 0.2% more than in the area contaminated with petroleum products, there is still zinc and manganese, the percentage of which in the green mass is less than 1% in the control, which is 0.4% more than in the area contaminated with petroleum products [Lopushniak V& Hrytsulyak H. 2021] .

The content of magnesium, sulfur and calcium - mesoelements in energy crops also varies significantly. The magnesium content in willow energy and vegetative mass of Jerusalem artichoke decreases from 2.9 and 4.7% in the control to 2.3 and 4.5% in oil-contaminated soil, respectively. However, the greatest decrease in magnesium and sulfur content was observed in the experimental conditions in the vegetative mass of switchgrass.

Table 1.

The content of chemical elements in energy crops,%

| Elements | | Salix L | | Miscanthus Giganteus | | Panicum virgatum | | Silphium perfoliatum L | | Helianthus tuberosus | |
|--------------|------------|-------------------|-------------------|----------------------|------------------|-------------------|-------------------|------------------------|------------------|----------------------|-------------------|
| | | α | β | α | β | α | β | α | β | α | β |
| microelement | iron | 0,417 | 0,301 | 0,187 | 0,171 | 0,234 | 0,193 | 0,208 | 0,189 | 0,135 | 0,121 |
| | magnesium | 0,940 | 0,765 | 0,073 | 0,033 | 0,462 | 0,324 | 0,074 | 0,062 | 0,172 | 0,120 |
| | boron | 9 ⁻⁶ | 4 ⁻⁶ | 3 ⁻⁶ | 2 ⁻⁶ | 9 ⁻⁶ | 7 ⁻⁶ | 8 ⁻⁶ | 6 ⁻⁶ | 6 ⁻⁶ | 4 ⁻⁶ |
| | zing | 0,431 | 0,378 | 0,186 | 0,151 | 0,240 | 0,212 | 0,066 | 0,041 | 0,086 | 0,051 |
| | molybdenum | 12 ⁻⁶ | 10 ⁻⁶ | 12 ⁻⁶ | 11 ⁻⁶ | 14 ⁻⁶ | 12 ⁻⁶ | 16 ⁻⁶ | 15 ⁻⁶ | 9 ⁻⁶ | 8 ⁻⁶ |
| | chlorine | 2,067 | 2,001 | 5,685 | 5,111 | 4,194 | 4,003 | 2,564 | 2,123 | 4,637 | 4,445 |
| | copper | 109 ⁻⁶ | 103 ⁻⁶ | 54 ⁻⁶ | 49 ⁻⁶ | 115 ⁻⁶ | 112 ⁻⁶ | 41 ⁻⁶ | 39 ⁻⁶ | 109 ⁻⁶ | 103 ⁻⁶ |
| mesoele | calcium | 0,63 | 0,60 | 1,04 | 1,0 1 | 0,99 | 0,87 | 1,07 | 1,01 | 1,10 | 1,02 |
| | manganese | 2,866 | 2,322 | 0,715 | 0,678 | 9 ⁻⁶ | 7 ⁻⁶ | 1,58 | 1,13 | 4,717 | 4,543 |
| | sulfer | 1,812 | 1,812 | 0,757 | 0,757 | 4,1 ⁻⁶ | 4,1 ⁻⁶ | 0,682 | 0,682 | 0,624 | 0,544 |

α - control;

β - oil contaminated soil

Thus, the percentage of trace elements and mesoelements in energy crops grown on oil-contaminated soil, compared to variants of unpolluted soil is reduced.

We noted significant changes in the content of macronutrients - nitrogen, phosphorus and potassium in the vegetative mass of energy crops grown on oil-contaminated soil (Fig. 1 and 2). The vegetative mass of energy willow grown on the control is marked by the following composition of macronutrients: 2.08% nitrogen, and on oil-contaminated soil - 0.41% less, the least in the composition of energy willow contained phosphorus, which amounted to 0.12%, which is 0 , 02% more than in the area contaminated with petroleum products.

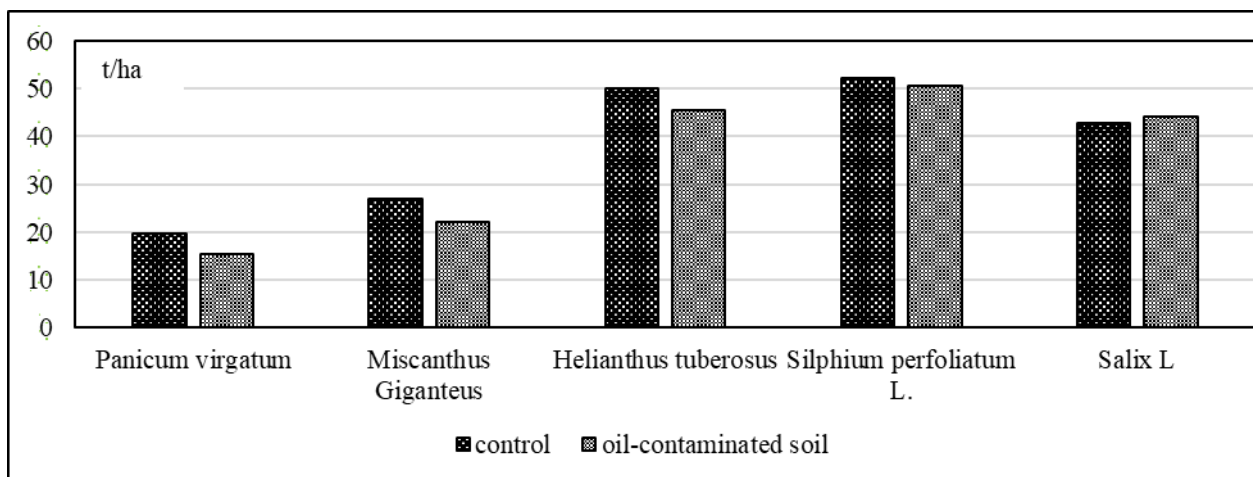


Figure 1. The content of macronutrients in energy crops under control

The potassium content ranged from 0.23% to 1.96% in the control and from 0.19% to 2.07% in the oil-contaminated soil, phosphorus from 0.12 to 0.34% in the control and from 0.10 to 0.29% on experimental soil. In the chemical composition of miscanthus, in contrast to energy willow, the potassium content increased to 1.96%, both in the control and in the variant of oil-contaminated soil, which was 1.66%. Switchgrass and Jerusalem artichokes contain nitrogen 1.96 and 2.15%, respectively, in the control and 1.56 and 2.23%, respectively, in oil-contaminated soil.

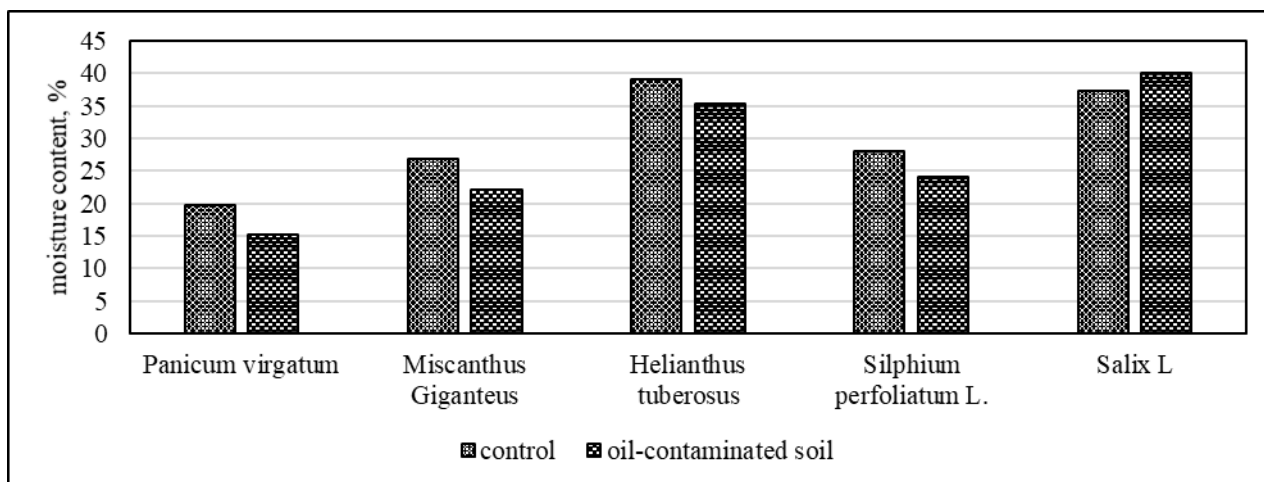


Figure 2. The content of macronutrients in energy crops on oil-contaminated soil

The content of potassium and phosphorus in the sylph perforated and candlegrass varies for potassium from 0.82-1.23%, respectively, in the control and from 0.6 to 1.43%, respectively, in oil-contaminated soil. For phosphorus, the indicators are 0.22 - 0.34% on the control and 0.21 - 0.29% on the oil-contaminated soil, respectively. The total percentage of macronutrients is reduced by 10.5 - 20% in the green mass of energy crops grown on oil-contaminated soil.

However, the percentage of macronutrients in the vegetative mass of Jerusalem artichoke when grown under control is higher by 4% compared to oil-contaminated soil. Such trends in the change in the chemical composition of plants grown on oil-

contaminated soils indicate a decrease in the intensity of nutrient uptake during the growing season and a decrease in the overall bioproductivity of agrophytocenoses, which is observed in the yield of energy crops. yields of vegetative mass change (Fig. 3).

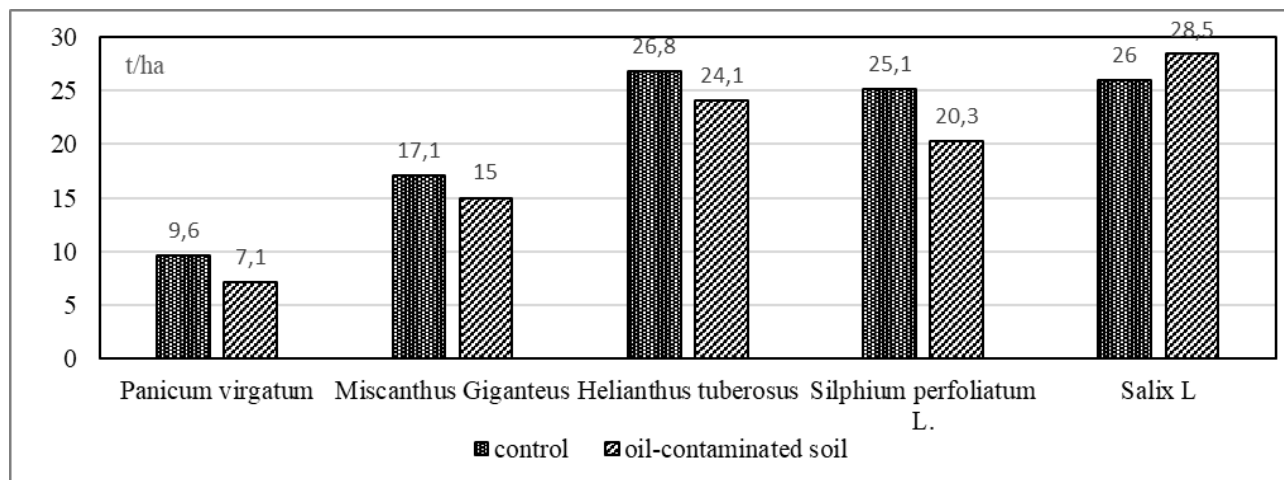


Figure 3. Yield of green mass of energy crops, t/ha

The lowest productivity of green mass is in energy crops of candlegrass and miscanthus and is 19.7 and 26.9 t/ha, respectively, in the control and 15, 3 and 22.1 t/ha on oil-contaminated soil.

The yield of vegetative mass of energy willow, which was grown under control, was 42.9 t/ha, and on oil-contaminated soil, this figure increased by 1.2 t/ha. The yield of green mass of sylphia perforated was 52.1 t/ha in the control, which was 2.9% higher than in the area contaminated with petroleum products. The yield of green mass of Jerusalem artichoke was 50.1 t/ha under control and decreased on oil-contaminated soil to 45.4 t/ha.

According to the results of research, it can be argued that the cultivation of energy crops on oil-contaminated soils significantly reduces the intensity of assimilation of macro- and micronutrients by plants compared to cultivation in unpolluted areas. This affects the formation of the yield of vegetative mass, which decreases depending on the crop by 4.4 - 4.7 t/ha compared to growing on uncontaminated soil.

This trend is observed for all energy crops, except for energy willow, the cultivation of which on contaminated soil helps to increase the yield of green mass compared to the control version by 4.8 t/ha, or 8%. Some resilience to unfavorable growing conditions is also noted by the sylphia pronizanolista, the yield of which on oil-contaminated soil decreased by 1.5 t/ha, or 2.8% compared to the control variant, which was within the 5% statistical error. Also, the yield of vegetative mass of Jerusalem artichoke decreased by 9.3% compared to the control. The lowest resistance to growing conditions on oil-contaminated soil is grassy cereal energy crops, the yield of which in these areas is reduced by 18 - 22% compared to growing on unpolluted soil.

Thus, the cultivation of energy willow and sylphia perforated has significant prospects for the remediation of oil-contaminated areas. The cultivation of herbaceous

cereals (miscanthus and switchgrass) for such purposes requires further study with repeated cycles of use.

Prospects for further research are to study the factors that slow down the assimilation of nutrients by energy crops grown on oil-contaminated soils.

Referens

1. Banks M. K. 2003. Degradation of crude oil in the rhizosphere of *Sorghum bicolor* [M. K. Banks, P. Kulakow, A. P. Schwab, Z. Chen, K. Rathbone]. Intern. J. Phytoremediation. Vol. 5, № 3. P. 225-234. doi: 10.1080/713779222.

2. Bourgeois, E., Dequiedt, S., Lelièvre, M., van Oort, F., Lamy, I., Maron, P. A. (2015). Miscanthus bioenergy crop stimulates nutrient-cycler bacteria and fungi in wastewater-contaminated agricultural soil. Environmental Chemistry Letters, 13(4), 503–511. doi: 10.1007/s10311-015-0532-4

3. Dzhura N. M. 2011. Perspektyvy fitoremediatsii naftozabrudnenykh gruntiv roslynamy *Faba bona Medic.* (*Vicia faba L.*). Visnyk Lvivskoho universytetu. Ser. biol. Vyp. 57. S.117-124.

4. Gerhardt K. E. 2009. Phytoremediation and rhizoremediation of organic soil contaminants: Potential and challenges [K. E. Gerhardt, X.-D. Huang, B. R Glick, B. M. Greenberg]. Plant Science. 176 (1). P. 20-30. doi: 10.1016/j.plantsci.2008.09.014.

5. Kalenska S., Yeremenko O., Novictska N., Yunyuk A., Honchar L., Cherniy V., Stolayrchuk T., Kalenskyi V., Scherbakova O., Rigenko A. (2019). Enrichment of field crops biodiversity in conditions of climate changing. *Ukrainian Journal of Ecology*. № 9 (1). 19-24

6. Lopushniak V. I., Hrytsuliak H. M., Kotsiubynsky A. O. 2021. Forecasting the productivity of the agrophytocenoses of the miscanthus giganteus for the fertilization based on the wastewater sedimentation using artificial neural networks. Ecological Engineering & Environmental Technology Volume 22, Issue 3. P.11-19

7. Lopushniak V., Hrytsulyak H. 2021. The Models of the Heavy Metal Accumulation of the Multiple Grain Energy Cultures for Wastewater Deposition on Oil-Polluted Degraded Soils. Ecological Engineering & Environmental Technology, 22(4), P. 1–13 <https://doi.org/10.12912/27197050/137873> ISSN 2719-7050, License CC-BY 4.0

8. Merkl N. 2005. Assessment of tropical grasses and legumes for phytoremediation of petroleum-contaminated soils [N. Merkl, R. Schultze-Kroft, C. Infant]. Water Air Soil Pollut. 165. P. 195-209. doi: 10.1007/s11270-005-4979- y.

9. Mohammed YA, Raun W, Kakani G, et al. 2015. Nutrient sources and harvesting frequenting on quality biomass production of switchgrass (*Panicum virgatum L.*) for biofuel. Biomass Bioenergy 2015; 81: 242. <http://dx.doi.org/10.1016/j.biombioe.2015.06.027>

10. Pandey, V. C., Bajpai, O., & Singh, N. (2016). Energy crops in sustainable phytoremediation. Renewable and Sustainable Energy Reviews, 54, 58–73. doi: 10.1016/j.rser.2015.09.078

11. Pidlisnyuk, V. V., Erickson, L. E., Trögl, J., Shapoval, P. Y., Popelka, J., Davis, L. C., Hettiarachchi, G. M. (2018). Metals uptake behaviour in *Miscanthus x giganteus* plant during growth at the contaminated soil from the military site in Sliac, Slovakia. *Polish Journal of Chemical Technology*, 20(2), 1–7. doi: 10.2478/pjct-2018-0016.

12. Pukish, A. (2017). Study of the restoration features of soils that were influenced by formation water. *Scientific Bulletin Series D: Mining, Mineral Processing, Non-Ferrous Metallurgy, Geology and Environmental Engineering*, 31(2), 71–76.

13. Pysarenko, P. V., & Bezsonova, V. O. (2020). Potential for the utilization of biofuel plant of the second generation of *Miscanthus giganteus* for phytoremediation of oil-contaminated lands. *Agrology*, 3(3), 127–132. <https://doi.org/10.32819/020015>

Shevchyk L. Z., Romaniuk O. I. 2016. Vykorystannia oblipykhy krushynovydnoi dlia fitoremediatsii naftozabrudnenykh gruntiv. *Biologichnyi visnyk MDPU imeni Bohdana Khmelnytskoho*, Vyp. 6 (3), S. 472-480.

14. Velychko O. I. 2011. Vmist nitratnoho azotu v grunti ta orhanakh roslyn soi za umov zabrudnennia gruntu naftoiu. *Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy: zbirnyk naukovo-tekhnichnykh prats*. Lviv: RVV NLTU Ukrainy. Vyp. 21.16. S. 351-354.

15. Walworth, J., Pond A., Snape, I., Rayner, J., Ferguson, S., & Harvey, P. (2007). Nitrogen requirements for maximizing petroleum bioremediation in a sub-Antarctic soil. *Cold Regions Science and Technology*, 48(2), 84–91. <https://doi.org/10.1016/j.coldregions.2006.07.001>

16. Yakist gruntu. Metody vyznachannia orhanichnoi rehovyny :

DSTU 4289:2004. – [Chynnyi vid 2005–07–01]. – K. : Derzhspozhyvstandart Ukrainy, 2005. – 14 s. – (Natsionalnyi standart Ukrainy).

17. Yakist gruntu. Vyznachennia nitratnoho i amoniinoho azotu v modyfikatsii NNTs IHA im. O. N. Sokolovskoho : DSTU 4729:2007. – [Chynnyi vid 2008–01–01]. – K. : Derzhspozhyvstandart Ukrainy, 2008. – 14 s. – (Natsionalnyi standart Ukrainy).

18. Yakist gruntu. Metody vyznachannia rukhomykh spoluk fosforu i kaliuu za metodom Kirsanova v modyfikatsii NNTs IHA. DSTU 4405-2005. - [Chynnyi vid 2006–07–01]. – K. : Derzhspozhyvstandart Ukrainy, 2006. – 14 s. – (Natsionalnyi standart Ukrainy)

19. Yakist gruntu. Metody vyznachannia. Vyznachennia lehkohidroliznoho azotu metodom Kornfilda DSTU 7863:2015 Yakist gruntu. [Chynnyi vid 2016–07–01]. – K. : Derzhspozhyvstandart Ukrainy, 2016. – 14 s. – (Natsionalnyi standart Ukrainy).

ОЦІНКА ЯКІСТЬ ВОД САСИЦЬКОГО ВОДОСХОВИЩА ЗА НЕБЕЗПЕКОЮ ІРИГАЦІЙНОГО ЗАСОЛЕННЯ ҐРУНТУ

Караулов Віталій Дмитрійович

аспірант

Одеський державний екологічний університет

Юрасов Сергій Миколайович

керівник, к.т.н., доцент

Одеський державний екологічний університет

Проблема іригації сільгоспугідь півдня України була і залишається дуже актуальною: сьогодні приймаються рішення про реконструкцію мереж деяких радянських зрошувальних систем (наприклад «Нижньодністровської» [1]); обмеженість водних ресурсів іригаційної якості та нерівномірність їх розташування змушує утворювати штучні водойми для накопичення вод з метою їх подальшого використання для поливу (але води в цих водоймах часто не відповідають очікуванім проектним кондиціям [2]); діючи методики оцінки якості іригаційних вод часто дають загальні рекомендації, якими важко користуватися на практиці. Наприклад, в нормативному документі [3, с.7] в формулі розрахунку показника суми токсичних іонів в еквівалентах хлору усі токсичні гідрокарбонат-іони мають коефіцієнт 0,4, але частина цих іонів в деяких випадках може входити до складу питної соди, токсичність якої така ж, як і соді звичайної. У згаданій формулі звичайна сода має коефіцієнт 5. Крім того, рекомендації по визначенню токсичних іонів в цьому документі мають загальний характер. Тому вдосконалення методик оцінки якості іригаційних вод та аналіз іригаційних властивостей водних об'єктів є актуальним завданням.

Іригаційну якість вод можна встановити за чотирма критеріями:

- концентрація солей;
- співвідношення іонів;
- концентрація токсичних елементів, які можуть негативно вплинути на сільськогосподарські рослини і в цілому на навколишнє середовище;
- концентрація біогенів.

Розглянемо мінеральний склад вод, оскільки надмірний вміст солей може привести до засолення ґрунту при поливі. Солі, які пригнічують або згубно впливають на сільськогосподарські рослини, знижують урожай і його якість [4, с.8], наступні: Na_2CO_3 , $NaHCO_3$, $NaCl$, $CaCl_2$, Na_2SO_4 , $MgCl_2$, $MgSO_4$.

Небезпеку засолення ґрунтів за мінералізацією зрошувальної води Костяков А.Н. оцінює в такий спосіб: до $1,0 \text{ г/дм}^3$ – придатна для зрошення; від $1,0$ до $1,5 \text{ г/дм}^3$ – обережне зрошення; від $1,5$ до $3,0 \text{ г/дм}^3$ – необхідний аналіз хімічного складу солей; понад 3 г/дм^3 – непридатна для зрошення [5, с.48].

Токсичність солей Ковда В. А. [6, с.386] розташовує у такій послідовності:



В деяких джерелах (наприклад [3, с.4, 7; 7, с.24]) іон магнію вважається завжди токсичним, тому солі $MgCO_3$ і $Mg(HCO_3)_2$, теж відносять до токсичних.

В ДСТУ 2730:2015 [3, с.4, 7] небезпека іригаційного засолення ґрунту оцінюється за сумою токсичних солей в еквівалентах хлору $e(rCl^-)$. Цю суму обчислюють за формулою:

$$e(rCl^-) = rCl^- + 0,2(rSO_4^{2-})_T + 0,4(rHCO_3^-)_T + 5rCO_3^{2-}, \quad (1)$$

де rCl^- – кількість хлоридів, мг-екв/дм³; $(rSO_4^{2-})_T$ – кількість токсичних сульфатів, мг-екв/дм³; $(rHCO_3^-)_T$ – кількість токсичних гідрокарбонатів, мг-екв/дм³; rCO_3^{2-} – кількість токсичних карбонатів, мг-екв/дм³.

Запропонована в [3, с. 7] методика має недоліки.

По-перше, рекомендації за визначенням токсичних іонів мають загальний характер [3, с.7] (табл. 1). Ними важко користуватися на практиці.

Таблиця 1.

Схема зв'язування іонів у токсичні й нетоксичні солі (ДСТУ 2730:2015)

| Іони | CO_3^{2-} | HCO_3^- | SO_4^{2-} | Cl^- |
|--------------|-------------|-----------|-------------|--------|
| Ca^{2+} | – | 2 | 5 | 8 |
| Mg^{2+} | – | 3 | 6 | 9 |
| $Na^+ + K^+$ | 1 | 4 | 7 | 10 |

По-друге, в формулі (1) не враховується те, що гідрокарбонат-іони можуть бути такими ж токсичними, як і карбонат-іони, завдяки утворенню у воді питної соді ($NaHCO_3$). Тому, цю частину іонів HCO_3^- в формулі (1) необхідно об'єднати з іонами CO_3^{2-} , що утворюють звичайну соду (Na_2CO_3) і мають коефіцієнт 5.

Усунення згаданих недоліків можливе при визначенні типів іригаційних вод (рис. 1) [2, 8], що мають різні набори гіпотетичних солей, особливі (специфічні) для кожного типу.

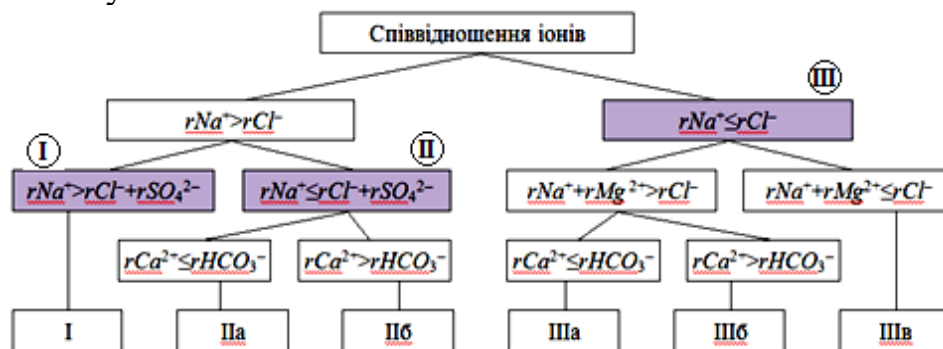


Рис. 1 – Схема детальної типізації іригаційних вод [2, 8] на основі базової типізації природних вод за Альокіним О.А. [9]

У цьому випадку можливе для кожного типу вод надати його набір токсичних іонів і розрахункову формулу суми токсичних солей в еквівалентах хлору.

За взаємним врівноваженням головних іонів для підтипів вод [2, 8] можна скласти набори гіпотетичних солей:

- I – $NaCl$, Na_2SO_4 , $NaHCO_3$, $Mg(HCO_3)_2$,
 $Ca(HCO_3)_2$;
- IIa – $NaCl$, Na_2SO_4 , $MgSO_4$, $Mg(HCO_3)_2$,
 $Ca(HCO_3)_2$;

| | | | | | |
|----|--------------------------------------|-----------------------------------|---------------------|--------------------------------------|--------------------------------------|
| Пб | – NaCl, | Na ₂ SO ₄ , | MgSO ₄ , | CaSO ₄ , | |
| | Ca(HCO ₃) ₂ ; | | | | |
| Ша | – NaCl, | MgCl ₂ , | MgSO ₄ , | Mg(HCO ₃) ₂ , | Ca(HCO ₃) ₂ ; |
| Пб | – NaCl, | MgCl ₂ , | MgSO ₄ , | CaSO ₄ , | Ca(HCO ₃) ₂ ; |
| Пв | – NaCl, | MgCl ₂ , | CaCl ₂ , | CaSO ₄ , | Ca(HCO ₃) ₂ . |

Формула (1) суми токсичних солей в еквівалентах хлору для різних підтипів вод буде мати наступний вигляд:

$$I \quad - \quad e(rCl^-) = rCl^- + 0,2(rSO_4^{2-}) + 0,4(rMg^{2+}) + 5(rHCO_3^- + rCO_3^{2-} - rCa^{2+} - rMg^{2+}); \quad (2)$$

$$IIa, IIIa \quad - \quad e(rCl^-) = rCl^- + 0,2(rSO_4^{2-}) + 0,4(rHCO_3^- - rCa^{2+}) + 5rCO_3^{2-}; \quad (3)$$

$$IIb, IIIb \quad - \quad e(rCl^-) = rCl^- + 0,2(rSO_4^{2-} + rHCO_3^- - rCa^{2+}) + 5rCO_3^{2-}; \quad (4)$$

$$IIIv \quad - \quad e(rCl^-) = rCl^- + 5rCO_3^{2-}. \quad (5)$$

Необхідно відмітити, що при наявності аніонів CO₃²⁻, визначення необхідної розрахункової формули e(rCl⁻) потрібно виконувати по зменшеній кількості катіонів натрію з калієм – (rNa⁺ + rK⁺ – rCO₃²⁻).

За формулами (2)–(5) і табл.2 виконано оцінка можливості іригаційного засолення ґрунту при використанні для поливу вод Сасицького водосховища за результатами термінових спостережень.

Таблиця 2 – Оцінювання якості зрошувальної води за небезпекою іригаційного засолення ґрунту (ДСТУ 2730:2015)

| Концентрація токсичних іонів у еквівалентах хлорид-іонів за групами ґрунтів за їх гранулометричним складом у шарі 0-100 см, мг-екв/дм ³ | | | | | | Клас якості води |
|--|-----------|-------------------|----------------------|-------------------|-----------|------------------|
| Піщаний | Супіщаний | Легко-суглинковий | Середньо-суглинковий | Важко-суглинковий | Глинистий | |
| < 30 | < 26 | < 22 | < 18 | < 14 | < 10 | I |
| 30 ÷ 40 | 26 ÷ 36 | 22 ÷ 32 | 18 ÷ 28 | 14 ÷ 24 | 10 ÷ 20 | II |
| ≥ 40 | ≥ 36 | ≥ 32 | ≥ 28 | ≥ 24 | ≥ 20 | III |

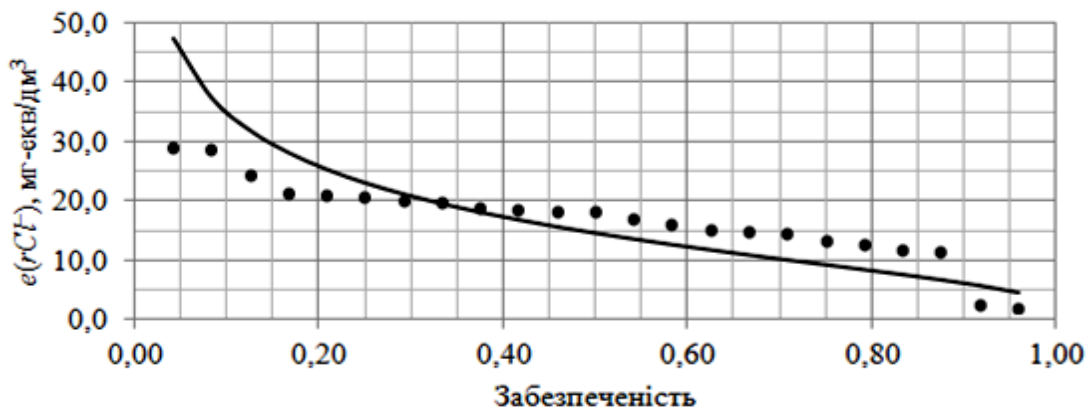


Рис. 2 – Розподіл значень показника e(rCl⁻) в водах Сасику

Для вод Сасицького водосховища середнє значення показника e(rCl⁻) становить 16,7 мг-екв/дм³ при діапазоні 1,68–28,9 мг-екв/дм³ (рис. 2).

Води Сасицького водосховища за небезпекою іригаційного засолення ґрунту придатні для зрошення без обмежень (клас I) піщаних і супіщаних ґрунтів з

ймовірністю 80-85% (часу усього теплого періоду), для легкосуглинкових і середньосуглинкових – 65-75%, важкосуглинкових – 50%, глинистих – 25-30%. Для легкосуглинкових і середньосуглинкових ґрунтів води Сасику обмежено придатні для поливу (клас не нижче II) протягом 80-85% теплого періоду, важко суглинкових – 75%, глинистих – 65%. Відповідно непридатні для зрошення (клас III) глинистих ґрунтів з ймовірністю 35%.

Висновки:

1. Запропонована детальна типізація іригаційних вод дозволяє спростити якісний і кількісний аналіз хімічного складу солей в воді, а також спростити оцінку загрози іригаційного засолення ґрунтів.

2. Води Сасицького водосховища за небезпекою засолення ґрунту потребують обережного підходу при поливі піщаних, супіщаних та усіх типів суглинкових ґрунтів.

3. При поливі глинистих ґрунтів велика ймовірність засолення.

Список літератури

1. На півдні України може запрацювати пілотний проект з іригації землі.
URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-irygacija-pivden-ukrajiny/31165680.html> (дата звернення 10.05.2021).
2. Юрасов С.М., Кузьмина В.А. Іригаційна оцінка якості вод Сасику. *Український гідрометеорологічний журнал*. 2019, 24. с.124-133. URL: http://eprints.library.odeku.edu.ua/id/eprint/7166/1/uhmj_24_2019_124.pdf
3. ДСТУ 2730:2015. Якість природної води для зрошення. Агрономічні критерії / Національний стандарт України. Київ: ДП «УкрНДНЦ», 2016. 9 с. URL: https://zakon.isu.net.ua/sites/default/files/normdocs/1-10395-zahyst_dovkillya._yakist_pryrodnoyi_vody_dlya_zroshen.pdf
4. Слюсарев В. Н., Терпелец В. И., Швец Т. В. Методические указания по проведению практических занятий по дисциплине «Мелиоративное почвоведение». Краснодар : КубГАУ, 2014. 26 с.
5. Костяков А. Н. Основы мелиораций. Москва : Государственное из-во сельскохозяйственной литературы, 1960. 620 с.
6. Аринушкина Е. В. Руководство по химическому анализу почв. Издание 2-е, переработанное и дополненное. Москва : Изд-во МГУ, 1970. 487 с.
7. Зайдельман Ф. Р. Мелиорация почв: ученик. 3-е изд. испр. и доп. Москва : Изд-во МГУ им. М.В.Ломоносова, 2003. 448 с.
8. Юрасов С.М. та інш. Іригаційні властивості вод Кучурганського і Барабойського водосховищ. *Український гідрометеорологічний журнал*, 2021, 27, с. 106-116. URL: http://eprints.library.odeku.edu.ua/id/eprint/9001/1/uhmj_27_2021_106.pdf
9. Алёкин О. А. Основы гидрохимии. Ленинград : Гидрометеиздат, 1970. 446 с.

ЕФЕКТИВНІСТЬ ЗАСТОСУВАННЯ СТИМУЛЯТОРУ РОСТУ МУВЕР-С В ПОСІВАХ ГРЕЧКИ В УМОВАХ ПІВНІЧНОГО СТЕПУ УКРАЇНИ

Лемішко Світлана Миколаївна,
кандидат сільськогосподарських наук, старший викладач
Дніпровський державний аграрно- економічний університет

Черних Світлана Анатоліївна,
кандидат сільськогосподарських наук, доцент
Дніпровський державний аграрно- економічний університет

Автухович Світлана Сергіївна,
здобувач вищої освіти ОС «Магістр»,
спеціальність 201 «Агрономія»
Дніпровський державний аграрно- економічний університет

Гречка, з високими споживчими, смаковими і дієтичними якостями, є високоцінним продуктом харчування в складі дієт при різних видах захворювань, тому її застосування призводить до покращення стану організму. Широке зростання прихильників здорового образу життя призвело до зростання попиту та застосування і в рецептурі інших продуктів (печиві, шоколаді, макаронах, хлібі, рослинному молоці) [1].

Застосування пестицидів при вирощуванні органічних продуктів, призначених для дитячого та геронтологічного харчування обмежено [2].

Застосування стимуляторів росту дозволяє оптимізувати умови для утворення більшої кількості плодів, підвищити опірність рослин до прояву стресу [3].

Вивчення впливу стимулятора росту Мувер-С, який характеризується комплексною контактнo-системною дією, проведені в ФГ «АГРОІНТЕР» Синельниківського району Дніпропетровської області.

Ґрунти господарства – чорноземи звичайні середньогумусні на лесах, з вмістом гумусу в орному шарі - 3,13-3,23% (за І.В.Тюриним). В ґрунті міститься: легкогідролізованого азоту, рухомого фосфору і обмінного калію відповідно 10,85 мг, 11,84 мг і 10,88 мг на 100 ґрунту.

Варіанти досліду розміщені на ділянках з загальною площею ділянки в 50 м². Площа облікових ділянок становила 25 м². Ділянки в досліді розміщені послідовно, в 3-х кратній повторності. Попередник – пшениця озима. Сівба проведена в оптимальні строки рядковим способом (ширина міжряддя 45 см), дослідження проведені на сорті Софія.

Обробіток стимулятором росту Мувер-С з багатофункціональним призначенням призводив до зростання, в середньому за 2020-2021 рр.,: висоти

рослин гречки до 86,6 см, тоді як на контрольному варіанті вона складала 70,05 см, маси 1000 зерен на 5,85 г (на 20,35 %).

При використанні обробіток препаратом встановлена інгібіторна дія до фітофторозу (збудник - *Phytophthora parasitica* Dastur), зниження ураженості (на 4,17 %).

Список літератури

1. Королева круп. Все про гречку. А. Мазаракі, М.Ф. Кравченко, М.П. Демічковська. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2016. 267 с.
2. Хвороби та шкідники гречки: навч. посіб. / О.В. Аверчев; Херсон: Грінь Д. С., 2011. 268 с.
3. Генетика, селекція і насінництво гречки: навч. посіб./О. С. Алексєєва, Л. К. Тараненко, М. М. Малина. – К.: Вища школа, 2004. 213 с.

ФІТОСАНІТАРНИЙ СТАН ДУБОВИХ НАСАДЖЕНЬ У РУДНИЦЬКОМУ ЛІСНИЦТВІ ДП «КРИЖОПІЛЬСЬКЕ ЛІСОВЕ ГОСПОДАРСТВО» ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

Мостепанюк Володимир Андрійович,

кандидат сільськогосподарських наук,
доцент кафедри лісівництва, лісових культур та таксації лісу
Поліський національний університет

Осадчук Олександр Володимирович,

здобувач вищої освіти ОС «магістр»
спеціальності 205 «Лісове господарство»
Поліський національний університет

Обстеження дубових насаджень на предмет фітопаталогічного та санітарного стану може проводитись методом рекогносцированого огляду, або детального вивчення стану насаджень методом закладання пробних площ.

Рекогносцировочне обстеження.

При рекогносцировочному обстеженні ставиться задача виявити в яких кварталах виникло захворювання дуба та окомірно визначити інтенсивність зараження насаджень. В заражених насадженнях виділяють три ступеня ураження: слабка, середня і сильна. Ступінь зараження насаджень дуба вважається слабкою, якщо кількість уражених дерев складає не більше 20%. При середньому ступеню ушкодження відсоток ушкоджених дерев складає 21-40 %. Сильною вважається така степінь ураження при якій кількість ушкоджених дерев сягає більше 40 %.

Рекогносцировочне обстеження проводилося візуально по ходових лініях.

При обстеженні в кожному таксаційному виділі окомірне визначались наявність і розповсюдженість хвороб та ступінь пошкодження хвороб чи шкідників на основі ознак або симптомів. Виявлення хвороб проводилось візуально за наявністю на стовбурах ознак хвороб (плодові тіл грибів, ракові пухлини, всихання дерев тощо).

Для розподілу насаджень за класами біологічної стійкості (табл. 1), при обстеженні ми користувались шкалою ослаблення насаджень [3].

Рекогносцировочним обстеженням у Рудницькому лісництві було охоплено 585,0 га дубових насаджень.

Таблиця 1

Розподіл обстежених насаджень за класами віку та біологічної стійкості

| Клас віку | Розподіл площі насаджень за класами біологічної стійкості, га | | | Площа обстежених насаджень | |
|-----------|---|-------|------|----------------------------|-----|
| | I | II | III | га | % |
| I | - | - | - | - | - |
| II | 12,4 | 14,3 | - | 26,7 | 5 |
| III | 5,1 | 24,0 | 1,8 | 30,9 | 5 |
| IV | 17,0 | 24,1 | 3,8 | 44,9 | 8 |
| V | 62,2 | 35,5 | 14,7 | 112,4 | 19 |
| VI | 22,8 | 33,7 | 25,4 | 81,9 | 14 |
| VII | 46,2 | 33,5 | 28,6 | 108,3 | 19 |
| VIII | 44,6 | 37,3 | 2,4 | 84,3 | 14 |
| IX | 28,4 | 26,4 | - | 54,8 | 9 |
| X | 22,6 | 18,2 | - | 40,8 | 7 |
| Разом | 261,3 | 247,0 | 76,7 | 585,0 | 100 |

При обстеженні в першому класі віку не виявили насаджень дуба звичайного з будь-яким класом біологічної стійкості. В другому, третьому та четвертому класах віку насадження більш стійкі до хвороб і менш ними пошкоджуються (5-8% від загальної площі).

Особливо великий відсоток ушкоджених насаджень ми спостерігали в п'ятому, шостому та сьомому класах віку (19%), що пов'язано поширенням ракових хвороб, судинними хворобами та хворобами що спричинені невідповідністю ґрунтового кліматичних умов.

Загалом спостерігається високий (45%) відсоток стійких насаджень говорить про правильність проведення лісгосподарських заходів, зокрема, таких як санітарні рубки, очищення лісу від захаращеності та рубки догляду, які проводяться в Рудницькому лісництві.

Як видно з даних таблиці 1, площа насаджень із порушеною біологічною стійкістю складає 323,7 га (55%). обстеженої площі: з них 247,0 га відносяться до другого класу біологічної стійкості та 76,7 га з третім класом біологічної стійкості.

Визначались фактори, які сприяють погіршенню санітарного стану, зниженню стійкості насаджень (неправильна технологія рубок догляду, заболочена місцевість, згарища, рідини).

Виявлені ушкоджені насадження були візуально обстежені, описані та нанесені на план насаджень з метою їх детального обстеження.

В результаті рекогносцировочного обстеження були виявлені такі основні хвороби дуба звичайного (*Quercus robur*):

Ракові хвороби – Поперечний рак дуба.

Гнилеві хвороби – Сірчано-жовтий трутовик – *Laetiporus sulphureus* (Bull.) Bond, et Sing, трутовик несправжній дубовий (*Phellinus robustus*), Опеньок осінній (*Armillariella mellea*).

Детальне обстеження насаджень дуба звичайного.

Детальне обстеження виконувалось на пробних площах, які закладались у виявлених сухостійних деревостанах з вогнищами хвороб із метою визначення розповсюдженості та інтенсивності розвитку хвороб, а також визначення таксаційних показників [2]. В подальшому дані пробних площ будуть використані при проектуванні санітарно-оздоровчих заходів.

Для вивчення санітарного стану насаджень підбирались характерні ділянки дубових деревостанів, у яких закладались пробні площі з переліком дерев і виміром висот за стандартною методикою. Для проведення детальних обстежень закладались площадки на ділянках з характерними лісорослинними умовами, які представляють певний науковий інтерес (по повноті, віку, схемі розміщення посадкових місць, рельєф і інші). Детальне обстеження має своєю задачею встановити ступінь ураження хворобою, дати необхідні дані для прогнозування подальшого її поширення в насадженнях і для проектування заходів їх оздоровлення [2].

Стан насаджень на пробних площах визначався шляхом обліку дерев по породах, ступенях товщини і категоріях стану з виділенням уражених хворобами, заселених шкідниками та з іншими ознаками пошкоджень.

При проведенні детального обстеження в дубових насадженнях Рудницькому лісництві були закладені пробні площі кругової форми, розміром 0,3 га. На пробних площах проводився облік за породами й ступенями товщини з віднесенням кожного дерева до категорії стану. У кожному таксаційному виділі проводився суцільний перелік деревостану та інструментальні виміри основних таксаційних показників на одній пробній площі та окомірна таксація на двох кругових площадках. Безпосередньо у лісі проводилась полекамеральна обробка даних вимірювань та окомірної таксації [4].

Для визначення санітарного стану насаджень на пробних площах для кожного дерева під час переобліку визначалась категорія стану за сумою біоморфологічних ознак, до яких відносяться: густота і колір крони, наявність і характер розподілу хвої (листя), пошкодженість останньої некрозами інфекційного й не інфекційного характеру, шкідниками й патогенами, відносний приріст пагонів і деревини, вік хвої яка зберігається на пагонах, розмір листя, наявність сухих гілок, стан кори і луба тощо [4].

Під час детального обстеження хворі дерева відрізнялись від здорових за характерними для кожної породи ознаками, які включають [4]:

1) зовнішній стан дерева (наявність тріщин і потовщень стовбура та гілок дерев, ажурність крони, вкорочення, пожовтіння, притуплений ріст стовбура і пагонів);

2) утворення гнилі в стовбурі.

Під час обстежень відзначався також характер уражень, а саме:

1) одинокі, коли ділянки уражень зустрічались на даній площі поодинокі;

2) куртинне, при ураженні насаджень куртинами від 0,05 до 0,10 га;

3) суцільне, коли на одному гектарі насаджень площа ділянок доходила до 0,25 га і більше.

За одержаними при закладці пробних площ матеріалами детального обстеження насаджень визначаємо відсоток дерев для всіх категорій стану, ступінь пошкодження деревостану збудниками хвороб, ентомошкідниками; стійкими явищами природи; розповсюдженість хвороб і заселеність шкідниками.

З метою визначення пошкодженості в дубових насадженнях Крижопільського лісгоспу нами було проведено фітопатологічні обстеження на закладених пробних площах [5].

Аналіз пробних площ показав, що найбільш розповсюдженими дереворуйнівними грибами в дібровах Рудницького лісництва являються (рис. 1): сірчано-жовтий трутовик (3,1%), несправжній дубовий трутовик (1,1%), поперечний рак дуба (0,5%), дубовий трутовик (0,5%). Відсоток пошкодженості насаджень за нашими дослідженнями складає в середньому 5,1%.

За результатами досліджень найбільш поширеною грибною хворобою є сірчано-жовтий трутовик. Як відомо [6] *сірчано-жовтий трутовик - **Laetiporus sulphurous (Bull.) Bond, et Sing*** викликає червоно-буру ядрову стовбурну гниль. Гриб уражає найчастіше окоренкову частину стовбурів дуба, ясена, бука та інших порід. Велику шкоду він приносить в європейській частині дубу, каштану. Поширеність трутовика в деревостанах дуба досягає 20-50%, із середнім процентом гнилі від об'єму стовбура 12%. Зараження стовбурів відбувається базидіоспорами в нижній частині стовбура через рани і морозобійні тріщини.

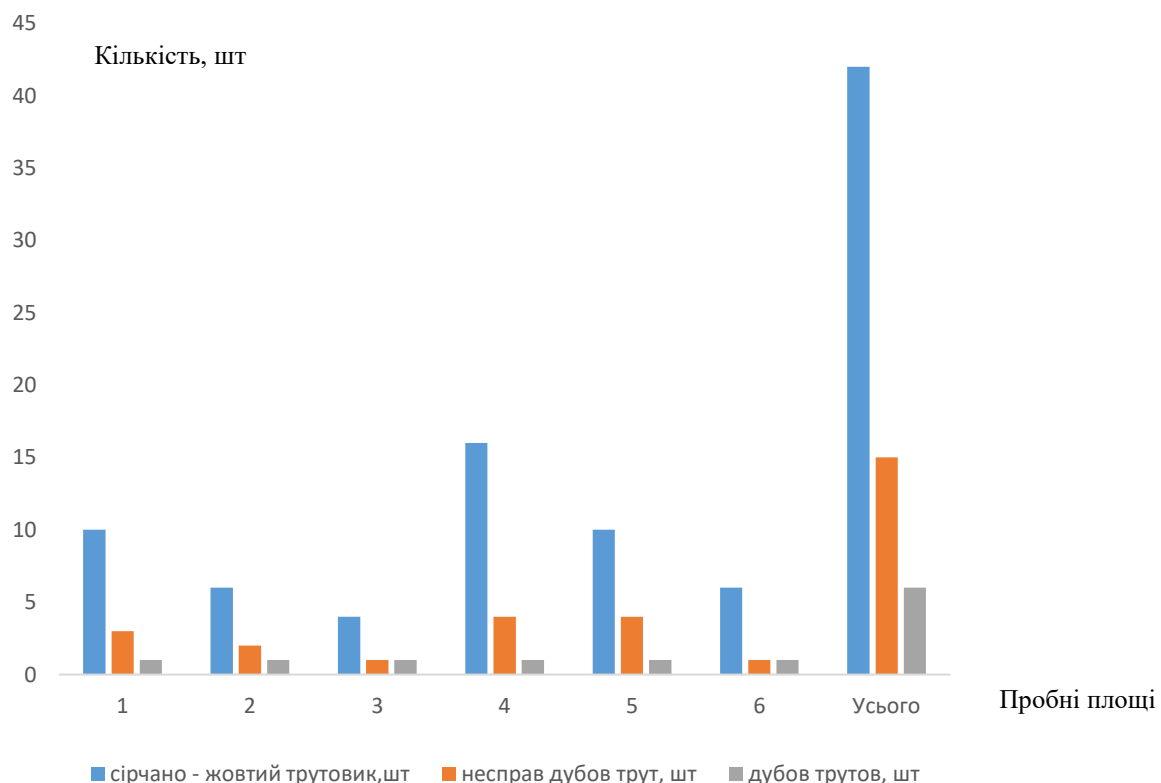


Рисунок 1. Кількість дерев дуба, пошкоджених хворобами на пробних площах

Гниль деструктивного типу. У першій стадії гниття деревина рожевого кольору з білими смужками. У другій – вона буріє, з'являються тріщини, де накопичується білувата грибниця, У третій стадії – деревина бура, у тріщинах формуються товсті білуваті або жовтуваті замшенодібні плівки грибниці, гнила деревина розпадається на призмочки, легко розтирається пальцями в порошок. Найчастіше гниль поширена в окоренковій частині деревини до висоти 2-3 м. але іноді і до 6-12 м, що приводить до суховершинності. Нерідко уражені дерева ламаються від вітру.

Сірчано-жовтий трутовик розповсюджений скрізь. Крім живих дерев розвивається і на зрубаній деревині, і в спорудах, наносить великий збиток лісовому господарству. Плодові тіла з'являються не щороку, тому гниль часто залишається невиявленою.



Ракові пухлини зустрічаються на всіх видах дуба з часом незалежно від його віку. Спочатку вони мають вид невеликих наживів. По мірі розростання утворюються поперечна тріщина, яка поступово збільшується. Кількість ракових пухлин на окремих деревах дуба може бути різне: на молодих на гілках від 1-2 до 10, на старих дубах все менше (О. Л.Щербин-Порфененко, 1963).

Список літератури

1. Гойчук А. Ф. Патологія дібров. Житомир : Полісся, 1998. 92с.
2. Пробні площі лісовпорядні. Метод закладання. СОУ 02.02.-37476:2006. Київ, Мінагрополітики України, 2006. 32 с.
3. Мозолева Е. Г. «Методы оценки и прогноза динамики состояния насаждений. *Лесное хозяйство*. 1998. №3. С. 43-45
4. Санітарні правила в лісах України (в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 26 жовтня 2016 р. № 756). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/555-95-%D0%BF#Text>
5. Мостепанюк В. А. Довідник лісовпорядника / В. А. Мостепанюк, О. О. Орлов, В. С. Ейсмонт, В. С. Вишневецький; під ред. к.с-г.н., доц. В. А. Мостепанюка. Вид. 2-е доп. Житомир : Рута, 2017. 884 с.
6. Циліорик А. В., Шевченко С. В. Лісова фітопатологія. Київ : КВІЦ, 2008. 464с.
7. Щербин-Парфененко П.П. Раковые и сосудистые болезни лиственных пород. Москва : Гослесбумиздат, 1963. 90 с.

ПРИНЦИП НАГЛЯДНОСТИ В ОБУЧЕНИИ И ЕГО РОЛЬ В РАЗВИТИИ ПОЗНАВАТЕЛЬНОГО ИНТЕРЕСА

Рысбаева Галия Алтынбековна,
кандидат биологических наук, доцент
кафедры биологии,
Южно-Казахстанский государственный
педагогический университет,
Казахстан

Тойлыбай Гулназ
магистрант кафедры биологии,
Южно-Казахстанский государственный
педагогический университет,
Казахстан

Кадирбеков Галымжан
магистрант кафедры биологии,
Южно-Казахстанский государственный
педагогический университет,
Казахстан

Использование в обучении принципа наглядности имеет длительную историю. Наглядность в обучении способствует тому, что у школьников, благодаря восприятию предметов и процессов окружающего мира, формируются представления, правильно отображающие объективную действительность, и вместе с тем воспринимаемые явления анализируются и обобщаются в связи с учебными задачами.

Использование наглядных средств не только для создания у школьников образных представлений, но и для формирования понятий, для понимания отвлеченных связей и зависимостей - одно из важнейших положений дидактики. Ощущение и понятие - различные ступени единого процесса познания.

В современной дидактике понятие наглядности относится к различным видам восприятия (зрительным, слуховым, осязательным и др.). Ни один из видов наглядных пособий не обладает абсолютными преимуществами перед другим [1].

Известно, что ощущения человека, получаемые от внешнего мира, являются первой ступенью его познания. На следующей ступени приобретаются знания в виде понятий, правил, законов. Чтобы знания учащихся были осознанными и отражали объективно существующую действительность, процесс обучения должен обеспечить опору их на ощущения. Когда у учащихся имеются

необходимые образные представления, следует использовать их для формирования понятий, для развития отвлеченного мышления учащихся. Наглядность как раз и выполняет эту функцию и ряд иных:

- помогает воссоздать форму, сущность явления, его структуру, связи, взаимодействия для подтверждения теоретических положений;
- помогает привести в состояние активности все анализаторы и связанные с ними психические процессы ощущения, восприятия, представления, в результате чего возникает богатая эмпирическая основа для обобщающе-аналитической мыслительной деятельности детей и педагога;
- формирует у учащихся визуальную и слуховую культуру;
- дает учителю обратную информацию: по заданным вопросам учащимся можно судить об усвоении материала, о движении мысли учащихся к пониманию сути явления [2].

Необходимо чётко разграничивать понятие принципа наглядности и наглядных методов обучения.

Принцип наглядности - это основное исходное положение дидактики, определяющее направление работы с наглядным материалом, предусматривающее обязательность его использования в учебном процессе. Принцип наглядности в обучении означает привлечение различных наглядных средств в процесс усвоения учащимися знаний и формирования у них различных умений и навыков. Сущность принципа наглядности состоит в обогащении учащихся чувственным познавательным опытом, необходимым для полноценного овладения абстрактными понятиями.

В свою очередь, наглядный метод характеризуется как способ реализации этого исходного положения, заключающийся в построении системы обучения с использованием средств наглядности. Средства наглядности используются при изложении учебного материала учителем, в ходе самостоятельной деятельности учеников по приобретению знаний и формированию умений и навыков, при контроле за усвоением материала и при других видах деятельности и учителя, и учеников. Однако, необоснованное, произвольное и избыточное применение наглядности на занятии может дать и отрицательный эффект [3].

В связи с этим, рассмотрим ряд условий, которые необходимо соблюдать при использовании средств наглядности:

- 1) Применяемая наглядность должна соответствовать возрасту, психофизическим особенностям учащихся.
- 2) Наглядность должна использоваться в меру и показывать ее следует постепенно и только в соответствующий момент урока.
- 3) Необходимо четко выделять главное, существенное при показе иллюстраций.
- 4) Детально продумывать руководство восприятием учениками пособия (попутные пояснения, выделение главного, комментирование и т. п.).
- 5) Демонстрируемая наглядность должна быть точно согласована с содержанием материала.
- 6) Привлекать самих учеников к нахождению и анализу желаемой информации в наглядном пособии или демонстрационном устройстве.

7) Необходимо рационально сочетать различные формы и методов сообщения учебного материала и учебного труда учеников с учетом содержания и специфики наглядных пособий.

С помощью современных аудиовизуальных средств могут быть визуализированы невидимые объекты и явления, частицы, звук, абстрактные теоретические понятия, т. е. создание определённого дидактического образа -- модели, которой всегда присущи три функции: изоморфно-отражательная, чувственно-визуальная интегративно - абстрактная. Особенно ярко такое качество проявляется в применении компьютера, в частности мультимедийной презентации Power Point.

Использование в процессе организации учебной деятельности наглядных пособий, способствует формированию познавательного интереса у школьников. Объективной стороной развития познавательных интересов у учеников является высокий уровень обучения с его подлинно научным содержанием, педагогически целесообразной организацией активного и самостоятельного познания. Роль познавательного интереса в процессе организации учебной деятельности состоит в том, что он и в обучении, и в учении является носителем внешних и внутренних ресурсов, объективных и субъективных факторов эффективной совместной деятельности учителя и учащихся. Интерес сообщает познавательной деятельности силу, интенсивность, легкость и быстроту; под влиянием интереса познание принимает для человека «личностный смысл»; опираясь на интерес, вся деятельность ученика становится плодотворной.

Проникая в сферу познавательных интересов школьников видно, что по своему содержанию и проникновению в познание процессы различны у учащихся одного и того же класса, хотя им предоставлены равные условия. Однако для одного сфера приложения интереса лежит в углублении познания истины, для другого - в практической роли получаемых знаний, которые позволяют ему самому осуществить нечто реальное, осязаемое.

Характер познавательного интереса, его направление следует рассматривать вместе с множеством факторов и условий: на какой основе рождается то или иное направление познавательного интереса? Каков индивидуальный опыт ученика? Каково приобретение его в познании? Все эти важные вопросы на пути изучения стремлений, запросов и интересов школьника в процессе обучения. Но каким бы ни был характер познавательного интереса, это важная и прочная основа, на которой можно прогнозировать перспективы развития не только интереса к знаниям, учениям, но и личности ученика.

Существует несколько подходов к развитию познавательного интереса у школьников на уроках биологии (по Яхонтовой):

1. Эмоциональное состояние заинтересованности вызывается занимательными сведениями о редких растениях и животных, оригинальных приспособлениях организмов к среде обитания, сложных биологических взаимодействиях и т.д.

2. Познавательный интерес развивается путем воспитания пытливости учащихся при углубленном анализе существа биологических явлений. Для этого

школьникам постоянно сообщается дополнительная к учебнику информация о достижениях науки и практики, о природе родного края и т.д.

3. Использование межпредметных связей. Учитель объясняет не только биологические вопросы, но и связанные с ним физические, химические, географические явления, тем самым углубляя знания учащихся, которые имеют мировоззренческое значение и вызывают интерес к содержанию предмета.

4. Использование поисковых методов, вопросов, побуждающих учащихся к самостоятельным заключениям и выводам.

5. Широкое применение на уроках биологии наглядных пособий.

Наглядность активируют познание школьников на уроках биологии. Главным инструментом познания является мышление. Поэтому, учитывая его взаимосвязь с другими познавательными процессами и не умаляя их роль в организации учения, особое внимание в процессе руководства их деятельностью необходимо уделять развитию мыслительных действий и конкретных мыслительных операций (анализ, синтез, сравнение, классификация, обобщение и др.). Мышление на уроках может происходить в разных формах - понятия, суждения, умозаключения, гипотез и теорий.

Таким образом, можно прийти к выводу, что наглядность по биологии играет огромную роль в процессе формирования понятий в ходе учебного процесса. Наглядные пособия в совокупности реализуют один из принципов обучения - принцип наглядного обучения, который включает в себя чувственное созерцание окружающей действительности, с помощью наглядности создаются яркие конкретно - чувственные представления об изучаемых природных объектах или явлениях. Наглядность является одним из главных путей развития познавательного интереса у школьников на уроках биологии, активирует умственную деятельность учащихся, играет огромную роль в формировании понятий и мотивов, а так же развивает самостоятельность и инициативность в процессе обучения. Использование на уроках аудиовизуальных пособий повышает уровень усвоения знаний, умений, навыков.

Список литературы

1. Александров Н.Г. Программированное обучение и новые информационные технологии обучения / Н.Г. Александров // Информатика и образование. -1993.-№5. - С.7-19.

2. Ангеловски К. Учителя и инновации / К. Ангеловски – М.: Просвещение, 1991. – 159с.

3. Антипова Т.И. Компьютер на уроках биологии / Т.И. Антипова, Л. Н. Жукова, Л. Б. Заугольцова, И. В. Плотникова // Биология в школе. - 1993. - №1. - С.45-46.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИКТ В НАУЧНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УЧАЩИХСЯ НА УРОКАХ БИОЛОГИИ

Рысбаева Галия Алтынбековна,
кандидат биологических наук, доцент
кафедры биологии,
Южно-Казахстанский государственный
педагогический университет,
Казахстан

Умирбоева Динара
магистрант кафедры биологии,
Южно-Казахстанский государственный
педагогический университет,
Казахстан

Олжабай Айым
магистрант кафедры биологии,
Южно-Казахстанский государственный
педагогический университет,
Казахстан

Ни для кого не секрет, что современные подростки достаточно динамичны, обладают активной жизненной позицией. Однако в наш век информатизации дети пресыщены потоками информации, обладают широким кругозором. И не всегда те способы подачи информации, которые были действенны для предыдущих поколений, будут также действенны при изучении современного материала современными детьми. Мы все понимаем, что наша основная задача как педагогов не только снабдить учеников определённым набором знаний, обучить их основным способам и алгоритмам деятельности, но и научить ориентироваться в сложных потоках информации, умению ставить своевременные и наиболее актуальные вопросы и самостоятельно получать на них обоснованные ответы.

Считается научно-исследовательская деятельность учащихся «высшим пилотажем» деятельностного и компетентностного подхода в образовании.

Базовой образовательной технологией, поддерживающей научно-исследовательскую деятельность, является метод проектов. При работе над проектом появляется исключительная возможность формирования компетентностей учащихся.

Метод проектов (от греч. – путь исследования) – это технология обучения, при которой учащиеся приобретают знания в процессе планирования и выполнения постепенно усложняющихся практических заданий –

ПРОЕКТОВ. Ведущей основой в обучении является личностно-ориентированный, активно - деятельностный, комплексный подход в обучении, используются проблемные, поисковые, исследовательские методы обучения, дизайн-анализ объектов проектной деятельности, различные упражнения по выполнению трудовых операций, лабораторно-практические работы.

Выделяют два значения слова «проект»:

- проект – как результат проектировочной деятельности;
- проект – как форма организации совместной деятельности людей.

Под проектом понимается специально организованный учителем и самостоятельно выполняемый учащимися комплекс действий по разрешению значимой для учащегося проблемы; под методом проектов – технологию организации образовательных ситуаций, в которых учащийся ставит и разрешает собственные проблемы, и технологию сопровождения самостоятельной деятельности учащегося по разрешению проблем ». Запрос на ключевые компетентности как новый результат образования придал новый смысл развитию данной технологии. Метод проектов позволяет учителю сформировать «педагогическую ситуацию, в которой учащийся ставит свою цель и достигает её, организуя собственные и привлечённые (внешние) ресурсы. Специфика компетентностей... состоит в том, что они формируются и развиваются в деятельности».

По своей сути проектирование – самостоятельный вид деятельности, включающий следующие этапы: разработка проектного замысла, практические действия по его реализации, оценка результатов и их представление».

Учебный творческий проект – это осуществляемая под руководством учителя самостоятельная учебная работа по решению практической задачи творческого характера. Процесс решения творческой задачи учащихся представлен изделием или услугой, дизайн – папкой или портфолио. В своем исследовании понятия учебного проекта, педагог-исследователь И.П. Тарасова, также приходит к формуле: «Проект» – это пять «П»: проблема – проектирование (планирование) – поиск информации – продукт – презентация. Шестое «П» – папка, в которой собраны все рабочие материалы, в том числе черновики, дневники, планы, отчеты и др.» Для большей заинтересованности учащегося проект должен иметь личностно значимую цель, сформулированную в виде проблемы, при решении которой, автор определяет свою стратегию и тактику, распределяет время, находит необходимые ресурсы, в том числе и информационные.

Выделяют этапы проектной деятельности: подготовительный (поисковый), конструкторский (аналитический), технологический (практический), заключительный (контрольный) и презентационный.

Результатом работы над проектом является продукт, который создается участниками проекта в ходе решения поставленной проблемы с применением не только учебного, но и реального жизненного опыта. Проект эффективен, потому что он ориентирован на достижение целей самих учащихся и формирует невероятно большое количество обще-учебных умений и навыков.

- Рефлексивные

- Поисковые (исследовательские)
- Умения и навыки работы в сотрудничестве
- Менеджерские
- Коммуникативные
- Презентационные
- Умение аргументировать собственные высказывания
- Умение отвечать на незапланированные вопросы
- Умение понимать задания в различных формулировках и контекстах
- Умение находить требуемую информацию в различных источниках
- Изучать явления и процессы внутри сложных биологических систем на основе использования средств компьютерной графики и компьютерного моделирования.

• Представлять в удобном для изучения масштабе времени различные биологические процессы.

На всех этапах выполнения проектов учащимися учитель выступает как фасилитатор, то есть помощник:

- консультирует – задаёт вопросы, активизирует мышление учащихся, моделирует различные ситуации, трансформирует образовательную среду.
- мотивирует – создаёт ситуацию выбора и свободы самоопределения;
- наблюдает – анализирует ситуации для организации консультаций и последующей оценки информационной и коммуникативной компетентностей учащихся.

Таким образом, проектирование – это постоянный процесс выбора, процесс принятия решения, процесс решения задач и проблем. В процессе выполнения творческих проектов прямым и главным результатом целенаправленной проектной деятельности является изменение самого субъекта. Ребёнок из потребителя превращается в творца и создателя.

В сфере проектной деятельности учащихся использование ИКТ открывает для учителя новые дидактические возможности, связанные с визуализацией материала, его «оживлением», возможностью представить наглядно те явления и процессы, которые невозможно продемонстрировать иными способами. Работа над учебным проектом нацеливает учителя на формирование, прежде всего, элементов информационной и коммуникативной компетентностей для этого проводится анкетирование проектных умений учащихся.

Список литературы

1. Информационно-коммуникационные технологии в подготовке учителя технологии и учителя физики : в 3-х ч. Ч. 3. Сборник материалов научно-практической конференции / отв. ред. А. А. Богуславский - Коломна : Коломенский гос. пед. институт, 2008 - 72 с
2. Краля Н.А. Метод учебных проектов как средство активизации учебной деятельности учащихся: Учебно-методическое пособие / Под ред. Ю.П. Дубенского. – Омск: Изд-во ОмГУ, 2005. – 59 с.

АКТИВИЗАЦИЯ ПОЗНАВАТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УЧАЩИХСЯ НА УРОКАХ БИОЛОГИИ

Рысбаева Галия Алтынбековна,
кандидат биологических наук, доцент
кафедры биологии,
Южно-Казахстанский государственный
педагогический университет,
Казахстан

Нурлыбек Алия
магистрант кафедры биологии,
Южно-Казахстанский государственный
педагогический университет,
Казахстан

Нурмахаметова Дияра
магистрант кафедры биологии,
Южно-Казахстанский государственный
педагогический университет,
Казахстан

Изучение биологии на ступени основного общего образования направлено на достижение следующих целей:

- освоение знаний о живой природе и присущих ей закономерностях;
- о строении, жизнедеятельности и средообразующей роли живых организмов;
- о человеке как биосоциальном существе;
- о роли биологической науки в практической деятельности людей;
- о методах познания живой природы;
- овладение умениями применять биологические знания для объяснения процессов и явлений живой природы, жизнедеятельности собственного организма;
- использовать информацию о современных достижениях в области биологии и экологии, о факторах здоровья и риска;
- работать с биологическими приборами, инструментами, справочниками;
- проводить наблюдения за биологическими объектами и состоянием собственного организма, биологические эксперименты;
- развитие познавательных интересов, интеллектуальных и творческих способностей в процессе проведения наблюдений за живыми организмами, биологических экспериментов, работы с различными источниками информации;

- воспитание позитивного ценностного отношения к живой природе, собственному здоровью и здоровью других людей;
- культуры поведения в природе;
- использование приобретенных знаний и умений в повседневной жизни для ухода за растениями, домашними животными, заботы о собственном здоровье, оказания первой помощи себе и окружающим;
- оценки последствий своей деятельности по отношению к природной среде, собственному организму, здоровью других людей [1].

Изучать биологию - не значит только знакомиться с видовым составом флоры и фауны, знать отдельных представителей. Это изучение большого количества понятий и определений, законов и закономерностей. Сделать такую работу интересной и увлекательной, в то же время научной и познавательной, повышать активность учащихся, интерес к предмету - является главной задачей учителя. При выборе тех или иных методов обучения необходимо, прежде всего, стремиться к продуктивному результату.

Почетное место на уроках биологии занимают игровые моменты. Игры знакомы с детства каждому человеку. В процессе игры развиваются способности человека, раскрываются его возможности и создаются условия для обмена информацией. Игровые формы отличаются тем, что процесс обучения максимально приближен к практической деятельности. Сообразуясь с характером и интересами своей роли, учащиеся должны принимать практические решения. Чаще всего им приходится играть свою роль в конфликтной ситуации, заложенной в содержание игры. Решения во многих играх принимаются коллективно, что развивает мышление учащихся, коммуникативные способности. В процессе игры возникает определенный эмоциональный настрой, активизирующий учебный процесс.

Игры упражнения. К играм-упражнениям относятся: разнообразные викторины, кроссворды, ребусы, головоломки, ботаническое и зоологическое лото, объяснение пословиц и поговорок о растениях и животных. Побуждение школьников к этим играм, основанное на стремлении проявить догадку, смекалку в умственной деятельности [2].

Загадки, ребусы, головоломки использую на уроках биологии в 6-7 классах.

Работа с загадками помогает развивать у детей наблюдательность, находчивость, развивает логическое мышление. Для того чтобы отгадать загадки, учащиеся должны хорошо знать материал школьного учебника, дополнительной литературы. Загадки составляю на основе зашифровки наиболее существенных признаков предмета или явления. Разгадывание загадок предполагает формирование у детей умения решать логические задачи. Применяем загадки при закреплении нового материала, на обобщающих уроках. При этом просим ребят не только отгадать загадку, но и ответить на соответствующие вопросы. Игры - упражнения могут иметь место и при выполнении учащимися домашних заданий. Например, кроссворды. Кроссворд - это игра на отгадывание слов, которыми надо заполнить фигуру из квадратов. Чаще всего использую кроссворды при изучении терминологии. При желании учащиеся могут составить кроссворд на заданную тему дома. В этом случае мы

отрабатываем точность определения понятий. Можно также предложить детям закончить решение головоломки или отгадывания кроссворда, начатых на уроке.

Биология требует от учеников большой словарной работы. Необходимость запоминать большое количество терминов, их значение зачастую вызывает затруднения у школьников. В связи с этим мы используем ребусы. Ребус - это задача, в которой зашифровано слово или предложение с помощью рисунков, букв или знаков.

В старших классах дидактические игры применяются реже, т.к. изучение биологии происходит у учащихся более осознанно. На уроках биологии для развития познавательного интереса учащихся использую биологические задачи. Верным является утверждение, что коль нет познавательной задачи, нет и работы мысли, есть задача - есть поиск ее решения. Постановка задач в процессе обучения повышает активность учащихся.

Таким образом, использование методов активного обучения на уроках биологии обеспечивает повышение уровня мотивации к изучению предмета, следовательно, способствует качественному усвоению материала.

Список литературы

1. Калмыкова, З.И. Зависимость уровня усвоения знаний от активности учащихся в обучении / З.И. Калмыкова // Современная педагогика, 2009. - № 7. - С.18.
2. Бордовская, Н.В. Современные образовательные технологии / Н.В. Бордовская, Л.А. Даринская. - М.: Кнорус, 2011. - 269 с.

ФАКТОРЫ, СТИМУЛИРУЮЩИЕ ПОЗНАВАТЕЛЬНЫЙ ИНТЕРЕС У УЧАЩИХСЯ В РЕАЛЬНОЙ УЧЕБНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Рысбаева Галия Алтынбековна,
кандидат биологических наук, доцент
кафедры биологии,
Южно-Казахстанский государственный
педагогический университет,
Казахстан

Муталхан Укилим
магистрант кафедры биологии,
Южно-Казахстанский государственный
педагогический университет,
Казахстан

Оразбаев Райымбек
магистрант кафедры биологии,
Южно-Казахстанский государственный
педагогический университет,
Казахстан

Важная роль в формировании познавательных интересов учащихся принадлежит не только процессу обучения, но и зависит от соответствующей организации и внеурочной деятельности, и воспитательного процесса. Современный подход к педагогическому процессу предполагает, что педагог не только воспитывает и учит, но и актуализирует, стимулирует стремление учащегося к саморазвитию и самовоспитанию, создает ему условия для самосовершенствования. Таким образом, процесс педагогического стимулирования познавательных интересов приобретает важное значение в деятельности учителя. Под педагогическим стимулированием понимается процесс активизации внутренних движущих сил личности с помощью внешних, объективных побудителей, эффективность воздействия которых зависит от социальной и личностной значимости стимулируемой деятельности. В процессе обучения используются различные факторы и приёмы стимулирования познавательного интереса. Одним из таких приёмов является приём создания на уроке ситуаций занимательности – введение в учебный процесс занимательных примеров, опытов, парадоксальных фактов [1]. Многие учителя используют для повышения интереса к учению анализ отрывков из художественной литературы, посвященных жизни и деятельности выдающихся учёных и общественных деятелей. Успешно применяются и такие приёмы повышения интереса в обучении, как рассказы о применении в современных условиях тех или иных

предсказаний научных фантастов, показ занимательных опытов. В роли приёма, входящего в факторы формирования интереса к учению, выступают и занимательные аналогии. Одним из действенных факторов стимулирования интереса к учению является создание в учебном процессе ситуации успеха у школьников, испытывающих определенные затруднения в учёбе. Известно, что без переживания радости успеха невозможно по-настоящему рассчитывать на дальнейшие успехи в преодолении учебных затруднений. Вот почему опытные учителя так подбирают для учеников задания, чтобы те из них, которые нуждаются в стимулировании, получили бы на соответствующем этапе доступное для них задание, а затем уже переходили бы к выполнению более сложных упражнений. Например, с этой целью используются специальные сдвоенные задания, одно из которых вполне доступно для ученика и создает базу для последующих усилий по решению более сложной задачи. Ситуации успеха создаются и путем дифференциации помощи школьникам в выполнении учебных заданий одной и той же сложности. Так, слабоуспевающим школьникам могут быть даны карточки-консультации, планы предстоящего ответа, которые позволяют им на данном уровне подготовленности справиться с соответствующим заданием, а затем уже выполнить упражнение, аналогичное первому, самостоятельно. Ситуации успеха учитель организует, поощряя промежуточные действия школьников. Для ситуаций успеха необходима благоприятная морально-психологическая атмосфера. Благоприятный микроклимат во время учебы снижает чувство неуверенности, боязни. Состояние тревожности при этом сменяется состоянием уверенности. Ценным фактором стимулирования интереса к учению можно назвать метод познавательных игр, который опирается на создание в учебном процессе игровых ситуаций [2]. Игра давно уже используется как средство возбуждения интереса к учению. В практике работы учителей используются настольные игры с познавательным содержанием. Например, это игры-путешествия, игры типа электровикторин. Весьма широко используются игры на факультативных занятиях. В качестве фактора, стимулирующего интерес, выступает также приём удивления [3]. Необычность приводимого факта, парадоксальность опыта, демонстрируемого на уроке, грандиозность цифр, свидетельствующих о небывалом научно-техническом процессе, достигнутом в нашей стране, - всё это при умелом сопоставлении данных, при убедительности этих примеров неизменно вызывает глубокие эмоциональные переживания у учащихся. Одним из факторов стимулирования является сопоставление научных и житейских толкований отдельных природных явлений [4].

Например, ученикам предлагается сравнить житейское и научное объяснение явления невесомости, житейское и научное объяснение законов свободного падения, законов плавания. Для создания эмоциональных ситуаций в ходе уроков большое значение имеет художественность, яркость, эмоциональность речи учителя. Без всего этого речь учителя, конечно, остаётся информативно полезной, но она не реализует в должной мере функцию стимулирования учебно-познавательной деятельности учеников. В этом ещё раз проявляется отличие методов организации познавательной деятельности от методов её

стимулирования. Стимулировать познавательный интерес учащихся можно также при помощи содержания учебного материала, например:

1. Новизна содержания – важный побуждающий познавательный интерес стимул, который вызывает ориентировочную реакцию учащихся. Наиболее важными состояниями человека, сопровождающими процесс его активной ориентировки, является состояния неожиданности, озадаченности, удивления. Новизна и есть тот стимул внешней среды, который возбуждает эти состояния, несёт ученику по возможности положительные эмоции. Это – множество новых фактов, сведений, теорий, о существовании которых большинство учащихся ранее и не подозревало.

2. Обновление уже усвоенных знаний. Чтобы возбудить интерес, писал К.Д. Ушинский, предмет должен быть лишь отчасти нов, а отчасти знаком ученикам. Ребёнок соприкасается с множеством элементов знаний до систематического обучения, приобретает знания на уроках других дисциплин. Новое знание приобретает особый смысл для школьника тогда, когда происходит сравнение того, что он знал ранее и чем он овладел сегодня, сейчас. Следовательно, невозможно использовать новизну содержания как постоянный стимул развития познавательного интереса. В школе изучается не всё новое, а многое из того, что стало привычным, утратило свою прелесть из-за частой повторяемости. Обновление прежних знаний, новый аспект рассмотрения уже известного, возможность видеть в прежних, уже сложившихся и ставших привычными знаниях новые грани, новые повороты, новые стороны, которые озадачивают, производят впечатление странности, – это важный стимул познавательного интереса.

3. Важным стимулом познавательного интереса, связанным с содержанием обучения, является исторический аспект школьных знаний (историзм), сообщение сведений из истории науки, истории научных открытий с одной стороны, познавательный интерес опирается на менее известный, иногда совсем новый материал, овладевая которым учащиеся в ещё большей мере осознаёт то, что им даёт урок. С другой стороны, исторический подход в изучении учебных предметов в какой-то мере приближает процесс учения к научному познанию. Узнать, каким было соответствующее знание у своих истоков, как оно развивалось, соприкоснуться с научными поисками, ощутить и испытать их трудности и радости – это, значит, приблизиться и к осознанию собственного познавательного процесса, пусть не открывающего, а усваивающего научные положения, но сопряженного всё же с поисками истины. Исторические сведения всегда менее известны ученикам и воспринимаются ими как неожиданно новое и привлекательное. Ознакомление с историей науки и её открытий способствует осознанию огромных трудностей научных поисков, поднимает престиж науки в глазах учащихся, формирует уважение к установленным научным фактам и понятиям. Исторические сведения расширяют кругозор учащихся, помогают им понять каких усилий стоит ученым что-либо изобрести, подготавливают учеников для восприятия нового материала. Как показывает практика, очень важно, чтобы учитель пробудил у каждого ученика чувства удивления и восхищения, которые можно вызвать, используя исторический материал.

4. Практическая необходимость в знаниях для жизни, для использования науки в целях практики. Трудно переоценить данный стимул познавательного интереса обучения.

5. Важным стимулом, связанным с содержанием обучения, является также показ учащимися современных научных достижений. Историю науки необходимо довести до современного этапа её развития, только тогда школьник увидит все её сложности, противоречия, мучительные поиски, гигантский труд, который стоит за внешним блеском открытий. Современные научные достижения помогают понять сложный процесс дифференциации научных знаний и единение современных наук для осуществления величайших открытий. На этом фоне и учебные знания возбуждают интерес, станут необходимыми и значительными для подростков. Стимулировать переживание гордости за отечественную науку, заставлять восхищаться могуществом науки, силой ума человека без включения в содержание обучения данных о современных научных достижениях невозможно. Приведённые выше примеры показывают, как входящие в факторы формирования интереса приёмы художественности, образности, яркости, занимательности, удивления, нравственного переживания вызывают положительное отношение к учебной деятельности и служат первым шагом на пути к формированию познавательного интереса.

Список литературы

1. Бондаревская, Е.В. Экспериментальная педагогика [Текст] / Е.В. Бондаревская, Т.Ф. Власова. - Ростов-на-Дону: РГПИ, 2003. – 63 с.
2. Аспицкая, А.Ф. Использование информационно-коммуникационных технологий при обучении биологии [Текст] / А.Ф. Аспицкая, Л.В. Кирсберг. - М.: Бинум. Лаборатория знаний, 2009. – 356 с.
3. Онищук, В.А. Урок в современной школе [Текст] / В.А. Онищук. – М.: Просвещение, 2006. – 218 с.
4. Харламов, И.Ф. Педагогика: учебное пособие [Текст] / И.Ф. Харламов.- М.: Юрист, 2011. - 512 с.

СУЧАСНИЙ ГІДРОХІМІЧНИЙ СТАН Р. САМАРА

Шарамок Тетяна Сергіївна

канд.с-г.наук, доцент, доцент кафедри загальної
біології та водних біоресурсів
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

Сахненко Юлія Володимирівна

вчитель біології і основ здоров'я
ліцей № 6, м. Новомосковськ

Гребцова Ліана Анатоліївна

вчитель біології
ліцей № 6, м. Новомосковськ

З бурхливим розвитком різних галузей промисловості для задоволення потреб людства відбувається споживання природних ресурсів, забруднення літосфери, атмосфери і гідросфери. Останні десятиліття викликає хвилювання стан поверхневих вод. Діяльність людини змінює гідросферу як кількісно так і якісно. Підприємства нафтовидобувної та нафтопереробної промисловості, господарсько-побутові стічні води, сільськогосподарські угіддя, робота ТЕС і АЕС, викиди парникових газів - одні із чинників, що призводять до порушення структури гідроекосистем.

Останнім часом спостерігається посилення впливу антропогенних чинників на водні об'єкти. Сучасні темпи і тенденції розвитку туризму та промисловості при відсутності даних гідрохімічних спостережень за якістю води всіх водних об'єктів - визначає особливу актуальність досліджень хімічного складу поверхневих вод.

Метою дослідження є визначення сучасного гідрохімічного складу та якості води р. Самара.

Наші дослідження проводилися на 5 станціях на р. Самара в межах м. Новомосковськ: 1 – річковий порт; 2 – кафе; 3 – бойня; 4 – плавні; 5 – район міського пляжу.

Відомо, що вміст розчиненого у воді кисню є одним із важливих показників екологічного стану водойми. Його достатня кількість не тільки забезпечує потреби гідробіонтів для дихання, але й потреби для самоочищення водойми. Наші дослідження показали, що вміст розчиненого у воді кисню відповідав нормованим значенням. Найменша його концентрація виявлена в точці №4 (5,41 мгО₂/дм³).

Активна реакція водного середовища (водневий показник рН) є одним із параметрів, які обов'язково враховуються при визначенні якості води. Значення цього показника знаходилось у межах норм та коливалось в різних ділянках від 7,85 (Плавні) до 8,43 (Річковий порт).

Виявлено високий вміст завислих речовин у воді точок № 1, 2 і 5 в 4,4, 1,98 та 1,83 рази, а також азоту амонійного у точці 4 (Плавні), який перевищував нормовані значення в 1,46 разів. Значення показника ХСК, який характеризує загальний вміст розчинених органічних речовин у воді водних об'єктів, в цілому, в усіх точках перевищував норму у 3 – 4 рази.

Показники сольового складу перевищені в усіх точках відбору проб. Сухий залишок (мінералізація) у 4 рази, хлориди у 2,25 рази, сульфати у 3 рази.

Екологічну оцінку якості води р. Самара визначали за хімічними трофо-сапробіологічними критеріями (завислі речовини, рН, фосфати, азот амонійний, нітрити, нітрати, розчинений кисень), за мінералізацією, вмістом хлоридів та сульфатів, за вмістом специфічних речовин токсичної дії (вміст заліза).

Так, за хімічними трофо-сапробіологічними показниками якість води р. Самара в точках 2 та 3 відповідала II класу, 3 категорії та характеризувалась як добра, індекс хімічних трофо-сапробіологічними показників складав 3,1 — 3,4. В точках 1, 4 та 5 за цими показниками вода відповідала III класу, 4 категорії якості — задовільна, індекс хімічних трофо-сапробіологічними показників складав 3,6 — 4. За показниками сольового складу по всім досліджуваним точкам вода характеризувалась як дуже погана (V клас, 7 категорія). За вмістом заліза — забруднена, слабо забруднена (III клас, 4 категорія якості).

Отримані дані дали можливість розрахувати хімічний індекс якості води р. Самара в межах м. Новомосковськ. Отже, виважений хімічний індекс склав 4,7 — 5,0, що характеризує якість води р. Самара в межах м. Новомосковськ як задовільна (посередня) та помірно забруднена.

Список літератури

1. Методи гідроекологічних досліджень поверхневих вод. О.М. Арсан, О.А. Давидов, Т.М. Дьяченко та ін.; /За ред. В.Д. Романенка. НАН України. Ін-т гідробіології. К.: ЛОГОС, 2006. 408 с.
2. Методика екологічної оцінки якості поверхневих вод за відповідними категоріями / В.Д. Романенко, В.М. Жукінський, О.П. Оксіюк, А.В. Яцик. - К., 1998. 28 с.

CHEMICAL EXPERIMENT IS THE MAIN MEANS OF TEACHING CHEMISTRY

Argynbayeva Zaure Muzirovna

Master of Chemistry, Department of Chemistry
Kazakh National Women's
Pedagogical University, Kazakhstan

Akimbaeva Nazgul Orazbaevna

Candidate of Chemical Sciences, Associate Professor
Associate Professor of the Department of Chemistry
Kazakh National Women's
Pedagogical University, Kazakhstan

Kocherova Rovshan Ergalievna

III year student
Kazakh National Women's
Pedagogical University, Kazakhstan

Chemistry is one of the practice-oriented disciplines. Well, a chemical experiment is the most important method and tool for teaching chemistry. The general experiment - through chemical education gives an opportunity to become interested in chemical science, develops the ability to apply theoretical knowledge in practice. In addition, this is not only a necessary condition for achieving success in mastering chemical knowledge through a chemical experiment, but it also helps to understand the technology of chemical production, forms the interest of adolescents in the subject. Another aspect of the ability to experiment affects the development of observational, independent and research abilities, the ability to explain the observed phenomenon using theoretical knowledge, to establish structural and activity relationships [1-3].

A chemical experiment is an important way to realize the connection between theory and practice in the refinement of knowledge. With the help of really expressed experience, you can expand the horizons of the student, get various practical skills.

With the help of chemical experiments, it is possible to develop the competencies and practical skills of students. In the new lesson, using the obligatory chemical experiment on the topic, determine the significance of this topic and correctly apply the chemical experience.

A chemical experiment is a source of knowledge about substances and chemical reactions, an important form of teaching chemistry. With the help of chemical experiments, it is possible to develop the competencies of students and distinguish four of its groups formed in chemistry:

1. *Experimental* (use of various methods of quantitative measurements, performing chemical experiments, correct work with reagents and equipment, drawing up an experiment plan, drawing up a table, writing a reaction equation, writing down the result using reference and scientific literature);
2. *Communicative* (discussion of the experiment result, experiment planning and its theoretical basis, application of control and self-control criteria, self-determination of the sequence of all experiments);
3. *Intellectual* (determination of the purpose and objectives of the experiment; observation and installation of signs characteristic of phenomena and processes, synthesis, analysis, formulation of conclusions);
4. *Control and evaluation* (self-control during the experiment, the use of various types of control over friendly activities).

Chemical experiment contributes to the development of cognitive and creative interests of students. In the course of chemistry, it is impossible to explain chemical processes without clear control and chemical experiment based on the formation and theoretical generalization of ideas and ideas about substances and their changes. A chemical experiment is the main visual aid in the lesson [1-3].

A chemical experiment contributes to a complete understanding of the essence of an object, a phenomenon in the process of observing the studied substances and phenomena. The information obtained in the course of a chemical experiment is of cognitive interest, promotes self-education with an understanding of the essence of a phenomenon in the environment. Develops control, logical thinking and speech. However, observations give only an external idea of objects and phenomena and do not reveal their inner essence. An experiment that compensates for this gap, closely related to observation. With the help of a chemical experiment, students determine not only the external characteristics of substances and phenomena, but also the internal structure of substances, reveal the essence and patterns of chemical phenomena, and on the basis of the experiment, chemical concepts are formed.

References:

1. Vivyursky V.Ya. Methods of chemical experiment in high school. M: Enlightenment, 2001. – 563 p.
2. A. S. Tapalova, L. R. Asylova. Interesting experiments in chemistry. Teaching aid. Kyzylorda, 2017. – 101 p.
3. <http://school-collection.edu.ru/catalog/rubr/eb17b17a-6bcc-01ab-0e3a-a1cd26d56d67/>

ВИКОРИСТАННЯ ХМАРИН СЛІВ ПІД ЧАС ЗАНЯТЬ З ХІМІЇ

Смолякова Ірина Андріївна,

викладач хіміко-технологічних дисциплін, завідувач відділення
ВСП «Дніпровський фаховий коледж інженерії та педагогіки
ДВНЗ «Український державний хіміко-технологічний університет», Україна

Зараз, коли освіта та технології пов'язані досить тісно, майже у всіх педагогів є свої улюблені технологічні інструменти, які вони використовують у своїй роботі, і які дозволяють йому дістати увагу здобувачів освіти під час цікавих та захоплюючих занять.

Але як і все, що має відношення до технології безперервно оновлюється, розширюючи сферу застосування і додаючи нові функції, які актуальні для сучасної освіти.

Хмара слів (хмара тегів, або зважений список) – це візуальне відтворення списку слів, категорій, міток чи ярликів на єдиному спільному зображенні. За допомогою хмар слів можна візуалізувати термінологію з певної теми у більш наочний спосіб. Це сприяє швидкому запам'ятовуванню інформації [1].

Скористатися цим методом можна для вивчення будь-якої дисципліни.

«Хмарка» – це можливість візуалізувати текстову інформацію, для застосування в освітньому процесі. Платформ для створення хмарин існує дуже багато.

Привертають увагу до об'єкта різнобарвні хмарини і це дає змогу зосередитися на зашифрованому матеріалі. Хмара концентрує в собі візуальну інформацію - форма хмари та її розмір, а також смислове навантаження – текст.

«Хмара тегів» складається за спеціальними критеріями: ввести поняття, визначити ключові слова для вихідних понять, підібрати образ-асоціацію, створити хмару.

Під час занять з хімії застосування хмари слів є ефективним прийомом. Їх дуже цікаво використовувати (а ще цікавіше створювати!). Такі зображення можна створювати як власноруч, так і за допомогою онлайн-ресурсів. Утворити хмарину можна за допомогою таких платформ: *WordArt* та *Word It Out, Tagul*, які не вимагають реєстрації і дозволяють генерувати хмарку слів, з вказаного інтернет джерела, з веб-сторінки, з введеного або скопійованого тексту. Хмару слів можна зробити різних форм та шрифтів, різнокольоровою, визначати напрям розташування слів. Створена хмарка може бути, як нерухомою, так і динамічною.

Використання різних кольорів, шрифтів та форм хмар дозволить запам'ятати матеріал за допомогою зорової пам'яті, у наочний спосіб, наприклад:

- «хмарина» з хімічних формул речовин для установлення та назви представників органічних і неорганічних сполук;
- запропонувати прочитати в «хмарі» вислови видатних вчених-хіміків;

- створити словникову «хмару» на основі вивчених хімічних елементів, або визначити їх фізичні та хімічні властивості;
- записати формули простих і складних речовин, яким потрібно дати назву та характеристику.

Використання хмари слів в освітньому процесі в якості: візуалізації тексту (альтернатива діаграмі); мозкового штурму або проведення опитування; представлення звіту і результатів дослідження; узагальнення і рефлексія [1]

Отже, аналізуючи власний досвід застосування «хмарин слів» в освітньому процесі, можна говорити про забезпечення не лише якісного навчання, а й підвищення зацікавленості, пізнавальної активності та полегшення педагогічної діяльності у сучасному інформаційному просторі.

Список літератури

1. Безуглий Д. С. Технології візуалізації навчального матеріалу у фаховій підготовці сучасного вчителя / Д. С. Безуглий // Вісник Черкаського університету. Серія: Педагогічні науки: наук. журн. – Черкаси: Черкаський національний університет, 2016. – № 11. – С. 48–52.
2. С. В. Дендебер. Сучасні технології в процесі викладання хімії: Розвиваюче навчання, проблемне навчання, проектне навчання, кооперація в навчанні, комп'ютерні технології / С. В. Дендебер, Про. В. Ключникова. - 2-е вид. - М.: 5 видання, 2008. - 112с.

ПРОБЛЕМИ УПРАВЛІННЯ ЛЮДСЬКИМИ РЕСУРСАМИ ТА КАДРОВОЮ ПОЛІТИКОЮ ТЕРИТОРІЙ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ УКРАЇНИ

Білокудря Аліна Віталіївна
аспірантка, НДЦ ІІР НАН України, Україна

На сучасні перспективи розвитку конкурентоспроможності України впливає багато соціально-економічних та політичних чинників, епідеміологічна ситуація, вплив міжнародних відносин та глобалізаційних процесів. Для досягнення поставлених цілей економічного розвитку держава передала більше повноважень регіонам. Об'єднані територіальні громади (далі – ОТГ) в межах реформи децентралізації отримали можливість контролювати владу, доступ до ресурсів своїх територій та повноваження щодо їх раціонального розподілу, що є дуже відповідальною задачею, яка потребує міцного фундаменту – людських ресурсів, та формування раціональної кадрової політики, яка буде забезпечувати якісний розвиток кадрового потенціалу ОТГ у перспективі, що тим самим обумовлює зв'язок людських ресурсів як об'єкту і кадрової політики як предмету впливу.

Однак, різкий перехід до нової форми управління на сьогодні навпаки затримав розвиток, і тільки сильніше виявив поточні проблеми та нездатність країни до адаптації та функціонування в новій реальності, зумовлену в більшій степені кризою кадрової політики та браком людських ресурсів. На думку багатьох науковців, зокрема Ковбасюка Ю. [1] як наслідок, сьогодні в Україні спостерігаються несприятливі умови щодо збереження і відтворення людських ресурсів, людського потенціалу, який є природним джерелом формування якісного складу працівників усіх сфер державного розвитку.

Подальший розвиток людських ресурсів територіальних громад впливає на ефективність апарату державного управління, оскільки якість приймаємих рішень та подальша реалізація стратегій залежить саме від людей, яким належить влада і, на добробут яких, ця влада спрямована.

Саме тому Україна має пріоритетну увагу приділити використанню людських ресурсів та управлінню кадровою політикою. Адже, людські ресурси являються загальним інтелектуальним ресурсом як окремих ОТГ, так і держави, бо саме професійно-свідоме суспільство є гарантом соціально-економічного розвитку країни.

На сьогоднішній день стан людських ресурсів та відсутність чіткої кадрової політики в Україні носить вже хронічний характер. Спостерігається низка проблем, які не вирішуються з року в рік, та є наріжним каменем у стриманні

розвитку усіх обласних територіальних громад держави, що і зумовлює актуальність до їх невідкладного вирішення.

Аналіз поточного стану управління людським капіталом дозволило виділити такі основні проблеми людських ресурсів:

1. Відсутність системи управління професійним розвитком, підготовки та підвищення кваліфікації населення.

На сьогоднішній день з 2014 року в Україні не діє жодна програма, постанова чи концепція щодо професійної підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації зареєстрованих безробітних. З грудня 2021 у Міністерстві економіки України та Міністерстві освіти і науки України на розгляді знаходиться однойменний проект, який є досі не затвердженим.

Загалом більшість дієвих постанов щодо підвищення кваліфікації, післядипломної освіти в інших сферах діяльності застарілі та носять характер «бюрократичного зобов'язання». Частина свідомого безробітного та зайнятого населення вимушена власними силами і за особисті кошти проходити додаткове навчання, шукати курси по підвищенню своїх компетенцій чи освоєнню нових навичок, якщо вони хочуть знайти роботу чи залишатися на конкурентоспроможному та динамічному ринку праці. В цей час друга половина населення знаходиться під загрозою хронічного безробіття чи з високим ризиком втрати роботи через некомпетентність. Таким чином, протягом останніх майже десяти років ми можемо спостерігати дисфункцію влади щодо розвитку людських ресурсів країни.

2. Негативний імідж службовців органів місцевого самоврядування у українському суспільстві.

Вплив екзогенних чинників спровокував трансформацію свідомості громадян та організацій. Державні службовці одні з перших стикаються з новими вимогами, цілями і завданнями. Державна служба України, яка покликана регулювати суспільні процеси, забезпечувати цілісність держави і реалізацію інтересів громадян, відчуває недостатню підтримку з боку соціуму [2]. Також, слід зазначити, що нерозвинена або відсутня система етичних цінностей у службовців апарату влади знижує рівень довіри населення, тим самим негативно впливаючи на продуктивність службовців та результати оцінки їх роботи.

3. Не розроблена система залучення на державну службу молоді.

Дана проблема в більшій мірі викликана такими передумовами як негативний імідж державної служби через корупцію влади та низький рівень заробітних плат, відсутність можливості профільного стажування на момент навчання та складного процесу працевлаштування в органи влади через складну бюрократичну процедуру рекрутингу службовців.

Не дивлячись на те, що в українській системі освіти вже є ряд закладів вищої освіти (далі – ЗВО), що займаються підготовкою державних службовців, як слушно зазначає більшість наукового співтовариства, загальна характеристика цих ЗВО – розрив між теорією та практикою, відсутність можливості практичного досвіду роботи або стажування в органах державної служби, а також низька престижність праці, і відповідно незацікавленість до вступу на цю спеціалізацію у ЗВО.

4. Відсутність можливості реалізувати свою професійну компетентність і здібності.

У своїй статті «Удосконалення механізмів відбору кадрів державної служби: основні тенденції державної кадрової політики» О. Пархоменко-Куцевіл [3] приходять до висновку, з яким ми погоджуємося, що на сучасному етапі методи добору на державну службу не відповідають потребам сьогодення, оскільки відбирають уніфікований тип державного службовця, а таке узагальнення вже задалегідь стримує можливості персоналізації або прояву сильних чи конкурентних характеристик та здібностей на будь-якій посаді. Тому ще на етапі відбору результати змістовного навчання зводяться нанівець або дають мінімальний ефект від застосування відповідного досвіду роботи та конструктивного використання особистісних ділових якостей.

5. Криза демографічного відтворення та міграційних процесів.

Криза демографічного відтворення та міграційних процесів зумовлена двома факторами: 1) політичні фактори, що викликані воєнно-політичним конфліктом з Росією та викликали хвилю внутрішньої міграції і еміграції за кордон; 2) економічні фактори, які також пов'язані з зовнішніми чинниками, а саме епідеміологічної ситуації через пандемію Covid-19, яка вплинула на стан світової економіки, від розвитку якої зокрема залежить фінансова стабільність в Україні. Відтік населення, на нашу думку, основна причина виникнення кризи та деградації людських ресурсів.

Серед проблем управління кадрової політики територій спостерігаються наступні:

1. Недостатня кількість кваліфікованих фахівців.

У 2020 році за наказом Кабінету Міністрів України втратили чинність більше 21 виконавчих актів, що стосуються системи підвищення кваліфікації, ротації та роботи державних службовців, посадових осіб місцевого самоврядування та депутатів місцевих рад. З одного боку рішення переглянути та оновити механізм розвитку кадрового складу на державній службі має позитивний характер, проте натомість ні одної нової концепції чи проекту, які б наразі регламентували розвиток та кваліфікацію службовців не прийнято, і навіть, не має на розгляді. Відповідно потребується ще немало часу на подальшу розробку таких постанов та затвердження їх на законодавчому рівні. Але слід пам'ятати, що в свою чергу, ігнорування або термінове не вирішення проблем перепідготовки та підвищення кваліфікації службовців органів влади є великою загрозою якості управління країною.

2. Відсутність оптимальної системи кадрового забезпечення.

В Україні діє застаріла Програма кадрового забезпечення державної служби, яка була прийнята ще 27 років тому та майже не піддавалася коригуванням. З урахуванням нестабільної економіко-політичної ситуації та розвитку державності дана програма показала свою неефективність, бо на практиці її імплементація не відтворюється відповідним чином. Відсутня чітка покроковість та практичний досвід реалізації Програми кадрового забезпечення державної служби та заходів, які могли б забезпечити всі предписані програмою пункти з урахуванням щорічної дестабілізації країни та кризи людських ресурсів.

3. Порушення демократичних принципів відкритості, гласності та справедливості під час вирішення кадрових питань.

З метою добору осіб, здатних професійно виконувати посадові обов'язки, проводиться конкурс на зайняття вакантної посади державної служби відповідно до Порядку проведення конкурсу на зайняття посад державної служби, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 25 березня 2016 року № 246. Такий конкурс представляє собою архаїчний метод, процедура проведення якого не сприяє залученню на державну службу професіоналів, підвищенню професіоналізації державної служби, бо не враховує тип посади, виконувани функціональні обов'язки.

Як наслідок можемо спостерігати необґрунтовану кількість службовців у державних структурах та водночас низьку якість ефективності діяльності цієї виконавчої влади. Таке явище зумовлене недотриманням правил призначення на посаду та порушенням демократичних принципів відкритості, гласності та справедливості при вирішенні кадрових питань, коли в апаратах влади опиняються на посадах люди, які не відповідають реальним вимогам цих посад.

4. Виникнення корупції на різних рівнях управління.

Згідно Індексу сприйняття корупції (Corruption Perceptions Index- CPI) за 2021 рік Україна отримала 32 бали зі 100 можливих. Показник знизився на один бал порівняно з минулим роком, і тепер Україна посідає 122 місце зі 180 країн у CPI. Дослідження Трансперенсі Інтернешнл Україна показує, що з огляду на 10-річну ретроперспективу показник CPI України свідчить про «застій» у боротьбі з корупцією протягом останніх 3 років, незважаючи навіть на низку позитивних змін у законодавстві, які посилюють антикорупційну екосистему країни. Такі дані підтверджують невдалу кадрову політику, обґрунтовують відсутність довіри до влади та актуальність проблеми іміджу державних службовців, і тим самим впливають на конкурентоспроможність органів місцевого самоврядування, так і вищих органів виконавчої влади в Україні.

5. Нераціональне використання кадрового потенціалу.

Проведений аналіз у науковій роботі Галицької У. [4] свідчить, що в Україні значні демографічні та соціальні проблеми негативно позначаються на процесах формування і розвитку кадрового потенціалу і зокрема низький рівень народжуваності і високий рівень смертності дітей зменшує демографічну основу майбутнього кадрового потенціалу. Існує проблема зниження рівня здоров'я та працездатності населення, зниження якості освітньо-професійної підготовки кадрів її структурної невідповідності потребам виробництва. Внаслідок цього виникають втрати людського і кадрового потенціалу, що негативно позначаються на можливостях економічного зростання

6. Невисока престижність праці та низький рівень заробітних плат.

Відповідно схемам посадових окладів службовців апарату органів місцевого самоврядування на 2021 рік розмір місячного посадового окладу державних службовців знаходяться на мінімальному рівні.

Аналізуючи дані таблиці бачимо, що розмір посадового окладу спеціаліста не керівної ланки в середньому варіюється від 4 540 до 7 800 грн., при цьому, за даними Державної служби статистики, середньомісячна зарплата по Україні на

грудень 2021 р. складає 17 453 грн. Можемо зробити висновок, що розміри посадових окладів державних службовців не є конкурентоспроможними на ринку праці, та недостатньо мотивують молодь до працевлаштування в органи місцевого самоврядування. Більше того, наразі Міністерство фінансів України не розглядає їх підвищення, що свідчить про відсутність реальних перспектив та призводить до деградації служби в органах місцевого самоврядування. Слід зазначити, що низький рівень заробітної плати при недосконалій законодавчій та нормативно-правовій базі з питань етики та моралі підвищують ризики виникнення корупції.

Виявлені проблеми управління класифіковані по об'єкту в якості якого виступають людські ресурси та предмету – кадрова політика, що дозволяє обґрунтувати вибір раціонального інструментарію для їх вирішення. Якщо проаналізувати походження вищеперелічених проблем, можна зробити висновок, що проблеми управління людських ресурсів та кадрової політики тісно взаємопов'язані та виникають одна з одної (рис. 1). На практиці підтверджується дана гіпотеза оскільки проблеми людських ресурсів регулюються ефективністю управління кадровою політикою.



Рис. 1. Взаємозв'язок проблем управління людськими ресурсами та кадровою політикою територій

В умовах децентралізації економічний та соціальний розвиток ОТГ залежить від стратегії розвитку людських ресурсів, бо це універсальна проблема кожної територіальної громади, та держави в цілому. Недостатня кількість кваліфікованих фахівців у державному апараті виникає через низку причин, насамперед, це наступні фактори: не упорядкована єдина система рекрутингу державних службовців, оцінювання та висування фахівців в органи влади, відсутність регульованої системи управління професійним розвитком, підготовки та підвищення кваліфікації населення, криза демографічного відтворення та неякісне регулювання міграційних процесів. Не розроблена

система залучення на державну службу молоді породжує відсутність раціональної системи кадрового забезпечення, яка відповідає довгостроковому плануванню людських ресурсів в рамках кадрової політики та розвитку кадрового потенціалу держави, та сприяє підвищенню зацікавленості до роботи в державних структурах задля досягнення цілей стратегії ОТГ та інтересів держави.

Однією із найвпливовіших проблем, як виявилось, є негативний імідж посадових осіб та службовців органів місцевого самоврядування в українському суспільстві. Негативний імідж апарату правління виникає через систематичне порушення демократичних принципів відкритості, гласності та справедливості під час вирішення кадрових питань, що спонукає виникненню корупції на різних рівнях управління [3]. Невисока престижність праці в державних структурах також зумовлена низьким рівнем заробітних плат, який не відповідає напрузі як трудовій, так і емоційній, відсутністю єдиної та зрозумілої системи оцінки якості та ефективності кадрової роботи, а також розмитими перспективами кар'єрного зростання, тобто не інформованості про державні структури та їх функціонування серед громад і громадян.

Серед стійких стереотипів щодо роботи в державних структурах фігурує відсутність можливості реалізації талантів. Більшість службовців вимушені займатися працею, яка не потребує компетенцій, отже ті з них, які є висококваліфікованими марно витрачають свої здібності і не мають можливості реалізувати свою професійну компетентність. Таке явище свідчить про проблему нерационального використання кадрового потенціалу.

Всі вищеперелічені проблеми демотивують населення та підривають довіру до органів самоврядування, тому їх ігнорування та не розв'язання напряду впливає на ефективність праці апарату місцевої влади і призводить до кризи управлінських рішень, подальшої деградації людського потенціалу на рівні ОТГ, який регулюється кадровою політикою, та національному рівні, що характеризують людські ресурси. Більше того бездіяльність в питання управління загрожує досягненню цілей реформи децентралізації України – поліпшенню добробуту та просторового розвитку населення регіонів.

Тому, зважаючи на *причинно-наслідний* зв'язок проблем, на нашу думку, управління людськими ресурсами та кадровою політикою має зайняти фундаментальне значення у вигляді окремого напрямку в стратегії розвитку кожної територіальної громади, тобто отримати децентралізоване вирішення, а також, у вигляді законодавчих ініціатив, розробки методик, програм – на державному рівні.

Список літератури:

1. Державна кадрова політика в Україні: стан, проблеми та перспективи розвитку: наук. доп. / авт. кол. : Ю. В. Ковбасюк, К. О. Ващенко, Ю. П. Сурмін та ін.; за заг. ред. д-ра наук з держ. упр., проф. Ю. В. Ковбасюка, д-ра політ. наук, проф. К. О. Ващенка, д-ра соц. наук, проф. Ю. П. Сурміна (кер. проекту). – К.: НАДУ, 2012. – 72 с.

2. Западинчук О. Формування іміджу державної служби в умовах розвитку інформаційного суспільства / О. Западинчук. – Державне управління та місцеве самоврядування, 2012. – Вип. 3 (14) – С. 239-247

3. Пархоменко-Куцевіл О. Удосконалення механізми відбору кадрів державної служби: основні тенденції державної кадрової політики / О. Пархоменко-Куцевіл. – Науковий вісник. Вип. 4 “ДЕМОКРАТИЧНЕ ВРЯДУВАННЯ”, 2009. – С. 1-6.

4. Галицька У. Б. Формування та ефективність використання кадрового потенціалу / У. Б. Галицька, Д. П. Доманчук. – Вісник ПДАТУ, 2012. – № 14. – С. 72–78

СУЧАСНИЙ СВІТОВИЙ ДОСВІД РЕГУЛЮВАННЯ РИНКУ ЗЕРНА

Зелінська Ольга Миколаївна

к.е.н., доцент кафедри міжнародних
економічних відносин Луцького НТУ

В сучасних умовах розвитку світового господарства, розвинені країни світу, дбаючи про власну продовольчу безпеку та економічну незалежність, спрямовують свою економічну політику на постійну підтримку обсягів виробництва зернових. До слова, більшість держав застосовують елементи політики протекціонізму (політика, що передбачає захист внутрішнього товаровиробника від іноземної конкуренції) з метою збільшення обсягів власного виробництва та розширення географії експорту на зовнішні ринки. «Більшість провідних країн-експортерів зерна в якості засобів державної підтримки використовують економічні механізми регулювання виробництва зерна» [1].

Сучасні інструменти впливу держави на розвиток сільського господарства в високорозвинених країнах світу зазвичай складаються з двох елементів: інституційного і інструментального. Перший елемент реалізується шляхом діяльності органів влади, які займаються розробленням та впровадженням регулюючих заходів, а другий – знаходить своє вираження в постановах, програмах та регламентах, на які в своїй роботі посилаються регулюючі органи в сфері аграрної політики.

Так, щодо досвіду, ізраїльське сільськогосподарське виробництво характеризується значною насиченістю технікою, яка часто оновлюється. Це значно зменшує кількість зайнятих працівників в галузі. При цьому державний вплив на сільськогосподарську сферу є досить значним, оскільки значна частка агропідприємств знаходиться у власності держави. На противагу ізраїльському, український досвід вказує на те, що більшість державних агропромислових підприємств є збитковими, що викликано «високим рівнем корупції в аграрному секторі, низьким рівнем правосвідомості і правової культури керівників державних підприємств, а також складними бюрократичними процедурами в адміністративно-правовому регулюванні державного сільськогосподарського виробництва» [2].

Сільське господарство Польщі в основному характеризується індивідуальністю. Майже 76% земель сільськогосподарського призначення є приватною власністю. До слова, розвиток індивідуального сільського господарства, стимулюється державою шляхом прийняття відповідних законодавчих актів [3]. Цінність даного досвіду зосереджується на тезі про доцільність у збільшенні експорту та зменшенні імпорту товарів сільськогосподарського призначення. Така практика є позитивною і її варто впроваджувати в Україні, з закріпленням за державними органами таких завдань, як захист вітчизняного виробника, нарощення експорту зернових, досягнення

конкурентоспроможності національних підприємств в межах участі в зоні вільної торгівлі з Європейським Союзом.

Отже, ключові завдання аграрної економічної політики зарубіжних країн можна звести до наступного:

- забезпечення продуктами харчування населення держави;
- захист внутрішнього зернового ринку;
- стабілізація сільськогосподарської галузі економіки, через механізм зменшення її збитовості;
- виробництво конкурентоспроможної продукції з переходом на нові технології вирощування;
- забезпечувати відповідність продукції світовим стандартам.

Вищесказане свідчить про те, що зарубіжне законодавство у порівнянні з вітчизняним складає значну сукупність нормативно-правових документів, що стосуються обробітку і експлуатації земель. Великого значення «набули інститути неподільності сільськогосподарських земель, недопущення їх надмірної експлуатації, принципи придбання права власності на землю за давністю їх володіння або користування. Гарантії і захист прав приватної власності на землю здійснюються в зарубіжному законодавстві завдяки встановленню складних процедур її відчуження. Вагоме значення законодавству і праву цих країн надає участь держави в здійсненні аграрних реформ» [4].

Рухаючись у напрямку вступу до Європейського Союзу, варто звернути увагу на головний зміст його сучасної Спільної аграрної політики. Як показує практика цілком прямих державних виплат є в першу чергу, вирішення соціальних завдань, а саме «підтримка рівня доходів фермерів, забезпечення населення доступними продуктами харчування, розвиток сільських територій та аграрної інфраструктури, проведення природоохоронних заходів» [5].

Не меншого значення має позитивний досвід адміністративно-правового регулювання функціонування підприємств агропромислового комплексу в США. Зокрема в частині видачі кредитів для фінансування виробництва, які видаються Міністерством сільського господарства США. Розрахуватися за кредитами фермери мають можливість продавши зібраний урожай за ринковими цінами. І навіть у випадку зниження ринкових цін, фермер має можливість продати урожай державі за тими ж контрольованими цінами і погасити кредитну заборованість. «Конгрес США визначає «справедливий» рівень контрольних цін...Якщо ринкові ціни пускаються нижче цього рівня, продукти скуповує держава» [6].

Розвинені держави світу демонструють стійке економічне зростання попри те, що аграрна галузь володіє слабкими природно-кліматичними умовами. В даному контексті, аграрна економічна політика таких країн, як наприклад США, Канади, Японії та країн ЄС, змушена використовувати елементи протекціонізму в сільському господарстві для захисту та підтримки вітчизняного товаровиробника. Щодо вітчизняних реалій, то Україна хоч і не демонструє значного економічного зростання, проте її сільське господарство характеризується значним природним та кліматичним потенціалом. «З цієї

причини немає необхідності в проведенні в Україні політики, подібної Спільної аграрної політики ЄС навіть якби вона могла дозволити собі таку політику» [7].

Вивчаючи досвід Канади, можна пересвідчитися, що саме державна корпорація є монополістом в сфері закупівлі зерна, що є досить дієвим регулятором ринку. Особливо це проявляється у випадку нарощення обсягів зернових та з метою формування централізованого експорту за кордон. Це сприяє досягненню стратегічних цілей, проте з плином часу викликає невдоволення серед сільського населення, оскільки має тенденцію до бюрократизації.

Серед методів прямої підтримки виробництва зерна, як свідчить практика, досить ефективним є регулювання ціноутворення на ринках продовольства. Крім цього, зарубіжний досвід вказує на дієвість таких методів, як:

- застосування політики протекціонізму в галузі вирощування зернових;
- субсидування експорту;
- страхування сільськогосподарського врожаю;
- підготовка кадрів аграрної справи за державний кошт;
- виділення коштів на фінансування цільових програм державного значення.

В контексті обрання Україною євроінтеграційного курсу важливим є дотримання вітчизняним агропромисловим комплексом європейських вимог, що є обов'язковою умовою доступу вітчизняними виробниками до європейських ринків. Відповідно до даних вимог будь яка держава, що виявила бажання постачати власну продукцію на європейський ринок, має бути включена до переліку держав, що мають відповідні дозволи, тобто пройти процедуру легалізації експорту. Дана процедура передбачає приведення у відповідність виробничих потужностей потенційних експортерів до фітосанітарних та санітарних умов, що діють в ЄС. «Після виконання всіх вимог Європейською Комісією приймається рішення про надання країні дозволу на експорт того чи іншого виду продукції, що тягне за собою визнання відповідних сертифікатів національних контролюючих органів» [8].

Як свідчить вітчизняна зовнішньоторгівельна практика, в тому числі торгівля зерновими продуктами, їх експорт здійснюється за підтримки правил Світової організації торгівлі. Тобто наша держава працює за схемою двосторонніх домовленостей і загальних умов організації. В той же час пріоритетними є методи економічного характеру та існують вагомні перешкоди щодо застосування тарифних методів та методів прямого адміністративного впливу.

Як свідчать результати здійсненого дослідження, Україні варто переймати позитивний досвід передових країн світу щодо регулювання діяльності зернового ринку проте з врахуванням національних особливостей ведення господарської діяльності. При цьому варто врахувати досвід США та країн Європейського Союзу в частині протекціоністської політики з метою захисту та підтримки національного виробника. Такі заходи покликані сприяти збільшенню обсягу експорту та обмеження імпорту сільськогосподарської, в тому числі зернової продукції. Разом з тим в межах міжнародного поділу праці,

державою організовується імпорт усіх тих видів продукції, виробництво яких національними виробниками не може бути забезпечене.

Отже, провівши дослідження, можна зазначити що ринок зерна є досить складною соціально-економічною категорією, яка функціонує за загальними та власними специфічними закономірностями та виконує життєвоважливу роль, а саме намагається задовольнити потреби споживачів в зернових продуктах і продуктах їх переробки. Основною проблемою розвитку даного ринку є виробнича нестабільність, яку варто вирішувати лише на рівні механізмів державного регулювання.

Дослідження зарубіжного успішного досвіду дає можливість країнам напрацьовувати моделі економічної співпраці та удосконалювати методичні підходи до оцінки ефективності державної економічної політики.

За умов інтеграції нашої держави до світового співтовариства важливою є адаптація системи державного регулювання аграрною галуззю до світових вимог і стандартів.

Список літератури

1. Суренкова В.А. Зарубежный опыт производства зерна. Colloquium-journal. 2019. №16-9 (40). С. 19-21
2. Діброва А.Д., Діброва Л.В., Крилов Я.О., Діброва М.А. Розвиток механізму регулювання ринку пшениці в Україні. Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України: науковий журнал. 2016. № 244. С. 210-221
3. Лищенко М.О. Організаційно-економічне регулювання зернового ринку в умовах сталого розвитку. Ринкова адаптація та економічна безпека сільськогосподарських підприємств. «Сумський національний аграрний університет», 2018. С. 101-124
4. Лотиш О.Я. Стратегічний аналіз зернової галузі: стан та перспективи розвитку. Науковий економічний журнал «ІНТЕЛЕКТ XXI». 2018, №3 (46). С. 74-79
5. Кернасюк Ю. Світовий ринок зерна: попит і пропозиція. Агробізнес сьогодні. URL: <http://agrobusiness.com.ua/agro/ekonomichnyi-hektar/item/9352-svitovyi-rynok-zerna-popyt-i-propozytsiia.html>
6. Обзор торговой и сельскохозйственной политики. Соединенные Штаты Америки. URL: http://www.fao.org/fileadmin/templates/est/meetings/wto_comm/RU/Trade_policy_brief_US_RUS_final.pdf
7. Слуцкая К.Ю. Государственное регулирование агропродовольственного рынка. URL: <http://novainfo.ru/article/5585/pdf>
8. Таипов Т.А. Модели государственной поддержки аграрного производства в странах ЕАЭС. Вестник КарГУ. Серия «Экономика». 2018. №2(90). С.91-98

МЕХАНІЗМ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВИМИ РЕСУРСАМИ ПІДПРИЄМСТВА

Килин Оксана Василівна

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри управління та експертизи товарів
Львівський національний університет ім. Івана Франка, Україна

Вітер Олександра Миколаївна

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародної економічної
та інвестиційної діяльності,
Львівський національний університет ім. Івана Франка, Україна

Косач Михайло Михайлович

Студент 4 курсу
Львівський національний університет ім. Івана Франка, Україна

Значне місце у відтворювальному процесі займають фінансові ресурси, які є найважливішим чинником економічного зростання та розвитку підприємства. Вони забезпечують формування власних грошових фондів підприємств, які утворюються та використовуються з метою отримання прибутків.

Метою роботи є узагальнення теоретично-наукових засад механізму управління фінансовими ресурсами підприємства.

Для формування механізму якісного та ефективного управління фінансовими ресурсами підприємства, необхідно дотримуватися принципів системності та комплексності, що стає особливо актуальним є у зв'язку із економічною та політичною нестабільністю у світі, глобалізацією бізнесу, збільшенням підприємницьких ризиків та конкуренції. Рівень фінансового потенціалу й умови фінансових ринків розширюють або обмежують можливості формування підприємствами достатнього обсягу фінансових ресурсів. Все це зумовлює необхідність розробки ефективної політики управління фінансовими ресурсами як одного з найважливіших елементів в загальній стратегії діяльності та розвитку підприємств.

Фінансові ресурси – це грошові накопичення і доходи, що створюються у процесі розподілу і перерозподілу валового внутрішнього продукту й зосереджуються у відповідних фондах для забезпечення безперервності розширеного відтворення та задоволення інших суспільних потреб [1].

В економічній теорії існують різні схеми групування фінансових ресурсів підприємств. Найбільш поширеною є класифікація фінансових ресурсів за джерелами формування на власні та залучені. У процесі формування фінансових ресурсів підприємств важливу роль відіграє збалансованість і визначення оптимальної структури джерел їх утворення.

Управління фінансовими ресурсами належить до основних завдань, оскільки їх структура і вартість значною мірою впливають на основні показники фінансово-господарської діяльності підприємства та ефективність діяльності господарюючого суб'єкта в цілому. До основних складових управління фінансовими ресурсами підприємства відносять управління власним капіталом, залученими коштами, а також управління структурою капіталу та визначення оптимальної його структури [2].

Визначаючи структуру своїх фінансових ресурсів, підприємства можуть проводити більш чи менш агресивну політику щодо способу фінансування оборотних активів. Агресивна політика підприємства полягає у фінансуванні як несистемної, так і значної частини системної складової оборотного капіталу за рахунок короткострокових позик та інших поточних зобов'язань, що знаходить відображення у досить низьких значеннях коефіцієнтів ліквідності і фінансової стійкості. Позитивним при цьому є те, що вартість короткострокових джерел є нижча від вартості довгострокових.

Загальний обсяг фінансових ресурсів кожного підприємства формують такі складові: зареєстрований капітал, резервний капітал, амортизаційний капітал, додатковий капітал, нерозподілений (тимчасово невикористаний) прибуток, кредиторська заборгованість.

Розглянемо механізм управління фінансовими ресурсами в розрізі поділу їх за джерелами формування на власні і позикові.

Основу механізму управління власним капіталом підприємства в процесі його розвитку складає механізм управління формуванням його власних фінансових ресурсів. В цілях забезпечення ефективного механізму управління цим процесом на підприємстві розробляється спеціальна фінансова політика, направлена на залучення власних фінансових ресурсів з різних джерел залежно від потреб його розвитку в майбутньому періоді.

Політика формування власних фінансових ресурсів представляє собою частину загальної стратегії формування капіталу підприємства, яка заключається в забезпеченні необхідного рівня самофінансування його виробничого розвитку [3].

Розробка політики формування власних фінансових ресурсів підприємства здійснюється за такими етапами :

1. Аналіз формування власних фінансових ресурсів підприємства в попередньому періоді. Метою такого аналізу являється виявлення потенціалу формування власних фінансових ресурсів і їх відповідність темпам розвитку підприємства.

2. Визначення загальної потреби у власних фінансових ресурсах. Розрахована загальна потреба показує необхідну суму власних фінансових ресурсів, сформованих за рахунок, як внутрішніх так і зовнішніх джерел.

3. Оцінка вартості залучення власного капіталу з різних джерел. Така оцінка проводиться в розрізі основних елементів власного капіталу, сформованих за рахунок внутрішніх і зовнішніх джерел. Результати такої оцінки служать основою розробки управлінських рішень відносно вибору альтернативних

джерел формування власних фінансових ресурсів, забезпечуючи приріст власного капіталу підприємства.

4. Забезпечення максимального обсягу залучення власних фінансових ресурсів за рахунок внутрішніх джерел. Основними планованими внутрішніми джерелами формування власних фінансових ресурсів підприємства являються сума чистого прибутку і амортизаційних відрахувань.

5. Забезпечення необхідного обсягу залучення власних фінансових ресурсів із зовнішніх джерел, якщо сума залучених за рахунок внутрішніх джерел власних фінансових ресурсів не повністю забезпечує загальну потребу ресурсів.

6. Оптимізація відношення внутрішніх і зовнішніх джерел формування власних фінансових ресурсів [4].

Механізм управління залученням позичених засобів представляє собою процес їх формування із різних джерел і в різних формах у відповідності з потребами підприємства в позиченому капіталі на різних етапах його розвитку.

Процес формування політики залучення підприємством позичених засобів включає наступні і основні етапи:

1. Аналіз залучення і використання позичених засобів в попередньому періоді (виявлення обсягу, складу і форми залучення позичених засобів підприємством, а також оцінка ефективності їх використання).

2. Визначення цілей залучення позичених засобів в наступному періоді. Основними цілями залучення позичених засобів підприємства є поповнення необхідного обсягу постійної частини оборотних активів; забезпечення формування змінної частини оборотних активів; формування недостатнього обсягу інвестиційних ресурсів; забезпечення соціально-побутових потреб своїх працівників.

3. Визначення питомої ваги позичених засобів. Максимальний обсяг цього залучення диктується двома основними умовами граничним ефектом фінансового левериджу та забезпечення необхідної фінансової стійкості підприємства.

4. Оцінка вартості залучення позичених засобів з різноманітних джерел.

5. Визначення відношення обсягу позичених засобів на довгостроковій і короткостроковій основі.

6. Визначення форм залучення позичених засобів (фінансовий, товарний кредит).

7. Визначення складу основних кредиторів

8. Формування ефективних умов залучення кредитів (термін надання кредиту; ставка процента за кредит; умови виплати суми проценту; умови виплати основної суми боргу).

9. Забезпечення ефективного використання залучених кредитів. Критерієм є показник оборотності і рентабельності позиченого капіталу [2].

До фінансових методів управління фінансовими ресурсами відносять планування, прогнозування, кредитування, оподаткування, страхування тощо;

- фінансові важелі (прибуток, доходи, амортизаційні відрахування, фонди цільового призначення, фінансові санкції, орендну плату, процентні ставки за

позиками, депозитами, облігаціями, пайові внески, внески до статутного капіталу, портфельні інвестиції, дивіденди);

- правове забезпечення (законодавчі акти, постанови, накази та інші правові документи органів управління);

- нормативне забезпечення (інструкції, нормативи, норми, тарифні ставки, методичні вказівки, роз'яснення);

- інформаційне забезпечення (економічна, комерційна, фінансова інформації) [5,6].

Отже, управління фінансовими ресурсами є достатньо складним завданням для підприємства, оскільки разом із платоспроможністю та дохідністю необхідно забезпечувати і кругообіг фінансових ресурсів. Саме тому, при формуванні і використанні фінансових ресурсів необхідно підтримувати своєрідний баланс між збільшенням обсягів фінансових ресурсів для забезпечення постійної платоспроможності підприємства та забезпечення ефективності виробництва і конкурентоздатності готової продукції шляхом раціонального використання цих ресурсів.

Список літератури:

1. Фінанси підприємств: [підручник] / За ред. А. М. Поддєрьогіна. – 5-е вид., перероб. і доп. – К.: КНЕУ, 2004. – 546 с.

2. Філіна Г.І. Фінансова діяльність суб'єктів господарювання: [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів] / Г. І. Філіна. – 2-ге вид., переробл. та доповн. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 320 с.

3. Бланк И. А. Основи фінансового менеджмента / И. А. Бланк. – К.: Ника – Центр, 2004. – 590 с

4. Дмитришин М. В. Формування системи ефективного управління фінансовими ресурсами підприємства / М. В. Дмитришин, М. М. Данилишин // Актуальні проблеми розвитку економіки регіону. – 2015. – Вип. 11(2). – С. 131–138.

5. Кравцова А. М. Фінансові ресурси підприємств: механізм формування та ефективного використання [Текст] : монографія / А. М. Кравцова; – Вінниця, 2011. – 219 с.

6. Лапа А. Є. Фінансові ресурси підприємства та їх оптимізація / А. Є. Лапа // Молодіжний науковий вісник УАБС НБУ, Серія: Економічні науки, No 4 / 2013. – С. 289 – 297.

ЛІДЕРСТВО В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ: СУТЬ, ФУНКЦІЇ ТА ЗНАЧЕННЯ

Мартин Ольга Максимівна,

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри права та менеджменту у сфері цивільного захисту,
Львівський державний університет безпеки життєдіяльності, Україна

Сліпак Роксолана Мар'янівна,

студентка,
Львівський державний університет безпеки життєдіяльності, Україна

В ринкових умовах господарювання для кожного підприємства важливим є забезпечення високої конкурентоспроможності, що передбачає впровадження інновацій у всі сфери його функціонування, зміну ролі керівника, впровадження ефективного лідерського управління.

Джерелом лідерства і основною його домінантою є лідерський потенціал, який є не тільки важливим елементом людського потенціалу, але також є важливим елементом людського капіталу на мікрорівні – на рівні підприємства. Лідерський потенціал якісно підсилює наявний підприємницький потенціал, здійснюючи управлінську діяльність, в процесі якої він впливає на команду однодумців та послідовників стосовно стратегічного розвитку і перспективи та реалізації інноваційного розвитку і зростання підприємства, які спрямовані на утвердження конкурентних переваг і підвищення конкурентоспроможності підприємства на ринку [1, с. 2].

Лідерство – це «мистецтво керувати персоналом, своїм життям, свідомо робити кар'єру через самооцінку, самовизначення і саморозвиток. Це один з підрозділів менеджменту (як стратегічний менеджмент, операційний менеджмент, інформаційний менеджмент)... Це послідовне і цілеспрямоване використання ефективних методів, прийомів і технологій самореалізації і саморозвитку потенціалу персоналу для досягнення цілей підприємства [2, с. 157-158].

Лідерство реалізується через функції. Як правило, виділяють шість функцій лідерства, які в аспекті послідовності їх виконання охоплюють такі фази:

- 1) аналіз і формування цілей, тобто постановка мети;
- 2) розроблення планів на альтернативній основі для своєї діяльності, тобто процес планування діяльності;
- 3) прийняття конкретних рішень залежно від конкретної ситуації;
- 4) організація особистого трудового процесу, що спрямований на досягнення визначених завдань – організація процесу лідерства;
- 5) контроль та самоконтроль виконаних завдань, їх коригування;
- 6) комунікації та наявність необхідної інформації, загальна функція, яка необхідна на кожній фазі [2, с. 158].

Ці всі функції стосуються не тільки стратегічного розвитку і планування, а і поточного щоденного вирішення конкретних завдань і проблем. Тому ці функції можна представити як модель у вигляді певної послідовності і повторюваності – у вигляді кола правил лідерства (рис. 1).



Рис. 1. Коло правил лідерства [2, с. 160]

Для реалізації кожної функції лідерства передбачено два прийоми, перший – визначення пріоритетів для виконання конкретних робочих завдань, другий – вміння розподіляти робочий час (час для безпосереднього виконання поставлених завдань (60% робочого часу), час для професійного розвитку і удосконалення (20% робочого часу), резервний час (20% робочого часу) [2, с. 160].

Лідерство постійно розвивається, революціонує, ускладнюється і удосконалюється, має як економічний, так і соціальний аспект, відображає всі соціально-економічні аспекти функціонування соціуму.

Лідерство в системі управління підприємством суттєво відрізняється від керівництва. Його характеристиками є:

1) лідерство ґрунтується на процесі соціальної взаємодії у групі людей, що є набагато складнішим, ніж керівництво;

2) лідер надає право приймати рішення кожному співробітникові, концентрується на погодженні інтересів працівників;

3) поняття «лідер» є більш містким, оскільки охоплює риси особистості як керівника, так і лідера;

- 4) лідерство ґрунтується на неформальних аспектах діяльності;
- 5) лідерські стосунки відрізняє те, що послідовники визнають лідера лише тоді, коли він довів свою компетенцію;
- 6) лідерами стають не з волі організації, а завдяки особистому авторитету, харизмі та багатьом особистим якостям індивіда;
- 7) лідер зосереджений більше на відносинах в середині групи, проте може брати повноцінну відповідальність за її діяльність у зовнішньому середовищі;
- 8) лідер регулює міжособистісні стосунки в середині колективу, цінує колег і за це має авторитет оточуючих;
- 9) лідер прагне до постійних змін, визнає свої помилки та виправляє їх [3, с. 185].

Лідерство забезпечує вищу ефективність діяльності підприємства за рахунок якісних характеристик особистості лідера. Сьогодні лідерство є важливою складовою і якісною характеристикою управління в цілому, яка забезпечує реалізацію потенційних можливостей підприємства розвиватися в поточному часі і в перспективі, створювати сприятливі умови для безперервного відтворення та розвитку підприємства.

Список літератури

1. Борщ Л.В. Економічні засади та інноваційні технології формування й використання лідерського потенціалу : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.03. Київ, 2007. 18 с.
2. Єфіменко М.О. Роль лідерства в системі управління персоналом на підприємстві. *Інфраструктура ринку*. 2018. Вип. 24. С. 157-162.
3. Прилепа Н.В. Лідерство в системі управління підприємством. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2019. № 5. С. 184-187.

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗДІЙСНЕННЯ ГРОМАДСЬКОГО НАГЛЯДУ В УКРАЇНІ

Бугайчук Костянтин Леонідович

д.ю.н., доцент, завідувач науково-дослідної лабораторії
з проблем протидії злочинності
Харківський національний університет внутрішніх справ

Влітку 2021 року до Верховної Ради України були внесені два інноваційних законопроекти: «Про громадський нагляд» (реєстр. № 5621 від 04.06.2021) та «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо відповідальності у сфері громадського нагляду» (реєстр. № 5622 від 04.06.2021).

Як зазначають автори вказаних законопроектів, насамперед, проекту № 5621, метою його розробки є встановлення належного правового регулювання здійснення державної політики щодо реалізації прав фізичних та юридичних осіб, об'єднаних у громадські об'єднання, на здійснення громадського нагляду за діяльністю органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб.

В свою чергу, під громадським наглядом автори пропонують розуміти суспільну діяльність громадських об'єднань, предметом якої є здійснення нагляду за відповідністю діяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб Конституції України, законам України, іншим нормативно-правовим актам та за дотриманням ними державної дисципліни [1].

Суб'єктами зазначеного громадського нагляду визнаються зареєстровані в установленому законом порядку громадські об'єднання, а до основних прав таких громадських об'єднань віднесено здійснення відповідного нагляду:

- за дотриманням Конституції України, законів України, інших нормативно-правових актів та державної дисципліни об'єктами громадського нагляду;
- за виконанням державних цільових програм та виконанням суспільно важливих рішень, прийнятих об'єктами громадського нагляду;
- за збереженням та ефективним використанням державної і комунальної власності, недопущенням проявів бюрократизму.

Вважаємо, що ініціювання такого законопроекту потребує більш виваженого підходу, оскільки вказана законодавча ініціатива здатна внести суттєвий дисбаланс в механізм державного управління. Так, 27 вересня 2021 року Президент України своїм Указом схвалив Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021-2026 роки [2].

Вказаним документом зазначено, що розвиток громадянського суспільства тісно пов'язаний з можливістю громадян впливати на прийняття державних рішень, а також реалізовувати право на участь у місцевому самоврядуванні. З цією метою законодавством України передбачені вибори і референдуми, загальні збори (конференції) за місцем проживання, громадські слухання, місцеві ініціативи, електронні петиції, консультації з громадськістю, громадська експертиза, участь громадян та інститутів громадянського суспільства у роботі консультативно-дорадчих органів та органів самоорганізації населення тощо.

Таким чином, жодних владних контрольних та наглядових повноважень для громадських організацій вказаною Стратегією не передбачено, а отже, цей законопроект прямо протирічить положенням стратегічного розвитку громадянського суспільства, що схвалені державою.

Більш того, на сьогодні в Україні передбачений особливий порядок судового захисту порушених прав і свобод громадян, який закріплений у Кодексі адміністративного судочинства України (далі – КАС). Так, відповідно до статті 2 КАС, завданням адміністративного судочинства є справедливе, неупереджене та своєчасне вирішення судом спорів у сфері публічно-правових відносин з метою ефективного захисту прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб від порушень з боку суб'єктів владних повноважень.

Отже, зазначений законопроект № 5621 має передбачати внесення змін до змісту чинного Кодексу адміністративного судочинства, зокрема в частині розгляду спорів у сфері громадського нагляду тощо, але він позбавлений таких норм, а значить протирічить процедурі та не відповідає встановленому механізму судового захисту прав і свобод громадян [3].

Більш того, стаття 36 Конституції України говорить, що громадяни України мають право на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації для здійснення і захисту своїх прав і свобод та задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів, за винятком обмежень, встановлених законом в інтересах національної безпеки та громадського порядку, охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей [4].

Таким чином в Конституції України не передбачена можливість для громадських організацій здійснювати владні контрольні та наглядові функції по відношенню до органів державної влади, отже аналізовані положення законопроекту № 5621 не відповідають Основному закону нашої країни.

Розглядаючи предмет громадського нагляду, який ми навели вище, зауважимо, що на нашу думку законопроектом № 5621 фактично легалізується процес примусової перевірки усіх органів державної влади, без винятку, з боку громадських організацій, з усіх питань, що входять до компетенції цього органу, при чому:

1) законопроект не встановлює предметну компетентність таких організацій, а значить вони можуть перевіряти різні органи влади починаючи від Державної фіскальної служби й Міністерства інфраструктури України та закінчуючи Міністерством внутрішніх справ України;

2) законопроектом № 5621 не встановлюється процедура такої перевірки, кількість перевірок та експертиз протягом певного терміну;

3) законопроектом не встановлені чіткі підстави перевірок, оскільки фактично будь-яке звернення, в т.ч. й фіктивне, може бути підставою громадської перевірки.

Звернемо увагу, що за чинним законодавством України будь-яка особа може створити декілька громадських організацій, що можуть отримати наглядові повноваження (припустимо, що їх буде чотири). Згодом протягом тривалого часу за різними, в т.ч. надуманими підставами, ці чотири організації будуть проводити перевірки діяльності будь-якого державного органу.

Така ситуація створить корупційні ризики, для того, щоб змусити орган державної влади «відкупитися» від діяльності громадських активістів, дозволить впливати на управлінські та владні рішення такого органу, зокрема в частині призначення на посади певних осіб чи видання нормативних актів.

Додатковий аналіз статті 10 Закону України «Про національну безпеку» вказує на те, що зміст громадського нагляду в цій сфері складається в наступному:

1. Громадяни України беруть участь у здійсненні цивільного контролю через громадські об'єднання, членами яких вони є, через депутатів місцевих рад, особисто шляхом звернення до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини або до державних органів

2. Громадським об'єднанням, зареєстрованим у встановленому законом порядку, гарантується відповідно до Конституції і законів України, а також статутних положень можливість:

- отримувати в установленому порядку від державних органів, зокрема від керівників складових сектору безпеки і оборони, інформацію з питань діяльності складових сектору безпеки і оборони, крім інформації з обмеженим доступом;

- здійснювати дослідження з питань національної безпеки і оборони, публічно презентувати їх результати, створювати для цього громадські фонди, центри, колективи експертів тощо;

- проводити громадську експертизу проектів законів, рішень, програм, представляти свої висновки і пропозиції для розгляду відповідним державним органам;

- брати участь у громадських дискусіях та відкритих парламентських слуханнях з питань діяльності і розвитку сектору безпеки і оборони, питань правового і соціального захисту військовослужбовців та працівників розвідувальних та правоохоронних органів, зокрема звільнених у запас чи відставку, учасників бойових дій та членів їх сімей [5].

Отже, законодавство України не дозволяє та не веде мову про нагляд громадських організацій в сфері сектору безпеки та оборони, але, законопроект № 5621 фактично дозволяє це робити, оскільки не містить виключень для будь-яких видів суспільних відносин.

Звернемо увагу й на той факт, що аналізованими документами громадським об'єднанням, що здійснюють нагляд, фактично надається функція загального нагляду, яка до 2014 року була закріплена за прокуратурою України. Так у статті 19 цього закону від 1991 року предметом нагляду за додержанням і застосуванням законів з боку прокуратури були визначені:

– відповідність актів, які видаються всіма органами, підприємствами, установами, організаціями та посадовими особами, вимогам Конституції України та чинним законам;

– додержання законів про недоторканність особи, соціально-економічні, політичні, особисті права і свободи громадян, захист їх честі і гідності, якщо законом не передбачений інший порядок захисту цих прав;

– додержання законів, що стосуються економічних, міжнаціональних відносин, охорони навколишнього середовища, митниці та зовнішньоекономічної діяльності.

Перевірка виконання законів проводиться за заявами та іншими повідомленнями про порушення законності, що вимагають прокурорського реагування, а за наявності приводів – також з власної ініціативи прокурора. Прокуратура не підміняє органи відомчого управління та контролю і не втручається у господарську діяльність, якщо така діяльність не суперечить чинному законодавству [6].

Отже, вказані колишні повноваження прокуратури майже дослівно відтворюють пропоновані народними депутатами підстави громадського контролю, що є правовим нонсенсом.

Вказана функція була прибрана із закону «Про прокуратуру», оскільки вона була предметом численних зловживань з боку працівників цього органу. Натомість тепер автори намагаються наділити нею невизначену кількість громадських організацій із сумнівною фаховою репутацією.

На підставі вищевикладеного маємо зробити висновок, що за результатами наукового аналізу норм законопроектів від 04.06.2021 № 5621 «Про громадський нагляд» та № 5622 «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо відповідальності у сфері громадського нагляду» вказані документи мають бути відхилені, як такі, що не відповідають положенням Конституції України та законодавства України в частині реалізації та захисту громадянами України своїх прав, свобод та законних інтересів.

Список літератури:

1. Проект Закону про громадський нагляд від 04.06.2021 № 5621. URL: <https://tinyurl.com/y9oeug2p> (дата звернення 01.02.2022)
2. Про Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021-2026 роки: Указ Президента України від 27.09.2021 № 487/2021. URL: <https://tinyurl.com/y9gjsqbu> (дата звернення 01.02.2022)
3. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 06.07.2005 № 2747-IV. URL: <https://tinyurl.com/ybz2uafg> (дата звернення 01.02.2022)
4. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://tinyurl.com/yu5cfrjr> (дата звернення 01.02.2022)
5. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII. URL: <https://tinyurl.com/y73nutnj> (дата звернення 01.02.2022)

6. Про прокуратуру: Закон України від 05.11.1991 № 1789-ХІІ. URL: <https://tinyurl.com/ybxgzg9w> (дата звернення 01.02.2022)

ПРОБЛЕМАТИКА ЮРИСДИКЦІЇ В ГОСПОДАРЬКОМУ СУДОЧИНСТВІ

Голубева Євгенія Андріївна
Київський Національний Університет
Будівництва та Архітектури

Науковий керівник:
Похиленко Ірина Сергіївна,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри політичних наук і права

Досліджуючи чинне законодавство, можемо спостерігати загострення такої актуальної проблеми як визначення юрисдикції господарських спорів, оскільки юрисдикція в господарському судочинстві відіграє фундаментальну роль для всього господарського процесу, то вимагає уніфікації наукових підходів та судової практики.

Проаналізувавши різні джерела, хочу акцентувати увагу на тлумаченні терміну «юрисдикція» на електронному ресурсі. Юрисдикція (лат. *jurisdictio*, від *jus (juris)* — право, *dicō* — проголошую) — це компетенція судових органів із розгляду цивільних, кримінальних та інших справ; коло справ, які суд має право розглядати й вирішувати [1].

Якщо ми звернемо на увагу на думки інших дослідників, то в об'єктивному значенні, як сукупність норм, судова юрисдикція — це інститут права, покликаний розмежувати компетенцію різних ланок судової системи (загальних, господарських й адміністративних судів) і різні види судочинства (цивільне, кримінальне, адміністративно-деліктне, господарське й адміністративне) між собою [2].

Чудовий приклад аналізу тлумачення терміну «господарська юрисдикція» можемо спостерігати у роботі Похиленко І.С., а саме: з одного боку, господарська юрисдикція є особливим видом судової юрисдикції. З урахуванням цього під господарською юрисдикцією розуміється компетенція господарських судів вирішувати з додержанням господарської процесуальної форми господарські справи в передбачених ГПК видах проваджень. З другого боку, господарська юрисдикція є однією з форм захисту прав суб'єктів господарювання та інших осіб, визначених у статті 1 ГПК [3].

Так, я повністю згодна з науковцями. На мою думку, ці тлумачення являють собою одне ціле. Це певний інститут права, основною метою, якої є розмежування судової системи для ефективного та детального вирішення справ.

І це приводить нас ще до однієї актуальної проблеми - розмежування господарської та адміністративної юрисдикції щодо земельних спорів, коли сторонами у спорі є суб'єкт господарювання та суб'єкт владних повноважень. Доцільно в проєкті ГПК України щодо спорів, які виникають із земельних відносин, закріпити той підхід до їх підвідомчості, що представлено у зазначеній вище постанові Пленуму ВГСУ, та визначити, що господарські суди розглядають справи у спорах за участю державних органів та органів місцевого самоврядування, що виникають із правовідносин, у яких державні органи та органи місцевого самоврядування реалізують повноваження власника землі, а також в інших спорах, які виникають із земельних відносин приватноправового характеру[4].

Аналізуючи нормативно-правову базу і відповідно до чинного законодавства, господарські справи можуть бути підвідомчими не лише господарським судам, а й третейським судам та міжнародним комерційним арбітражам. Важливим критерієм, який може слугувати підставою для класифікації юрисдикції справ господарським судам, є види судового провадження, які закріплені в господарському процесуальному законодавстві [5].

В свою чергу, позовне провадження є основою судочинства в усіх процесуальних галузях права, а тому є універсальною процесуальною формою судових процесів [6].

Отже, сьогодні розгляд відповідних справ здійснюється у порядку цивільного судочинства, що призводить до звуження юрисдикції господарських судів, при тому, що за суб'єктним складом і предметом переважна частина таких справ є господарськими, а отже, потребують розгляду суддями відповідного рівня знань [4].

На мою думку, розгляд будь-яких справ повинно відбуватись у судовому порядку, приділивши особливу увагу конкретиці спорів, маючи при цьому досвід та знання відповідного рівня.

Також при аналізі процесуальних прав, я помітила, що не слід залишати без уваги зловживання процесуальними правами, а саме штучна зміна юрисдикції господарської справи. ГПК України на сторони покладено обов'язок добросовісно користуватися належними їм процесуальними правами, виявляти взаємну повагу до прав і охоронюваних законом інтересів другої сторони [8].

Аналізуючи роботи науковців та чинне законодавство, я звернула увагу на питання юрисдикції, а саме на те, що в окремих справах недостатньо чітко та вичерпно визначено предметну та територіальну юрисдикцію. А також невиправданим є обмеження повноважень суду першої інстанції щодо вирішення питання про поворот виконання, адже і він може скасовувати рішення суду, яке стало підставою виконання [5].

Дуже гостро стоїть питання - не визначений суд, який вирішує скарги на рішення, дії чи бездіяльність органів державної виконавчої служби чи приватного виконавця [9]. На мою думку, таке питання повинно було бути вирішене в першу чергу, оскільки це було б прикладом ефективної та розумної влади, а також не надавало б більше проблем.

Отже, у висновку, хочу акцентувати увагу на тому, що чудовим вдосконаленням юрисдикції судів, не лише господарських, було б використання рішень аналогічним справам, що вже вирішили. Звичайно, при наявності відмінностей, додаткових умов – це питання розглядалось конкретніше. Але такий механізм вирішення спорів зменшив б тривалість вирішення, зменшив можливість корупції (це питання є дуже гострим в країні) та надав можливість вирішити більше справ.

Список літератури

1. Юрисдикція [Електронний ресурс]. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Юрисдикція>
2. Поняття і види судової юрисдикції. Критерії розмежування судової юрисдикції [Електронний ресурс]. URL: http://pidruchniki.com/1829112257983/pravo/ponyattya_vidi_/sudovoyi_yurisdiktsiy_i_kriteriyi_rozmezhuвання_sudovoyi_yurisdiktsiyi
3. Похиленко І.С. Загальна юрисдикція господарських судів. Актуальні проблеми сучасного конституціоналізму (наприкладі України та Республіки Польща): колективна монографія /Київський університет права НАН України, Гданський університет; за заг. ред.проф. Ю.Бошицького та проф.Я.Стеліни.-К.: Талком, 2017. С.233-245
4. А. Бобкова, В. Новошицька «Юрисдикція господарських судів» 2017р. ПРАВО УКРАЇНИ • 2017 • № 9
5. В. П. Козирєва «Проблематика юрисдикції в господарському судочинстві»2021р. URL: http://jes.nuoua.od.ua/archive/1_2021/12.pdf
6. Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991 р. No 1798-XII (ред. від 16.08.2020 р.). Відомості Верховної Ради України. 1992. No 6. ст. 56.
7. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 р. № 1618-IV // Відомості Верховної Ради України. — 2004. — № 40. — Ст. 492
8. Петренко, Н.О. Зловживання процесуальними правами у вигляді штучної зміни підсудності госпо-дарської справи. Юридичний науковий електронний журнал. 2016. No 4. С. 75-78.
9. Світличний О. П. Господарський процес: підруч-ник. К.: НУБіП України, 2018. 342 с.

ВИДЫ СПОСОБОВ АЛЬТЕРНАТИВНОГО РАЗРЕШЕНИЯ СПОРОВ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Карипова Асель Исенкельдыевна

Кандидат юридических наук., доцент
Университет «Туран-Астана», г. Нур-Султан,
Республика Казахстан

Акулов Рустем Турдалиевич

Старший преподаватель
Университет «Туран-Астана», г. Нур-Султан,
Республика Казахстан

Зеинелов Бауыржан

Магистрант группы МН-ЮП-21-1
Университет «Туран-Астана», г. Нур-Султан,
Республика Казахстан

Анотация. В представленной статье представлены исследования состояния и развития способов альтернативного разрешения споров в Республике Казахстан. Так как основным методом разрешения споров в Республике Казахстан является судебное разбирательство в государственных судах. Однако, на протяжении последних десятилетий большое внимание уделяется применению способов альтернативного разрешения споров, среди которых можно выделить арбитраж, медиацию, партисипативные процедуры. Законодательство Республики Казахстан предусматривает, что спор может быть разрешен посредством медиации, партисипативной процедуры или арбитража в соответствии с письменным соглашением сторон. Суды не могут принудить стороны к использованию методов АРС, но настоятельно рекомендуют их использование.

Ключевые слова: медиация, споры, альтернативные методы разрешения споров, исследования, арбитраж, суд.

Abstract. This article presents research on the state and development of alternative dispute resolution methods in the Republic of Kazakhstan. Since the main method of resolving disputes in the Republic of Kazakhstan is litigation in state courts. However, over the past decades, much attention has been paid to the use of alternative dispute resolution methods, among which are arbitration, mediation, and participatory procedures. The legislation of the Republic of Kazakhstan provides that a dispute may be resolved through mediation, participatory procedure or arbitration in accordance with a written agreement of the parties. Courts cannot force parties to use ADR methods, but strongly recommend their use.

Key words: mediation, disputes, alternative methods of dispute resolution, research, arbitration, court.

Данная статья представляет собой исследование состояния и развития способов альтернативного разрешения споров в Республике Казахстан. Основным методом разрешения споров в Республике Казахстан является судебное разбирательство в государственных судах. Каждая сторона должна представить суду и другой стороне доказательства, подтверждающие ее требования, возражения и другие доводы [1]. Процедура судебного разбирательства регулируется Гражданским процессуальным кодексом Республики Казахстан (ГПК) и управляется и контролируется судом [2]. Однако, на протяжении последних десятилетий большое внимание уделяется применению способов альтернативного разрешения споров, среди которых можно выделить арбитраж, медиацию, партисипативные процедуры. Законодательство Республики Казахстан предусматривает, что спор может быть разрешен посредством медиации, партисипативной процедуры или арбитража в соответствии с письменным соглашением сторон. Суды не могут принудить стороны к использованию методов АРС, но настоятельно рекомендуют их использование [3].

Нет установленных правил о предоставлении доказательств в рамках медиации, арбитража и партисипативной процедуры. Этот вопрос определяется соглашением сторон или соответствующими правилами. Медиация и арбитраж в Республике Казахстан конфиденциальны, однако законодательство РК не предусматривает конфиденциальности для партисипативной процедуры [4].

Стороны медиации не могут раскрывать любую информацию, полученную в ходе медиации, без письменного разрешения стороны, предоставившей информацию и документы. Несанкционированное разглашение такой информации может повлечь административную ответственность в виде штрафа согласно пункту 3 статьи 8 Закона «О медиации» [5]. Медиатор не может быть допрошен в качестве свидетеля в суде, кроме случаев, предусмотренных законом, что закреплено пунктом 2 статьи 8 Закона [5].

Институт медиации внедрен в законодательство РК на базе Концепции правовой политики РК на 2010 – 2020 гг. (далее – Концепция) [6], Указа Президента Республики Казахстан от 17 августа 2010 года «О мерах по повышению эффективности правоохранительной деятельности и судебной системы в Республике Казахстан» [7], согласно которым было намечено формирование разнообразных методов и способов по реализации компромисса между конфликтующими сторонами, в числе прочего в области трудовых и частноправовых споров как в судебном порядке, так и во внесудебном.

На основании Закона РК «О медиации» постановлением Правительства Республики Казахстан от 3 июля 2011 года утверждены Правила обучения медиаторов в рамках подготовительной программы. Область использования медиации, особенности и порядок процедуры, требования к медиаторам и определение их статуса, прав и обязанностей, а также определение прав и

обязанностей конфликтующих сторон, обозначение деталей организации медиаторов, ведения ими реестров регулируются Законом «О медиации». Кроме того, в нем обозначены пункты регулирования медиации в различных сферах правоотношений: трудовых, гражданских, семейных, а также обозначены пункты в области уголовного производства и медиации, которая проводится членами локального сообщества, детали регулирования соглашения, которое заключается на основании медиации.

Институт медиации внедрен в определенный список законодательных актов РК. Уголовный кодекс РК определяет лиц, которые могут быть освобождены от уголовной ответственности, если они «примирились с потерпевшим, заявителем, в том числе в порядке медиации» (ч. 2 ст. 68), статья 251 УК РК устанавливает ответственность медиаторов в рамках их работы в составе аудиторских организаций, статья 421 УК РК предусматривает отказ медиатора от дачи показаний в ходе судебного разбирательства в отношении лица, проходящего по уголовному процессу [8].

Уголовно-процессуальный кодекс РК определяет, что обвиняемый может примириться с потерпевшим в порядке медиации и заключить с последним мировое соглашение (ч. 9 ст. 23 УПК РК), статья 85 УПК РК устанавливает права и обязанности медиатора, пункт 5) части 1 УПК РК определяет, что суд может вынести решение о прекращении рассмотрения гражданского иска в случае, если будет утверждено мировое соглашение, пункт 5 статьи 170 УПК РК определяет прекращение судом дела по гражданскому иску в случае, если суд утвердит мировое соглашение между сторонами [9].

Гражданский кодекс РК в пункте 1 статьи 183 определяет, что срок исковой давности может прерываться в связи с заключением соглашения о медиации между сторонами [10].

Гражданский процессуальный кодекс РК в главе 17 «Примирительные процедуры» определяет порядок заключения мирового соглашения, его форму, содержание и исполнение, статьи 179 и 180 ГПК РК посвящены урегулированию спора в порядке медиации, в целом ГПК РК содержит двадцать одну статью, посвященную медиации [11].

Пункт 1-1 статьи 64 Кодекса Республики Казахстан об административных правонарушениях устанавливает, что лица, впервые совершившие административные правонарушения, могут освобождаться судом от административной ответственности в случае примирения с потерпевшим, заключения с ним соглашения о медиации и заглаживании вреда. Статья 85 КоАП РК предусматривает штрафные санкции за разглашение сведения медиатором, которые он получил в ходе проведения медиации [12].

Подпункт 6-1) пункта 1 статьи 33 Закона Республики Казахстан «О местном государственном управлении и самоуправлении в Республике

Казахстан» определяет исполнительный орган, в компетенцию которого входит ведение реестра профессиональных медиаторов, подпункт 22) пункта 1 статьи 35 определяет орган, ведущий реестр непрофессиональных медиаторов [13].

В отношении обложения налогами деятельности медиаторов и внесение ими обозначенной государственной пошлины в казну в случае профессиональной деятельности, определяется согласно правилам Налогового кодекса РК (статьи 1, 166, 336, 363, 438) [14].

Трудовой кодекс РК также регламентирует использование медиации в пункте 2) статьи 160 и пункте 4) статьи 162, устанавливая прекращение срока обращения для разрешения трудового спора при условии действия соглашения о медиации [15].

В своем Послании народу Казахстана в сентябре 2020 года [16] Президент РК Касым-Жомарт Кемелевич Токаев обратил внимание на бракоразводные проблемы. И одним из важных на сегодняшний день достижений считается внедрение института медиации в Кодекс Республики Казахстан «О браке (супружестве) и семье», включающий четыре статьи [17]. Статья 18 Кодекса определяет, что споры между супругами – имущественные или связанные с расторжением брака, разрешаются в судебном порядке или в порядке медиации. Часть 3 статьи 37 посвящена разделу имущества между супругами и гласит, что в случае возникновения спора между ними относительно раздела имущества либо определения доли, спор разрешается в порядке медиации. Части 2 и 3 статьи 73 Кодекса «О браке (супружестве) и семье» определяют, что в случае спора между родителями касательно проживания их ребенка, а также порядке осуществления родительских прав, соглашение может быть достигнуто в порядке медиации или в судебном порядке. Часть 1 статьи 183 определяет, что при наличии спора между сторонами относительно записей гражданского состояния, данный спор может быть урегулирован в порядке медиации или в судебном порядке [17].

Помимо внедрения института медиации в законодательство Республики Казахстан, создаются и проводятся различные проекты, направленные на продвижение медиации в РК. Три года назад в трех судах: Алматинском городском суде, Медеуском районном суде г. Алматы, Бостандыкском районном суде г. Алматы с большим успехом прошел первую пробу проект «Примирение до суда, в суде». Данный пробный проект в суде имел четкие алгоритмы процессуальных действий. В результате исследования стало ясно, что основная группа сторон приходит к примирению на этапе принятия иска к производству суда по следующим спорам: споры о расторжении брака, о возмещении ущерба, о взыскании задолженности.

В целях разгрузить в работе судей и предоставить гражданам возможность разрешать конфликтные ситуации, с сохранением деловых,

семейных взаимоотношений, благодаря участию квалифицированного медиатора, создаются центры медиации.

Так, в стартовых процессах регулируются и уточняются новые форматы и подходы к деятельности судов, которые уже активно используются в судебной системе, а также, новейшие подходы, которые только начинают осваиваться .

Помимо партисипативной процедуры и медиации, в Республике Казахстан в качестве способа АРС применяется арбитраж. В арбитраже сторонам и арбитрам не разрешается раскрывать какую-либо информацию без разрешения раскрывающей стороны. Однако нарушение этого положения не влечет за собой ответственности или штрафов.

Арбитражные расходы распределяются в соответствии с соглашением сторон. При отсутствии соглашения арбитражный суд распределяет расходы пропорционально удовлетворенным и отклоненным искам. Расходы на проведение медиации распределяются в равной пропорции, если иное не указано в соглашении сторон. Нет правил распределения затрат при проведении партисипативной процедуры.

Среди арбитражных учреждений в Казахстане можно выделить: Казахстанский международный арбитражный центр, Международный арбитражный центр «IUS», который был основан в 1992 году и управляется Общественным фондом «Юридический центр IUS» (Алматы, Казахстан), Арбитражный центр «Атамекен» Национальной палаты предпринимателей . Услуги медиаторов предоставляются независимыми лицами. Список медиаторов доступен по адресу: <http://mediator-reestr.kz>.

Помимо вышеизложенного в Республике Казахстан созданы центры внесудебного примирения, нацеленные на продвижение АРС, а также снижение конфликтных ситуаций в общественных отношениях. На сегодняшний день они составляют 47 центров во всему Казахстану. Кроме этого, создаются Советы биев, которые насчитывают уже 413 советов по всему Казахстану. Запускаются пилотные проекты, к примеру проект «Судья-примиритель», в котором в 2019 году было задействовано 97 судов республики, 118 судей-примирителей. В рамках этого проекта было рассмотрено 86053 дела, примирительные процедуры были проведены по 24159 делам. 28 % споров было разрешено до суда. Существует также проект «Семейные суды», который также был запущен в 2019 году, целью которого является примирение супругов и защита прав и интересов детей. В нем задействовано 107 судей, специализирующихся в сфере семейных дел, в 2019 году в рамках проекта было рассмотрено 57977 дел, связанных с семейными конфликтами и спорами. В 22 % дел состоялось примирение супругов. Следует отметить, что активное участие в проекте принимают медиаторы и семейные психологи.

В Республике Казахстан с целью продвижения медиации проводится День медиации, к которому, помимо медиаторов и судей, участвуют представители Ассамблеи народа Казахстана, местные органы власти.

Особо следует отметить согласительную комиссию как способ АРС, применяемый в Республике Казахстан для разрешения трудовых споров. Согласительная комиссия представляет собой специальный орган, постоянно действующий в конкретной организации или ее филиале, состоящий из равного числа представителей работников и работодателя данной организации или ее филиала. Рассмотрение трудового спора между работником и работодателем в согласительной комиссии является обязательным согласно ТК РК (подпункт 16) пункта 1 статьи 22, подпункт 12) пункта 1 статьи 23). Только после рассмотрения трудового спора согласительной комиссией, при условии его неурегулирования, либо невыполнения достигнутого соглашения работником или работодателем, стороны вправе обращаться в судебные органы. Однако согласительная комиссия не может быть создана для разрешения трудовых споров отдельных категорий работников, состоящих на воинской службе, в правоохранительных органах, на государственной службе. Также отметим, что на сегодняшний день существует целый ряд вопросов, не урегулированных законодателем в отношении осуществления деятельности согласительной комиссией, включая компетентность ее членов, принцип соблюдения конфиденциальности, беспристрастность (представители работодателя – это по сути дела другие работники того же работодателя), затраты работодателя на проведение согласительной комиссии. В целом же закрепление за согласительной комиссией статуса обязательной процедуры – это еще одна попытка законодателя разгрузить судебные органы, в которые поступает значительное количество исков о разрешении трудовых споров.

Согласно вышеизложенному можно сделать вывод о том, что в Республике Казахстан способы АРС не представлены в том количестве вариантов, в каком они представлены в США и Великобритании, однако проводится активная работа по внедрению, продвижению и применению способов АРС, в том числе на законодательном уровне.

Список использованных источников

1. Мамежанова М.Б. Учебное пособие: Учебная программа по медиации для судей, координирующих процедуру примирения, г. Астана, 2014 г. – 71 с.
2. Кодекс Республики Казахстан от 31 октября 2015 года № 377-V «Гражданский процессуальный кодекс Республики Казахстан» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 02.01.2021 г.) [Электронный ресурс] - Режим доступа: https://online.zakon.kz/document/?doc_id=34329053 (дата обращения 13.02.2022)

3. Омарова А. Б. Атаханова С.К., Муксинова А.Т. Медиация как альтернативная процедура разрешения гражданско-правовых споров в Республике Казахстан, Шежірелі өлке, Алматы, 2016 г.
4. Сулейменов М.К. Новое законодательство об арбитраже и медиации в Казахстане. [Электронный ресурс] - Режим доступа: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31636909#pos=93;-18 (дата обращения 13.02.2022)
5. Закон Республики Казахстан от 28 января 2011 года № 401-IV «О медиации» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 01.01.2021 г.) [Электронный ресурс] - Режим доступа: https://online.zakon.kz/document/?doc_id=30927376 (дата обращения 10.02.2022)
6. О Концепции правовой политики Республики Казахстан на период с 2010 до 2020 года: Указ Президента Республики Казахстан от 24.08.2009 N 858 (с изм. и доп. от 16.01.2014) [Электронный ресурс] - Режим доступа: https://adilet.zan.kz/rus/docs/U090000858_ (дата обращения 10.02.2022)
7. О мерах по повышению эффективности правоохранительной деятельности и судебной системы в Республике Казахстан: Указ Президента Республики Казахстан от 17.08.2010 N 1039 (с изм. и доп. по сост. на 03.07.2014). [Электронный ресурс] - Режим доступа: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30927376 (дата обращения 13.02.2022)
8. Уголовный кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 года № 226-V (с изменениями и дополнениями по состоянию на 30.12.2020 г.) [Электронный ресурс] - Режим доступа: https://online.zakon.kz/document/?doc_id=31575252 (дата обращения 14.03.2021)
9. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан от 4 июля 2014 года № 231-V (с изменениями и дополнениями по состоянию на 02.01.2021 г.) [Электронный ресурс] - Режим доступа: https://online.zakon.kz/document/?doc_id=31575852 (дата обращения 11.02.2022)
10. Гражданский кодекс Республики Казахстан (Общая часть), принят Верховным Советом Республики Казахстан 27 декабря 1994 года (с изменениями и дополнениями по состоянию на 16.01.2021 г.) [Электронный ресурс] - Режим доступа: https://online.zakon.kz/document/?doc_id=1006061 (дата обращения 14.02.2022)

11. Кодекс Республики Казахстан от 31 октября 2015 года № 377-V «Гражданский процессуальный кодекс Республики Казахстан» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 02.01.2021 г.) [Электронный ресурс] - Режим доступа: https://online.zakon.kz/document/?doc_id=34329053 (дата обращения 12.02.2022)
12. Кодекс Республики Казахстан об административных правонарушениях от 5 июля 2014 года № 235-V (с изменениями и дополнениями по состоянию на 01.02.2021 г.) [Электронный ресурс] - Режим доступа: https://online.zakon.kz/document/?doc_id=31577399 (дата обращения 11.02.2022)
13. Закон Республики Казахстан от 23 января 2001 года № 148-II «О местном государственном управлении и самоуправлении в Республике Казахстан» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 16.01.2021 г.) [Электронный ресурс] - Режим доступа: https://online.zakon.kz/document/?doc_id=1021546 (дата обращения 12.02.2022)
14. Кодекс Республики Казахстан от 25 декабря 2017 года № 120-VI «О налогах и других обязательных платежах в бюджет (Налоговый кодекс)» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 26.02.2021 г.) [Электронный ресурс] - Режим доступа: https://online.zakon.kz/document/?doc_id=36148637 (дата обращения 10.02.2022)
15. Трудовой кодекс Республики Казахстан от 23 ноября 2015 года № 414-V (с изменениями и дополнениями по состоянию на 22.01.2021 г.) [Электронный ресурс] - Режим доступа: https://online.zakon.kz/document/?doc_id=38910832#pos=2520;-44&sdoc_params=text%3D%25D1%2581%25D0%25BE%25D0%25B3%25D0%25BB%25D0%25B0%25D1%2581%25D0%25B8%25D1%2582%25D0%25B5%25D0%25BB%25D1%258C%25D0%25BD%25D0%25B0%25D1%258F%2520%25D0%25BA%25D0%25BE%25D0%25BC%25D0%25B8%25D1%2581%25D1%2581%25D0%25B8%25D1%258F%26mode%3Dindoc%26to pic_id%3D38910832%26spos%3D1%26tSynonym%3D1%26tShort%3D1%26tSuffix%3D1&sdoc_pos=13 (дата обращения 10.02.2022)
16. Послание Главы государства Касым-Жомарта Токаева народу Казахстана. 1 сентября 2020 г. «Казахстан в новой реальности: время действий» [Электронный ресурс] - Режим доступа: https://www.akorda.kz/ru/addresses/addresses_of_president/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana-1-sentyabrya-2020-g (дата обращения 10.02.2022)

17. Кодекс Республики Казахстан от 26 декабря 2011 года № 518-IV «О браке (супружестве) и семье» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 02.01.2021 г.) [Электронный ресурс] - Режим доступа: https://online.zakon.kz/document/?doc_id=31102748 (дата обращения 05.03.2021)

ЯВНО ПРОИЗВОЛЬНЫЙ ПРИГОВОР КАК ФОРМА НАРУШЕНИЯ ПРАВА НА СПРАВЕДЛИВОЕ СУДЕБНОЕ РАЗБИРАТЕЛЬСТВО

Маркова Татьяна Юрьевна

кандидат юридических наук, доцент, доцент
кафедра уголовно-процессуального права
ФГБОУ ВО «Московский государственный юридический
Университет имени О.Е. Кутафина (МГЮА)»

Согласно части 4 статьи 7 Уголовно-процессуального кодекса РФ (далее - УПК РФ) постановление судьи, определение суда должны быть законными, обоснованными и справедливыми. Статья 297 УПК РФ закрепляет дополнительное требование к приговору – он должен быть еще и справедливым.

Указанные термины (законность, обоснованность, мотивированность и справедливость, которые называют также требованиями, предъявляемыми к судебным решениям, или внутренними свойствами актов суда) являются привычными для российского правоприменения. Несмотря на то, что многие российские авторы предлагают свои определения этим терминам, различаются они (определения) между собой отдельными аспектами, нюансами. В целом же понимание законности, обоснованности, мотивированности и справедливости судебного решения довольно единообразно, во многом благодаря принятому 29.11.2016 года Постановлению Пленума Верховного Суда РФ № 55 «О судебном приговоре» (далее - Постановление Пленума № 55).

Согласно пункту 1 приговор суда признается законным, обоснованным и справедливым, если он соответствует требованиям уголовно-процессуального законодательства, предъявляемым к его содержанию, процессуальной форме и порядку постановления, а также основан на правильном применении уголовного закона. С учетом положений статьи 14 Международного пакта о гражданских и политических правах от 16.12.1966 года и статьи 6 Конвенции о защите прав человека и основных свобод от 04.11.1950 года (далее - Конвенция) приговор может быть признан законным только в том случае, если он постановлен по результатам справедливого судебного разбирательства¹.

Из изложенного следует, что, по мнению Верховного Суда РФ, законный приговор является итогом (результатом) справедливого судебного разбирательства. По большей части это так и есть: невозможно вынести законный (в широком смысле этого слова) приговор, если приветствующее его вынесению уголовное судопроизводство (в том числе и судебное разбирательство) было проведено с существенными нарушениями норм процессуального права и неправильным применением норм материального права.

¹ Постановление Пленума Верховного Суда РФ от 29.11.2016 года № 55 «О судебном приговоре» // СПС КонсультантПлюс.

Однако не всегда справедливое судебное разбирательство завершается законным и обоснованным приговором. Согласно правовым позициям Европейского суда по правам человека (далее – ЕСПЧ), изложенным в его многочисленных постановлениях, даже если производство по делу в целом было справедливым, как того требует пункт 1 статьи 6 Конвенции, вынесенное по итогам судебного разбирательства решение может быть произвольным или явно необоснованным. И несмотря на то, что ЕСПЧ не подменяет собой внутригосударственные суды, которые находятся в наилучшей позиции, чтобы оценить предоставленные им доказательства, установить факты и толковать внутригосударственное законодательство, вынесение национальным судом произвольного или явно необоснованного решения дает ЕСПЧ основание оценить такое решение с точки зрения его несовместимости с требованиями справедливого судебного разбирательства (право на которое признается за каждым согласно пункту 1 статьи 6 Конвенции). «Хотя согласно пункту 1 статьи 6 Конвенции в функции Европейского Суда не входит разбирательство фактических или правовых ошибок, предположительно совершенных внутригосударственными судами, их решения, «основанные на произволе или явно необоснованные», могут быть признаны несовместимыми с гарантиями справедливого судебного разбирательства»².

Произвольность или явную необоснованность судебного решения, которая несовместима со справедливым судебным разбирательством, ЕСПЧ определяет по ряду критериев.

1) Способ оценки доказательств внутригосударственными органами (который ЕСПЧ определяет как неприемлемый). Например, в делах Немцов против РФ и Навальный против РФ ЕСПЧ отметил, что национальные суды РФ основывали свое решение только на показаниях свидетелей со стороны обвинения, которые являлись сотрудниками правоохранительных органов и «пострадали» от неповиновения заявителя. Суды систематически отказывались проверять утверждения сотрудников полиции, отказывая в удовлетворении ходатайств о предоставлении дополнительных доказательств, о вызове свидетелей в отсутствие каких-либо препятствий для этого, поскольку правдивость их показаний презюмировались.

При этом полностью были проигнорированы показания всех свидетелей защиты, несмотря на их полноту и взаимосвязь между собой. Причиной непринятия этих показаний послужило то, что свидетели защиты были участниками тех же событий, что и заявитель, что, по мнению российских судов, порождало необъективность (которая тоже презюмировалась) свидетелей по отношению к заявителю.

Согласно позиции ЕСПЧ, такая оценка доказательств является неприемлемой, поскольку возлагает на заявителя «непомерное и невыполнимое

² § 88 Постановления ЕСПЧ от 31.07.2014 года «Дело «Немцов (Nemtsov) против Российской Федерации» (жалоба № 1774/11); § 71, 72 Постановления ЕСПЧ от 15.11.2018 года «Дело «Навальный (Navalnyy) против Российской Федерации» (жалоба № 29580/12 и четыре другие) // СПС КонсультантПлюс.

бремя доказывания, поэтому его защита не может в любом случае рассчитывать даже на малейшую перспективу успеха. Это противоречит базовому требованию о том, что доказывание вины обвиняемого лежит на стороне обвинения и одному из фундаментальных принципов уголовного права, а именно *in dubio pro reo*³.

ЕСПЧ также отмечал обоснование судебных решений стандартизированными документами, которые составляются сотрудниками правоохранительных органов (рапортами). Кроме того, во внимание принимался и тот факт, что суды во время судебного разбирательства ограничивали обсуждаемые вопросы только предполагаемым неповиновением заявителя распоряжениям сотрудников полиции, не рассматривая при этом «законность» этих распоряжений⁴.

2) Отсутствие адекватной мотивировки судебного решения, под которой ЕСПЧ понимает соблюдение основного требования криминальной юстиции о доказывании вины обвиняемого вне всякого разумного сомнения и соответствие принципу *dubio pro reo* – о толковании сомнений в пользу обвиняемого. Как неоднократно указывал в своих решениях ЕСПЧ, «решения судов должны быть надлежащим образом мотивированы, хотя объем этой обязанности может различаться в зависимости от характера решения и обстоятельств конкретного дела»⁵.

Ненадлежащей мотивировкой судебных решений ЕСПЧ признает, в частности, те случаи, когда внутригосударственные суды основывают свои решения на неясных, неточных, противоречивых показаниях свидетелей обвинения, отказываясь от их тщательной проверки (особенно когда такие показания дают лица, страдающие психиатрическими заболеваниями). И при этом не дают оценки доказательствам противоположным, которые представляются в интересах защиты⁶.

На отсутствие адекватной мотивировки ЕСПЧ указывает и тогда, когда суды не поясняют, какой закон должен применяться при принятии решения и каким образом; когда мотивировка не имеет правовой основы и опирается исключительно на абстрактное утверждение суда, выходящее за пределы разумного судебского усмотрения. Это рассматривается как отказ в правосудии и нарушает право участников процесса на справедливое судебное разбирательство дела⁷.

³ § 90-93 Постановления ЕСПЧ от 31.07.2014 года «Дело «Немцов (Nemtsov) против Российской Федерации» (жалоба № 1774/11) // СПС КонсультантПлюс.

⁴ § 67-69 Постановления ЕСПЧ от 10.11.2020 года «Дело «Навальный и Гунько (Navalnyy and Gunko) против Российской Федерации» (жалоба № 75186/12) // СПС КонсультантПлюс».

⁵ Информация о Постановлении ЕСПЧ от 13.12.2011 года по делу «Айдарич (Ajdaric) против Хорватии» (жалоба № 20883/09) // СПС «КонсультантПлюс».

⁶ Информация о Постановлении ЕСПЧ от 13.12.2011 года по делу «Айдарич (Ajdaric) против Хорватии» (жалоба № 20883/09) // СПС «КонсультантПлюс».

⁷ Информация о Постановлении ЕСПЧ от 09.04.2013 года по делу «Анджелкович (Anđelković) против Сербии» (жалоба № 1401/08) // СПС КонсультантПлюс.

3) Расширительное и непредсказуемое толкование уголовного законодательства при определении обвинений против подсудимых, когда такое толкование не является развитием, согласующимся с составом преступления.

В Постановлении «Навальные против РФ» ЕСПЧ отметил, что вынесенное в отношении заявителей судебное решение является произвольным и необоснованным, поскольку:

- действия, которые были охарактеризованы как уголовно наказуемые, полностью выпадали из сферы действия статьи, по которой заявитель был признан виновным, и не соответствовали изначальной цели данной статьи;

- вопросы толкования и применения внутригосударственного уголовного законодательства выходили за рамки стандартного анализа индивидуальной уголовной ответственности заявителей либо установления состава преступления;

- суды как первой, так и апелляционной инстанций не рассмотрели существенные элементы преступления и не дали надлежащей оценки доводам защиты, по сути отказавшись от их опровержения⁸.

По мнению ЕСПЧ, такое судебное рассмотрение уголовного дела является произвольным, что существенно отличается «от неправильной правовой квалификации или ошибки в применении внутригосударственного уголовного законодательства».

4) Нарушение принципа равенства сторон в судебном разбирательстве, который предполагает, что заявителю в национальном суде во время рассмотрения его дела должна быть «предоставлена разумная возможность представления своей позиции при условиях, которые не создают для него неудобства по отношению к противной стороне»⁹. Например, если сторона обвинения делает утверждение о нахождении обвиняемого в определенном месте в определенное время и именно на этом обстоятельстве основывает свое обвинение, то обвиняемому должна быть предоставлена возможность эффективного оспаривания такого утверждения. А внутригосударственные суды обязаны предпринять все необходимые и возможные меры для проверки факта нахождения обвиняемого¹⁰.

5) Принятие решения вопреки исследованным доказательствам и ранее вынесенным решениям. Такая ситуация возникает, когда национальный суд делает выводы, противоречащие представленным доказательствам (в том числе исходящим из различных государственных органов) и выводам ранее вынесенного решения суда. По мнению ЕСПЧ, необоснованность таких выводов «является настолько очевидной, что решения судов страны могут быть

⁸ § 81-85 Постановления ЕСПЧ от 17.10.2017 года «Дело «Навальные (Navalnyye) против Российской Федерации» (жалоба № 101/15); Постановление ЕСПЧ от 23.02.2016 года «Дело «Навальный и Офицеров (Navalnyy and Ofitserov) против Российской Федерации» (жалобы № 46632/13 и 28671/14) // СПС КонсультантПлюс».

⁹ § 47 Постановления Европейского Суда по делу «Булут против Австрии» (Bulut v. Austria) от 22.02.1996 года // СПС КонсультантПлюс».

¹⁰ § 63-66 Постановления ЕСПЧ от 03.10.2013 года «Дело «Каспаров и другие (Kasparov and Others) против Российской Федерации» (жалоба № 21613/07) // СПС «КонсультантПлюс».

охарактеризованы только как в высшей степени произвольные». Приходя к таким выводам по обстоятельствам дела, национальные суды фактически устанавливают «наивысшие и недостижимые требования в отношении доказывания», что рассматривается ЕСПЧ как отказ в справедливом судебном разбирательстве¹¹.

Таким образом, формальное (внешнее) соблюдение положений национального законодательства недостаточно для вывода о справедливости судебного разбирательства. В то же время, даже справедливое судебное разбирательство (по формальным признакам) может быть окончено явно произвольным приговором, что в любом случае приводит к констатации нарушения положений статьи 6 Европейской конвенции.

Список литературы:

1. Постановление Пленума Верховного Суда РФ от 29.11.2016 года № 55 «О судебном приговоре».
2. Постановление ЕСПЧ от 31.07.2014 года «Дело «Немцов (Nemtsov) против Российской Федерации» (жалоба № 1774/11).
3. Постановление ЕСПЧ от 15.11.2018 года «Дело «Навальный (Navalnyy) против Российской Федерации» (жалоба № 29580/12 и четыре другие).
4. Постановления ЕСПЧ от 31.07.2014 года «Дело «Немцов (Nemtsov) против Российской Федерации» (жалоба № 1774/11).
5. Постановление ЕСПЧ от 10.11.2020 года «Дело «Навальный и Гунько (Navalnyy and Gunko) против Российской Федерации» (жалоба № 75186/12).
6. Информация о Постановлении ЕСПЧ от 13.12.2011 года по делу «Айдарич (Ajdaric) против Хорватии» (жалоба № 20883/09).
7. Информация о Постановлении ЕСПЧ от 13.12.2011 года по делу «Айдарич (Ajdaric) против Хорватии» (жалоба № 20883/09).
8. Информация о Постановлении ЕСПЧ от 09.04.2013 года по делу «Анджелкович (Andelkovic) против Сербии» (жалоба № 1401/08).
9. Постановление ЕСПЧ от 17.10.2017 года «Дело «Навальные (Navalnyye) против Российской Федерации» (жалоба № 101/15).
10. Постановление ЕСПЧ от 23.02.2016 года «Дело «Навальный и Офицеров (Navalnyy and Ofitserov) против Российской Федерации» (жалобы № 46632/13 и 28671/14).
11. Постановление Европейского Суда по делу «Булут против Австрии» (Bulut v. Austria) от 22.02.1996 года.
12. Постановление ЕСПЧ от 03.10.2013 года «Дело «Каспаров и другие (Kasparov and Others) против Российской Федерации» (жалоба № 21613/07).

¹¹ Информация о постановлении ЕСПЧ от 15.11.2007 года по делу «Хамидов (Khamidov) против России» (жалоба № 72118/01) // СПС КонсультантПлюс.

13. Информация о постановлении ЕСПЧ от 15.11.2007 года по делу «Хамидов (Khamidov) против России» (жалоба № 72118/01).

ҚОРҒАУШЫНЫҢ ӘКІМШІЛІК ІС ЖҮРГІЗУДІҢ БАСТАПҚЫ КЕЗЕҢІНЕ ҚАТЫСУ ПРОБЛЕМАСЫ

Меирбекова Гульжазира Болатқызы

Абай атындағы ҚазҰПУ-і
Тарих және Құқық институты
«Құқықтану» кафедрасының
қауымдастырылған профессоры
Қазақстан Республикасы, Алматы қ.

Турганжанов Азиз

Тарих және Құқық институты
«Құқықтану» мамандығының
3-курс студенті, ОАБ

Даулетханова Айнура

Тарих және Құқық институты
«Құқықтану» мамандығының
3-курс студенті, ОАБ

Мемлекеттің құқық қорғау органдарының қызметінде адамның құқықтары мен заңды мүдделерін қамтамасыз етудің маңыздылығының артуы қазіргі уақытта Қазақстан Республикасы әлемдік стандарттарға назар аудара отырып, адам құқықтарын қорғау саласындағы өз ұстанымын нығайтуға ұмтылатындығына байланысты болып отыр. Осыған байланысты еліміздің Ішкі істер министрлігі қызметкерлерінің қызметінде адам құқықтары мен бостандықтарының бұзылуын азайту өте маңызды.

Өйткені, Қазақстан Республикасы Конституциясының 13-бабында «Әркімнің құқық субъектісі ретінде танылуына құқығы бар және өзінің құқықтары мен бостандықтарын, қажетті қорғанысты қоса алғанда, заңға қайшы келмейтін барлық тәсілдермен қорғауға хақылы. Әркімнің өз құқықтары мен бостандықтарының сот арқылы қорғалуына құқығы бар. Әркімнің білікті заң көмегін алуға құқығы бар. Заңда көзделген реттерде заң көмегі тегін көрсетіледі» деп қарастырылған [1].

Қазіргі уақытта мемлекеттің құқық қолдану саласындағы саясаты бірқатар заңсыз әрекеттерді қылмыстық санаттан әкімшілік санатқа ауыстыру бағытында өзгеріп отырады, осыған сәйкес, ішкі істер органдары қызметкерлерінің өз қызметінде адам құқықтары мен бостандықтарын бұзуға жол беру ықтималдығы артып келеді. Мұндай жағдайларда қылмыстық сот ісін жүргізумен салыстырғанда әкімшілік іс жүргізудегі адамның құқықтары мен бостандықтарының сақталуын қамтамасыз ету мәселесінің мәнін төмендету қате болып табылады, өйткені жасалған әкімшілік құқық бұзушылықтар үшін кінәлі адамға әкімшілік қамауға алу, ірі көлемде айыппұл салу, мүлкін тәркілеу,

шеттету, қызметті әкімшілік тоқтата тұру, арнайы құқықтан айыру және өзге де жаза түрінде жаза тағайындалуы мүмкін.

Қазіргі уақытта қылмыстық сот ісін жүргізуде адамның, оның ішінде кінәлі адамның құқықтары мен бостандықтарын сақтау мәселесіне жеткілікті көңіл бөлінді. Бұл бағыттағы негізгі шаралардың бірі-тергеудің бастапқы кезеңінен бастап, оның мақсаты бойынша қорғаушының қатысу тәртібі және Қазақстан Республикасының Қылмыстық процесілік кодексінің 66 – бабына сәйкес қатысу кезінде оның еңбегіне ақы төлеу алдын ала тергеу сатысында күдіктінің, айыпталушының және басқа қатысушылардың құқықтарын қорғау жеткілікті көлемде жасалды [2].

Қорғаушының тағайындау бойынша қатысу мәселесін, сондай – ақ әкімшілік істер бойынша іс жүргізудің сотқа дейінгі сатысында қорғаушының міндетті қатысу негіздерінің болуын зерттеу қорғаушының Қазақстан Республикасының Әкімшілік құқық бұзушылық туралы Кодексіне қатысу тәртібі қарастырылғанмен кеңінен нақтыланбағанын көрсетті [3]. Әкімшілік іс бойынша сотқа дейінгі іс жүргізу сатысында қорғаушыға рұқсат беру мүмкіндігі көрсетілген, бірақ нақты қандай жағдайларда және қандай шешім негізінде көрсетілмеген, яғни, қорғаушыға кінәлі адамның бастамасы бойынша келісім-шарт негізінде рұқсат беру дегенді білдіреді. 18 жасқа дейінгі кәмелетке толмаған адам жасаған әкімшілік құқық бұзушылық туралы істі қарау кезінде әкімшілік құқық бұзушылық туралы істі қарайтын судья, орган, лауазымды тұлға аталған адамның заңды өкілінің болуын міндетті деп тануға құқылы екендігі көрсетілген. Егер қорғаушыны әкімшілік жауаптылыққа тартылатын адамның өзі, оның заңды өкілдері, сондай-ақ оның тапсыруымен басқа да адамдар шақырмаса, судья, әкімшілік құқық бұзушылық туралы істерді қарауға уәкілеттік берілген орган не лауазымды адам іс жүргізудің тиісті сатысында қорғаушының қатысуын қамтамасыз етуге міндетті, олар бұл туралы қаулы шығарады. Қаулы облыстың, республикалық маңызы бар қаланың, астананың адвокаттар алқасына немесе оның құрылымдық бөлімшелеріне орындау үшін жіберіледі және оны алған кезден бастап жиырма төрт сағаттан аспайтын мерзімде орындалуға жатады.

Қорғаушының әкімшілік іс бойынша іс жүргізудің бастапқы сатысынан бастап, яғни әкімшілік материал сотқа түскенге дейін тағайындау бойынша қатысу мүмкіндігі адамның құқықтары мен бостандықтарын, оның ішінде қорғау құқығын бұзу фактілерінің азаюына, мүмкін, алынып тасталуына, сондай-ақ әкімшілік жауаптылыққа тартылған адамдардың кейіннен ақталуына ықпал етеді.

Бұдан келіп шығатыны, сот отырысы барысында судья қорғаушыны тағайындау бойынша жіберуі мүмкін, ал адвокаттың сот талқылауы сатысында тағайындалуы бойынша келуі сотқа дейінгі іс жүргізу барысында жіберілген әкімшілік іс бойынша кемшіліктер мен бұзушылықтарды анықтауға, кінәлі адамның ұстанымын өзгертуге әкеп соғуы мүмкін. Оқиға әкімшілік іс бойынша сотқа дейінгі іс жүргізу сатысында адвокаттың сол негіздер бойынша тағайындауға қатысу мүмкіндігі көзделмеген. Қорғаушының әкімшілік іс бойынша іс жүргізуге мақсаты бойынша қатысуы кәмелетке толмағандардың,

әрекетке қабілеті шектеулі немесе әрекетке қабілетсіз адамдардың егер олардың заңды өкілдерінің әртүрлі себептер бойынша қатысуы мүмкін болмаса, олардың құқықтары мен бостандықтарын қорғау туралы мәселені шешуге көмектеседі. Кәмілетке толмағандардың заңды өкілдері өздеріне теріс ықпал етуге байланысты іске қатысудан бас тартуды шеше алады. Сонымен бірге олардың іс жүргізу орнынан алыстау оқшаулау орындарында болуы, олардың ауруы салдарынан ұзақ мерзімді емдеу мекемелерінде болуы, не шетелде іссапарда болып елде болмауы қорғаушылармен кездесуіне кедергі келтіреді. Және, көрсетілетін адвокаттық қызметтерге ақы төлеуге арналған қаражаттың шектелуіне байланысты қорғаушының қызметтерін пайдалану мүмкіндігінің де шектелуі мүмкін. Адвокаттың әкімшілік іс бойынша сотқа дейінгі іс жүргізу сатысында тағайындалуы бойынша қатысуы өкілді қызметкерінің қызметін жеңілдетуге және кінәлі адам іс жүргізуге жеке қатыса алмайтын жағдайларда (ұзақ іссапар, оқуға кету және т.б.) әкімшілік істер бойынша өндірісті жеделдетуге ықпал етеді.

Мұндай жағдайларда әсіресе егер оның міндеттемесі көзделсе, қорғаушының әкімшілік іс жүргізудің басынан бастап, оның ішінде мақсаты бойынша қатысуы орынды болар еді [4].

Қорғаушы, адвокаттар толық әрекетке қабілеті бар, қорғаншылықта немесе қамқоршылықта тұрмайтын және жоғары заң білімі бар өзге де адамдар әкімшілік істер бойынша сотта өкіл бола алады, яғни сотта қорғаушы ретінде тек жоғары заң білімі бар адамдар жіберіледі.

Сондай-ақ, көптеген жағдайларда жақын туыстар, заңды өкілдер білімнің, оның ішінде заңды білімнің, аз өмірлік тәжірибенің, тіл білімінің және басқа да себептердің болмауына байланысты әкімшілік іс бойынша тиісті түрде қорғауды жүзеге асыра алмайды. Осылайша, қорғаушының әкімшілік сот ісін жүргізудің бастапқы кезеңіне қатысуы адам құқықтары мен бостандықтарының тиісті сақталуын қамтамасыз ету мақсатында маңызды болып табылады.

Ал 2020 жылы қабылданған Әкімшілік Рәсімдік процестік кодексінде қорғаушының міндетті түрде қатысу мәселесі қаралмайды. Әкімшілік сот отырысында өкілдік ету ҚР Азаматтық іс жүргізу бойынша жүргізілетін өкілдікке сілтеме жасалынған [5]

Сондықтан, ҚР Әкімшілік іс жүргізу жұмысы жүргізіліп жатқан кезде Қазақстан Республикасы Қылмыстық Процестік Кодексіне ұқсас қорғаушының әкімшілік сот ісін жүргізудің бастапқы сатысына қатысуға міндетті қатысу негіздері мен рұқсат беру тәртібін реттейтін ережелерді қарастыру қажет. Оның ішінде, кінәлі адам ұсталған сәттен бастап, хаттаманы рәсімдеу кезінде қорғаушыға рұқсат беру сәтін қарастыруды көздеу керек. Ал егерде кінәлінің кәмілетке толмағандығы анықталса, адамның әрекетке қабілетсіздігі немесе әрекетке қабілетсіздігі шектеулі болғаны мәлім болса, сондай-ақ, олардың заңды өкілдерінің әкімшілік іс бойынша іс жүргізуге қатысу мүмкін еместігі немесе оның өзінің қамқорлығындағы адамдарды тиісті қорғауды жүзеге асыруға қабілетсіздігі анықталған кезде қорғаушыны міндетті түрде тарту керек.

Әкімшілік іс жүргізу Азаматтық іс жүргізу ережелеріне келгенмен, көбіне қылмыстық іс жүргізуге қатысушыларды тарту керек. Оның ішінде өкілден

бұрын кәсіби адвокат қорғаушыны әкімшілік іс жүргізу басталған кезден бастап тарту ол істің жылдам, заңды, негізді шешілуіне үлкен көмек болады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы 1995 30.08. - Алматы: Жеті Жарғы. 2017.-97 б.
2. Қазақстан Республикасының Қылмыстық Процестік Кодексі 2014 жылғы 4 шілдедегі N 231-V Заңы [Электрондық ресурс]. — Қолжетімділік тәртібі: <http://adilet.zan.kz/>
3. Қазақстан Республикасының Әкімшілік құқық бұзушылық туралы Кодексі 2014 жылғы 5 шілдедегі N 231-V Заңы [Электрондық ресурс]. — Қолжетімділік тәртібі: <http://adilet.zan.kz/>
4. Мигранов Р. Н. Шайдуллина , Н. Р. ПРОБЛЕМА УЧАСТИЯ ЗАЩИТНИКА НА НАЧАЛЬНОЙ СТАДИИ АДМИНИСТРАТИВНОГО ПРОИЗВОДСТВА
5. Қазақстан Республикасының Әкімшілік Рәсімдік Процестік Кодексі 2020 жылғы 29 маусымдағы N 350-VI Заңы [Электрондық ресурс]. — Қолжетімділік тәртібі: <http://adilet.zan.kz/>

ПОНЯТТЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ

Співаченко Ольга Олександрівна,

курсант II курсу факультету
підготовки фахівців для органів
досудового розслідування
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник:
Корогод Світлана Володимирівна,
капітан поліції,
старший викладач кафедри
кримінального права та кримінології
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

Поняття «злочин», що існувало довгий час в українському законодавстві, на сучасному етапі реформування кримінального законодавства викликало необхідність його переосмислення з метою розмежування кримінальних правопорушень та проступків, внаслідок чого було введено поняття кримінального правопорушення, що включає кримінальні проступки і злочини.

Слід зазначити, що такий поділ кримінально караних діянь мав місце ще в Уложенні про покарання кримінальні та виправні 1845 р. Даний документ передбачав виправне покарання саме за проступки.

Категорія кримінального проступку була збережена і у Кримінальному уложенні 1903 р., яке передбачало покарання за проступки у вигляді арешту або накладення грошового штрафу.

У 1973 р. було розроблено проект Кодексу про кримінальні проступки, який не був прийнятий [14, с.316].

На початку 1980-х рр. у Кримінальний кодекс УРСР було внесено поняття «діяння, що містить ознаки злочину», яке застосовувалося паралельно із поняттям «малозначність діяння», що утворило певну проблему визначення кримінального проступку, злочину та іншого правопорушення [7, с.159].

Мова про запровадження кримінальних проступків до вітчизняного кримінального законодавства в незалежній Україні йшла в Концепції реформи адміністративного права 1997 р. та Концепції реформування кримінальної юстиції 2008 р. [5, с.19-20].

У 2012 р. до Кримінального процесуального кодексу України [2] було введено поняття проступку. Перехідні положення даного Кодексу містили зобов'язання щодо ухвалення відповідного законодавства у цій сфері.

Нарешті, з набуттям чинності 1 липня 2020 р. Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» [3]

було закріплене поняття кримінального правопорушення, до якого було включено розподіл кримінально караних діянь на кримінальні проступки і злочини.

Питання кримінального правопорушення і кримінального проступку, їх складів на сучасному етапі розглядалися такими науковцями, як О. О. Грекова, А. О. Зозуля, О. Круглов, В.В. Кузнецов, В.Лутчин, Н.А. Мирошніченко, М. Панов, С.Харітонов, В. О. Туляков, Г. В. Федотова та ін.

Предметом таких наукових досліджень виступає або саме правопорушення, або його ознаки, елементи його складу, види, або воно розглядається як підстава юридичної відповідальності або як негативне явище суспільної дійсності, якому вишуковуються різні юридичні та організаційні способи запобігання, виявлення, розслідування.

Однак, у сучасній юридичній науці та практиці немає єдиного розуміння правопорушення як фундаментальної юридичної категорії, незважаючи на те, що у загальній теорії права та в галузевих науках ця проблема висвітлена досить повно.

Незважаючи на те, що існують самостійні наукові точки зору на різні аспекти теоретичних проблем кримінальних правопорушень, у суспільстві є низка невирішених питань у цій галузі. Вчені не можуть дійти єдиної думки щодо проблем, пов'язаних з поняттям, видами, диференціацією правопорушень, класифікацією правопорушень та проступків, виходячи з об'єктивних та суб'єктивних сторін кримінального правопорушення, удосконалення можливостей кримінального права.

Усе вищезазначене зумовлює актуальність даної теми.

Відповідно до кримінального законодавства України, кримінальним правопорушенням є суспільно небезпечне вольове винне карне діяння (у вигляді дії або бездіяльності), передбачене (заборонене) законом про кримінальну відповідальність, яке має шкідливі наслідки для всього суспільства та окремих його членів, вчинене певним суб'єктом – деліктоздатною та осудною фізичною особою, вину якої у вчиненні кримінального правопорушення було доведено судом [11, с.20].

Український законодавець визначає наступні ознаки кримінального правопорушення: суспільну небезпечність діяння, винність особи, передбаченість діяння в законі про кримінальну відповідальність, караність [6, с.26].

В Україні за рівнем небезпеки, яку кримінальні правопорушення несуть суспільству, вони поділяються на: кримінальні проступки – правопорушення, які мають низький рівень суспільної небезпеки, не передбачають настання кримінальної відповідальності із призначенням покарання у вигляді позбавлення чи обмеження волі та злочини - правопорушення, з якими пов'язана найбільша небезпека для суспільства і особи; поділяються за ступеню тяжкості на: нетяжкі, тяжкі та особливо тяжкі [4, с.367].

Запровадження нової класифікації кримінальних правопорушень в українське кримінальне законодавство є важливою частиною реформування кримінального права та процесу до вимог реалій життя суспільства [10, с.288].

Водночас зміни до кримінального процесуального законодавства залишають багато відкритих питань для всіх учасників кримінального провадження, вирішення яких вимагає використання практичного досвіду зарубіжних країн.

Зокрема, це стосується особливостей кваліфікації кримінального правопорушення.

Поняття «кваліфікація кримінального правопорушення» має як мінімум два найчастіше вживані смислові значення.

По-перше, кваліфікація є процесом розумової діяльності при здійсненні дізнання, досудового слідства та судового розгляду кримінальної справи. Як процес розумової діяльності кваліфікація виявляється у виявленні та оцінці доказів у кримінальній справі, аналізі іншої інформації (що не є доказом), що дозволяє судити про відповідність або тотожність діянь та ознаки складу кримінального правопорушення.

По-друге, кваліфікація – це результат (власне кваліфікація), що виявляється у точному встановленні ознак досконалої дії та її описи у конкретній нормі Особливої частини КК [9, с.150].

Кримінально-правова кваліфікація є юридичною оцінкою як кримінального правопорушення, так і правомірної поведінки загалом [13, с.222].

В теорії кримінального права виділяють наступні підстави кваліфікації кримінальних правопорушень: фактична (інформація про вчинене діяння, яка стала відома відповідним органам і здобута ними в законному порядку), юридична (норма кримінального закону); може мати додаткові підстави у разі недостатності окремо взятої кримінально-правової норми для кваліфікації (інші кримінально-правові норми, нормативні акти інших галузей права, норми моралі, звичаї, правові принципи, загальні уявлення про право).

Дотримання принципів кримінально-правової кваліфікації є умовою забезпечення правильних результатів відповідної правозастосовної діяльності.

Однак на практиці мають місце помилки та зловживання при проведенні кримінально-правової кваліфікації, наслідком чого винні особи не притягуються до належної за законом кримінальної відповідальності, або така відповідальність лягає на не винних осіб.

Для сучасної кримінальної політики характерний розвиток у двох напрямках.

Перше - гуманізація стосовно осіб, які вперше вчинили кримінальне правопорушення невеликої та середньої тяжкості, а також соціально вразливим групам населення - вагітним та самотнім жінкам, особам, які мають на утриманні неповнолітніх дітей, людей похилого віку.

Друге - посилення кримінальної політики щодо осіб, винних у скоєнні тяжких та особливо тяжких кримінальних правопорушень, у тому числі проти неповнолітніх, скоєних у складі організованих злочинних груп, злочинних угруповань, пов'язаних з тероризмом, екстремізмом, що ховаються від кримінального переслідування, а також при рецидиві кримінальних правопорушень.

Відповідно до ч. 1 ст. 11 КК України, зміст кримінального правопорушення становлять наступні ознаки: 1) кримінальним правопорушенням визначається лише діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом кримінального правопорушення; 2) суспільна небезпечність; 3) закріплення даного діяння у кримінальному законі; 4) винність діяння; 5) караність діяння, передбачена кримінальним законом.

Вказані ознаки властиві і є обов'язковими стосовно всіх видів кримінальних правопорушень — як кримінальних проступків, так і злочинів.

Відсутність хоча б однієї із вказаних ознак цього поняття виключає можливість визнати конкретне діяння в якості кримінального правопорушення, в тому числі в якості кримінального проступку або злочину [8, с.296-297].

Наразі останнім часом у науковій літературі з кримінального права висловлюється позиція щодо виключення зі змісту поняття кримінального правопорушення ознаки «суспільна небезпечність діяння».

Проте саме суспільна небезпечність є підставою для встановлення в законі «кваліфікованих складів кримінальних правопорушень», «спеціальних норм», за допомогою яких реалізується принцип диференціації кримінальної відповідальності тощо.

Саме суспільна небезпечність впливає на встановлення ступеню тяжкості вчиненого кримінального правопорушення (за КК України кримінальні правопорушення поділяються на: нетяжкі (основне покарання у вигляді штрафу в розмірі не більше ніж десять тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення волі на строк не більше ніж 5 років); тяжкі (основне покарання у вигляді штрафу в розмірі не більше ніж двадцять п'ять тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення волі на строк не більше ніж 10 років); особливо тяжкі (основне покарання у вигляді штрафу в розмірі понад двадцять п'ять тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, позбавлення волі на строк понад десять років або довічного позбавлення волі), що має істотний вплив при призначенні покарання особі, визнаної винною у вчиненні кримінального правопорушення [12, с.136].

Отже, вважаємо, що виключення ознаки «суспільна небезпечність діяння» з поняття «кримінальне правопорушення» і відповідно до цього з понять «кримінальний проступок» та «злочин», є безпідставним.

Суттєві складнощі на практиці виникають під час кваліфікації кримінальних проступків, тому що одночасно існують нормативні акти, що часто конкуруватимуть між собою, зокрема КК [1] та Закон про кримінальні проступки.

Звертаючись до досвіду зарубіжних країн у сфері застосування інституту кримінального проступку, можна зазначити, що проступок є різновидом злочинних діянь, поняття якого активно застосовується у практиці кримінального законодавства, проте там немає адміністративного законодавства як в Україні.

Отже, дане питання потребує вирішення шляхом внесення відповідних змін до кримінального та адміністративного законодавства України.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001р. №2341-III. З подальшими змінами // Відомості Верховної Ради (ВВР).-2001.-№25-26.-ст.131.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 03.04.2012 р. № 4651-VI. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень: Закон України від 22.11.2018 р. № 2617-VIII. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2617-19>.
4. Бегма А.П., Муляр Г.В., Ховпун О.С. Кримінальні проступки як новела кримінального та кримінально-процесуального законодавства // Часопис Київського університету права. – 2020. - №2. – С.365-368.
5. Красницький І.В. Запровадження кримінальних проступків: аналіз змін до законодавства / І.В.Красницький, О.П. Горпинюк // Кримінальне та кримінальне процесуальне законодавство у контексті реформи кримінальної юстиції : матеріали наук.-практ. семінару (31.05.2019 р., м. Львів). - Львів: Львів. держ. ун-т внутр. справ. 2019. - С. 17–21.
6. Круглов О. Щодо поняття кримінального правопорушення / О. Круглов // Вісник пенітенціарної асоціації України. – 2021. - № 2(16). – С.24-32.
7. Ліпіна В.В. Кримінальний проступок у контексті реформування кримінального законодавства / В.В.Ліпіна // «Young Scientist». – 2019. - № 3 (67). – С.157-160.
8. Лутчин В. Критерії класифікації кримінальних правопорушень на злочини та кримінальні проступки у кримінальному праві України та Республіки Польща / В.Лутчин // Підприємництво, господарство і право. – 2020. - №2. – С.292-299.
9. Макарчук Д. І. Щодо системи класифікації кримінальних правопорушень у доктрині та законодавстві про кримінальну відповідальність Федеративної Республіки Німеччина / Д. І. Макарчук // Правова позиція. – 2019. - № 2 (23). – С.148-158.
10. Михайліченко Т. Кримінальні проступки: особливості правового регулювання / Т.Михайліченко // Підприємництво, господарство і право. – 2020. – №7. – С.284-290.
11. Панов М. І. Кримінальне правопорушення та його види: лекція / М. І. Панов. – Харків: Право, 2019. – 52 с.
12. Панов М.І. Суспільна небезпечність діяння в системі ознак поняття «кримінальне правопорушення» / М.І.Панов, С.О.Харитонов // Проблеми законності. – 2020. – Вип.150. - С.124-140.
13. Федотова Г.В. Кримінальний проступок як вид кримінального правопорушення / Г. В. Федотова // Наука і правоохорона. – 2017. - №4(38). – С.219-225.

14. Шаповалова Ю.В. Інститут кримінального проступку: аналіз законодавчих новел / Ю.В.Шаповалова // Юридичний науковий електронний журнал. – 2020. - №9. – С.316-318.

FORMATION AND MANAGEMENT OF INNOVATIVE ACTIVITY IN THE ORGANIZATION

Bibek Asel

Master student of “Innovation management”
Eurasian National University
named after L.N. Gumilyov, Kazakhstan

In the modern world, many studies have appeared on the country's innovation environment, but at the same time, insufficient attention is paid to the process of forming an innovative environment at the organizational level. Despite a significant number of studies in this area, the concept of decision-making on the formation of an innovative environment of an organization favorable for conducting innovative activities needs to be clarified, which determined the subject, direction and purpose of the study.

The required changes can occur with an optimal combination of state regulation and the initiative of entrepreneurial elements in the regions, the development of small and medium-sized businesses and large Kazakhstani companies, the strengthening of competitive forces and the stimulation of participants in innovation processes. However, first of all, the most important for improving the effectiveness of management decisions in the implementation of innovation activities is to take into account the complex nature and interrelation of problems arising in the process of planning and implementing innovations, as well as the definition and analysis of the relationship and interdependence of the implemented management functions, which necessitates a return to the functional foundations of management and determines the relevance of using a functional approach to the management of innovation activities of enterprises, which allows to reveal the essence of this process. It seems that the chosen research topic makes it possible to contribute to the theory and practice of management of innovative activity of enterprises and to increase its efficiency development in advanced education which requires continuous professional development of specialists. For the solution of this problem innovational learning paradigm is necessary. We suppose that, one of the promising direction is electronic education which responds to all requirements of new generation Y which is aimed at dynamic movement and quick professional growth. At the moment, the situation in the educational sphere is such that traditional forms of education do not meet the increased needs in educational services, to their quality, availability, price and process of obtaining education. The way out of this situation can be using distance learning technology (as a addition to traditional forms of education), creating and developing unified information and educational environment. In that case, organization and providing e-education should be undertaken by leading educational institutions with

experience in the field of education and the appropriate material base. Today, for development of the modern education influence of the human capital is not enough. It is necessary to change educational environment, not only increase the volume of education of labor resources, but also content of education, its methods, tools and environments must change qualitatively and a universal transition to SMART education is necessary.

Smart-education assumes complex modernization of all educational processes and their methods and technologies. Often, concept "smart" is connected with technological aspect and emergence of the smart-technologies in education, including smart-board, smart-screens, smart-course and wide set of tools that are combined in the concept of intelligent technologies. Mentioned above technologies improve the process of delivering educational content to the listener, and organize more effective work of the listener with the content. In contrast with e-education smart-learning assumes smart e-learning involves the presence of elements in the education system that ensure the rapid adaptation of the educational process to changing requirements, and not just individual educational elements. Smart-learning includes experienced and produced approaches in education in their traditional sense and using electronic technologies, but not limited with them. None of the previously applied approaches in education presupposed an immediate reaction of the learning process itself to the changing conditions in the external environment [1].

For implementing SMART-learning, first of all, it is needed: high level of technologization and automation of the educational process, ensuring maximum mobility to provide access to high-speed Internet anywhere, anytime, and teachers should have a high level of technological competence. Firstly there should be changes in education system, it means implementing technical devices which will support continuous exchange of information and learning process. Thus, the involvement of students in the process of studying theoretical material is one of the necessary conditions for high-quality professional education, since this material is necessary for solving a specific practical problem. To receive a high level of training of students in the implementation of the concept of "advanced" smart-learning within each subject area, it is necessary to create a database of business tasks from real companies, formed as a result of the interaction of companies with universities [2].

Such a scheme of the educational process in the framework of "advanced" smart-learning will increase the practice-oriented nature of the entire course. In the process of this study next results are obtained:

- the basic principles of smart training organization have been developed;
- approaches to the formation of the smart environment of the educational process are considered;
- an algorithm for the smart learning process with the formation of individual educational trajectories based on an individually differentiated approach, within which three possible learning trajectories are identified, has been developed.;
- the technology of smart education is proposed to increase the percentage of the quality of students' knowledge. In the Era of informational society the most competitive will be Universities which will be able to realize idea of creating Smart-university [3].

They create a base for implementation in Kazakhstan smart-society, smart-economy, smart-education. The main reason for the relevance of the introduction of smart education is the need to improve the existing education system in accordance with the new requirements of the smart economy and the smart-society.

Thus, based on all of the above, we can conclude that the use of smart technologies in the process of conducting a training session at a university has a significant impact on the educational process, helps teachers to expand and enrich learning opportunities, and also allows you to work both individually and collectively, or even with a whole group. This technology makes the lesson more dynamic, vivid, memorable, and allows you to improve the quality of learning in accordance with the modern requirements of society.

References:

1. Tikhomirov, V. P. The World on the Way of Smart Education: new Opportunities for development / V. P. Tikhomirov.- Open education.— 2011.— № 3.—C. 22–28.
2. Gorodnikova N. V. Indicators of innovation activity 2013: Statistical collection. Moscow: National Research University "Higher School of Economics", 2013. 472 p.
3. Official information resource of the Prime Minister of the Republic of Kazakhstan. Article “An industrial upgrade, an influx of investment, an innovation boom, or how an industrial breakthrough happened in Kazakhsta”. [Electronic resource].
4. Bekmagambetova, R. K. The concept of e-learning: Kazakhstan's approach in general education schools: monograph [Electronic resource] / R. K. Bekmagambetova, S. T. Mukhambetzhanova.— URL: [http:// m.10-bal.ru/doc/5064/index. html?page=6](http://m.10-bal.ru/doc/5064/index.html?page=6)

ОЦІНЮВАННЯ КУПІВЕЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ ТА СПОЖИВЧИХ УПОДОБАНЬ НА МОЛОЧНОМУ РИНКУ

Страшинська Л.В.

д.е.н., професор
Національний університет харчових технологій

Петухова О.М.

д.е.н., професор
Національний університет харчових технологій

Гарастовська А.В.

аспірант
Національний університет харчових технологій

Споживач є центральною фігурою на молочному ринку, адже саме його поведінка впливає на успішну та водночас ефективну маркетингову діяльність підприємств молочної галузі. Відповідно до основних завдань підприємств-виробників відносять дослідження купівельної поведінки та споживчих уподобань, а також аналіз, оцінку факторів впливу та визначення маркетингового інструментарію для їх коригування.

Молочний ринок в Україні за останні роки зазнав вагомих змін. Спостерігається тенденція до зміни споживчих уподобань через вплив глобалізації; карантину, викликаного COVID-19; науково-технічної та інформаційної сфер; економічної, політичної та воєнної ситуації в країні. Ринкова ситуація характеризується скороченням споживання молочної продукції та попиту і, відповідно, динамікою щорічного скорочення виробництва.

Невід'ємною складовою пропагування нових тенденцій збалансованого харчування серед споживачів молочної продукції є вживання продуктів рослинного походження, які, на відміну від тваринних, не мають антибіотиків та краще засвоюються в організмі людини. Також останнім часом збільшується кількість споживачів з несприйняттям лактози (гіполактазія) та алергією на продукцію, в якій міститься білок коров'ячого молока, тому вони вимушені споживати безлактозну продукцію або ж взагалі прибрати з раціону білки, замінюючи їх на рослинні. На основі цього асортимент продукції на молочному ринку значно збільшується, зокрема, альтернативною молочною продукцією. Також підтримує використання даних тенденцій рух «animal welfare», який відповідає за благополуччя тварин. При цьому споживачі все ж скаржаться на те, що молочний ринок недостатньо наповнений продукцією рослинного походження.

Молочний ринок наповнений видами рослинної сировини, від якої залежать корисні властивості рослинних аналогів та альтернативної продукції – рослинного молока, яке збагачене вітамінами та іншими корисними добавками. Альтернативна продукція готується на основі соєвого, рисового, вівсяного, гречаного, кокосового, мигдального й навіть конопляного молока.

Більшість споживачів молочної продукції надають перевагу здебільшого рослинним заміникам молока (рис. 1).

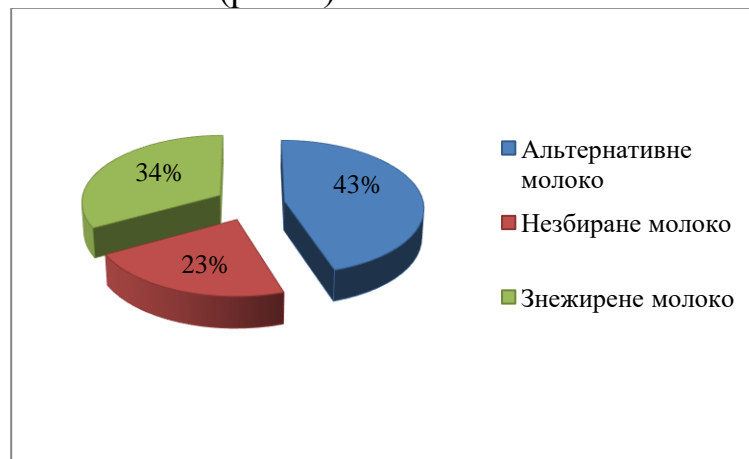


Рис. 1. Споживчі вподобання під час вибору молока, %

Передовим виробником рослинного молока є ТОВ «Люстдорф», яке в 2018 році представило гречаний і лляний ультрапастеризований напій під назвою «Ідеаль Немолоко». Більшість споживачів відразу віддали перевагу даній продукції, адже вона сертифікована знаком «V-Label Vegan», що забезпечує 100% використання натуральних компонентів, а також головною перевагою стала прийнятна ціна. В 2020 році «Вітмарк-Україна» розпочала виробництво рослинного молока під торговою маркою Vega Milk.

Значними каналами збуту альтернативного рослинного молока є не лише мегамаркети, супермаркети (30%), internet-store (35%), а й також ресторани, кав'ярні (35%), що викликано стрімким зростанням попиту з боку відвідувачів.

Відповідно було проведено дослідження споживчих уподобань на молочному ринку шляхом анкетного опитування 50 респондентів. Анкета складалася з різноманітних питань, які визначають пріоритетні критерії вибору молочної продукції, ставлення споживачів до цін, місця купівлі, якості за умов впливу COVID-19 та економічної ситуації, що скалася в країні.

На основі проведеного опитування за допомогою комп'ютерної програми Excel здійснено аналіз результатів, згідно яких 95% опитаних купують та споживають молочну продукцію різних вікових категорій та рівнів доходів. Споживчі вподобання розподілилися таким чином: переважно найчастіше купують молоко – 78%, потім сири – 69%, на третьому місці йогурти – 65%, далі масло – 55%, приблизно 46% віддали перевагу сметані, ряжанку споживають 45%, кефір – 30%.

Під час вибору та купівлі молочної продукції 85% опитаних в першу чергу звертають увагу на якість продукції, 83% – на смак, 80% – на склад, 34% – на ціну, 10% – на маркування, 8% – на упаковку та 5% – на рекламу. При цьому

більшість опитаних респондентів (75%) вважають, що ціни на молочну продукцію є прийнятними.

Згідно проведеного анкетування визначено провідні торгові марки на молочному ринку, а саме: ТМ «Яготинське» (67%), ТМ «Простоквашино» (58%), ТМ «На здоров'я» (51,5%), ТМ «VegaMilk» (49%) ТМ «Золотава» (45%).

Також для дослідження споживчих уподобань використано метод фокус-дегустації, взято популярний продукт серед споживачів – молоко (78%). На фокус-дегустації були представлені 6 видів молока, в тому числі 2 види – виробництва ПАТ «Яготинський маслозавод» (коров'яче молоко), 2 – виробництва компанії «Люстдорф» (безлактозне та ультрапастеризоване) та 2 види – виробництва компанії «Вітмарк-Україна» (рослинне молоко):

- 1) виробник компанія «Люстдорф»: Молоко ультрапастеризоване безлактозне ТМ «На здоров'я», 0,5 % жиру;
- 2) виробник компанія «Люстдорф»: Молоко ультрапастеризоване ТМ «Селянське», 2,5 % жиру;
- 3) виробник ПАТ «Яготинський маслозавод»: Молоко коров'яче питне пастеризоване, 3,2% жиру;
- 4) виробник ПАТ «Яготинський маслозавод»: Молоко коров'яче питне пряжене, 2,6% жиру;
- 5) виробник компанія «Вітмарк-Україна»: Рослинний молоконапій рисово-кокосовий Vega Milk, ТМ «Vega Milk», 1,5% жиру;
- 6) виробник компанія «Вітмарк-Україна»: Рослинне молоко напій вівсяний Vega Milk, ТМ «Vega Milk», 1,5% жиру.

Асортимент молока оцінювався за 5-бальною шкалою (смак, запах, жирність, хімічний склад, ціна, маркування): 1 – дуже погане молоко (не купив би ніколи); 2 – погане молоко (не купив би); 3 – непогане молоко (можливо, купив би); 4 – добре молоко (скоріше купив би); 5 – відмінне молоко (обов'язково купив би).

Споживачі серед представленого асортименту продукції віддали перевагу продукції компанії «Вітмарк-Україна». Вони оцінили натуральний склад з вмістом вітамінів без додавання цукру найвищими балами (4,8), також підмітили кількість фібри, що сприяє зменшенню вмісту шкідливого холестерину в організмі людини. Це свідчить про те, що покупцям до вподоби, коли представлений продукт є дуже корисним для здоров'я, має насичений смак та враховує особливості певної категорії населення (алергію, несприйняття лактози).

Продукція компаній «Люстдорф» (3,9) та ПАТ «Яготинський маслозавод» (4,0) задовольнила дегустаторів в меншій мірі.

Таким чином, відповідно до проведеного опитування та аналізу, можна стверджувати, що споживачі на молочному ринку є гурманами, адже їм до вподоби нові альтернативні види продукції рослинного походження. Вони віддають перевагу натуральності та прагнуть купувати якісну продукцію з корисними властивостями.

Список літератури

1. Баланси та споживання основних продуктів харчування населенням України. Статистичний збірник. Держстат України. 2020. 60 с.
2. Державна служба статистики України. URL:<http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 16.02.2022)
3. Євтушевська О.В. Особливості поведінки споживачів на ринку в сучасних умовах *Інвестиції: практика та досвід*. 2016. № 20. С. 22–24.

CLINICAL CASE OF CORONAVIRUS INFECTION ON THE BACKGROUND OF TYPE 1 DIABETES MELLITUS (FIRST DETECTED) IN A CHILD

Inna Horbatiuk

PhD, Associate Professor of Pediatrics and
Pediatric Infectious Diseases, Bukovinian State Medical University

Svitlana Doskalchuk

Student of Bukovinian State Medical University, Teatralna Sq., 2, Chernivtsi,
Ukraine, 58002

Tetiana Babiuk

Student of Bukovinian State Medical University, Teatralna Sq., 2, Chernivtsi,
Ukraine, 58002

COVID-19 is an infectious disease caused by the SARS-CoV-2 virus, which affects the airway epithelium, alveocytes, and enterocytes of the small intestine. The disease is characterized by high contagion, rapid spread of the causative agent of the pandemic, clinically - relatively slow development of the disease - respiratory influenza-like syndrome, and in severe cases - interstitial pneumonia, GVHD and / or respiratory failure, with severe life-threatening disorders risk. According to the Ministry of Health, today in Ukraine more than 29 thousand children have COVID-19, namely: 760 patients with coronavirus disease are hospitalized and 340 cases are suspected. Occupancy of beds for children with COVID-19 is 22% [1-2]. Also in early September, among the total number of patients with COVID-19, children accounted for 8%. Among the confirmed cases of coronavirus infection, the highest number was recorded in children aged 10-14 years, of which more than a third of the total number of reported cases[3-4].

We were sick for 4 years under our supervision. On the 5th day after the onset of the disease, the girl was hospitalized in Chernivtsi Regional Clinical Hospital with complaints of thirst and frequent urination. During the objective examination $t - 36.6^{\circ}\text{C}$, heart rate - 120 / min, respiratory rate - 23 / min, SaO_2 - 93%. The child's condition is severe due to hyperglycemia and low saturation. The child is hypodynamic, lethargic. The skin is pale, the mucous membranes are slightly dry, the turgor of the skin is reduced. Heart tones are muffled, rhythmic. Hard breathing is heard in the lungs, there is no wheezing. Upon admission, the blood glucose level is 31.6 mmol / l. The diagnosis was confirmed by PCR (SARS-CoV-2 virus RNA detected). In the general analysis of blood - increase in level of hemoglobin,

erythrocytosis and lymphocytosis. In the biochemical analysis: elevated levels of glucose, AsAt, AlAt, potassium. He was diagnosed with 2019n-CoV-2 Acute Respiratory Disease (PCR detected), moderate to severe. Type 1 diabetes mellitus, severe, first detected.

The patient received oxygen therapy, infusion therapy (glucose-saline solutions 1:1), short-acting insulin (actrapide), with reduced sugar to 13-14 mmol / l saline solutions were replaced by 5% glucose with KCl. On the third day of the hospital there was a positive trend, the patient continued to receive only insulin therapy to control comorbidities.

Despite the difficult condition on admission, the positive dynamics was observed on the 3rd day of hospital stay. The child was discharged on the 7th day of hospital stay and thanks to the qualified help of doctors the manifestations of the underlying disease were minimized, and diabetes was controlled.

References

1. Order of the Ministry of Health of Ukraine dated 13.03.2020 No. 852 "On optimization of measures to prevent the introduction and spread of COVID-19 cases on the territory of Ukraine. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from: <https://moz.gov.ua/article/ministry-mandates/nakaz-moz-ukraini-vid-13032020--663-pro-optimizaciju-zahodiv-schodo-nedopuschennja-zanesennjai-poshirennja-na-teritorii-ukraini-vipadkiv-covid-19> [in Ukrainian]
2. McIntosh, K., Hirsch, M.S., & Bloom, A. (2020). Coronavirus disease 2019 (COVID-19, 2020. *uptodate.com*. Retrieved from: <https://www.uptodate.com/contents/coronavirus-disease-2019-covid-19-epidemiology-virology-clinical-features-diagnosis-and-prevention>.
3. Centers for Disease Control and Prevention. Information for Healthcare Professionals about Coronavirus (COVID-19). *www.cdc.gov*. Retrieved from: <https://www.cdc.gov/coronavirus/2019-ncov/hcp/index.html>
4. <https://www.google.com/amp/s/www.ukrinform.ua/amp/rubric-society/3338677-v-ukraini-za-cas-pandemii-zahvorili-bils-ak-152-tisaci-ditej-z-nih-42-pomerli.html>

ESTIMATION OF THE EFFICIENCY OF DRAINING OF THE ABDOMINAL CAVITY IN THE COMPLICATED COURSE OF ACUTE PANCREATITIS

Kolosovych Ihor Vladimirovich

Doctor of Sci (Med), Professor,
Head of Department of Surgery №2
BOGOMOLETS NATIONAL MEDICAL UNIVERSITY,
c. Kyiv, Ukraine

Hanol Ihor Vasylovych

PhD (Med), Associate Professor of Department of Surgery №2
BOGOMOLETS NATIONAL MEDICAL UNIVERSITY,
c. Kyiv, Ukraine

Acute pancreatitis is accompanied by a high risk of complications, mortality in which can reach 70%. [1]. The severity of the disease is divided into three stages, separately distinguished pancreatic and peripancreatic fluid accumulations, which occurred less than or more than 4 weeks after the onset of the disease [2]. According to the literature, despite the fact that peripancreatic fluid accumulation and acute necrotic changes are most often detected in the period from 2 to 3 weeks of the disease, the use of percutaneous drainage is proposed not earlier than 4 weeks after the onset of AP [3].

The purpose of the study was to evaluate the effectiveness of paracentesis with drainage of the abdominal cavity in the staged treatment of patients with complicated acute pancreatitis.

Materials and methods of research. The results of treatment of 60 patients with moderate and severe acute pancreatitis with the presence of exudate in the abdominal cavity were analyzed. The patients were divided into two groups (30 people each): a standard staged approach was used in treatment in the comparison group, a paracentesis with drainage of the abdominal cavity was additionally performed at the first stage of treatment in the main group. Patients of both groups did not significantly differ in age, sex, etiology and severity of the disease. The effectiveness of treatment was assessed by studying laboratory blood parameters on the day of detection of peritoneal fluid and after 72 hours. In addition, intra-abdominal pressure was determined for the patients. We also compared the incidence of infectious complications in the late period of the disease and the length of hospital stay.

Results of the research. A significant difference in intra-abdominal pressure indicators was revealed in patients of the comparison group and the main group after 72 hours from the moment of detection of liquid (17.4 ± 2.6 and 11.4 ± 1.6 mm Hg, $p < 0.001$), serum amylase (774.3 ± 233.9 and 472.7 ± 168.6 U/L, $p < 0.001$), procalcitonin (1.3 ± 0.7 and 0.6 ± 0.5 ng/mL, $p < 0.001$) and interleukin-6 (531.3 ± 120.9 and 417.1 ± 82.4

pg/mL, $p < 0.001$). Infectious complications were developed in 50% of patients in the comparison group and 53.3% of patients in the main group ($p > 0.05$).

Conclusion. Early use of paracentesis with drainage of the abdominal cavity, as the first stage in the treatment of patients with acute pancreatitis with enzymatic peritonitis leads to a significant decrease in the level of intra-abdominal pressure by 31%, procalcitonin by 32%, interleukin-6 by 12% and amylase 27% ($p < 0.001$).

References:

1. Kolosovych IV, Bezrodnyi BH, Hanol IV, Cherepenko IV. Stage approach in surgical treatment of acute pancreatitis. Med. perspekt. [Internet]. 2020 Jul.1;25(2):124-9. <https://doi.org/10.26641/2307-0404.2020.2.206384>
2. Foster BR, Jensen KK, Bakis G, Shaaban AM, Coakley FV. Revised Atlanta Classification for Acute Pancreatitis: A Pictorial Essay. Radiographics. 2016 May-Jun;36(3):675-87. doi: 10.1148/rg.2016150097.
3. van Grinsven J, van Santvoort HC, Boermeester MA, Dejong CH, van Eijck CH, Fockens P, Besselink MG; Dutch Pancreatitis Study Group. Timing of catheter drainage in infected necrotizing pancreatitis. Nat Rev Gastroenterol Hepatol. 2016 May;13(5):306-12. doi: 10.1038/nrgastro.2016.23.

CLINICAL CASE OF COVID-19 COMBINED WITH BRONCHIAL CHILDREN'S ASTHMA

**Ktsoieva Alina,
Horianska Ksenia;
Lesia Romanchuk**

Assistant of the Department
of Pediatrics and Pediatric Infectious Diseases
Bukovinian State Medical University, Chernivtsi

Introduction. Coronavirus infection COVID-19 is an infectious disease caused by a strain of the virus from the family Coronaviridae, namely SARS-CoV-2. The virus is tropical to the epithelium of the respiratory tract, alveocytes and enterocytes. The course of the disease can be asymptomatic or have severe complications. Depending on the strain of the virus, the infection manifests itself in various syndromes. Often, severe coronavirus infection caused by SARS-CoV-2 virus affects the lung tissue, causing respiratory failure. In addition to pneumonia, complications from all organs and systems are recorded. The presence of concomitant chronic disease often complicates the course of coronavirus infection COVID-19 on the background of concomitant bronchial asthma increases the risk of more severe disease.

Purpose: to investigate the features of the comorbid course of coronavirus infection in children with bronchial asthma.

Material and methods. Surveillance of the patient for 10 years was carried out on the basis of the regional municipal non-profit enterprise "Chernivtsi Regional Children's Clinical Hospital". The spectrum of laboratory (general analysis of blood, urine, biochemical analysis and acute phase indicators of blood, coagulogram, polymerase chain reaction (PCR) for the determination of ribonucleic acid (RNA) SARS-CoV-2); instrumental (ultrasound, electrocardiography, echocardiography, chest radiography), as well as consultations with specialists.

Results and discussion. The patient was hospitalized on the 1st day of the disease with complaints of nausea, vomiting, fever up to 37.7 ° C, and a sore throat. From the epidemiology it is known that all family members have manifestations of acute respiratory disease. On objective examination, the child's condition is moderate due to hyperthermic and intoxication syndromes. Body temperature - 38.3 ° C, heart rate - 100 beats / min, respiratory rate - 20 / min, oxygen saturation - 98%. The pharynx is hyperemic. These additional methods of examination: increase in hemoglobin and erythrocytes; a positive result of the polymerase chain reaction on SARS-CoV-2 RNA. He was diagnosed with: 2019n-CoV Acute respiratory disease (Ag +), moderate to severe. Bronchial asthma, mixed form, severe persistent course, controlled. The patient underwent symptomatic therapy. Bronchial asthma was controlled with seretide. Against the background of clinical recovery, the child was discharged home under the supervision of a family doctor.

Conclusions. This clinical case indicates a controlled course of coronavirus infection COVID-19 on the background of bronchial asthma, if the concomitant condition is compensated.

Literature:

1. Coronavirus statistics in Ukraine
<https://www.worldometers.info/coronavirus/country/ukraine/>
2. COVID-19 Dashboard by the Center for Systems Science and Engineering (CSSE) at Johns Hopkins University (JHU).
<https://gisanddata.maps.arcgis.com/apps/opsdashboard/index.html#/bda7594740fd40299423467b48e9ecf6>
3. Report 9: Impact of non-pharmaceutical interventions (NPIs) to reduce COVID-19 mortality and healthcare demand.
<https://www.imperial.ac.uk/media/imperial-college/medicine/sph/ide/gida-fellowships/Imperial-CollegeCOVID19-NPI-modelling-16-03-2020.pdf>
4. **Philip KEJ, Buttery S, Williams P, et al.** “Impact of COVID-19 on people with asthma: a mixed methods analysis from a UK wide survey BMJ Open Respiratory Research 2022”; doi: 10.1136/bmjresp-2021-001056
5. **Radzikowska U., Ding M., Tan G. et al. (2020)** “Distribution of ACE2, CD147, CD26 and Other SARS-CoV-2 Associated Molecules in Tissues and Immune Cells in Health and in Asthma, COPD, Obesity, Hypertension, and COVID-19 Risk Factors. Allergy”.
<https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/all.14429>
6. **Serhiy V. Komisarenko (2020)** “ПОЛЮВАННЯ ВЧЕНИХ НА КОРОНАВІРУС SARS-COV-2, ЩО ВИКЛИКАЄ COVID-19: НАУКОВІ СТРАТЕГІЇ ПОДОЛАННЯ ПАНДЕМІЇ”, Palladin Institute of Biochemistry of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3244-3194>
<https://files.nas.gov.ua/PublicMessages/Documents/0/2020/09/200907114322502-6243.pdf>

CLINICAL CASE OF COVID-19 COMPLICATED WITH PNEUMONIA, RESPIRATORY FAILURE AND METABOLIC CARDIOMYOPATHY

Lesia Romanchuk

Assistant of the Department
of Pediatrics and Pediatric Infectious Diseases
Bukovinian State Medical University, Ukraine

Oleshchuk Zoriana

6th year student
Bukovinian State Medical University, Ukraine

Popesku Anna

6th year student
Bukovinian State Medical University, Ukraine

Introduction. COVID-19 is an infectious disease caused by the coronavirus SARS-CoV-2, which mainly affects the respiratory system, in severe cases causing pneumonia and respiratory failure. The increase in the incidence of COVID-19 worldwide is accompanied by an increase in cardiovascular complications associated with it, one of which is metabolic cardiomyopathy. COVID-19 pneumonia may impair hemodynamics due to the development of hypoxemia, dehydration and hypoperfusion, leading to metabolic cardiomyopathy, with the possible development of acute heart failure [1].

Purpose: to investigate the features of the course of coronavirus infection complicated by metabolic cardiomyopathy.

Material and methods. Surveillance of the patient for 3 years was carried out on the basis of the regional municipal non-profit enterprise "Chernivtsi Regional Children's Clinical Hospital". The spectrum of laboratory (general analysis of blood, urine, biochemical analysis and acute phase indicators of blood, coagulogram, polymerase chain reaction (PCR) for the determination of ribonucleic acid (RNA) SARS-CoV-2); instrumental (ultrasound, electrocardiography, echocardiography, chest radiography), as well as consultations with specialists [2,3].

Results and discussion. Patient A., 3 years old, was under our supervision. From the epidemiology, the route of infection was established - contact with a mother with COVID-19 (RNA +). On the 5th day of the disease, the patient was hospitalized with complaints of fever up to 37.7 ° C, runny nose, productive cough and shortness of breath; the child's condition is considered severe due to respiratory failure (swelling of the nasal wings, involvement of accessory muscles, cyanosis), SaO₂ - 79%. On the 4th

day after hospitalization, there were signs of metabolic cardiomyopathy (according to echocardiography and electrocardiography). COVID-19 coronavirus disease was confirmed by PCR. OGK radiography - right-sided pneumonia. Echocardiography - signs of regurgitation bodies on AoR, DHLS. Electrocardiography - depolarization disorders of the myocardium. He was diagnosed with community - acquired viral - bacterial focal pneumonia of the lower lobe of the right lung, acute course, DN I art. SARS, 2019n - COVID Acute respiratory disease confirmed by PCR (RNA positive). Bronchoobstructive syndrome. Metabolic cardiomyopathy. Infusion (glucose-saline), antibacterial (cefotaxime), anti-inflammatory (dexamethasone) therapy, mucolytics (Mucosol) and oxygen donation were performed. Against the background of treatment on the 7th day, the patient's condition improved due to the regression of signs of respiratory failure, normalization of body temperature and saturation. Echocardiographic monitoring after 6 months and family doctor's supervision are recommended.

Conclusions. Negative premorbid background on the background of coronavirus infection may be accompanied by a complicated course of the disease. However, comprehensive treatment of the disease can control the course of the disease and reduce the risks of prolonged hospital stay.

Literature:

1. Ratageri, V. H., M, S., Pawar, G. R., Illalu, S., & Wari, P. K. (2021). Clinical Profile and Outcome of Children Infected with SARS-CoV-2. *Indian Journal of Pediatrics*, 88(6), 595. <https://doi.org/10.1007/s12098-021-03720-w>
2. Tingbo Liang Handbook of COVID-19 Prevention and Treatment .2020-03
3. Wolf J, Abzug MJ, Wattier RL, et al. Initial Guidance on Use of Monoclonal Antibody Therapy for Treatment of Coronavirus Disease 2019 in Children and Adolescents. *Journal of the Pediatric Infectious Diseases Society*. 2021;10(5):629-634. doi:10.1093/jpids/piaa175

COVID-19 ON THE BACKGROUND OF TYPE 1 DIABETES MELLITUS IN A CHILD (CLINICAL CASE)

Loryna Ivanova

PhD, Professor of Department of Pediatrics and Children Infectious Diseases of
Bukovinian State Medical University

Kruchenko A.V.

Student of Bukovinian State Medical University, Teatralna Sq., 2, Chernivtsi,
Ukraine,

Latish. A.V.

Student of Bukovinian State Medical University, Teatralna Sq., 2, Chernivtsi,
Ukraine, 58002

COVID-19 is an acute respiratory viral infection that is tropic to the epithelium of the respiratory tract, alveocytes and enterocytes, which can be clinically manifested from asymptomatic to severe interstitial pneumonia with microcirculation, atelectasis and respiratory failure [1].

Implementation of COVID-19 on the background of diabetes increases the risk of hemodynamic disorders followed by severe disease. After all, the problem is the more severe course of coronavirus disease after infection. According to the ADA, people with diabetes have a higher rate of complications and mortality from COVID-19 because they are associated with impaired immune response, making them more susceptible to infections [2-3].

Patient S., 8 years old, was under our supervision. History of contact with classmates with COVID-19 (RNA +) was noted. On the 3rd day of the disease, the young man was hospitalized in the Regional Children's Clinical Hospital with complaints of fever up to 39.5 ° C, vomiting. The child's condition is considered to be extremely severe due to constipation, respiratory failure (swelling of the nasal wings, involvement of auxiliary muscles, cyanosis) and concomitant pathology, SaO₂ - 91%. The pharynx is hyperemic, nasal breathing is difficult, hard breathing is noted over the whole area of the lungs, there were dry wheezing in moderation, more on the right. The diagnosis was confirmed by positive PCR test for SARS-Cov-2 virus RNA. In the hemogram - erythrocytosis and shift of the formula to the left against the background of the tendency to leukocytosis. On the radiograph - diffuse foci of inflammatory infiltration, more on the right. He was diagnosed with: Acute obstructive viral and bacterial pneumonia, RF I st. SARS, 2019n-CoV. Acute respiratory disease confirmed by PCR (RNA positive).

The patient underwent antibacterial (ceftriaxone), antihistamine (levocetirizine), mucolytic therapy. The patient was also given an oxygen donation of 100% oxygen. In addition, the patient was receiving treatment for his concomitant disease and was

switched to injectable insulin. This is due to the fact that tablets can increase lactic acid levels, cause hypovolemia and inhibit fat metabolism and potentiate acidosis.

Against the background of treatment on the 7th day, the patient's condition improved due to the regression of signs of respiratory failure, normalization of body temperature and saturation.

As a result, a multidisciplinary approach and comprehensive symptomatic therapy of this and comorbidities allowed to obtain a positive result - improving the patient's condition with subsequent recovery.

References

1. International Society for Microbial Ecology Journal. URL: <https://hightech.fm/2018/07/31/virus-2>
2. Buhorkova S.A. Некоторые аспекты формирования иммунного ответа у пациентов с COVID-19. COVID19-PREPRINTS.MICROBE.RU. 2020 / S.A. Buhorkova [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://doi.org/10.21055/preprints-3111717>
3. Stasevych K. Zhyzn y ustroistvo koronavirusov / K. Stasevych // Nauka y zhyzn. – 2020. – №4. – S. 8–13

КОРЕКЦІЯ ДЕФЕКТІВ ПОСТАВИ У ДІТЕЙ 9-10 РОКІВ ЗАСОБАМИ ФІЗИЧНОЇ ТЕРАПІЇ

Будзин Віра Романівна

завідувач кафедри спортивної медицини,
здоров'я людини, доцент
Львівський державний університет фізичної культури
ім. Івана Боберського

Мельник Володимир Валерійович

студент 6 курсу факультету фізичної терапії та ерготерапії
Львівський державний університет фізичної культури
ім. Івана Боберського

Вступ. У сучасних умовах в Україні склалася критична ситуація зі станом здоров'я дітей, різко зросла захворюваність. Дуже часто у дітей у ранньому віці спостерігаються такі захворювання, як сколіоз, лордоз, кіфоз і багато інших [5]. Причинами порушень постави є недостатній розвиток м'язів спини та живота. Усі форми порушень постави частіше виникають і розвиваються у фізично слабких дітей із послабленим станом здоров'я. Їх причиною є надзвичайно еластичний хребет і слабкість м'язів, які швидко втомлюються та піддаються негативним впливам зовнішнього середовища, тому потребують корекції [4, 8].

Під корекцією постави слід розуміти профілактичні й лікувальні заходи, спрямовані на усунення її вад. Корекція є активна та пасивна. До активної корекції належать заняття лікувальною фізичною культурою, активне випрямлення пози, дотримання режиму праці й відпочинку та інші заходи, які здійснюються за активної участі самої дитини. Пасивна корекція передбачає використання спеціальних пристосувань (носіння спеціальних корсетів, ортопедичних вкладок тощо) [3, 7, 9, 10].

Аналіз літературних джерел дав змогу стверджувати, що своєчасне виявлення хвороби та правильно організована фізична терапія з дітьми молодшого шкільного віку із порушеннями постави запобігають неприємним наслідкам захворювання. Особливу увагу під час застосування різних форм та засобів фізичної терапії необхідно звертати на сучасні наукові досягнення у цій галузі. [1, 2].

Мета дослідження – удосконалити методику корекції порушень постави учнів молодшого шкільного віку засобами фізичної терапії та оцінити її ефективність.

Методи дослідження: аналіз науково-методичної літератури, соціологічні методи, педагогічні, медико-біологічні та методи математичної статистики.

Методику корекції порушень постави у даного контингенту дітей було сформовано на основі поєднання засобів та форм лікувальної фізичної культури та масажу. Масаж, як засіб відновлення, є активним лікувальним методом. Його суть

складають дозовані механічні подразнення, що наносяться тканинам організму спеціальними прийомами погладжування, розтирання, розминання, вібрації. Різноманіття прийомів масажу дозволяє застосовувати дії у великому діапазоні від дуже слабких до дуже сильних [1, 5, 9].

Провідним анатомічним чинником при формуванні правильної постави є гармонійний розвиток мускулатури. При порушеній постави вплив цього чинника послаблений внаслідок нерівномірного (посиленого або ослабленого) розвитку м'язів, трофіка яких погіршена. Тому, при виправленні порушень постави стає абсолютно очевидною необхідність підвищення трофіки цих м'язів. Цей процес залежить від систематичної дії на певні групи м'язів фізичних вправ. Тим часом, фізичні вправи не можуть поліпшити живлення одного конкретного м'яза або окремо взятої групи м'язів. При виконанні фізичної вправи м'язовий апарат дитини знаходиться у динамічній або статичній напрузі і дії піддаються не тільки ті м'язи, на зміцнення яких спрямована дана вправа, але й інші групи м'язів. Процес покращення трофіки м'язів посилюється шляхом застосування масажу, оскільки здійснюється тактильна дія безпосередньо на ізольовані м'язи або на групу м'язів [2, 10].

Для дітей молодшого шкільного віку характерна підвищена потреба в рухливій активності, що є умовою для нормального розвитку і формування організму, що росте. Зниження рухової активності призводить до порушення роботи м'язового апарату і внутрішніх органів. Оптимальний рівень рухової активності в молодшому шкільному віці досягається раціональним поєднанням різних форм ЛФК, що особливо важливе для дітей з порушеннями постави [2, 3, 5, 7].

Фізичні вправи і рухливі ігри підбиралися відповідно до завдань занять, вікових і індивідуальних особливостей дитини.

Завдання занять фізичної терапії по виправленню порушень постави в сагітальній площині зводяться до нормалізації емоційного тону дитини; поліпшення фізичного розвитку; вироблення силової і загальної витривалості м'язів тулуба; розвитку і підвищенню якості рухових навиків; виправленню наявного дефекту і формуванню правильної постави.

Заняття будувалися відповідно до фізіологічних і педагогічних принципів. При організації занять враховувалися також фізіологічні особливості впливів м'язових скорочень на організм дитини. У зв'язку з цим, кожне заняття, тривалістю 45 хвилин, мало вступну, основну і завершальну частини. Заняття проводилися груповим способом.

Результати дослідження та їх аналіз.

Дослідження проводили на базі дитячого оздоровчого центру «Дніпро». Дослідницький задум полягав у науковому обґрунтуванні, удосконаленні та застосуванні методики корекції порушень постави для школярів 9-10 років. Для реалізації дослідницького задуму щодо удосконалення методики фізичної терапії даного контингенту дітей, важливо було дослідити обізнаність батьків щодо порушеної проблеми. З цією метою було опитано методом анкетування батьків 20

дітей, а також оцінено показники фізичного розвитку та стану хребтового відділу опорно – рухового апарату на початку та в кінці дослідження.

За результатами опитування 71 % батьків вважали рівень здоров'я своїх дітей середнім і 29 % високим. Низький рівень здоров'я не відмітив жоден з батьків. Тобто 100 % батьків задоволені рівнем здоров'я власних дітей. Суб'єктивне завищення батьками оцінки здоров'я власної дитини може свідчити про недостатню проінформованість батьків щодо цього питання.

Було сформовано дві групи: експериментальну та контрольну в кількості по 10 дітей у кожній, віком 9 – 10 років з порушеннями постави у сагітальній площині. Визначали вихідний рівень антропометричних даних, рівень функціональних можливостей опорно – рухового апарату та рівень фізичної підготовленості дітей з дефектами постави. На цьому ж етапі досліджували динаміку змін вказаних показників в обох групах у процесі занять за удосконаленою методикою в умовах оздоровчого центру.

Відомо, що дослідження стану постави полягає у визначенні виду постави. З цією метою зазвичай, ми використовували спеціальні методи - візуальний і вимірник. Визначити вид постави і виявити ступінь її порушення в лінійних одиницях дозволяв вимірювальний метод, заснований на даних інструментального обстеження.

У справжньому експериментальному дослідженні для вимірювання величин в сагітальній площині використовували прилад контролю постави, застосування якого в нашому центрі мав певні переваги в порівнянні з іншими вимірювальними приладами.

Статистичний аналіз результатів вимірювання порушеної постави у дітей також не виявив достовірних відмінностей у величинах, як шийного так і поперекового лордозів хребта ($P > 0,05$), що свідчить про однорідне формування експериментальної і контрольної груп. При вимірюваннях фізіологічних вигинів хребта в кінці педагогічного експерименту були зафіксовані зміни. Цифрові дані величин фізіологічних вигинів хребта були систематизовані і представлені в таблиці (табл.1).

Таблиця 1

Зміни величин фізіологічних вигинів хребта у дітей 9-10 років в ході педагогічного експерименту (n =20)

| Вигини хребта | Групи | Результати вимірювання | | t | P | Між ЕГ і КГ після експерименту | |
|-------------------------|-------|------------------------|--------------------|------|--------|--------------------------------|--------|
| | | до експерименту | після експерименту | | | t | P |
| | | M ± m | M ± m | | | | |
| Шийний лордоз (мм) | ЕГ | 42,2 ± 1,57 | 35,0 ± 0,52 | 4,31 | < 0,05 | 2,36 | < 0,05 |
| | КГ | 42,1 ± 1,47 | 37,2 ± 0,77 | 2,91 | < 0,05 | | |
| Поперековий лордоз (мм) | ЕГ | 44,9 ± 1,68 | 38,4 ± 0,62 | 3,64 | < 0,05 | 2,11 | < 0,05 |
| | КГ | 44,5 ± 1,57 | 40,3 ± 0,65 | 2,44 | < 0,05 | | |

Окрім цього, після закінчення педагогічного експерименту четверо дітей ЕГ мали величини вигинів хребта відповідно до норми, тоді як в КГ тільки в одного школяра зафіксовані нормальні величини фізіологічних вигинів.

Таким чином, процес корекції порушень постави у школярів проходив успішніше в експериментальній групі, де застосовувався масаж, відповідний до виду постави у поєднанні із спеціальними лікувальними фізичними вправами у порівнянні з контрольною, де застосовувалися тільки класичний масаж та фізичні вправи.

Первинні і повторні обстеження фізичного розвитку школярів здійснювалися вранці після прийому легкого сніданку, одним і тим же інструментарієм.

Аналіз результатів обстеження дітей (їх довжини і маси тіла, ЖЄЛ і сили м'язів), отриманих на початку педагогічного експерименту, показав відсутність достовірних відмінностей між експериментальною і контрольною групами ($P > 0,05$).

Застосування удосконаленої методики мало позитвний вплив на показники дихальної системи, а також на силові показники учнів.

Рівень розвитку фізичних якостей оцінювався за показниками швидкості, витривалості, швидкісно-силових якостей, гнучкості і динамічної сили.

Для оцінки розвитку фізичних якостей на початку і в кінці навчального року учням пропонувалося виконати контрольні тести.

За наслідками проведених на початку навчального року тестів, діти мали рівень фізичної підготовленості нижче середнього (табл. 2, 3). Це пов'язано з низькою руховою активністю дітей, яка обумовлена їх способом життя і недостатньою руховою активністю. Статистичний аналіз результатів проведених тестів виявив недостовірні відмінності за всіма показниками фізичних якостей між дітьми ЕГ і КГ ($P > 0,05$).

Таблиця 2

Зміни фізичної підготовленості дівчаток 9-10 років (n = 10)

| Тести | Груп | Результати вимірювання | | t | P | Між ЕГ і КГ після експерименту | |
|-------------------------------------|------|------------------------|--------------------|------|--------|--------------------------------|-------|
| | | до експерименту | після експерименту | | | t | P |
| | | M±m | M ± m | | | | |
| 1. Біг 30 м (с) | ЕГ | 6,10±0,04 | 5,83 ± 0,06 | 3,97 | < 0,05 | 2,50 | <0,05 |
| | КГ | 6,21±0,05 | 6,02 ± 0,05 | 2,57 | < 0,05 | | |
| 2. Біг 1000 м (с) | ЕГ | 334,7±1,97 | 318,5 ± 1,51 | 6,53 | < 0,05 | 2,46 | <0,05 |
| | КГ | 333,6±1,88 | 324,7 ± 2,02 | 3,23 | < 0,05 | | |
| 3. Стрибок в довжину з місця (см) | ЕГ | 141,6±1,79 | 151,8 ± 1,58 | 4,31 | < 0,05 | 2,30 | <0,05 |
| | КГ | 139,4±1,96 | 146,1 ± 1,91 | 2,45 | < 0,05 | | |
| 4. Підтягання на канаті (к-ть. раз) | ЕГ | 5,8±0,68 | 7,9 ± 0,62 | 2,28 | < 0,05 | 2,4 | <0,05 |
| | КГ | 5,7±0,58 | 8,1 ± 0,54 | 2,34 | < 0,05 | | |
| 5. Нахил тулуба (см) | ЕГ | -0,3±0,69 | 6,3 ± 0,76 | 5,82 | < 0,05 | 2,80 | <0,05 |
| | КГ | -0,2±0,060 | 3,7 ± 0,53 | 4,39 | < 0,05 | | |

Після закінчення педагогічного експерименту результати контрольних тестів показали приріст по всіх оцінюваних фізичних якостях ($P < 0,05$).

Таблиця 3.

Зміни фізичної підготовленості хлопчиків 9-10 років ($n = 10$)

| Тести | Групи | Результати вимірювання | | t | P | Між ЕГ і КГ після експерименту | |
|-------------------------------------|-------|------------------------|--------------------|------|--------|--------------------------------|-------|
| | | до експерименту | після експерименту | | | t | P |
| | | $M \pm m$ | $M \pm m$ | | | | |
| 1. Біг 30 м (с) | ЕГ | 5,93±0,08 | 5,69± 0,05 | 2,67 | < 0,05 | 1,10 | >0,05 |
| | КГ | 5,84±0,06 | 5,60± 0,07 | 2,79 | < 0,05 | | |
| 2. Біг 1000 м (с) | ЕГ | 299,8±2,32 | 288,3± 2, 19 | 3,61 | < 0,05 | 2,41 | <0,05 |
| | КГ | 300,5±1,53 | 294,6± 1,44 | 2,81 | < 0,05 | | |
| 3. Стрибок в довжину з місця (см) | ЕГ | 153,3±2,08 | 162,2± 1,71 | 3,30 | < 0,05 | 2,28 | <0,05 |
| | КГ | 151,6±1,39 | 157,2± 1,38 | 2,86 | < 0,05 | | |
| 4. Підтягання на канаті (к-ть. раз) | ЕГ | 11,5±0,70 | 14,7± 0,69 | 3,26 | < 0,05 | 0,23 | 0, 05 |
| | КГ | 11,8±0,56 | 14,5± 0,55 | 3,43 | < 0,05 | | |
| 5. Нахил тулуба (см) | ЕГ | 1,3±0,74 | 5,4± 0,68 | 4,04 | < 0,05 | 2,45 | <0,05 |
| | КГ | 0,5±0,64 | 3,1±0,62 | 2,91 | < 0,05 | | |

Таким чином, результати дослідження фізичної підготовленості даного контингенту дітей дають достатні підстави для того, щоб зробити наступний висновок: масаж та інші засоби фізичної терапії підсилюють дію фізичних вправ і позитивно впливають на покращення фізичної підготовленості учнів з порушеннями постави.

ВИСНОВКИ

1. Аналіз наукової та науково-методичної літератури показав, що порушення постави в сагітальній площині залежить від зміни фізіологічних вигинів хребта. Останні виникають у результаті неправильної організації умов статичного навантаження і слабого фізичного розвитку дитини.
2. Виявлено, що школярі молодших класів з порушеною поставою мали середній рівень фізичного розвитку (зріст- 137,1см, вага - 29,2кг). Проте, діти з високим зростом та дефіцитом маси тіла мали порушення постави частіше в порівнянні з однолітками з нормальним фізичним розвитком. Також, рівень розвитку швидкості, витривалості, динамічної сили і гнучкості нижче за середні величини у даних віково-статевих групах.

Ефективність удосконаленої методики корекції порушень постави, заснованої на поєднанні форм ЛФК та різних за характером масажних прийомів, що виконуються залежно від виду порушення підтверджується результатами педагогічного експерименту.

Список літератури

1. Афанасьєва О.С. Вплив комплексної програми фізичної реабілітації на функціональний стан хребта слабчуючих дітей середнього шкільного віку з порушенням постави / О. Афанасьєва // Спортивний вісник Придніпров'я. – 2013. – № 1. – С. 152-155.
2. Афанасьєва О.С. Фізична реабілітація слабчуючих дітей середнього шкільного віку з порушенням постави : автореф. на здобуття наукового ступеня кандидата наук з фізичного виховання і спорту за спеціальністю 24.00.03 – фізична реабілітація / О.С. Афанасьєва. – Національний університет фізичного виховання і спорту України. – Київ, 2014. – 22 с.
3. Бубела О.Ю. 700 вправ для формування правильної постави : навч.-метод. посібник / О.Ю. Бубела. – Л.: Українські технології, 2002. – 164 с.
4. Войчишин Л. Корекція і профілактика порушень постави у підлітків засобами фізичної реабілітації / Л. Войчишин // Молода спортивна наука України : зб. наук. пр. з галузі фіз. культури та спорту. – Л., 2009. – Вип. 13, т. 3. – С. 35-39.
5. Грейда Н.Б. Корекція постави підлітків засобами фізичної реабілітації / Н.Б. Грейда, О.С. Грицай, В.У. Кренделєва // Слобожанський науково-спортивний вісник. – 2011. – № 4. – С. 119-123.
6. Курса М. Фізична реабілітація дітей віком 11-12 років зі сколіозом II ступеня / М. Курса, О. Стасюк, С. Єфімова // Спортивна наука України. – 2014. – № 2(60). – С. 10-14.
7. Мухін В.М. Фізична реабілітація : підручник / В.М. Мухін. – К.: Олімпійська література, 2000. – 559 с.
8. Соколова Н.Г. Практическое руководство по детской лечебной физкультуре / Н.Г. Соколова. – Ростов-наДону: Феникс, 2010. – 448 с.
9. Ставицька О.М. Засоби фізичної реабілітації при сколіозі у дітей / О.М. Ставицька // Реабілітаційні та фізкультурно-рекреаційні аспекти розвитку людини. – 2017. – № 1. – С. 73-78.
10. Пешкова О.В. Комплексна фізична реабілітація при сколіотичній поставі / О.В. Пешкова, О.М. Авраменко // Слобожанський науково-спортивний вісник. – 2009. – № 2. – С. 84-88.

ОЦІНКА ВЕГЕТАТИВНОГО СТАТУСУ У ДІТЕЙ З СУБКЛІНІЧНИМ ГІПОТИРЕОЗОМ

Павликівська Б.М.

к.мед.н., доцент кафедри пропедевтики педіатрії
Івано-Франківський національний медичний університет

Стан вегетативної нервової системи (ВНС) є чутливим показником адаптаційних резервів організму. Аналіз варіабельності серцевого ритму (ВСР) на сьогодні вважається одним з найбільш інформативних діагностичних методів для оцінки стану ВНС [1, 2]. Порушення ВСР діагностуються при патології щитовидної залози, особливо при латентних формах порушення функції щитовидної залози. Метою нашої роботи було вивчення стану вегетативного гомеостазу у дітей з субклінічним гіпотиреозом (СГ). Для виконання поставленої мети було обстежено 40 школярів віком від 10 до 15 років, у яких було констатовано СГ і які становили основну групу. Діагностика СГ ґрунтувалась на основі ультрасонографічного визначення розмірів щитовидної залози; хемілюмінісцентного імунологічного визначення рівня ТТГ, Т₄ в сироватці крові. Контрольну групу склали 30 дітей відповідного віку, у яких на момент обстеження не було виявлено ознак СГ. Аналіз клініко-параклінічних даних дозволив констатувати, що у всіх дітей основної групи виявлено збільшення розмірів щитовидної залози, підвищення рівня ТТГ в межах від 2,55 мОД/л до 6,5 мОД/л, показники Т₄ в сироватці крові відповідали віковій нормі. Виявлені відхилення свідчать про СГ відповідно до протоколу надання медичної допомоги дітям за спеціальністю “Дитяча ендокринологія” і дозволили виокремити цю групу пацієнтів.

Аналіз ВСР показав, що показники ВСР у дітей контрольної групи характеризуються відносно високою ВСР. У положенні лежачи діти вказаної групи мають збалансований вплив симпатичного та парасимпатичного відділів ВНС. Напруженість механізмів вегетативної регуляції у дітей даної групи низька. Після виконання активної ортостатичної проби діти без ознак СГ демонструють помірне наростання симпатичних впливів та напруження механізмів вегетативного регулювання. Показники ВСР у дітей основної групи у положенні лежачи достовірно не відрізняються від аналогічних у контрольній групі. Щодо співвідношення впливів симпатичного та парасимпатичного відділів ВНС у регуляції серцевого ритму у положенні лежачи можна спостерігати тенденцію до посилення парасимпатичних впливів. При переході у ортоположення достовірно зменшуються показники моди (з $0,79 \pm 0,012$ с до $0,54 \pm 0,011$ с), дельта (з $0,423 \pm 0,17$ с до $0,245 \pm 0,018$ с). Зміна вищенаведених показників вказує на те, що відрізняється і ступінь реакції при зміні положення тіла. Менша ВСР у положенні стоячи у дітей основної групи дає підстави зробити висновок про те, що вони характеризуються меншим діапазоном адаптаційних можливостей організму у порівнянні з дітьми контрольної групи. На порушення вегетативної регуляції у дітей з СГ також вказують зміни спектральних

показників кардіоінтервалограми. Так, після переходу у положення стоячи показник низькочастотних коливань (LF) підвищується до $76,41 \pm 9,78\%$, що означає його зростання у 2 рази, показник високочастотних коливань (HF) зменшується у 2,4 рази, однак вказані зміни ВСР не свідчать про грубу патологію. У даному випадку наростання показника LF, надмірне зростання співвідношення LF/HF, може вказувати на підвищення впливів симпатичної нервової системи і відсутність виснаження регуляторних впливів. Включення йодовмісних препаратів йодид 100 або йодомарину дітям основної групи протягом 3-х місяців призвело до динаміки показників ВСР, які практично не відрізнялись від показників дітей контрольної групи. Таким чином, аналіз показників кардіоритмограми у дітей з СГ вказує на помірне переважання парасимпатичного тону у положенні лежачи та переважання тону симпатичного відділу ВНС після виконання ортостатичної проби. Прийом йодовмісних препаратів йодид-100 або йодомаринв дозі 100 мкг/добу курсом протягом 3-х місяців призводить до нормалізації показників ВСР.

Список літератури:

1. Марушко Ю.В., Гищак Т.В. Показники варіабельності серцевого ритму в оцінюванні адаптаційних процесів. Інтернет ресурс: <https://health-ua.com/article/6818-pokazniki-varabelnost-sertcevogo-ritmu-v-otcnyuvann-adaptacjnih-protcesv>
2. Бережний В.В., Романкевич І.В. Застосування визначення варіабельності серцевого ритму у дітей. Современная педиатрия. 2015. №1(65). С. 87-91; doi 10.15574/SP.2015.65.87

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПІДТРИМКА ПІДЛІТКІВ ТРЕТЬОГО ТИСЯЧОЛІТТЯ У КОНТЕКСТІ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

Отрощенко Наталія Леонідівна

к.пед.н., доцент ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”, Україна

Кулаковська Богдана Ігорівна

студентка V курсу спеціальності „Соціальна робота. Соціальна педагогіка. Практична психологія”
ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”, Україна

Школа має бути в авангарді суспільних змін, так зазначається у проекті Концептуальних засад реформування середньої освіти „Нова українська школа”. Освічені українці, всебічно розвинені, відповідальні громадяни і патріоти, ось хто поведе українську економіку вперед у третьому тисячолітті.

Входження підростаючого покоління в соціум залежить від того, наскільки людина, ще будучи школярем, навчиться успішно здійснювати взаємодію з однолітками та дорослими. В першу чергу це стосується школярів підліткового віку. Прагнення підлітка зайняти нове місце у стосунках із людьми, прагнення до самоствердження й дорослості не завжди набуває адекватних форм вираження.

Нове покоління вже живе в іншому світі – і технологічно, і з можливостями подорожей по світу, і самореалізації у будь-яких виглядах. Навіть традиційна сім'я змінюється. Тобто відкривається все менше будь-яких заборон. В 21 столітті в деяких сім'ях існує протестне відокремлення, це залежить від того, якщо старше покоління не сприймає своїх дітей, а також онуків. А в деяких навпаки – сприйняття, розуміння і взаємний розвиток, коли старше покоління, наприклад, розуміє інтереси і цінності нового, поділяє і розвивається, то тут розриву немає. Навпаки – є взаємозбагачення.

Інтерес до проблеми соціалізації особистості виник давно. Про це свідчать праці учених ХХ століття Л.Виготського, Л.Буєвої, І.Кона, А.Макаренка, В.Сухомлинського, Л.Рубінштейна, в яких вони вказували на взаємозалежність між умовами соціального середовища та розвитком особистості та зазначали необхідність активного опосередкування особистісного розвитку. Визначення базисних понять, які характеризують інформаційне суспільство в цілому, дається переважно в руслі концепцій постіндустріалізму, розробці яких присвятили свої праці відомі зарубіжні дослідники Д. Белл, Дж. Гелбрейт, Дж. Мартін, І. Масуда, Ф. Полак, Е. Тоффлер, Ж. Фурастьє та ін. Особливу увагу дослідників останнім

часом привертає Інтернет як соціальний феномен, що значно впливає на динаміку соціальних змін і соціалізацію молодого покоління. Дослідженню цих проблем присвячені праці М. Гридчиної, В. Силаєвої, А.Чернової, І. Самоненко та ін.

Отже, для успішної соціалізації підлітка третього тисячоліття, необхідно знати особливості функціонування нинішньої цивілізації. За експертними прогнозами, у 2022-2023 році найбільш затребуваними на ринку праці будуть вміння навчатися впродовж життя, критично мислити, ставити цілі та досягати їх, працювати в команді, спілкуватися в багатокультурному середовищі. Фахівці зазначають, що процеси розвитку, виховання і соціалізації в новій школі покликані зробити випускника конкурентоздатним у третьому тисячолітті.

Життя нового покоління розгортається на тлі економічного спаду, відсутності гарантій зайнятості, поглиблення нерівності і браку фінансового оптимізму. Більшість опитаних вважають, що в їхньому житті, ймовірно, буде більше боротьби, ніж було у їхніх батьків. 79% переймаються отриманням роботи, 72% – можливими боргами. 70% тінейджерів стурбовані проблемою тероризму. Переважна більшість не стикалися впритул з терактами, розстрілами і насильством – проте обезголовлювання, вибухи і жорстокі вбивства є реальністю, якою цілодобово наповнені їхні смартфони.

Входження підростаючого покоління в соціум залежить від того, наскільки людина, ще будучи школярем, навчиться успішно здійснювати взаємодію з однолітками та дорослими. В першу чергу це стосується школярів підліткового віку. Прагнення підлітка зайняти нове місце у стосунках із людьми, прагнення до самоствердження й дорослості не завжди набуває адекватних форм вираження.

Випускник Нової української школи – це цілісна особистість, усебічно розвинена, здатна до критичного мислення, основною ознакою якого є успішна діяльність та позитивні цінності (ми на цьому наголошуємо); патріот з активною позицією, який діє згідно з морально-етичними принципами і здатний приймати відповідальні рішення; інноватор, здатний змінювати навколишній світ, розвивати економіку, конкурувати на ринку праці, генерувати нові ідеї, вчитися впродовж життя.

Сучасний випускник навчального закладу має бути всебічно освіченим, здатним знаходити вихід з будь – якої ситуації, конкурентоспроможним на ринку праці. Нині випускники потребують не тільки ґрунтовних знань із предметів, а й високого рівня розвитку різних типів компетентностей необхідних для формування особистості школяра в сучасних умовах. Такі як: спілкування державною і англійською мовами; обізнаність та самовираження у сфері культури; уміння вчитися впродовж життя; математична, соціальна, технологічна, природнича, інформаційно – цифрова, громадська компетентності.

Тільки 6% підлітків довіряє великим корпораціям – на відміну від 60% дорослих. Їхнє ставлення до влади також є негативним: уряду довіряє лише кожен десятий – удвічі менше, ніж серед попереднього покоління. Жоден з опитаних не висловив згоду з твердженням, що „суспільство є справедливим, і

кожен має рівні шанси”. Натомість вони вважають, що їхнє майбутнє визначено кольором їхньої шкіри, статтю, а також економічним і соціальним становищем батьків.

Таким чином, все вище зазначене доводить, що сучасні підлітки, як ті, що через п’ять-десять років замінять нинішнє працездатне покоління (50-60 рр.), потребують професійної допомоги з боку соціального педагога. Проблема соціально-педагогічної підтримки українських підлітків третього тисячоліття є однією з ключових, оскільки суттєво змінюються умови соціального розвитку. Вона є актуальною та потребує ґрунтовного дослідження.

Список використаних джерел

1. Выготский Л.С. Проблема возраста / Л.С. Выготский // Собр. соч. в 6-ти томах. – М.: Педагогика, 1983. – Т.4. – 332 с.
2. Прохоренко Т. Соціалізація молоді в інформаційному суспільстві: особливості та ризики / Т.Г. Прохоренко // Вісник Національного університету „Юридична академія України імені Ярослава Мудрого”. – № 2 (29). – 2016 – С. 128-134.
3. Самоненко И. Ю. Влияние современной информационной среды на культуру общения школьников / И. Ю. Самоненко // Социол. исслед. – 2009. – № 4. – С. 137–142.].

THE USE OF EFFECTIVE READING STRATEGIES IN IMPROVING READING SKILLS OF SECONDARY SCHOOL STUDENTS

Тұрғанбек Қызғалдақ Берікқызы

Магистрант 2-курса
University of International Business

Abstract. Foreign languages are gaining in popularity every year. In turn, the question arises: how to teach a foreign language. There is no doubt that reading plays a very important role in learning. Throughout history, society has regarded the art of reading as a systematic basis for the formation of information-academic skills. Thanks to these skills, a person effectively navigates the growing flows of information, as well as taking into account individual needs, with the availability of a variety of forms and models of learning, the possibilities of the modern system of continuous education, builds an autonomous educational trajectory. In the context of new changes and approaches in foreign language teaching strategies, reading becomes an essential and integral aspect of the educational process.

Keywords: reading, schoolchildren, reading skills, methods, techniques.

Reading is a type of speech activity aimed at perceiving the meaning of a graphically recorded text. Accordingly, the main purpose of reading can be considered to be the acquisition and processing of written information.

The process of text recognition is instantaneous, when a person possesses a set of lexical, phonetic and grammatical informative features.

Turning to the speech mechanisms of reading, it can be noted that, just as in oral communication, memory, prediction and speech hearing will play a significant role, despite the fact that they show themselves in reading a little differently.

The importance of speech hearing in the act of reading is determined by the characteristic sound-letter system of the printed text. Also, the success of perception and comprehension in all types of reading is provided by «mental overtaking in the reading process» or probabilistic prediction. Prediction helps to create an emotional attitude and readiness for reading.

The effectiveness of probabilistic prediction depends on the ratio of familiar and new words, on the degree of comprehension of the topic, on the ability to make instantaneous choices from a range of probabilistic hypotheses. Hypothesis is the main search mechanism. Content comprehension is based on complex logical operations, the result of which is the establishment of connections in the text and the transition «from expanded words to semantic milestones». The level of comprehension depends on the number and quality of words, word combinations, sentences realized in the process of reading:

1. Complete, accurate understanding of the overall content and details of the text.

2. Fairly accurate and complete comprehension of the overall text with some minor inaccuracies in comprehension of details.

3. Incomplete, imprecise comprehension when only the overall content is understood and there are many inaccuracies or misunderstandings in some details of the text.

4. Fragmented comprehension, understanding certain details of the text while not understanding the overall content.

5. Text misunderstanding [1].

Reading as a receptive speech activity consists of comprehending and perceiving written speech. Information comes through the visual channel. Visual perception plays an important role in reading. Reading is always accompanied by speaking in the form of inner speech or extended speech when reading aloud. Thus, motor perception plays an important role. Auditory sensation is a necessary element of reading, because the reader hears himself [2].

One cannot fail to notice that perception and comprehension occur simultaneously. These components are closely related to each other. Comprehension depends on the quality of text perception. Mistakes in comprehension such as misreading words lead to distortion of meaning. At the same time, incorrect comprehension also contributes to wrong guessing of the form of a word, etc.

Listening and reading share the same psychological processes for understanding what is being read.

However, there are some features that are unique to reading. The absorption of information during reading occurs in a more comfortable environment, which is due to the greater clarity of visual images, in contrast to the auditory perception, and the duration of their impact is longer. It should be noted that the content of the material in reading is usually more complex. The choice of topics for oral speech tends to fall on aspects close to or directly related to the speaker. During reading, the range of questions is more varied, especially in the middle and upper stages of foreign language learning. Authentic texts taken from popular science fiction of the country of the target language are characterised by references to topics reflecting everyday life and historical facts, which contributes to an introduction to the culture of the country.

In more in-depth research, psychologists have found that reading is the speaking of a text to oneself. However, there are also proponents of the whole-text perception theory. They argue that we perceive words directly from the text. It is worth noting that experience has shown that reading to oneself involves the same part of the brain as reading aloud.

So, in order to read fluently, one must be able to recognise letters quickly and easily and relate them to sounds.

There can be no one-size-fits-all methodology for teaching reading in any language. But a common approach can be to start with an understanding of letters and sounds, with phonetics. This principle applies to almost every language. Even in China, which traditionally uses hieroglyphics in its writing, for the past 50 years children have been taught to read words using the Latin alphabet before moving on to traditional spelling.

In some languages the connection between letters and phonemes is very complex. In English, for example, many words can be read completely differently than they are written. The rules of reading depend on whether the syllable is closed or open, on the order of the letters and on their combinations between each other. Some sounds can affect the pronunciation of others and so on.

Here are some methods for middle school students to develop their reading skills:

The phonetic method. The phonetic approach is based on the alphabetical principle. It is based on teaching the pronunciation of letters and sounds (phonetics), and when the pupil has accumulated sufficient knowledge, he or she moves on to syllables and then to whole words. The phonetic approach has two strands:

The systematic phonetics method. Before reading whole words, students are sequentially taught the sounds corresponding to the letters and trained to connect these sounds. Sometimes the program also includes phonetic analysis - the ability to manipulate phonemes. The internal phonetics method focuses on visual and meaningful reading.

The linguistic method. Linguistics is the science of the nature and structure of language. Part of it is used when teaching reading. Children come to school with a large vocabulary, and this method suggests starting with words that are frequently used and those that are read as they are written. It is through the latter that the pupil learns the correspondences between letters and sounds.

Whole Text Method. The pupil is given a book with a particular plot. The pupil reads it, encounters unfamiliar words, the meaning of which he or she has to guess with the help of context or illustrations. Pupils are encouraged not only to read, but also to write their own stories.

The aim of this approach is to make the reading process enjoyable. One of the features is that the phonetic rules are not explained at all. The connection between letters and sounds is established in the reading process, in an implicit way. If a student reads a word incorrectly, it is not corrected. The overriding argument is that reading, like the acquisition of spoken language, is a natural process and children are capable of mastering all the subtleties of the process on their own.

In addition, the methodological literature distinguishes concepts such as extensive and intensive reading. More recent terms are synthetic and analytical (or expository) reading. According to many methodologists, the latter is considered the most successful because they emphasize the main difference between the two approaches - a holistic synthetic perception of linguistic content and form, the main role of dissecting linguistic material as a basis for understanding. It should be noted that the modern approach to the tasks of each of these types of reading differs in its own way, but the fundamental opposition between them is still valid.

Thus, reading is a «complex perceptual and mental mnemonic activity, the procedural side of which has an analytico-synthetic character that varies depending on its purpose» [3]. It should be noted that reading is closely connected with other types of speech activity. First of all, it is related to writing, because writing and reading share the same graphical language system. This needs to be taken into account when teaching a foreign language and to work out the interrelationship of all speech activities. It is also important to emphasise that reading is related to listening, as both are based on

perceptual and thinking activities that involve perception (reception), synthesis and analysis.

Reading is also related to speaking. Reading aloud (or loud reading) is what is known as «controlled speaking». Reading to oneself is both inner speaking and inner listening.

Depending on the purpose, a distinction is made between the following types of reading:

1. Preview reading
2. Introductory
3. Exploratory
4. Searching

As a rule, reading proficiency implies not only mastery of all types of reading, but also the ease of transition from one type of reading to another, depending on changes in the target setting.

Let us take a closer look at each type of reading. In sight-reading, the main task is to get an overview of the reading material, i.e. to get the most general idea of the topic and the range of issues dealt with in the text. As a rule, it is a cursory, selective reading. It usually takes place during the initial acquaintance with the content of a new publication in order to determine whether there is information of interest to the reader, and on this basis to decide whether to continue studying it or not. This type of reading is suitable for an experienced reader who has a considerable amount of language material. In order to teach browse reading, a number of text materials should be selected that are related thematically and browse situations should be created in order to shape the child's identity. The speed of sight reading should not be lower than 500 words per minute, and the learning tasks should focus on developing skills and abilities to navigate the logical and semantic structure of the text, to retrieve and apply source text material in accordance with a specific communicative task [4].

Awareness reading or cognitive reading. The focus is on a work of speech, without the aim of obtaining specific information. As a rule, reading is done without prior preparation and does not involve further use or reproduction of the information received. In introductory reading, the main communicative task of the reader is considered to be the retrieval of information during rapid reading. Information retrieval refers to the following: what questions are raised and how they are solved in the text, what the text says about these questions, it requires the ability to distinguish between primary and secondary information. It is common to read fiction, newspaper articles, popular science books and other texts in introductory reading. The processing of textual information is sequential and involuntary. The result is the construction of complex reading patterns. This excludes elements of analysis. The task of the teacher is to select text material that will enhance the basic culture of the students. The pace of introductory reading should not be lower than 180 words per minute. In this kind of reading, relatively long texts with at least 25-30% of the secondary, redundant information and linguistically easy texts are used for practice.

Studying reading provides the most accurate and complete understanding of all the information contained in a text and critical reflection on it. It is a leisurely and thoughtful reading that involves a purposeful analysis of what is being read, with a

focus on the logical and linguistic connections of the text. The aim is to provide students with the ability to overcome their own difficulties in comprehending the text. In addition, exploratory reading is characterized by a huge number of regressions - repeated reading of parts of the text, sometimes with a clear pronunciation of the text by analyzing the language forms, deliberate highlighting of the most important points and repeatedly saying them out loud in order to better remember the content for subsequent retelling, discussion, use in the work. It should be noted that this type of reading is an effective means of shaping students' identity, as it implies a deeper understanding of the text and independent work on it [5].

Search reading is more often used for reading specialist literature and newspapers. The aim is to find certain data (facts, characteristics) quickly in a huge amount of material. The reader mostly knows from other sources that such information is contained in a given book or article. For this reason, based on the typical structure of these texts, he immediately refers to specific sections, which he studies without detailed analysis. In exploratory reading the retrieval of information is automated. In education, it is more of an exercise in that the search for information is usually guided by the teacher.

The school's foreign language programme has both general reading requirements and class-specific requirements. When addressing specific types of texts, one sets different goals and uses different strategic and tactical actions to achieve them. This determines the methodology of working with texts in the learning process. For example, the curriculum for primary general education in English involves the development of communicative skills and the acquisition of language tools as well as the skills to use them in listening, speaking, writing and reading.

To summarise the above, the essence of the reading process is to decode graphic symbols and translate them into thought images. In this regard, the reading process is formed of two stages: visual perception and reading comprehension. Mastery of reading technology is realized through pre-textual, textual, and post-textual exercises. The application of all three stages adequately enables students to acquire the ability to read effectively in a foreign language as well as to develop basic reading technology.

References:

1. Galskova N.D., Gez N.I. Theory of teaching a foreign language. Linguodidactics and methodology. - St. Petersburg: Peter, 2014. - 264 p.
2. Mirolyubov A.A. Theoretical foundations of the methodology of teaching a foreign language in secondary school. - M.: ARKTI, 2015. -249 p.
3. Artamonov V.A. Psychology of teaching foreign languages. - M.: Enlightenment, 2015. - 12 p.
4. Mirolyubov A.A. Michael West and his methods of teaching reading // Foreign languages at school. - 2013. - No.2. - pp.22-26.
5. Nikitenko Z.N. Methods of teaching reading techniques in the educational and methodological complex in English for primary school // Foreign languages at school. - 2017. - No. 5. - pp.23-28

USING TABLES, DIAGRAMS IN THE COURSE ZOOLOGY OF INVERTEBRATES

Batyrova Komus Islyamovna

ass. professor EP Biology

Kanatova Diana Bulatovna

student of the Institute of Natural Science and Geography
Kazakh National Pedagogical University named after Abai
Kazakhstan

Abstract. The strategy "Kazakhstan-2050" implements a phased transition to English education in universities in accordance with the pedagogical natural and mathematical cycles in pedagogical universities. In this regard, it is necessary to modernize the content, methods and technologies of all levels of education. Training of specialists in English in subjects began in 32 universities of the republic

The introduction of the specialty "Biology in English" caused many problems, it is not only that there is not enough literature in English, but also the study of disciplines.

Invertebrate zoology is a basic discipline in the training of teachers of biologists, and the study of many disciplines based on knowledge of zoological objects. For example, animals are objects of study in such disciplines as physiology, genetics, evolutionary theory, selection, etc.

We have developed schemes, diagrams, tables that will improve the perception of the material being studied. To begin with, it should be noted that the study of material in zoology is built in a certain sequence:

- ✓ habitat;
- ✓ features of the external design;
- ✓ features of the external design;
- ✓ reproduction/development
- ✓ ecological forms;
- ✓ taxonomy
- ✓ origin [1, 2].

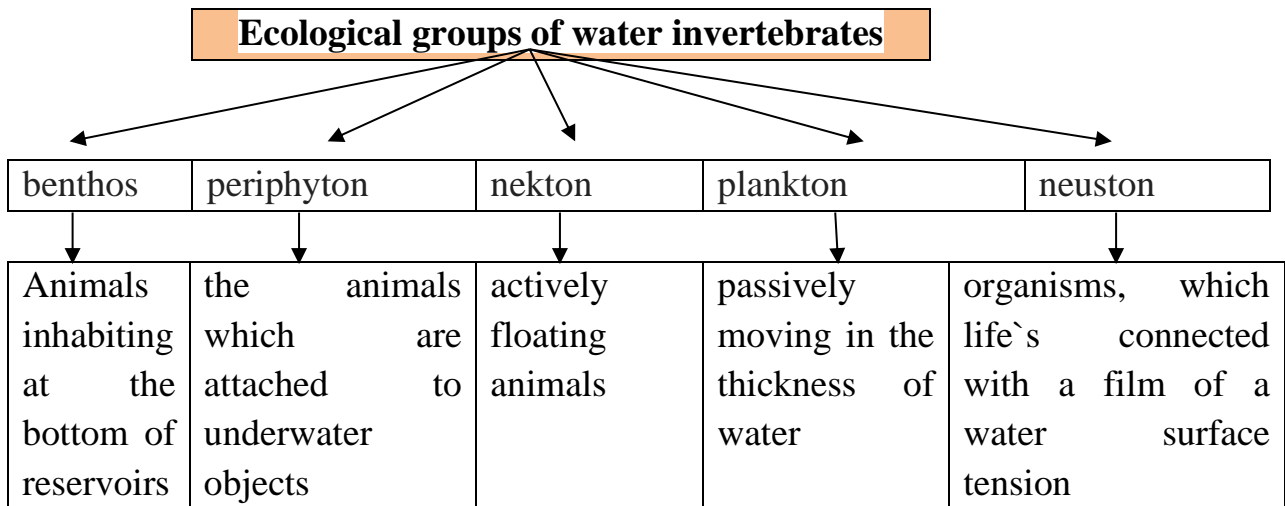
Invertebrates have mastered all habitats: water bodies, soils, organisms.

The aquatic environment was the first in which life was contained and spread. Only the organs of the offspring began to master the ground-air factors and populated the soil and themselves with the fourth specific environment of life

Water as a habitat has a number of specific properties, such as high density, variety of pressure drops, low oxygen content, strong absorption of emissions.

The animal population of water bodies can be divided into a number of ecological groups according to their characteristic habitat: benthos, periphyton, nekton, plankton, and neuston (scheme 1).

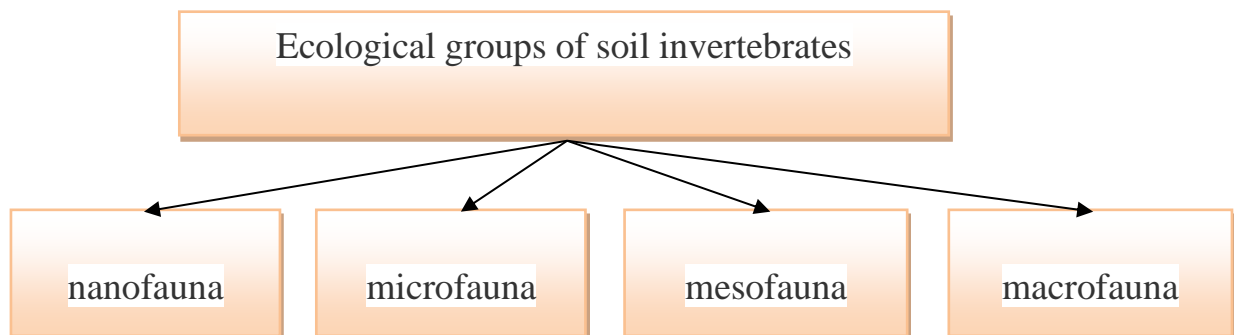
Scheme 1.



The soil is a loose thin allergic layer of land in contact with the air. Although thin, this surface of the Earth plays an important role in the spread of life.

Всех обитающих в почве животных обычно подразделяют на четыре размерные группы, для которых почва выступает как качественно различный субстрат (схема 2).

Scheme 2.



Of the specific adaptations to the underground way of life, one should first of all adjust to movement in a dense environment.

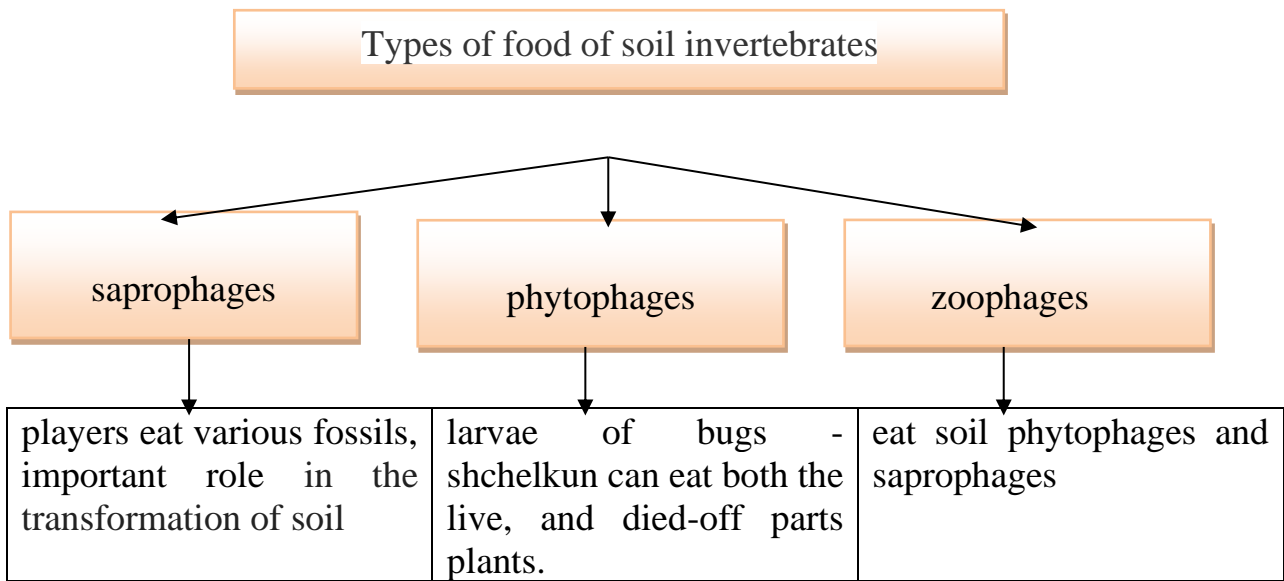
These are the digging forelimbs of the mole cricket and a number of beetles, the spatulate head of some beetles and their larvae, the supporting formations on the trunks and abdomens of many soil insect larvae.

Depending on nutrition, they are distinguished: saprophages, phytophages, zoophages (scheme 3).

An important feature of all terrestrial animal communities is the great abundance and diversity of arthropods, primarily insects.

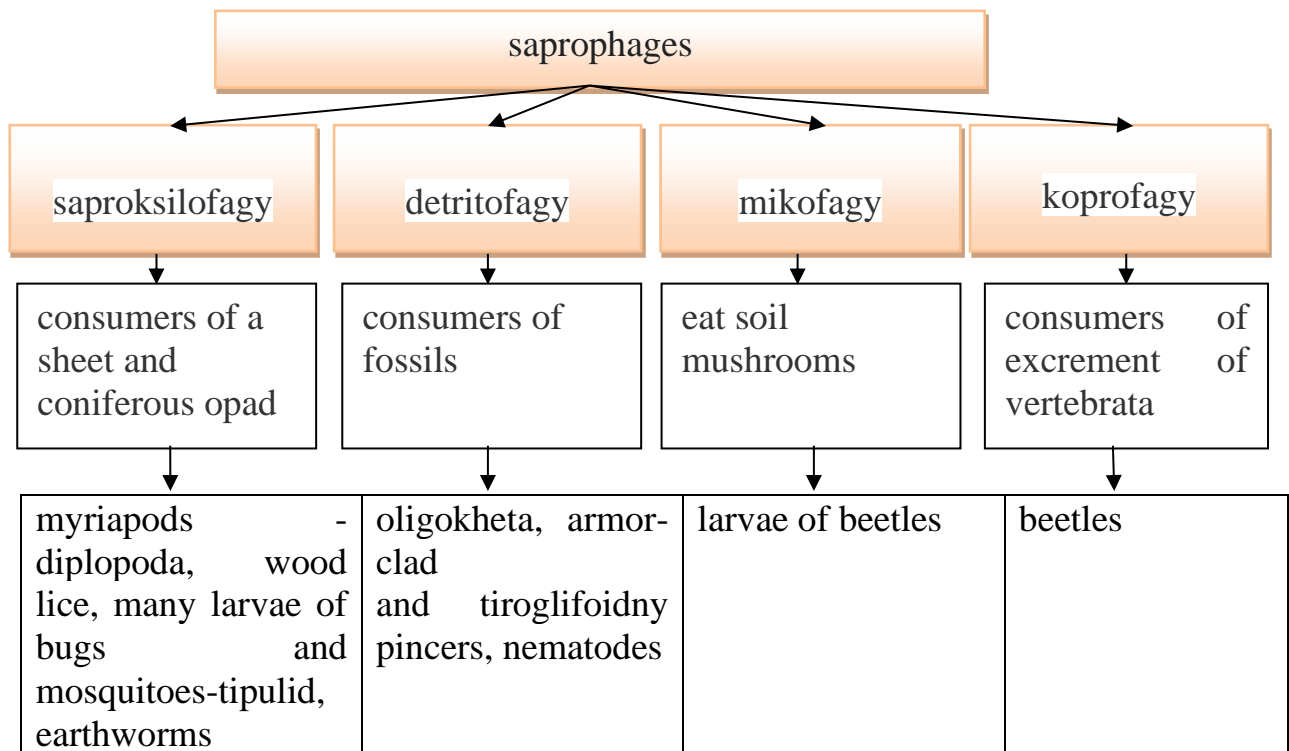
Each type of ecosystem is characterized by its own set of species, among which dominants stand out - the most common species in the biocenosis (community), observed life forms.

Scheme 3.



The most extensive complex of extensive soil saprophages (scheme 4).

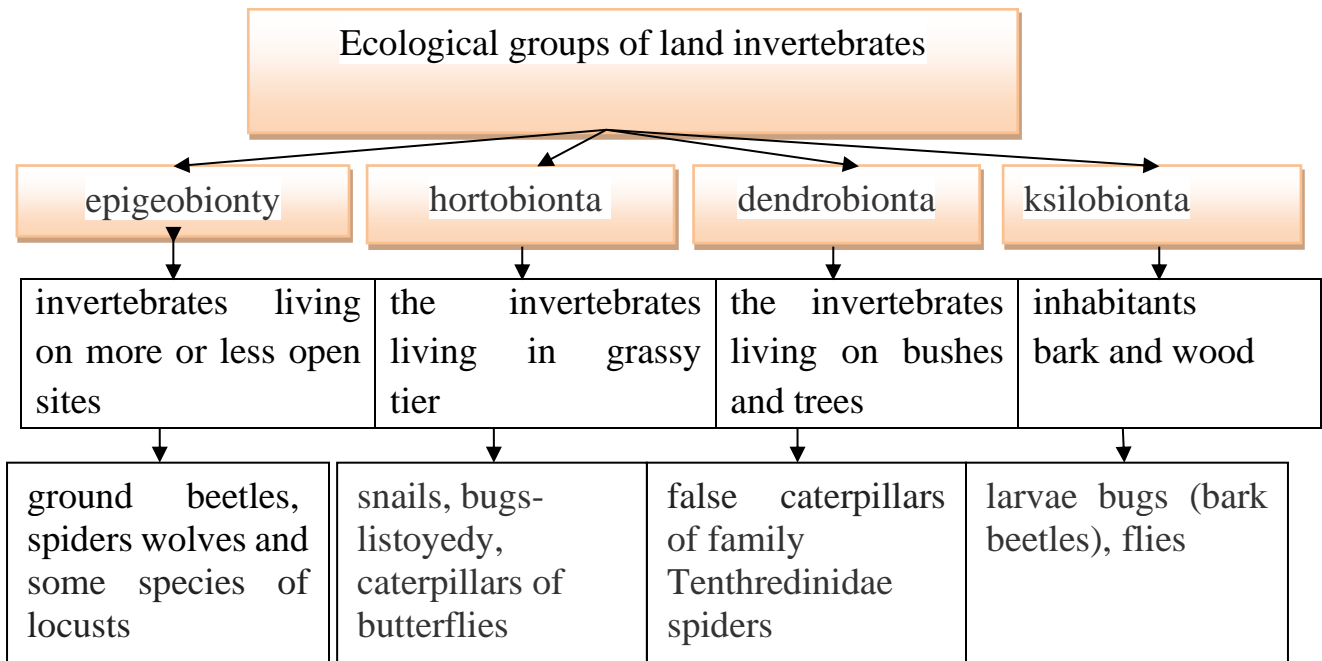
Scheme 4



A life form is a historically established complex of biological, physiological and morphological properties of organisms, regardless of belonging to one or another taxonomic group, which determine a certain reaction to the environment.

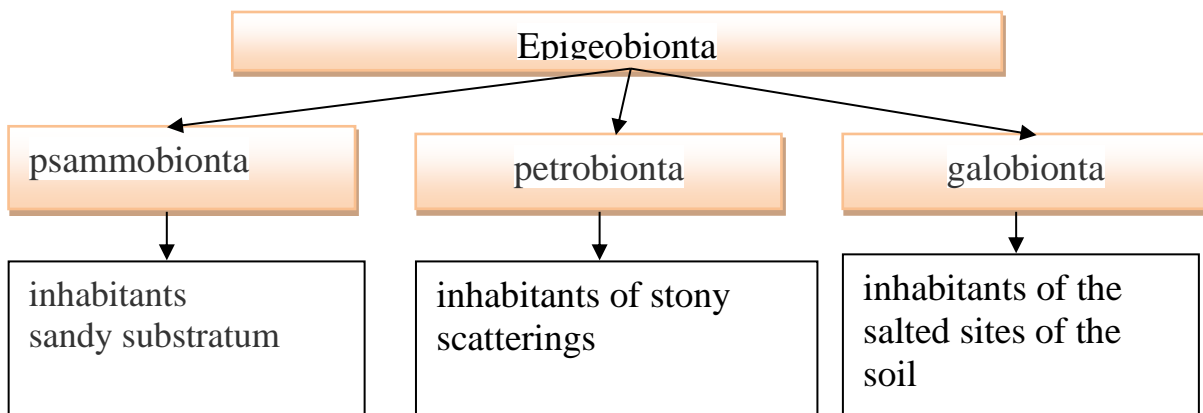
Terrestrial inhabitants have a category of life forms (scheme 5).

Scheme 5



At more fractional division of epigeobiont allocate (scheme 6).

Scheme 6



Adaptations of invertebrates to the ground-air habitat are very diverse. They are suitable for almost all located organizations, from biochemical to morphological and behavioral.

Not only schemes simplify the perception of the material, but also the tables that students fill out when doing laboratory work, IWS and ITS. For example, questions of studying the structure of cells and organs, as well as their functions, can be reflected in the table. For example, when examining sponges or coelenterates (tables 1, 2).

To describe the external and internal structure of any taxonomic group, you can use the completion of tables 3, 4. But, as a rule, a large systemic group, such as type, class.

Table 1

Functions cells of sponge

| N ^o | Cells of spongia | functions |
|----------------|------------------|-----------|
| 1 | pinacocytes | |
| 2 | hoanocytes | |
| 3 | collencytes | |
| 4 | sclerocytes | |
| 5 | amoebocytes | |
| 6 | archeocytes | |
| 7 | porocytes | |
| 8 | myocytes | |

Table 2

Stinging cells of hydroidea

| N ^o | Name of the stinging cells | structure | functions |
|----------------|----------------------------|-----------|-----------|
| 1 | Penetrants | | |
| 2 | Volvents | | |
| 3 | Glutenants | | |

Table 3

The external and internal structure of the coelenterates on the example of hydra

| sign | freshwater hydra |
|-----------------------------|------------------|
| external structure | |
| symmetry | |
| body | |
| ectoderm cells | |
| entoderm cells | |
| basal membrane, or mesogloe | |
| nervous system | |

The annelids include earthworms, polychaete worms, and leeches. All members of the group are to some extent segmented, in other words, made up of segments that are formed by subdivisions that partially transect the body cavity. Segmentation is also called metamerism. Segments each contain elements of such body systems as circulatory, nervous, and excretory tracts. Metamerism increases the efficiency of body movement by allowing the effect of muscle contraction to be extremely localized, and it makes possible the development of greater complexity in general body organization.

Table 4

**External and internal structure of bilateral animals
on the example of annelids**

| № | sign | phylum of Annelida |
|----|-------------------------|--------------------|
| 1 | external structure | |
| 2 | appendages of the body | |
| 3 | coelom | |
| 4 | integuments and muscles | |
| 5 | digestive system | |
| 6 | circulatory system | |
| 7 | nervous system | |
| 8 | sensory organs | |
| 9 | excretory system | |
| 10 | reproductive system | |

Tasks also improve the assimilation of the material (tables 5, 6).

Table 5

Determine the life forms of animals

| Soil animals | Aquatic animals |
|--------------|-----------------|
| 1. | 1. |
| 2. | 2. |
| 3. | 3. |
| 4. | 4. |

Put in the right words

Plankton, bentos, pedobionts, nekton, geobios, stratobios, neuston, epibiosis

Table 6

| Bivalves | Gastropoda | Cephalopoda |
|----------|------------|-------------|
| | | |

To identify morphological signs fill the table 5.

1. asymmetrical
2. bilateral symmetrical
3. intel and outlet siphon
4. mussels, oyster
5. pharyngeal nerve mass
6. spirally twisted shell
7. head, torso, legs

8. torso, legs
9. rudimentary shell
10. presence of a radula
11. head, tentacle, torso
12. absence of a radula
13. cuttlefish, octopus
14. slugs, snails
15. cerebral nerve nodes
16. cerebral pleural nerve nodes

To consolidate the material covered, we fill in the table, where we identify and compare the characteristic features of the main groups of animals (table 7).

Table 7

Comparative characteristic of Coelenterata classes

| № | sign | Scyphozoa | Hydrozoa | Anthozoa |
|----|------------------------------|-----------|----------|----------|
| 1 | habitat | | | |
| 2 | the form | | | |
| 3 | symmetry | | | |
| 4 | mesoglossum | | | |
| 5 | skeleton | | | |
| 6 | gastric cavity | | | |
| 7 | sail | | | |
| 8 | development of sexual gonads | | | |
| 9 | development | | | |
| 10 | larva | | | |
| 11 | alternation of generations | | | |

Annelids are schizocoelous, with a well-developed coelom.

The internal organs of annelids are well developed. They include a closed circulatory system. The digestive system is a tube with a mouth and an anus. Gas exchange takes place through the skin. Each segment usually contains a pair of nephridia. The nervous system includes a pair of head ganglia.

Annelids may be monoecious or dioecious.

The development of worms is direct or with metamorphosis (trochophore).

Oligochaeta -class of animals in the phylum Annelida, which is made up of many types of aquatic and terrestrial worms.

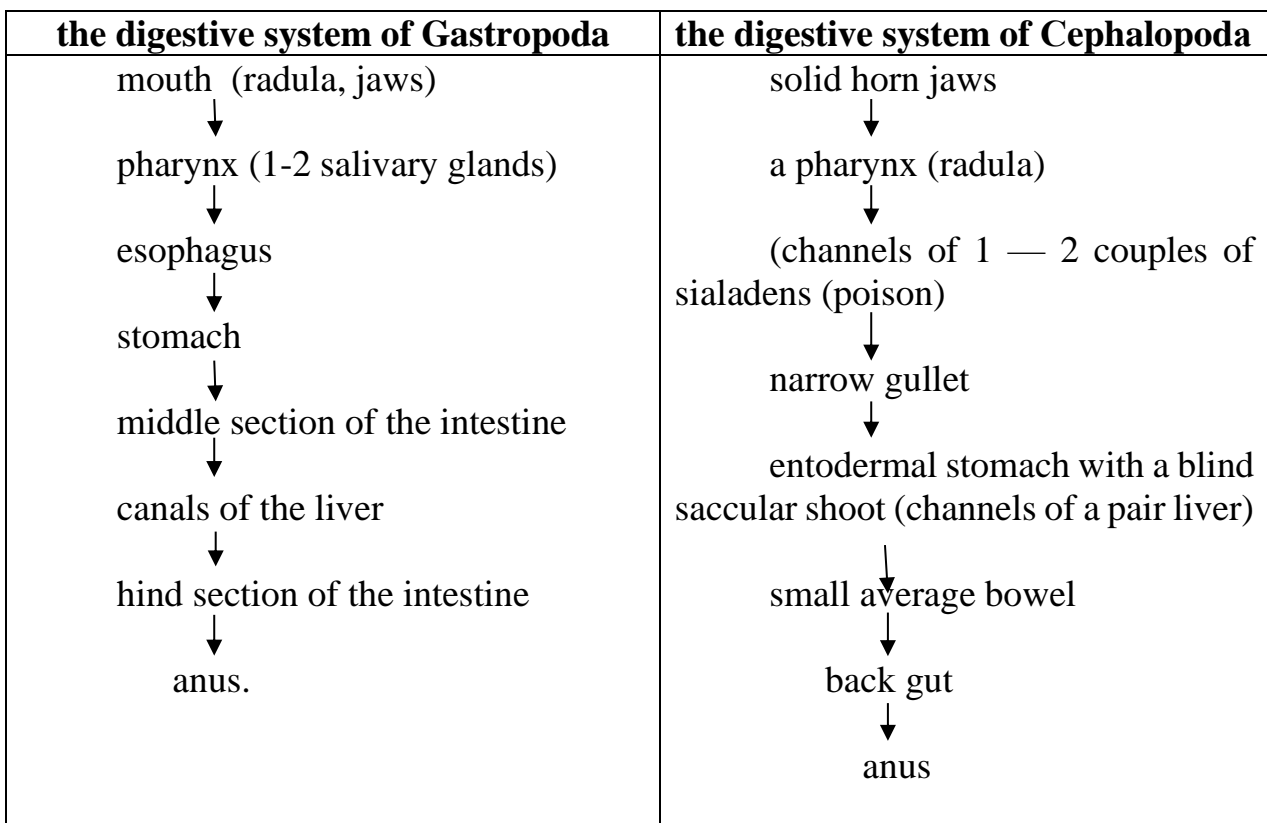
These worms usually have few setae (chaetae) and lack parapodia, unlike polychaeta (table 8).

One of the forms of improving the quality of assimilation of material is the above schemes, which we previously cited, but the schemes can be used in the study of the internal structure of animals, such as mollusks (scheme 7).

Table 8

Comparative characteristic of annelids

| No | Sign | Class Polychaeta | Class Oligochaeta | Class Hirudinea |
|----|-------------------------|------------------|-------------------|-----------------|
| 1 | external structure | | | |
| 2 | appendages of the body | | | |
| 3 | coelom | | | |
| 4 | integuments and muscles | | | |
| 5 | digestive system | | | |
| 6 | circulatory system | | | |
| 7 | nervous system | | | |
| 8 | sensory organs | | | |
| 9 | excretory system | | | |
| 10 | reproductive system | | | |
| 11 | development | | | |

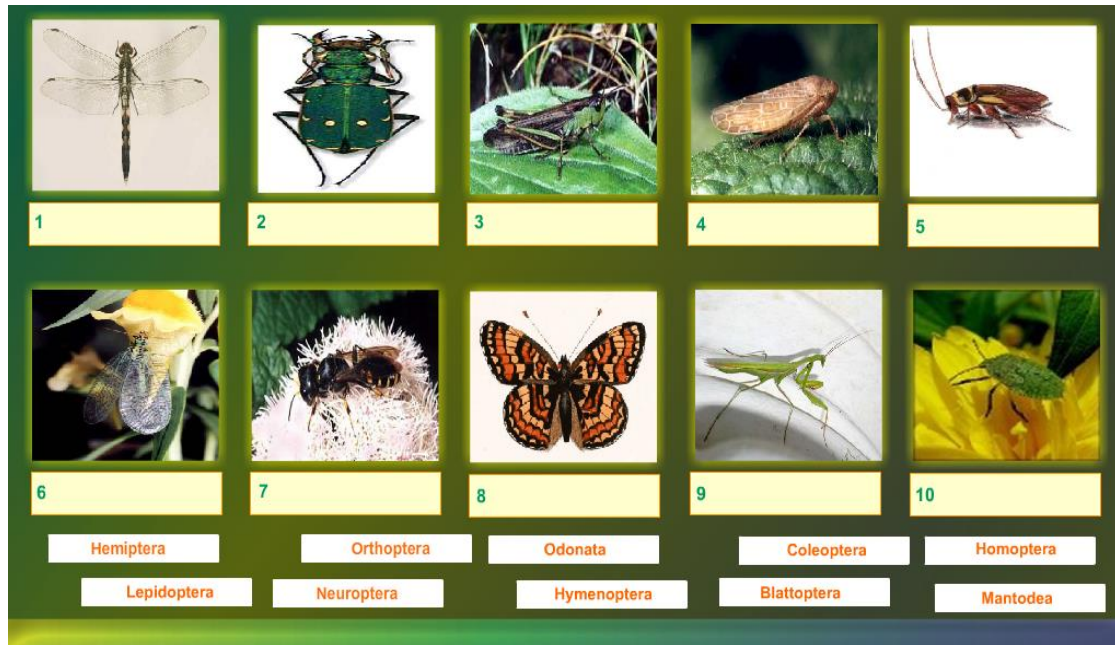


Scheme 7. Digestive system of molluscs

An important point in the study of the course of invertebrate zoology is the questions of taxonomy, knowledge about the diversity of animals, for example, the taxonomy of the main orders of insects (table 9).

Table 9

The taxonomy of the main orders of insects



So, these techniques allow students to assimilate a large amount of educational information without study time due to its systematization of increase (generalization, structuring). They allow students to assimilate knowledge, reduce the amount of time required to complete the IWS, IWST.

List of recommended literature

1. Batyrova K.I., Maimataeva A.D. Zoology of invertebrates. - Electronic edition. - Almaty.-2015
2. Burukovsky R.N. Zoology of invertebrates.- Kaliningrad, 2001. - 345 p.

ПСИХОЛОГО-ВИКОНАВСЬКІ АСПЕКТИ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ КОНЦЕРТМЕЙСТЕРА В ПРОЦЕСІ РОБОТИ З ХОРОВИМ КОЛЕКТИВОМ

Євгенія Черняк,

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри інструментального виконавства та музичного мистецтва
естради

Мелітопольського державного педагогічного
університету ім. Б. Хмельницького
(Мелітополь, Україна)

Ганна Артамонова,

студент-магістрант кафедри інструментального виконавства та музичного
мистецтва естради

Мелітопольського державного педагогічного
університету ім. Б. Хмельницького
(Мелітополь, Україна)

Вибір тематики статті є обумовленим, перш за все, відсутністю системних досліджень щодо визначення психологічних аспектів професійно-виконавської діяльності концертмейстера саме в сфері роботи з хором колективом, недостатньою визначеністю комунікативного спектру творчого ансамблевого спілкування в навчальному процесі та професійній практиці, нез'ясованістю проблеми психологічної компетентності в галузі хорового концертмейстерського мистецтва.

Оскільки критерій професійної майстерності акомпаніатора пов'язаний з емпатією, особливим почуттям, інсайтом, тому всебічне дослідження цих якостей виступає важливим питанням. Необхідною ланкою дослідження є також визначення особливих властивостей концертмейстерів, які працюють з хоровими колективами [1].

Мета – розкрити основи комплексного підходу до вивчення психолого-виконавських аспектів діяльності концертмейстера. Вважаємо, що дослідження психологічного компонента доцільно здійснювати в тісному взаємозв'язку із педагогічним та виконавським компонентами. Це дозволяє окреслити проблемні зони в сфері концертмейстерського хорового мистецтва, намітити шляхи їх вирішення.

Крім визначення психологічних постулатів ансамблевої взаємодії учасників виконавського процесу, які простежуються в прояві особистісних професійно значимих властивостей концертмейстера, необхідно розглянути особливості оптимальної взаємодії диригента, хорового колективу, концертмейстера в єдиному психоемоційному просторі, розкрити основні передумови створення біоенергетичної емпатії між ними [2; 3].

Специфіка діяльності концертмейстера в процесі творчого спілкування з хором колективом відрізняється функціональною різноманітністю. Завдяки унікальному поєднанню організованих вокальних тембрів, спроможних гнучко відображати полярну динамічну палітру та розвивати звуковий потенціал, виникає необхідність нівелювання ударного характеру фортепіанного туше з тенденцією до вгасання до вимог вокально-мелодійного втілення фактури творів. Для цього концертмейстер, крім бездоганного виконання супроводу, повинен знати хитросплетіння хорової партитури з визначенням індивідуальних особливостей кожного з голосів, збереженням звукового балансу, відчуттям цезур вокальних партій, реагуванням на ритмічні, інтонаційні, тембральні зміни. Практика показує, що виконання хорових багатоголосних партитур часто потребує підтримки нижнього регістру, який виступає стійкою основою хорової фактури [6; 7].

Проблемним полем виступає й необхідність оволодіння концертмейстером диференційованою увагою, яка розподіляється між контролюванням супроводу та партнерами творчого процесу (хоровий колектив та хормейстер). Все це разом передбачає вільне орієнтування майбутнього майстра акомпанементу в галузі вокально-хорового (артикуляційні особливості співацького дихання, дикції, знання способів звукодобування) та диригентського (ауфтаки, зняття звуку, крапки та ін.) виконавства.

Передбачення диригентського жесту, міміки, вміння швидко скоординувати акомпанемент відповідно руховим змінам керівника хорового колективу потребує від концертмейстера наявності інтуїтивного відчуття майбутніх дій хормейстера. Отже, антиципація являє собою одну з найважливіших психологічних складових діяльності концертмейстера, тому важливим стає емоційне прийняття експресії інтерпретації хорового твору, відтворення характерних штрихових, виразних відтінків у виконавському ансамблі [2].

На першому етапі засвоєння комплексу вмінь та навичок концертмейстером хорового колективу важливо визначення методів роботи з вокально-хоровими творами під час осмислення їх художньо-образного змісту, вивчення елементів техніки хорового вокалу, ознайомлення з різновидами хорових колективів, організаційними структурними складовими, жанровою специфікою виконавської інтерпретації, окреслення діапазону та теситури хорових партій. Крім цього концертмейстеру необхідно уявляти цілісне звучання хорової партитури, моделювати його, відчувати наміри та творче натхнення диригента, швидко переключатися з одного на друге, реагувати на характер та настрої хорової партитури. Важливе значення має вміння об'ємного охоплення творів, кожної партії як окремо, так і в єдності з певними партіями та супроводом. Бажано, щоб логіка музичного розвитку в процесі створення образної канви хорової партитури співпадала у диригента (ведучий), хорового колективу та концертмейстера (відомий) [9; 10].

Майбутньому майстру акомпанементу необхідно розвивати техніку якісного читання хорових гомофонно-гармонійних та поліфонічних партитур, слідкувати за специфікою взаємодії вербальних та музичних складових,

здійснювати точне відтворення інтонаційних, темпових, ритмічних, штрихових, особливостей фактури, зберігати емоційність та виразність виконання, логіку та гнучкість вокального фразування. Також важливо швидко реагувати на диригентські жести, знаходити адекватні виконавські рішення під час виступів та в період підготовки до них. Отже, концертмейстеру слід розподіляти увагу між двома музично-виконавськими діями: роботою з диригентом та виконанням супроводу сумісно з хоровою партитурою.

Враховуючи те, що в процесі виконання хорових творів задіяні декілька учасників діяльності (хоровий колектив, диригент, концертмейстер), вкрай важливо створювати особливий біоенергетичний міст між всіма виконавцями. Вміння співпереживати (емпатія), слухати та відчувати наміри диригента, реагувати на емоційний відгук хору потребують від концертмейстера розвиненої інтуїції, антиципації, сформованості психологічних якостей, необхідних для швидкого пристосування в умовах сценічних виступів.

Антиципація взагалі виступає важливим атрибутом мистецтва концертмейстера хору, як можливість передбачення дій, виникнення уявлень до здійснення діяльності, очікування певної ситуації. Універсальність даного феномену в тому, що людині притаманне не тільки відображення нинішнього, збереження минулого, але й активне оволодіння перспективою майбутнього. Тобто, антиципація в діяльності музиканта означає функціонування психофізіологічних процесів розпізнавання та відповідей-реакцій щодо дій та намірів партнерів сумісного творчого процесу. В широкому сенсі – це можливість прогнозування виконавських результатів. Таким чином, антиципацію можна розглядати в якості одиничного психомоторного акту (мікрорівень) та передбачення, на основі психологічної взаємодії, остаточного результату (макрорівень) [2; 3].

Відрізняється коло психофізіологічних структурних елементів актів антиципації (стан настройки уваги, сприйняття сигналу та його розпізнавання, оцінка та відповідь-реакція, яка відображається в рішенні тактичного завдання). В стратегічному плануванні фігурують процеси створення необхідного звукового балансу між хоровою партією та акомпанементом, планування та регулювання цілісного розвитку музичної партитури.

Звісно, що не тільки психологічні компоненти, але й рівень професіонального володіння інструментом виступають однією з ланок творчого портрету майстра акомпанементу. Проблема психологічної сумісності хормейстера та концертмейстера, досягнення комфортності та задоволення результатами діяльності відображається на творчих досягненнях у подальшій роботі музикантів [4; 5]. Тому в процесі підготовки студентів до специфічної діяльності концертмейстера хорового колективу слід звертати увагу не тільки на оволодіння інструменталістом комплексом певних виконавських якостей, але й на формування особистісних психологічних властивостей, які дозволять виконавцю вільно почувати себе в різних формах музично-виконавської діяльності.

Література

1. Калинина, В.Д., 2015. *Базовые компоненты и профессиональная спецификация в творческой деятельности концертмейстера-пианиста*. Автореф. дис. канд. искусствоведения. Саратовская государственная консерватория имени Л.В. Собинова.
2. Коробова О.Я., 2011. *Антиципация в структуре художественно-творческой деятельности концертмейстера*. Автореф. дис. канд. искусствоведения. Саратовская государственная консерватория (академия) имени Л.В. Собинова.
3. Островская Е.А., 2006. *Психологические аспекты деятельности концертмейстера в музыкально-образовательной сфере инструментального исполнительства*. Автореф. дис. канд. искусствоведения. Тамбовский государственный музыкально-педагогический институт им. С. Рахманинова.
4. Йоркіна Н.В., Черняк Є.Б., 2018. Особливості прояву гендерних відмінностей інструменталістів у процесі музично-виконавської діяльності. *Педагогічна освіта : теорія і практика. Збірник наукових праць. Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка*, 24, сс. 63-68.
5. Черняк Є.Б., Йоркіна Н.В., 2016. Индивидуальная адаптация инструменталистов разных типов темперамента к условиям исполнительской деятельности. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія: Педагогіка і психологія*, 1, сс. 134-140.
6. Черняк Є.Б., Міщенко С.П., 2021. Интермодальные аспекты осуществления исполнительской деятельности инструменталиста. *The XIV International Science Conference Theoretical foundations in practice and science*, pp. 421-423.
7. Черняк Є.Б., Міщенко С.П., 2021. Специфічні особливості прояву виконавської майстерності концертмейстера-піаніста в процесі ансамблевого музикування. *Молодь і ринок*, 3 (189), сс. 59-67. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2021.234135>
8. Черняк, Є.Б., Йоркіна Н.В., 2018. Формування гендерної компетентності студентів у процесі їх підготовки до умов виконавської діяльності. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія: Педагогіка і психологія*, 2 (16), сс. 102-108. DOI 10.32342/2522-4115-2018-16-17.
9. Черняк Є.Б., Йоркіна Н.В. Education during a pandemic crisis: problems and prospects. 3.1. Psychosocial aspects of maintaining health and ensuring the safety of teachers and students during the quarantine period. Monograph. Opole: The Academy of Management and Administration in Opole, 2020. – pp.124-130.
10. Cherniak Ye., Mishchenko S., Yorkin V., 2020. Formation of professionally important performing qualities of children of the musical schools in the instrumental practice. *The XXII the International scientific and practical conference Theoretical foundations for the implementation and adaptation of scientific achievements in practice*, pp. 22-25. Available at: DOI:10.46299/ISG.2020.XXII.

11. Cherniak Ye., Yorkin V., 2020. The main issues of the development of musical and auditory images of pupils-musicians of primary school age. *The 10th International scientific and practical conference Dynamics of the development of world science*, pp. 47-49.

ИНКЛЮЗИВНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВОЙ ЭКОНОМИКИ

Алексеев Геннадий Валентинович,
д.т.н., профессор

Холявин Иван Иванович,
к.ф-м.н., доцент

Сикорская Виктория Мирославовна,
студент
Государственный институт экономики,
финансов, права и технологий,
г. Гатчина

Стабильность развития и отсутствие социальной напряженности в обществе в значительной мере зависит от ритмичности работы промышленных производств, обеспеченных необходимыми ресурсами. К числу наиболее важных из таких ресурсов, безусловно, относится рабочая сила. На обеспечение производственной сферы достаточным количеством рабочей силы влияет большое количество объективных и субъективных факторов.

Одной из острейших проблем современной жизни некоторых стран является не всегда физиологически обоснованная структура питания, что влияет на демографическую ситуацию, увеличивая число нетрудоспособного населения уже в юношеском возрасте. Современное высшее образование в качестве неперемennого условия формирования компетенций выпускников предполагает широкое использование информационных технологий. Сегодня работники образовательных учреждений многих стран столкнулись с новым вызовом – постепенно стареющим населением, вследствие чего борьба за работоспособные кадры обусловила новый виток развития сферы инклюзивного образования. Этот тип образования и ранее решал важные проблемы в социализации членов общества с ограниченными физическими возможностями. Промышленно развитые страны видят один из выходов привлечения самых широких кругов своего населения к посильным трудовым нагрузкам в широком внедрении инклюзивного обучения.

Совершенствование образования рассматривается многими социологами и политиками как основной инструмент достижения социальной интеграции и сплоченности общества, которое в большинстве стран становится все более многообразным в социальном и культурном отношении. Поиск путей решения связанных с этих проблем характерен не только для европейских, но и для, азиатских, африканских и латиноамериканских государств [5,3]. В развивающихся странах к числу приоритетных относят идею инклюзивного образования, как одного из принципов развития специальных образовательных

систем. Она прорабатывается очень активно, во многом благодаря поддержке ООН, в частности проекту ЮНЕСКО «Образование для всех», открытому в 2000 году.

Как правило, инклюзивное образовательное учреждение представляется специалистам как организация с демократическими принципам, включающими сотрудничество при принятии решений и толерантное восприятие индивидуального многообразия (в том числе и способностей учеников). Предполагается, также, активное участие в жизни более широкий слоев общества, наличие образовательной программы, адекватной современным образовательным стандартам, гибкость общественных ожиданий, в которых происходит обучение и возможности самореализации личности обучаемого [6-7].

Рассматривая опыт, который имеется, в частности, в таких странах как Великобритания и США, можно выделить условия, необходимые для достижения успеха. Это поддержанная обществом первоначальная мотивация к построению инклюзивного образовательного сообщества, восприятие различий между персоналом и учащимися как ресурсов, а не препятствий. Предполагается сотрудничество и командный дух обучаемых и сотрудников образовательного учреждения, участие каждого в действиях по поддержанию поступательного развития и, наконец, понимание инклюзии как социальной программы действий.

Проведение в жизнь идеи инклюзии, а также развитие педагогики, способной ответить на потребности всех обучающихся, задача достаточно трудная. Специалисты ссылаются на результаты уже проведенных исследований, которые перечисляют многочисленные причины того, что движение к инклюзии в целом трудно назвать успешным. Среди этих причин особенно важными они считают отсутствие связи между школьным и вузовским образованием, что в настоящее время мешает усилиям, направленным на инклюзию, а также отсутствие у участников процесса создания инклюзивного сообщества общих ценностей, без которых невозможно сотрудничество и обеспечения самореализации, обучаемых в дальнейшей самостоятельной работе.

Задача построения инклюзивного образовательного сообщества кажется почти невыполнимой в настоящее время, когда во многих странах политика в области образования ставит во главу отчеты об успеваемости, измеряемой в баллах стандартизированных тестов.

Мониторинг образовательного процесса образовательных учреждений и маркетинг образовательных услуг ряда университетов позволил сделать вывод о том, что в настоящее время наиболее востребованы цифровые технологии в сфере дистанционных форм образования.

Цифровые технологии объединяет студентов, ВУЗы и разные страны, способствуют развитию образования. В Российской Федерации принципы цифровизации определены Постановлением Правительства РФ по "Цифровой экономики РФ" [1]. Наличие различных национальных проектов: «Цифровые технологии», «Цифровое государственное управление», «Цифровая образовательная среда», а также нормативно-правовых актов позволяет сделать вывод о заинтересованности государства в области цифровизации, в частности, образования.

Методы и инструментарий, так же, как и платформы, на котором этот инструментарий реализован в дистанционном образовании, достаточно разнообразны.

Вместе с тем, можно выделить две характерные тенденции, которым следуют процессы информатизации образовательного процесса.

Первую из этих тенденций можно условно назвать «информатизация широкого охвата». Суть ее состоит в том, что некая инициативная группа преподавателей–предметников используя одну из платформ, реализует в ней, например, определенный контрольно-измерительный материал, как средство тренировки студентов перед экзаменом или зачетом. Первоначально это делается для одной из конкретных образовательных программ. Убедившись в педагогической эффективности выполненных разработок, эта же группа (по собственной инициативе, по просьбе коллег или на договорных условиях) продолжает свою деятельность для той же дисциплины, но для другой образовательной программы и, может быть, другого ВУЗа.

Достоинством такого подхода является сравнительное постоянство членов группы и их глубокое владение предметом, обеспечивающее высокое качество электронного контента [8].

Вместе с тем, с точки зрения дистанционного образования, которое, как и все остальные формы обучения, структурируется как совокупность образовательных программ, такой подход вряд ли приемлем, поскольку не позволяет ни одну из образовательных программ реализовать полностью дистанционно. Кроме того, при реализации различных дисциплин на разных платформах, студенту дополнительно приходится осваивать различные интерфейсы, что может и не входить в его профессиональную ориентированность в рамках выбранной образовательной программы.

В отдельных образовательных учреждениях сделана попытка опробования второй из тенденций информатизации образовательного процесса, которую можно условно назвать «глубинной информатизацией».

Так, например, известен случай, когда инициативная группа одной из кафедр, в состав которой с самого начала вошел профессиональный программист, выбрала в качестве платформы для компьютерного моделирования пакет Adobe Flash CS5 и сделала попытку разработать серию виртуальных лабораторных работ по одному из курсов кафедры.

Успешная эксплуатация этих разработок в учебном процессе привлекла внимание коллег с других кафедр, реализующих ту же образовательную программу.

Привлечение к работе над электронным контентом широкого круга квалифицированных преподавателей-предметников позволило разработать целую «линейку» виртуальных лабораторных работ, «сшивающих» образовательную программу «вглубь»: от второго до четвертого курса. Определенным достоинством такого подхода является постоянство программной платформы для реализации учебного материала, исключающее необходимость затрат дополнительного времени на разных курсах для освоения материала, не являющегося предметом непосредственного изучения и широкое

вовлечение преподавательских кадров в работу по информатизации образовательного процесса [3-4].

Программирование анимации с помощью объектно-ориентированного языка Action Script имеет целый ряд достоинств [9].

К безусловному достоинству, особенно для освоения учебного материала дистанционно, относится малый объем контента. Для каждого предмета он занимает объем 20-30 Кб. Не требуется преодоление существенных вычислительных трудностей. Интерфейс знакомый по разным разделам курса не требует дополнительного освоения и не отвлекает студента от более глубокого предметного проникновения в изучаемый вопрос.

Доработка материала для анимации вполне тривиальна, достаточно добавить на временную шкалу ролика верхний слой с интерактивными кнопками управления и нижний слой с необходимыми переменными, вычислительными функциями и командами навигации.

Цифровизация открывает новые возможности для образования: появление равных возможностей обучения для всех, в том числе включение в активную жизнь общества людей, имеющих трудности в физическом развитии, а также вовлечение в процесс дистанционного обучения.

Список литературы

1. Постановление Правительства РФ от 2 марта 2019 г. N 234 "О системе управления реализацией национальной программы "Цифровая экономика Российской Федерации".
2. Алексеев Г.В., Башева Е.П., Бриденко И.И. Связь электронного контента виртуальной лабораторной работы с ее реальным аналогом. Ученые записки ИСГЗ. 2013. № 2 (11). С. 45-52
3. Веретехина С.В., Скоморохова А.А. Виртуальная образовательная среда как инструмент повышения качества образования. 2019.
4. Лепина В.В., Веретехина С.В. Современные технологии обучения в системе образования. 2016.
5. Малафий А.С. Роль информационных технологий в процессе обучения людей с ограниченными физическими возможностями // Электронное обучение: состояние, проблемы, перспективы: Материалы Международной научно-практической интернет-конференции. – Тула: Изд-во ТулГУ, 2013. – С. 64–66
6. Zadeh, Lotfi. Fuzzy Sets / Information and Control, 8(3), June 1965, pp.338-53.
7. Zadeh, Lotfi. Outline of a New Approach to the Analysis of Complex Systems and Decision Processes / IEEE Transactions on Systems, Man, and Cybernetics, SMC-3(1), January 1973, pp.28-44.
8. McNeill, Daniel and Freiberger, Paul. Fuzzy Logic / Touchstone Rockefeller Center, 1993.
9. Kosko, Bart. Fuzzy thinking / Hyperion, 1993.

БІГ ЯК ЗАСІБ ЗМІЦНЕННЯ ЗДОРОВ'Я ТА ФОРМУВАННЯ ФІЗИЧНИХ ЯКОСТЕЙ СТУДЕНТІВ

Гелета Діана Дмитрівна,
старший викладач кафедри фізичного виховання та спорту
Харківський Національний Університет Радіоелектроніки, Україна

Горшанкова Тамара Олександрівна,
старший викладач кафедри фізичного виховання та спорту
Харківський Національний Університет Радіоелектроніки, Україна

Анотація: У статті розглядається вплив бігу на зміцнення здоров'я студента, результати проведеного дослідження метою якого було виявити ставлення студентів до бігу, дізнатися чи потребують студенти інформації про вплив бігу на здоров'я. Розроблено методичні рекомендації про те, як правильно та максимально сприятливо для здоров'я займатися оздоровчим бігом. Введення фізичної підготовки до проекту фізичного навчання учнів наголошує на значущості та необхідності зосередженого застосування засобів фізичної культури та спорту у професійній підготовці студентів.

Ключові слова: Біг, Фізична культура, Легка атлетика, Спорт, Здоров'я, Розумова діяльність, Фізичне виховання.

В даний час кожен вищий навчальний заклад при організації навчального процесу задається метою – здійснювати підготовку майбутніх фахівців на досить високому рівні, включаючи застосування сучасних методів у процесі виховання, забезпечуючи тим самим подальше використання засвоєних знань та умінь у процесі якихось наукових досліджень або ж у практичній роботі. Але варто зазначити, що повноцінне застосування здобутих знань та умінь неможливе без оптимального стану здоров'я. Забезпечити високу працездатність та підтримувати стан здоров'я в нормі можуть регулярні заняття фізичною культурою, організовані фахівцями. Звідси випливає, що якість фізичної підготовки має важливе значення як для майбутньої діяльності професіонала, так і для суспільства в цілому.

Під час навчання у ВНЗ організм студента ослаблений через недосипання, нервову напругу, особливо під час сесії. Це позначається на здоров'ї студентів та відкладає відбиток на виникненні різноманітних захворювань. Саме тому заняття спортом мають велике значення. Фізична культура допомагає справлятися організму студентів з фізичними та психічними навантаженнями, як у спокійний, так і напружений час. Біг - один із способів пересування людини, який відрізняється наявністю так званої «фази польоту» і здійснюється внаслідок

складної координованої діяльності скелетних м'язів та кінцівок. Для бігу характерний, в цілому, той же цикл рухів, що і при ходьбі, ті ж дії, що діють і функціональні групи м'язів. Головна відмінність бігу від ходьби – відсутність фази опори на обидві ноги [1]. Біг створює умови для аеробного тренування, за допомогою якого поріг витривалості збільшується, стимулюючи серцево-судинну систему. Під час бігу підвищується обмін речовин в організмі, допомагаючи здійснювати контроль за вагою тіла. Біг позитивно впливає на імунну систему та покращує тонус шкіри. Зміцнення мускулатури ніг та поліпшення обміну речовин допомагає запобігти та усунути зайву вагу.

Біг допомагає налагодити ритмічну роботу ендокринної та нервової систем. Під час бігу людина постійно долає земну гравітацію, підскакуючи та опускаючись у вертикальному положенні, кровотік у судинах входить у резонанс, при цьому активізуються раніше не задіяні капіляри, мікро циркуляція крові активізує діяльність органів внутрішньої секреції. Потік гормонів зростає та сприяє координуванню діяльності інших органів та систем організму [2]. Досить велика кількість студентів входять до спеціальної медичної групи і нехтують заняттями навіть загальною фізкультурою. Адже саме вони більшою мірою входять до групи ризику розвитку захворювань на нервовому ґрунті та подібних «студентських» факторів. Біг – це універсальний засіб саме для цієї групи студентів, щоб покращити самопочуття, зміцнити здоров'я, стати сильними, спритними, витривалими, мати струнку фігуру, добре розвинені м'язи. Біг під силу навіть тим, хто має протипоказання за станом здоров'я.

Адже заняття даним видом спорту забезпечують рівномірний розвиток м'язів, тренують і зміцнюють серцево-судинну, дихальну та нервову системи, опорно-руховий апарат, підвищують обмін речовин, а також сприяють загартовуванню організму.

Оздоровче значення занять бігом та легкою атлетикою посилюється тим, що вони переважно проводяться на свіжому повітрі. «У здоровому тілі – здоровий дух» що є формулою нормальної життєдіяльності людини. Адже ще за часів Конфуція у Китаї знали про позитивний вплив фізичних вправ на розумовий розвиток. Праця і фізичні вправи на той час викладалися нарівні з теоретичними заняттями. Те саме і в Стародавній Греції. Платон, наприклад, двічі був Олімпійським чемпіоном у змішаному вигляді єдиноборств, а Піфагор - чемпіон з кулачних боїв, що зовсім не заважало їм бути великими інтелектуалами свого часу [2]. У наш час ні для кого не секрет, що праця та заняття фізичною культурою впливають на психічне здоров'я та сприяють розумовому розвитку людини. Вченими доведено, що вплив фізичних навантажень на центральну нервову систему відбувається безперервно та різноманітно. Регулярна діяльність м'язової системи в руховій активності має великий вплив на організм, вона ініціює розумову роботу людини, і навіть тягне у себе підвищення продуктивності інтелектуального труда. Фізична діяльність має зв'язок із трудовою не тільки при виконанні тяжкої роботи, а й при здійсненні розумової. У зв'язку з тим, що фізичні вправи благотворно впливають на психіку людини, а

також сприяють її розумовому розвитку, можна знову ж таки зробити висновок про те, що фізичне виховання має велике значення улюбій професії.

Під час заняття легкою атлетикою людина навчається регулюванню своєї діяльності на основі дотикових, зорових, м'язово-рухових та вестибулярних відчуттів та почуттів, починається розвиток рухової пам'яті, мислення, волі та вміння саморегуляції станів психіки. У свою чергу майже всі розумові процеси беруть участь під час того, коли відбувається процес самоконтролю або саморегуляції рухових дій. Це зумовлено тим, що фізичні вправи створюють людині безліч різноманітних перешкод та проблем (планування, контроль, вибір правильної стратегії), що відповідно мотивує людину набувати навичок їх вирішення. У якій області не був би зайнятий фахівець, фізичне виховання є йому необхідним. Заняття легкою атлетикою не лише готують спеціаліста до складної трудової діяльності та мають оздоровче значення, а й розвивають такі необхідні якості, як швидкість мислення, логіка та раціональність.

Відомо, що легка атлетика - один з основних видів спорту, та галузей у концепції фізичного виховання населення. Вона з права отримала звання «королеви спорту». Природні рухи людини – це основа легкої атлетики. Заняття даним видом спорту забезпечують багатосторонній фізичний розвиток, а також сприяють зміцненню здоров'я людей. Легка атлетика може похвалитися різноманітністю різноманітних вправ, досить нескладною технікою виконання, можливістю варіювати навантаження та проводити заняття в природних умовах у будь-яку пору року – цим і пояснюється популярність та масовість легкої атлетики. Здавна першими вправами, які спричинили за собою поява змагань, а також маса з них використовуються в основному більшості різних видів спорту. Так, бігова підготовка - це невід'ємна частина тренувального процесу в боксі, плаванні, лижних перегонах та багатьох інших видах спорту. Поряд із бігом і ходьбою вправи у стрибках і метаннях також впливають на дихальну систему та систему кровообігу, але меншою мірою сприяють розвитку витривалості. У свою чергу, ці швидко-силові вправи розвивають силу, спритність, швидкість і, звичайно ж, точність рухів, що можуть стати необхідними складовими у фізичній діяльності студентів.

Тому заключним етапом нашої роботи є розробка методичних рекомендацій про те, як правильно та максимально сприятливо для здоров'я займатися оздоровчим бігом:

1. Визначення темпу та тривалості пробіжок здійснюється з урахуванням поточного стану здоров'я. Розрахувати інтенсивність перших занять можна, пробігши невелику дистанцію із невисокою швидкістю.

2. Як тільки важко дихати, треба зупинитися і зафіксувати час безперервного бігу, розділити отриману кількість хвилин навпіл і округлити в меншу сторону. Це буде вихідним часом регулярних занять протягом перших двох тижнів. Якщо до появи задишки пройшло менше хвилини, потрібно починати заняття з ходьби.

3. Біг повинен бути легким, вільним, ритмічним та природним. Це відразу обмежує швидкість бігу і робить його безпечнішим. Також важливо підібрати

для себе оптимальну швидкість, свій темп, які повинні підходити тільки вам і нікому більше.

4. Біг протипоказаний при пороках серця, травмах хребта та варикозному розширенні вен.

5. Найважливіший принцип тренування, особливо у початкових етапах – бігати одному. Тільки так можна визначити оптимальну швидкість бігу та отримати задоволення.

6. Важлива частина занять – розминка, яка має тривати 10-15 хвилин. Вона необхідна для того, щоб підготувати організм і м'язи до майбутнього навантаження, запобігти травмам.

7. Велике значення має вибір спортивного одягу та взуття. Від її зручності залежить навантаження на ноги та ступінь втоми м'язів.

8. Раціональне харчування та відсутність шкідливих звичок суттєво підвищують ефективність занять та зміцнення здоров'я.

9. Для підтримки хорошої фізичної підготовленості та зміцнення здоров'я достатньо бігати щодня по 3-4 км або протягом 20 – 30 хв. Найбільш важливий не обсяг роботи, а регулярність занять. В силу простоти та доступності біг має велику перевагу над такими видами оздоровчої активності, як плавання, їзда на велосипеді, пересування на лижах, роликах, ковзанах. За рахунок цього біг можна сміливо рекомендувати для самостійних занять фізичною культурою. Біг - найпростіший і найдоступніший всім засіб для підтримки здоров'я.

Масове захоплення бігом є однією з найпростіших і найдоступніших засобів, водночас вплив бігу на організм людини дуже великий. Основними мотиваціями молоді до занять бігом є: зміцнення здоров'я, профілактика захворювань, підвищення працездатності. Прагнення покращити свої результати у спорті, прагнення пізнати свій організм, свої можливості. Але найсильнішим стимулом занять бігом є задоволення та почуття радості, яке приносить біг. Спираючись на той факт, що заняття оздоровчим бігом приносять стільки користі для організму, які займаються, можна зробити висновок, що їх необхідно пропагувати серед людей різного віку, оскільки це найкращий спосіб профілактики організму від багатьох хвороб, на який йде мінімальна кількість витрат часу і коштів. А від занять оздоровчим бігом, крім здоров'я, можна отримати моральне задоволення, підвищити настрій і працездатність.

Список джерел:

1. <http://dic.academic.ru/dic.nsf/ruwiki/313459>
2. Жилкін А.І. та ін Легка атлетика: Навч. посібник для студ. вищ. пед. навч. закладів/О.І. Жилкін, В.С. Кузьмін, Є.В. Сидорчук. - М: Видавничий центр «Академія», 2003. - 464 с.
3. Методика навчання легкоатлетичних вправ: Навч. посібник для ін-тів фіз. культури та фак. фіз. виховання вузів/За заг. ред. М.П. Кривоносова, Т.П. Юшкевича. - Мн: Виш. шк., 1986. – 312 с.

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ЗЕРТТЕУШІЛІК ІС-ӘРЕКЕТІН ДАМУ МӘСЕЛЕСІНІҢ ЗЕРТТЕЛУ ЖӘЙІ

Есқараева Айгүл Дүйсенғалиқызы

филология ғылымдарының кандидаты, аға оқытушы

Қызылорда «Болашақ» университеті

Бастауыш сынып оқушыларының зерттеушілік іс-әрекетін біз оқу-зерттеу және ғылыми-зерттеу әрекеттерінің жинақталған зерттеу әдісі ретінде қарастырамыз. «Кіші жастағы оқушыларға білім беру» ғылыми-педагогикалық зерттеу орталығының мақсаты - шығармашылық зерттеушілік әрекетке қажетті біліктермен қарулану болып табылады.

Зерттеу мен зерттеушілік іс-әрекет адам мен адамзаттың мақсаттары мен қажеттіліктеріне сай табиғат пен әлеуметтік өмірді шындықтың объективтік заңдарына сәйкес мақсат қою, болжау, жоспарлау, ізденушілік, тәжірибе жасау, жаңа нәтиже алу сияқты адам әрекеті ретінде түсіндіріледі.

Аристотель практикалық ғылымдарға жетудің үш тәсілі бар екендігін түсіндіреді: сезімдердің көмегімен жету, сезімдер жолымен жеткен білімдерден көп бірінші білімнің көмегімен жету, зерттеу жолымен жету. Дәл осы теориялық ғылымдарда да бар секілді. Зерттеулердің нәтижесінде алынған мәліметтерді білуді әуелі әлі зерттелмеген бірінші белгілі заттардан алады. Тексерілместен әлі зерттелместен бұрын олар ізделінуші мақсат болды «қабылдау объектілері» деп аталады. Ғылым үшін талап етілетін нәрсені анықтауға пайдаланылған алғашқы мәліметтер «алғышарттар» деп аталады. Ғылым зерттеп отырған нәрсе «ізделінуші мақсат» деп, ал тексерілген нәрсе «қорытындылар» деп аталады, - деген тұжырым жасаған [1]. Бұдан шығатын қорытынды жоғарыда аталған үш тәсілдің басынан бастап бірін-бірі толықтырып, белгілі нәтиже алуға негіз болатынын көруге болады, - деген тұжырым жасаймыз.

Әл-Фараби алғашқы білімдер арқылы мәлім болған белгілі нәрселер - алғышарттар, бұлардан соң тексеру, зерттеу, үйрену және оқу арқылы келетін ғылымдар қалыптасады. Адам зерттеу және оқу арқылы танып білуге талпынатын нәрселер алғашқыда белгісіз болады. Ал егер адам оны зерттеп, оған қол жеткізсе, олар көздеулі мақсатқа айналады, егер осылайша зерттеп оқығаннан кейін адамда сенім, көзқарас немесе білім қалыптасатын болса, онда бұлар қорытындыға айналады, - деп тұжырым жасаған [2]. Бұдан біз ғылымның қалыптасу жолының негізі бірі ретінде зерттеуді қарастырғанын көреміз.

Философиялық сөздікте: Іс-әрекет адамның дүниемен істестігі, қарым-қатынас тәсілі «Заттық іс-әрекет» деген анықтама берілген. Іс-әрекет барысындағы адам табиғатты шығармашылық тұрғыда өзгертеді, сөйтіп өзін іскер субъект ретінде қалыптастырады, ал өзі игерген табиғат құбылыстарын іс-әрекет объектісі етеді [3]. Анықтаманы мақаламыздың тақырыбы тұрғысынан талдайтын болсақ, бастауыш сынып оқушыларының зерттеушілік іс-әрекетін дамытуда өзі игерген табиғат құбылыстарын зерттеу іс-әрекетінің объектісіне

айналдыра алуы қажет. Бастауыш сыныптан бастап оқытылатын пәндер аясында оқушыларды зерттеу жұмысын жүргізе білуге баулу, яғни оқушылардың қажеттілігін, қызығушылығын қанағаттандыратындай зерттеу жұмысын ұйымдастыру қажет.

Ғалым Ф. Бэконның зерттеуі бойынша, танымға эксперимент арқылы айқындалған факт маңызды. Эксперимент - объективті ақиқатқа жетудің төте жолы, әрі тәсілі. Эксперимент бақылайтын құбылысқа нақты, белсенді араласуға, тіпті бақылайтын нәрсеге қолайлы жағдай жасауға немесе оның теріс жақтарынан арылуға тікелей жол көрсетеді. Өйткені, эксперимент үшін бар жағдайлардың тізімі де, жоқ жағдайлардың тізімі де бірдей маңызды. Тәжірибе барысында, адамдар кездейсоқ құбылыстардың және көптеген түрлі заттар көріністерінен айығып, олардың тұрақты белгілері мен сипаттарын жинақтауға септігін тигізеді [4].

Ғалым Р. Декарттың ойынша, адамның ерекшелігі оның ойлау қабілетінен туындайды. Ойлау қабілеті адамға тікелей берілген. Бірақ ойлау қабілетіне сыртқы құбылыстар әрқалай, өтпелі ықпал етеді. Десе де, тек ойланған адам ғана шындыққа жетеді. Күдіктенген адам ғана ойланады, ойға ой қосады. Ойланған адам үнемі ізденіс пен әрекетте болады [5]. Біздің тақырыбымыз тұрғысынан талдайтын болсақ, бастауыш сынып оқушыларының зерттеушілік іс-әрекетін дамыту үшін, ойлау қабілетіне әсер ететін сыртқы құбылыстарды ажырата білуі мен саралай, зерделей біліп, дұрыс шешім қабылдау қажеттілігін түсінуіне басымдық берілетінін ескеру қажет болып табылады.

Дж. Локк бойынша, заттар туралы нақты білім жетіспегенде, біз анау- мынау ұсыныстармен өзіміздің келісімімізді басқара біліп, сенімімізді ырықтауымыз керек. Осыдан келіп, пікір мен білімнің арақатынасын талдаудың шегін іздестірудің қажеті артқанын айта келіп, оны шешуде келесі әдістерді пайдаланбақшымын деп көрсеткен. Олар:

Біріншіден, мен адам жан-тәніне айқын сезінетін және түсінетін идеялардың немесе ұғымдардың шығу тегін, соңында оларды үйіретін ақыл-ойдың жолдарын зерттеймін.

Екіншіден, мен ақыл-ой арқылы идеялар қандай танымға жететінін, сондай-ақ осы танымның растылығын, айқындылығын және көлемін көрсетіп беруге тырысамын.

Үшіншіден, мен сенімнің немесе пікірдің табиғаты мен негіздеулерін зерттеймін. Мұны мен қайсыбір дұрыс сөйлеммен, бірақ оның дұрыстығы туралы дәйекті түсінік болмаса да, онымен келісу деп ұғамын, осыған орай біз бітер келісімнің дәрежесі мен негіздерін зерттеу ыңғайына ораламыз [6]. Біз автордың пікірін мақаламызда әдіснамалық тұрғыда басшылыққа алу қажет деп санаймыз.

И. Канттың ойынша, таза ақыл-ой адамның ерік-жігерін, практикалық іс-әрекетін айқындауға мүмкіндік береді. Айталық, адам жеке тұлға ретінде табиғат заңдылықтарынан төмен тұрғандықтан, сыртқы әлемнің әсерінен шыға алмайды, сол себепті ол ерікті де емес, ал даралық қасиеттерінің ерекшеліктеріне, өзінің ылғи танып-білуге ұмтылу қабілетіне қарасақ, ол өзінің практикалық ақыл-ойына сүйеніп, ерікті іс-әрекет жасайды [7]. Мақаламыздың тақырыбы

тұрғысынан талдасақ, зерттеушілік іс-әрекетке түсуде оқушы алдымен өзінің тұлғалық дамуына сәйкес, яғни ақыл-ойына негізделген ізденушілік қабілетіне қарай жеке қызығушылығын қанағаттандыру мақсатында да зерттеумен айналыса алады.

Д. Маккинон шығармашылық процестің бес сатысын атап көрсетеді. Олар:

- 1) проблеманы қою үшін білім, дағды мен шеберлікті жинау;
- 2) кей кезде проблеманы шешуге, кей кезде шаршау мен түңілуге әкелетін «күш жігерді жинақтау» сатысы;
- 3) проблемадан шығып, басқа іске көшіп кету; бұл саты инкубация кезеңі деп аталады;
- 4) «нұрға бөлену» немесе «инсайт»;
- 5) верификация [8].

А.М. Селезнев шығармашылық процестің мынадай сатыларын ұсынады:

- 1) ғылыми проблеманы табу, зерттеу пәнін табу керек, зерттеудің мақсаты мен міндеттерін қою;
- 2) ақпараттар жинау мен зерттеу әдістемесін таңдау;
- 3) ғылыми проблеманы шешу жолдарын іздестіру, жаңа ғылыми идеяны «ұсыну»;

4) ғылыми жаңалық ашу, ғылыми идеяның «тууы» ғалымдарға жаңалық болып ашылған құбылыстың идеалды үлгісін жасау;

5) ғылыми түрде алынған жаңалықтарды логикалық үйлесімді жүйеге келтіру [9]. Авторлардың пікірін жинақтайтын болсақ, шығармашылық үдерістің негізгі құрамдас бөлігі болып табылатын зерттеу мен зерттеушілік іс-әрекеті осы сатылардың барлығынан өтетіндіктен негізге аламыз.

Ғалым Г.А. Кактаева адамдардың дүниеге қатынасының тікелей көріну формасы - олардың іс-әрекеті, грекше халықаралық тіліне енген термин - практика. Практика, іс-әрекеттер - адамдардың дүниені игеріп, сол арқылы өзін, өз болмысын өзгерту, жаңарту, жасау қызметі. Олар адамдардың қимылдық істеріне, әрекеттерінде болатын өзгерістер. Практика барысында біздің ұғымдарымыз бен теорияларымыз тексеріледі, олардың ақиқаттығы немесе жалғандығы анықталады, дұрыс емес теориялар шығарылып тасталады, - деген тұжырым жасаған [10]. Біз автордың пікірін тұжырымдай келе, практикалық іс-әрекет біздің мақаламыздың тақырыбы бойынша зерттеушілік іс-әрекет болғандықтан, теория мен практика - таным үдерісінің бірін-бірі толықтыратын ажырамас екі бөлігі болғандықтан, бастауыш сынып оқушыларын зерттеушілік іс-әрекетін дамыту үшін алдымен теориялық негіздерін аша отырып, оны тәжірибе жүзінде дәлелдеу арқылы белгілі нәтижеге жетуге болады деп есептейміз.

М. Дулатов жас балаларды оқыған нәрсесі хақында ойлануға, оның мағынасын, қасиетін сездіруге үйрету жолын көрсеткен. Балалар оқыған нәрсесін бір-біріне ұйқастырып ойлануына, оқып шыққаннан кейін жадында ретті Нәм толық мағынасымен қалдыруға әдеттендіру керек, - деп түйіндейді [11]. Бұдан автордың бүгінгі күнгі бастауыш сыныптарда сыни ойлауға үйретудеген ұғымның іргетасын қалаған деген пікірін ұстанамыз.

Зерттеушілік іс-әрекет - баланың дүниетаным жайында көзқарасын дамытудың маңызды көздері. Педагогика мен психологияда – «зерттеушілік іс-әрекет» мәнінде баланың қоршаған ортаны өзіндік зерттеуге талпыну негізінде құралған оқытуды айтады, - деген анықтама берілген [12].

Зерттеушілік іс-әрекет дегеніміз - жаңалықты оқу үдерістерінде анықтауға, олардың байланыстары мен қатынастарын орнатуға, нақты фактілерді теориялық және эксперименттік тұрғыдан дәлелдеуге, таным жүйесінің зерттеу әдістері арқылы заңдылықтарды анықтауға бағытталған шығармашылық мазмұндағы іздену іс-әрекет деген түсініктеме береміз. Бастауыш сынып оқушыларының зерттеушілік іс-әрекеті - оның қабылдаған білім, білік, дағдыларын белгілі бір ғылыми айналымға байланысты қолдана алуы, өзін-өзі әлеуметтендіруге дайындық деңгейі болып табылады [13].

Н.В. Сычкова мен П.Ю. Романов бойынша, зерттеушілік іс-әрекетті шығармашылықтан бөліп алып мақсатты бағытталған іс-әрекет көп жағдайда жаңа нәтиже алуды жоспарлаған. Авторлар зерттеушілік іс-әрекетті қажеттілікпен байланыстырады да, ал шығармашылықты түпнұсқалығымен ажыратады. Сонымен қатар «шығармашылық» пен «зерттеушілік» бірін-бірі толықтыратын категория ретінде сипатталады, өйткені зерттеушілік іс-әрекет шығармашылық іс-әрекеттің қажетті компоненті болып табылады.

Сонымен, жалпы «зерттеу» сөзінің түсінігі – танымдық қызметтің арнайы түрі ретінде ғылымға тән жаңа білім өндіру тәсілі деп түсіндіріледі.

Ал «зерттеушілік іс-әрекетке» философиялық сөздікте – жаңа білім өндіруге бағытталған ойлау туралы, қоғам туралы әрекет деген түсінік беріледі. Жалпы ғылыми-теориялық, педагогикалық және әдістемелік еңбектерде зерттеушілік іс-әрекеттің маңызын ашу мақсатындағы көзқарастарды талдай келе, оны анықтаудың бірнеше бағытталған іс-әрекеттер негізінде болғанын байқауға болады:

- зерттеушілік іс-әрекетін қалыптастыру, дамыту негізінде оқу белсенділігі мәселелері және танымдық ізденімпаздығын қалыптастыру тұрғысынан;
- жаңа білімді меңгеруге бағытталған зерттеушілік іс-әрекеті негізіндегі өзіндік жұмыстарды ұйымдастыру тұрғысынан;
- оқыту проблемаларын шешуге бағытталған іс-әрекеттер тұрғысынан;
- ғылыми шығармашылық әдістемені меңгеруге, шығармашылық тапсырмалар мен міндеттерді шешуге бағытталған шығармашылық іс-әрекеттер тұрғысынан.

Бастауыш сынып оқушыларының зерттеушілік іс-әрекетін дамытуда зерттеу кезеңдерін, зерттейтін мәселені көре білуін, мәселеге қатысты болжамды тұжырымдау, мақсатты салыстыра, жіктеу, материалды құрылымдау, өздігінен бақылау, эксперимент жүргізе алу, өз көзқарасын, идеясының дұрыстығын түсіндіре және дәлелдей алу білігін қамтитын зерттеушілік әрекетті жүзеге асыру тәсілі ретінде қарастырған жөн деп санаймыз.

М. Мырзатаева бастауыш сынып оқушысының қиялының даму бағыттарына келесілерді жатқызады:

- алғашқы кезде қиял бейнелері шашыраңқы, айқын емес, бірақ біртіндеп, неғұрлым нақты айқындала бастайды;

- екінші сыныпқа қарай қиял бейнелері белгілерінің, соның ішінде мәнді белгілерінің саны едәуір ұлғаяды;

- үшінші сыныпқа қарай қиял бейнелері жалпыланып, неғұрлым ашық бола бастайды;

- балалар әңгіменің желісін өзгертіп, шарттылықты ендіре алады;

- алғашқыда қиял бейнелерінің бәрі затқа сүйенуді талап етеді, тек кейінірек қана сөзге сүйену дамиды [14]. Біз автордың пікірін зерттеу жұмысымызда басшылыққа аламыз. Өйткені, зерттеушілік іс-әрекет оқушы қиялының дамуындағы басты бағыт шындықты өз білімдеріне сәйкес негізде неғұрлым дұрыс және толық бейнелендіру. Сынып жоғарылаған сайын бала қиялының шындығы артады. Олай болса, зерттеушілік іс-әрекетті орындауда болжам жасауы тікелей қиялымен байланысты екенін басшылыққа алуға негіз болады деп санаймыз.

Зерттеушілік іс-әрекет - объективті және субъективті жаңа білім алу іс-әрекеті, ал зерттеушілік қызметі - жеке адамға бағытталған оқыту үдерісі негізіндегі іс-әрекетті ұйымдастырудың сыртқы формасы болып табылады.

Ж.В. Рассказова зерттеушілік іс-әрекетті үш бағытта қарастырады. Атап айтсақ: бірінші, зерттеушілік жобалау, онда оқушылар дайындығы деңгейіне сәйкес теорияны практикамен байланыстыруын, екіншіден, оқушылар қызығушылығын біріктіру, үшіншіден, оқу материалын меңгерудің жоғары деңгейіне жетуге мүмкіндік береді.

Екінші зерттеу практикасы - оқушылардың зерттеушілік қатынасты қажет ететін орта жағдайындағы іс-әрекеті. Оның мақсаты - қоғамдық маңызды мәселені шешудегі зерттеушілік білігі мен дағдысын қалыптастыру. Міндеті - зерттеушілік мәдениеттің практикалық біліктілігін игеру, зерттеушілік қатынасты талап ететін мәселені шешу, нақты зерттеушілік жағдаятта теориялық білімін қолдана алу дағдысын меңгеру.

Ғылыми-зерттеушілік іс-әрекеті - тақырыпты өздігінен шығармашылықпен зерттеу жұмысы. Ғылыми-зерттеушілік іс-әрекет оқушылардың шығармашылық сапаларын тереңдетуге бағытталған өзіндік, өз қалауымен қатысуы, қызығушылық танытуы принциптеріне негізделген ғылыми жұмыстың сабақтан тыс формасына қатысуының кешенді жүйесі, - деген тұжырым жасаған [15]. Біз автордың ұсынған үш бағытының да соңғы нәтижесінде зерттеушілік іс-әрекетті қалыптастыруға әкелетінін түсіне отырып, мақаламызда басшылыққа аламыз.

Ғалым Р.С. Рахметова: «Шығармашылық қабілетті қалыптастыру – маңызды, күрделі және көп салалы мәселе. Шығармашылық жұмыс оқушыны өмір шындығында өзін-өзі тануға ұмтылдырып іздендіреді. Өмірде дұрыс жол табуға, дұрыс ой түйіп, өздігінен саналы, дәлелді шешімдер қабылдай білуге үйретіп, қабілеттерін дамытуға, рухани күшін нығайтуға, өзін-өзі тануға көмектеседі. Олардың шығармашылық қабілеті оның мәселені қою мен оны шешудің жолдарын табуынан көрініп, жаңа білімді меңгеру шығармашылық ойдың қалыптасуымен және дамуымен бірге жүреді. Шығармашылық бағытта жұмыс істейтін, соңы тың жаңалықтар ашатын, өзіндік ойлау қабілетімен ерекшеленетін, заман талабына сай озық ойлы, зерделі, дарынды оқушыны даярлау үшін бастауыш сынып оқытушысы оқулықтағы материалды қайталап

айтумен шектелмей, оқушының шығармашылық қабілетін дамытуға, білімін тереңдетуге т.б. бағытталған оқыту әдістемелерін қарастырып, ғылыми тұрғыда зерттеп, практикада қолдана білуі шарт, - деген тұжырым жасаған [16].

Қ. Аймағамбетова бастауыш сынып оқушыларына білім мен тәрбие беріп, дамыта оқытуды жүзеге асыруда дүниетану пәнінде зерттеу әдістерін қолдануда мұғалім топтық немесе жеке жұмыс беруіне болатынын айтады. Автордың пайымдауынша, зерттеу кезінде оқушылар өздері үшін жаңалық ашады. Бұрын тікелей байқай алмай жүрген ерекшеліктерді, қасиеттерді түсініп, саналы меңгереді. Оқушылардың шығармашылық әрекеті дами түседі. Ізденіс нәтижесінде алған білім, олардың логикалық ойының дамуын тездетеді. Оқушылар ізденіс арқылы жеткен нәтижеге баға беру, оны басқа ситуацияда қолдану, ұқсас мысалдар келтіру әрекеттерін меңгереді деп қорытынды жасаған [17]. Оқушылардың ізденушілігін тудыратын, өздігінен жұмыс атқаруға негіз салатын оқыту әдістерін қолдану олардың зерттеушілігін дамытатындығын көрсетеді. Тақырыбымыз бастауыш сынып оқушысына қатысты болғандықтан тұлға ретінде қалыптасуына ықпал ететін зерттеушілік іс-әрекетінің шығармашылыққа ұласатынын ескере отырып, басшылыққа аламыз.

Ғалым Ү.Б. Жексенбаева зерттеушілік оқыту әдісіне бастауыш сынып оқушысының зерттеушілік әрекеті, зерттеушілік әдебі тұлғаны толық қамтитын күрделі кіріктірілген білімін жатқызады. Ал, зерттеушілік оқыту - баланың қоршаған ортасын өз бетінше танып білуге деген ынтасы негізінде құрылған оқытудың негізгі тәсілі болып табылады. Оның мақсаты - оқушының адамзаттық мәдениеттің қай саласында болмасын, өз бетімен шығармашылық жаңа іс-әрекет тәсілдерін игеруге дайындығы мен қабілетін қалыптастырудеген тұжырым жасаған [18]. Бастауыш сыныптарда зерттеушілік оқытуды ұйымдастыруда сабақтың тақырыбы мен мақсатына сәйкес оқушылардың өздігінен шығармашылық әрекетке түсуіне мүмкіндік туғыза отырып, жаңа нәтиже алуға жетелеу қажет. Оқушының жеке басының шығармашылық қабілетін ескеріп, оның қызығушылығын қанағаттандыратындай зерттеу жұмысын жүргізудің жолдарын меңгерту керек. Сонда ғана оқушы өзінің зерттеу жұмысының нәтижесін көріп, жаңа білімді тәжірибемен байланыстырғанына көзі жетеді, яғни зерттеушілік іс-әрекеті қалыптасады.

Ғалымдардың еңбектеріне талдау жасау нәтижесінде, біз мынадай ой қорытындыға келдік: оқу-зерттеу және ғылыми-зерттеу іс-әрекетінің бір-бірінен өзгешелігі, ол бастауыш сынып оқушыларының өз бетімен зерттеу жүргізу мүмкіндігі және зерттеу нәтижесінің жаңалығында. Ал зерттеушілік «оқу-зерттеу іс-әрекеті» және «ғылыми-зерттеу іс-әрекетінің» басты ортақ міндет ол мәселені шешудегі мақсатты бағытталған іс-әрекет, зерттеулерде нәтижеге жетуде саналы зерттеуді жүзеге асыратын білім қажет.

Әдебиеттер тізімі

1. Аристотель: в 4 т. - М.,1975. - Т.1. – 356 с.
2. Әл-Фараби. Таңдамалы трактаттары. – Алматы: Арыс, 2009. – 656 б.
3. Философиялық сөздік / құрас. Р.Н. Нұрғалиев– Алматы, 1996. – 522 б.

4. Бэкон Ф. Жаңа органон Жаңа дәуір философиясы. – Алматы: Жазушы, 2006. – 44 б.
5. Декарт Р. Метод туралы толғаныс Жаңа дәуір философиясы. – Алматы: Жазушы, 2006. – 164 б.
6. Джон Локк. Адам ақыл-ой парасаты туралы тәжірибе Жаңа дәуір философиясы. – Алматы: Жазушы, 2006. – 322 б.
7. Кант және Гегель философиясы. – Алматы: Жазушы, 2006. – 520 б.
8. Маккинон Б. Этика теориясы мен қазіргі мәселелері. - Нұр-Сұлтан: Ұлттық аударма бюросы, 2020. – 640 б.
9. Селезнев А.М. Место творчества в системе «наука техника производство». Диалектики теория и творчества. – М., 1987. – 100 с.
10. Кактаева Г.А. Философия негіздері. – Алматы, 2006. - 180 б.
11. Дулатов М. Шығармалары. – Алматы: Мектеп, 1991. – 384 б.
12. Педагогика мен психологияда Қазақ тілі терминдерінің салалық ғылыми түсіндірме сөздігі. Педагогика және психология. - Алматы, 2002. – 251 б.
13. Ахатаева Ұ.Б., Амирова А.С. «Зерттеу» мен «зерттеушілік іс-әрекет» ұғымдарының мәні мен сипаты // «Педагогикалық инновациялар заманауи білім беру жүйесін дамыту ресурсы» атты Халықаралық ғылыми-практикалық конференциясы. – Ақтөбе: Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік мемлекеттік университеті, 2019. –19-22 бб.
14. Мырзатаева М. Кіші мектеп оқушыларының психологиясы. – Алматы, 2008. – 111 б.
15. Рассказова Ж.В. Исследовательская деятельность младших школьников как компонент процесса обучения в условиях общеобразовательной организации // Молодой ученый. – 2014. – №4. – С. 1080-1082.
16. Рахметова С. Қазақ тілін оқыту әдістемесі. - Алматы, 2005. – 135 с.
17. Аймағамбетова Қ. Бастауыш сыныптарда дүниетануды оқыту теориясы мен технологиясы. – Алматы, 2003. – 259 б.
18. Жексенбаева Ү.Б. Оқушыларды зерттеу жұмыстарына баулу: әдістемелік құрал. – Алматы, 2005. – 28 б.

НАЦІОНАЛЬНА САМОСВІДОМІСТЬ УЧНЯ

Заря Лариса Олександрівна

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри фортепіано
Харківської гуманітарно -
педагогічної академії

Юришева Лідія Вікторівна

старший викладач кафедри вокально-
хорової підготовки вчителя
Харківської гуманітарно -
педагогічної академії

Костіна Людмила Михайлівна

старший викладач кафедри вокально-
хорової підготовки вчителя
Харківської гуманітарно -
педагогічної академії

Питання національної самосвідомості належить до найбільш важливих проблем сучасності. Її актуальність зумовлена нагальним практичним завданням розбудови духовного фундаменту державного і національного створення. Проблема дослідження національної ідеї є проблемою не лише минулого, а й сучасного та майбутнього нації. У своїй розвиненій формі національна самосвідомість є надзвичайно складним духовним явищем, яке виникає й еволюціонує не на порожньому місці, а на основі сукупного духовного досвіду того чи іншого народу [1, с. 15].

Важливим для кожної нації є її історія, матеріальні та духовні надбання. Свідоме ставлення людей до національних надбань відбиває і виражає реальний зміст національно - етнічного зв'язку[2, с. 21], який весь час розвивається та змінюється. Також дуже важливим для учня є її рідна мова. Як зазначають дослідники, мова стає компонентом національної свідомості в тому випадку, коли вона сприймається суб'єктом як «рідна» мова і припускає спілкування на цій мові всього населення, що визнає себе єдиною національною спільнотою. Як символічний компонент культури вона забезпечує, по-перше, взаємне розуміння між членами нації, які можуть належати до різних етносів, по-друге, щзбереження і передачу культурної інформації від поколінь до поколінь, забезпечуючи культурну наступність [2, с. 219-223].

Науковцями визначена структура національної самосвідомості, яка ґрунтується на методологічних принципах системного підходу до проблеми психології самосвідомості дитини. Вона представлена наступними компонентами:

усвідомлення особливостей національної культури своєї нації;

усвідомлення психологічних особливостей своєї нації;
усвідомлення тотожності зі своєю нацією;
усвідомлення власних психологічних особливостей;
усвідомлення себе у своєї національної спільноти;
усвідомлення соціально-моральної оцінки національних властивостей.

Логіку становлення національної самосвідомості учнів можна зобразити наступним чином:

1. Базові знання. Основні уявлення про визначений народ, його інтелектуальний рівень розвитку, наявні знання про оточуюче середовище, власну історію, географію, економіку, соціальну структуру, політичні реалії, культуру, менталітет тощо.

2. Світогляд. Для того, щоб учень почав вільно цілеспрямовано діяти як представник якоїсь нації він має чітко пов'язати особливі конкретні цілі своєї активності з смисловими для життя орієнтирами, які складають його світогляд.

3. Мораль. Якщо світогляд дає відповідь на питання: хто ми, в чому полягає сенс нашого життя, яке наше призначення у світобудові.

Отже, в силу психологічних особливостей людини, національна самосвідомість учня пов'язана з усвідомленням його почуттів до своєї країни, свого народу, національних ціннісних надбань та орієнтацій, своєрідних переконань, які узгоджені в рамках історичного розвитку самою нацією.

Список літератури

1. Ситник П.К., Дербак А.П. Проблеми формування національної самосвідомості в Україні. Монографія. Київ : НІСД, 2004. 226 с.
2. Борисов В.В. Теоретико-методологічні основи формування національної самосвідомості. Краматорськ: НПУ, 2003. 518 с.

ПСИХОЛОГІЯ ТВОРЧОСТІ ТА ТВОРЧІСТЬ У ПСИХОЛОГІЇ

Калиновська Ірина Сергіївна,

кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри спеціальної та інклюзивної освіти
Уманський державний педагогічний університет
імені Павла Тичини, Україна

Однією з найважливіших тенденцій у науці, філософії та культурі останніх десятиліть є зміна форм раціональності та уявлень про неї. У сучасному світі кардинально змінюється осмислення того, як співвідносяться раціональне та ірраціональне, а також – як вони впливають ті чи інші форми людської активності. В даний час змінюються і уявлення про місце та значення творчості. Адже саме в цьому феномені людського існування зливаються та інтегруються у нерозривний зв'язок як протилежні прояви єдиного цілого ірраціонального та раціонального початку. Тому філософське осмислення та вивчення різних сторін та форм творчості не тільки збагачує емпіричні знання про природу і людину, але може послужити основою для створення комплексних методів аналізу складних філософських і психологічних категорій [1].

Необхідність вивчення особистісних аспектів творчості наголошував ще Л. С. Виготський. Творчою він називав таку діяльність людини, яка створює щось нове, все одно, чи буде це створене творчою діяльністю якою-небудь річчю зовнішнього світу або відомим побудовою розуму або почуття, що живе і виявляється тільки в самій людині. Такий підхід до розуміння сутності творчості та її визначення передбачає формування та розвиток у творчому процесі новоутворень не лише на «полюсі об'єкта», а й на «полюсі суб'єкта», а також приділяє увагу дослідженню взаємодії суб'єкта з об'єктом та всім світом. Це ставить питання про конкретні механізми зародження та функціонування цих новоутворень.

Великий інтерес викликає підхід до проблеми творчості Я. А Пономарьова. Визначаючи творчість як «механізм продуктивного розвитку», як одну «із конкретних форм вияву механізмів продуктивного розвитку», він не схильний вважати новизну – суспільну значущість продукту творчості – вирішальним критерієм, що визначає таку діяльність, посилаючись при цьому на творчість дітей. Дослідник зазначає, що у творчому процесі принцип діяльності поступово витісняється принципом взаємодії та системним підходом. Разом з тим, діяльнісний підхід застосовується в тих випадках, коли його розглядають як частковий випадок системного підходу, в основу якого покладена не дія (діяльність), а взаємодія. Вчений розглядає різні напрями теорії творчості: філософські, психологічні, інтуїтивні – і, аналізуючи різні її визначення, доходить висновку, що, незважаючи на різноманітність уявлень про творчість, багато дослідників (А. Батюшков, В. Бехтерев, П. Енгельмейер, А. Матейко, В.

Савич та ін.) вважають цю проблему комплексною. Він установив зв'язки творчості з психічними якостями особистості, проаналізував структуру її психологічного механізму та визначив цей феномен як «механізм розвитку», «взаємодію, що веде до розвитку». Із цього випливає, що в процесі творчості реалізуються творчі можливості особистості й здійснюється їх розвиток; що перебіг процесу творчості впливає на його результат, який виражається не тільки предметно, а й у зміні самого її об'єкта [1].

Психологія творчості – галузь психології, що досліджує закономірності створення людиною нового, оригінального в науці, техніці, мистецтві, різних видах трудової діяльності. Предметом психології творчості є також творчі моменти навчання і гри. Психологія творчості в ідеалістичних теоріях помилково розглядала творчість як неояснене явище, доступна лише обраним людям; заперечувалася всяка роль праці чи взагалі якої-небудь діяльності, у тому числі і мислення. Вважалося, що відкриття нового настає чи мимовільно ж у підсумку неоясненої несвідомої роботи. Матеріалістична психологія не заперечує відомої ролі у творчому процесі неусвідомлюваних дій. Разом з тим вона виходить з того, що творчість у його розвинених формах є результатом праці. Мотиви і мета творчої діяльності породжуються потребами суспільства, а можливість рішення тієї чи іншої творчої задачі в області науки, мистецтва настає, коли в ході розвитку суспільства виникають необхідні для цього умови. Вчені, винахідники і художники використовують при цьому ті знання і прийоми, що вироблені і накопичені в процесі розвитку науки, техніки і мистецтва. Однак, власне, творчий момент нерідко припускає відкриття нового способу, прийому, методу дії, що відбиває невідомі до цієї властивості і зв'язку мов і явищ. Творча діяльність вимагає мобілізації максимуму активності, знань і здібностей людини. Така мобілізація знаходить своє вираження у вольовій напрузі і своєрідних емоційних станах, докладно зображених багатьма письменниками і філософами. Наука починалася з етапу споглядального психологічного знання. Психологи описували обставини створення великих творінь науки й мистецтва у всій їхній цілісності. Джерелами описів були біографії, автобіографії, мемуари, літературні твори. Досліджувалися природа творчості, фази творчого процесу, здатності до творчості і якості творчої особистості. Виділялися ознаки геніальності, що виражаються в особливостях перцепції (напруженість уваги, величезна вразливість, сприйнятливність), інтелекту, характеру, мотивації і ціннісній орієнтації.

Психологи вивчають індивідуально-психологічні особливості творчих людей, соціально-психологічні аспекти розвитку та діяльності творчих людей, особливості продуктів творчої діяльності. Зокрема, вивчення індивідуально-психологічних особливостей творчої особистості включає дослідження специфіки перебігу психічних процесів, характерологічні особливості, структуру та рівень здібностей, спрямованість та ціннісно-сміслові орієнтації особистості, її прояви на рівні поведінки, спілкування та ін.

Розуміння поняття творчої, обдарованої, креативної особистості в психологічних концепціях витікає з визначення категорії творчості.

Згідно з уявленням В. В.Клименко, творчі люди наділені фізичним та душевним здоров'ям, оскільки для роботи механізму творчості мають бути повноцінно задіяні такі компоненти як енергопотенціал, психомоторика та критичність [2, С. 15–30].

Розглядаючи індивідуально-психологічні аспекти творчих людей, буде актуальним звернутись до досліджень Я. А. Пономарьова, який прийшов до висновку, що на рівні протікання психологічних процесів креативним людям, притаманні :

- цілісність, свіжість, синтетичність як властивості сприйняття, здатність побачити те, чого не бачать інші, певні перцептивні особливості, пов'язані з високою чутливістю до субсенсорних подразників;
- певні особливості пам'яті, що проявляються в швидкому засвоєнні головного і в легкому забуванні другорядного, в здатності пригадати малосуттєву дрібницю; пам'ять на рідкісні в повсякденному житті слова, образи, факти;
- здатність помічати багатозначність слів, відчувати певні підтексти;
- швидкість, гнучкість, оригінальність, відкритість мислення, вміння узагальнювати явища, не пов'язані між собою видимим чином [3, С. 18].

Реалізувати соціальні очікування сучасного суспільства може людина творчо-продуктивного типу. Теорія творчості виступає тут як базова теорія, що «має міждисциплінарну властивість, об'єднує розробки соціо-гуманітарних і педагогічних наук навколо проблеми людини як людини культури, актуальним буттям якої стає творчість – продуктивна програма і спосіб життя».

Список літератури

1. Яланська С. П. Психологія творчості : навч. посіб. 2-е вид. випр., допов. Полтава : Видавництво «Сімон», 2018. С. 9.
2. Туриніна О. Л. Психологія творчості : Навч. посіб. К. : МАУП, 2007. 160 с.
3. Карпенко Н. А. Психологія творчості: навч. посібник. Львів: ЛьвДУВС, 2016. 156 с.

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИКЛАДАННЯ МИСТЕЦЬКИХ ДИСЦИПЛІН У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ШКОЛІ

Кулакевич Катерина Сергіївна

Студентка II курсу

Криворізький державний педагогічний університет, Україна

Сучасна українська школа перебуває у стані реформування, що закріплено нормативними документами про освіту: Законом України «Про освіту» [3], Концепцією «Нова українська Школа» [4], Державним стандартом початкової освіти [1], Державним стандартом базової середньої освіти [2] та ін.

Провідним стратегічним напрямом реформування і оновлення загальної середньої освіти обрано забезпечення якісної освіти, зміст і результати якої б відповідали світовим стандартам. Досягнення поставлених завдань залежить від учителя, рівня його професіоналізму, фахової компетентності, теоретичної й методичної підготовки. Професійна діяльність вчителя, як особливий вид соціальної діяльності, є багатофункціональною і складною за своєю структурою. Вченими виокремлюється сукупність педагогічних умінь, які характеризують саме професійну діяльність вчителя. Це аналітичні уміння (уміння аналізувати педагогічні явища), прогностичні (уміння управляти освітнім процесом), проектні (уміння планувати і корегувати освітній процес), рефлексивні (уміння оцінювати власну діяльність та її результати), комунікативні (уміння налагоджувати взаємостосунки з учнями) тощо. Але суттєве значення в професійній підготовці вчителя має високий рівень володіння методикою викладання свого предмету, зокрема методикою викладання мистецьких дисциплін.

Теоретичні і методичні основи викладання мистецьких дисциплін викладені в працях вітчизняних учених Л. Аристової, О. Комаровської, Л. Масол, О. Ростовського, Л. Хлебнікової та ін. Серед зарубіжних учених варто назвати Є. Абдулліна, Ю. Алієва, О. Апраксіну, Д. Кабалевського, Л. Школяр та ін. Вчені розглядають методику в освітньому процесі основоположним чинником, без якого неможливий ні сам освітній процес, ні його позитивний очікуваний результат [8, с.9].

В українській музичній педагогіці, становленні вітчизняної системи музичного виховання учнів за часів незалежної України, особливу роль відіграла наукова концепція О. Ростовського, який у своїй праці «Теорія і методика музичної освіти» [8, с. 12] дає таке визначення: «Методика музичної освіти школярів як наука вивчає закономірності, принципи, завдання, зміст, організацію, форми й методи передачі вчителем і засвоєння учнями досвіду музичної діяльності». Вчений наголошує, що не можна вчити учнів мистецтву «взагалі». Вчитель повинен чітко уявляти кінцеву мету виховання і грамотно підходи до вибору засобів методичного супроводу цього процесу. Головною

метою музичного виховання школярів він визначає формування їхньої музичної культури як невідомої частини загальної духовної культури особистості. Виховання особистості, розвиток її духовно-емоційної сфери, емоційно-ціннісного ставлення до оточуючої дійсності, що передається засобами музичного мистецтва, визначається пріоритетним завданням музичного виховання учнів сучасної української школи [6; 7]. Для розв'язання завдань музичного виховання О. Ростовський вважає важливим вміння вчителя володіти багатьма методами і прийомами, формами і засобами навчання, щоб на основі навчальної програми обрати найдоцільніші з них для вирішення конкретних освітніх завдань. Це, за концепцією науковця, і складає відповідну методику викладання предмету «Музичне мистецтво», в якій обрання найдоцільніших педагогічних засобів впливу (методів, прийомів, форм, засобів) розглядаються як методичні підходи до викладання предмету. В сучасних дослідженнях з урахуванням того, що вчителю сьогодні надається право вибору і навчальної програми, і музично-ілюстративного репертуару, і методів та форм навчання, такий підхід отримав назву «методична творчість вчителя» [5].

Видатні вчені, педагоги-методисти наголошують, що методика викладання мистецьких дисциплін, як галузь мистецької педагогіки, має ґрунтуватися на науково-теоретичних засадах і принципах, серед яких особливе значення має принцип діяльнісного підходу як провідний в сучасній педагогічній теорії та практиці. «Саме діяльність учнів і педагога, їхня власна активність мають стати основою музичної освіти. При цьому учні повинні виступати як активні суб'єкти навчального процесу, які у власній діяльності відповідно до своїх вікових та індивідуальних особливостей, зі своїм, хоча й невеликим, але унікальним досвідом, відкривають дійсність, відтворену в музиці, по-своєму сприймаючи і переживаючи її, а не як об'єкти педагогічних впливів. В активності самих дітей полягає величезний потенціал розвитку їхніх музично-творчих здібностей» [8, с.7].

Таким чином, обираючи методичний підхід до викладання будь-якої теми з мистецьких дисциплін відповідно до навчальної програми, вчитель повинен урахувати наступні, загально визнанні положення щодо методики викладання навчальної дисципліни, обґрунтовані в наукових працях вчених:

- особливості методики викладання будь-якого предмету визначаються його специфікою. Специфіка і відмінність мистецтва від «точних» наук, що вивчаються в школі, зумовлена його емоційно-творчою природою;
- недопустимим в сучасних умовах реформування загальної середньої освіти вважається стандартний, формальний підхід до змісту та організації освітнього процесу на уроках мистецтва. Досягнення очікуваних результатів навчання, продуктивного й ефективного освітнього процесу забезпечується усвідомленням вчителем природи мистецтва, завдань нової української школи і вибором для їх розв'язання інноваційних, методично виправданих методів, форм і засобів навчання;
- не існує універсальної методики викладання мистецтва, прийнятної для всіх учителів; кожен учитель на основі оволодіння теоретико-методичними засадами викладання мистецтва у закладах загальної

середньої освіти, власного бачення і розуміння мистецько-освітніх проблем, знаходить «свої» практичні шляхи їх впровадження в умовах шкільного уроку, що і є відображенням обраних ним методичних підходів до викладання мистецтва в цілому чи конкретної теми уроку;

- методичні підходи вчителя до викладання мистецтва мають ґрунтуватися на наукових підходах як методологічній базі педагогічної теорії і практики; пріоритетне значення серед інших надається діяльнісному підходу як основі освітнього процесу, що має орієнтувати вчителя на організацію та залучення учнів класу до активної, різнобічної музичної діяльності: хорового співу, слухання музики, вивчення музичної грамоти, музикування на дитячих інструментах, пластично-інтонаційної діяльності.

Отже, на нашу думку, урахування вчителем загальноvizнаних положень методики викладання мистецтва під час обрання методичних підходів до викладання будь-якої теми з мистецьких дисциплін, сприятиме зростанню його методичної творчості та професіоналізму.

Список літератури

1. Державний стандарт початкової освіти:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-%D0%BF#Text> (дата звернення: 21.01.2022).
2. Державний стандарт базової середньої освіти:
http://ru.osvita.ua/legislation/Ser_osv/76886/ (дата звернення: 21.01.2022).
3. Закон України «Про освіту»: <http://ru.osvita.ua/legislation/law/2231/> (дата звернення: 21.01.2022).
4. Нова українська школа / Міністерство освіти і науки України. URL:<https://mon.gov.ua/ua/tag/nova-ukrainska-shkola/> (дата звернення: 10.10.2021).
5. Ракітянська Л. М. Методична творчість вчителя-музиканта. *Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова*. Серія 16. Творча особистість учителя : проблеми теорії і практики : зб. наук. праць / редкол.: Н. В. Гузійта ін. Київ: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2015. Вип. 24 (34). С. 19–22.
6. Ракітянська Л. М. Пріоритетність завдань шкільної музичної освіти. *Наукові записки*. Серія: Педагогічні науки. / редкол.: В. Ф. Черкасов та ін. Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2016. Вип. 143. С. 75–79.
7. Ракітянська Л. М. Першочерговість завдань музичної освіти учнів початкової школи. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського*. Педагогічні науки: зб. наук. праць / за ред. Тетяни Степанової. Миколаїв: МНУ ім. В. О. Сухомлинського, 2016. № 2 (53). С. 134–138.
8. Ростовський О. Я. Теорія і методика музичної освіти: навч.-метод. посібник. Тернопіль: Навч. книга – Богдан, 2011. 640 с.

ЦЕЛИ, ЗАДАЧИ И СРЕДСТВА ОБЩЕЙ ФИЗИЧЕСКОЙ ПОДГОТОВКИ

Ниязова Гульзьяра Амановна

Алматинский транспортный колледж
Алматы, Қазақстан

Бисекенова Анара Куантаевна

Алматинский транспортный колледж
Алматы, Қазақстан

Сегизбаев Асан Асатилдаевич

Алматинский транспортный колледж
Алматы, Қазақстан

С каждым годом все больше людей приобщается к регулярным занятиям физическими упражнениями, которые становятся неотъемлемой частью их жизни. В современных условиях жизни выносливость и сильные мышцы — тот резерв, который помогает человеку противостоять натиску нервных и физических перегрузок, неизменно сохранять хорошее самочувствие, всегда быть доброжелательным. И в студенческие годы важно понять и принять эти простые истины, так как высокое эмоциональное напряжение, быстрые ритмы, постоянные умственные перегрузки требуют выхода скопившейся в организме напряженности, эмоциональной разрядки через физические упражнения.

Занятия по общей физической подготовке позволяют обеспечивать студентам длительные сохранения физической и умственной работоспособности, создавать условия для высокопроизводительного труда.

Общая физическая подготовка (ОФП) подразумевает собой систему занятий физическими упражнениями, направленную на развитие всех физических качеств в их гармоничном сочетании. К основным средствам ОФП относят физические упражнения, оздоровительные силы природы и гигиенические факторы.

Общая физическая подготовка способствует укреплению здоровья, совершенствованию работы всех органов и систем организма человека, развитию основных двигательных качеств (быстроты, выносливости, гибкости, силы, ловкости), содействует накоплению двигательного опыта и познанию своих двигательных возможностей.

Необходимо отметить, что организация общей физической подготовки с учетом интересов личности и ее физических возможностей во многом определяют появление новообразований личности в юношеском возрасте: открытия своего внутреннего мира, становления более или менее устойчивого образа «Я» связанного с развитием самосознания и появлением особого отношения к своей личности. Без становления персональной «картины мира» со

всем порождающим ее комплексом сознания и самосознания» невозможно обеспечить «ни развития научного теоретического мышления, ни способности к учению в мире научного знания».

Общая физическая подготовка (ОФП) - это система занятий физическими упражнениями, направленная на развитие всех физических качеств (сила, выносливость, скорость, ловкость, гибкость) в их гармоничном сочетании. ОФП способствует повышению функциональных возможностей, общей работоспособности, является основой (базой) для специальной подготовки и достижения высоких результатов в выбранной сфере деятельности или спорта.

Общая физическая подготовка (ОФП) включает разностороннее воспитание его физической культуры, которое не сводится к специфическим способностям, проявляемым в избранном виде спорта, но обуславливают успех спортивной деятельности. ОФП должна строиться согласно закономерностям переноса тренировочного эффекта с подготовительных упражнений на соревновательные действия в избранном виде спорта.

Общая физическая подготовка является основным, базовым видом физического воспитания, реализующим общеподготовительное направление системы ФВ. Ее содержание, средства, методы и формы организации занятий, направлены на создание широкой базы физической подготовки (ФП) для любого вида деятельности людей в быту, спорте, и других видах деятельности.

Общая физическая подготовка способствует повышению функциональных возможностей, общей работоспособности, является основой (базой) для специальной подготовки и достижения высоких результатов в избранной сфере деятельности или виде спорта.

Общая физическая подготовка определяет уровень и темпы развития основных двигательных способностей человека.

Поэтому задачами общей физической подготовки являются:

- Укрепление здоровья, противодействие неблагоприятным влияниям на человека условий жизни, быта. Трудовой деятельности, содержание отрицательного влияния процессов старения;
- Обеспечение всестороннего и гармоничного физического развития человеческого организма;
- Создание базы для специальной физической подготовленности к конкретному виду деятельности: трудовой. Военной, спортивной.

В содержании ОФП ведущую роль играют естественные виды действий и их вариации, сопутствующие человеку на протяжении всей жизни. К ним относятся различные виды и формы физической рекреации, ритмическая гимнастика, атлетическая гимнастика, могут использоваться упражнения на различных тренажерах. Необходимость широкого разнообразия средств ОФП определяется тем, что в сфере занятий физическими упражнениями с общеподготовительной направленностью вовлекаются почти все контингенты населения.

Их популяризация и внедрение в быт всего народа имеют весьма важное значение для вовлечения людей в систематические занятия ФУ, в результате чего происходит укрепление здоровья, повышение производительности труда и рост спортивных достижений. Следует учитывать особенности занимающихся: их состояние здоровья, возраста, уровня и степени разносторонности физического развития, целевой установки при занятиях общей физической подготовкой.

Задачи ОФП детей и подростков, занимающихся спортом, будут отличаться от тех, которые ставятся в ОФП у юных спортсменов разрядников. Задачи ОФП спортсменов в подготовительном периоде спортивной тренировки будут иметь свою специфику в зависимости от вида спорта и уровня спортивного мастерства.

Общая физическая подготовка – это процесс совершенствования двигательных физических качеств, направленных на всестороннее и гармоничное физическое развитие личности.

Основной целевой задачей физической подготовки основного контингента студентов является ОФП. Именно с ориентацией на достижение минимально необходимого уровня основных качеств при ОФП в учебную программу для Вузов по дисциплине «Физическая культура» были введены научно разработанные тесты и их оценки в очках:

- Тест на скоростно - силовую подготовленность - бег 100 м;
- На силовую подготовленность- подтягивание, пресс;
- На общую выносливость - 2 и 3 км.

С общей физической подготовкой связано достижение физического совершенства - уровня здоровья и всестороннего развития физических способностей, соответствующих требованиям человеческой деятельности в определенных исторически сложившихся условиях производства и других сферах общественной жизни.

Но даже достаточно высокая общая физическая подготовленность не всегда может обеспечить успех в конкретной спортивной дисциплине или в различных видах профессионального труда. Это значит, что в одних случаях требуется повышенное развитие силы, в других - выносливости и так далее, то есть, необходима специальная физическая подготовка (СФП).

Целями общей физической подготовки является:

- Воспитание специальных физических качеств;
- Общее повышение уровня функциональных возможностей организма;
- Освоение необходимых двигательных умений и навыков.

К основным средствам ОФП относятся физические упражнения (бег, плавание, спортивные и подвижные игры, лыжный спорт, велоезда, упражнения с отягощениями и др.), к дополнительным – оздоровительные силы природы и гигиенические факторы.

Физические упражнения - это двигательные действия, направленные на решение задач физического воспитания. Число разработанных и используемых в различных видах спорта физических упражнений (циклических, ациклических, динамических, статических, аэробных, анаэробных и др.) велико. Они различны по форме, содержанию, направленности. На сегодняшний день предложено большое количество классификаций физических упражнений. Наиболее подходящей была выбрана классификация физических упражнений по признаку их преимущественной направленности на развитие отдельных физических качеств:

- скоростносиловые упражнения, характеризующиеся максимальной мощностью усилий (например, бег на короткие дистанции, прыжки, метания и т. п.);
- упражнения циклического характера на выносливость (например, бег на средние и длинные дистанции, лыжные гонки, плавание и т. п.);
- упражнения, требующие высокой координации движений (например, акробатические и гимнастические упражнения, прыжки в воду, фигурное катание на коньках и т. п.);
- упражнения, требующие комплексного проявления физических качеств и двигательных навыков в условиях переменных режимов двигательной деятельности, непрерывных изменений ситуаций и форм действий (например, спортивные игры, борьба, бокс, фехтование).

Приведенная классификация считается общей, наряду с ней существуют классификации физических упражнений для отдельных специальных дисциплин. Биомеханика предлагает деление упражнений на циклические, ациклические и смешанные.

Циклические упражнения предполагают один и тот же постоянно повторяющийся цикл действий. Каждый цикл тесно связан с предыдущим и последующим.

Ациклические упражнения – это такие упражнения, для которых не характерна повторяемость циклов, они представляют собой череду фаз движений и имеют четкое завершение. Суть нестандартных ациклических упражнений заключается в том, что их реализация целиком зависит от ситуативных условий, в которых они должны быть выполнены.

Общая физическая подготовка также является основным средством, задерживающим возрастное ухудшение уровня функциональной подготовленности и снижения адаптационных способностей организма в целом и сердечно-сосудистой системы, в частности, которые возникают в процессе регрессирующей активности и инволюции. Всегда нужно помнить, что основой развития тренированности организма, фундаментом которой остается ОФП, является совершенствование нервного управления всем организмом. В результате использования физических упражнений увеличивается сила, уравновешенность и подвижность нервных процессов, что ведет к улучшению регуляции функций организма. Одновременно совершенствуется и координируется взаимодействие моторных и вегетативных функций.

Общая физическая подготовка не только укрепляет и оздоравливает организм, но и повышает его функциональные возможности и работоспособность (умственный труд студента), обеспечивает оптимальное развитие и формирование развивающегося студенческого организма. Физические упражнения, составляющие ОФП, с успехом применяются для профилактики и комплексного лечения больных различными заболеваниями в области лечебной физической культуры.

Известно, что современная лечебная физическая культура имеет твердые клинико-физиологические основы и продолжает развиваться. В результате многочисленных научно-экспериментальных исследований, которые проводились последние годы, доказан высокий уровень эффективности лечебной физкультуры, применяемой в процессе профилактики различного рода заболеваний. Главная задача лечебной физической культуры заключается в восстановлении доминанты моторики, то есть нормального стереотипа всей жизнедеятельности организма. Таким образом, использование физических упражнений в структуре ОФП предупреждает нарушение здоровья, которое развивается в результате недостаточной моторной активности человека (студента). Особенно это относится к таким заболеваниям, как простуда, невроз, ожирение, болезни сердечно-сосудистой системы, органов дыхания, пищеварения и др. Сравнительный анализ, который проводится на кафедре физического воспитания, свидетельствует, что занятия по общей физической подготовке студентов проводятся по специальной учебной программе в специальных медицинских группах, организованных на кафедре, и способствуют уменьшению проявлений патологического процесса и ускорению адаптации организма к возрастающим физическим нагрузкам. Эти прогрессирующие сдвиги необходимо рассматривать как показатель улучшения здоровья и повышения работоспособности студентов, имеющих отклонения в состоянии здоровья, что позволяет утверждать о положительном эффекте физических упражнений как профилактических мероприятий.

В современном обществе остро стоит вопрос формирования осознанной потребности в занятиях физической культурой, ведении здорового образа жизни. Особенно остро стоит этот вопрос в процессе образования студентов вузов, поскольку именно в этом возрасте происходит самоопределение, выбор идеалов, примеров для подражания и как следствие закладывается фундамент для формирования тех ценностей личности, которые будут определять дальнейшую жизнедеятельность студентов. Потенциальные возможности физической культуры настолько велики, что способны стать основой при решении самых сложных задач в нашей жизни.

Физическая культура и спорт всегда рассматривались и ценились в нашем обществе достаточно высоко. В настоящее время, когда наша страна переживает серьезный социально-демографический кризис, когда российский народ вырождается, когда смертность превышает рождаемость, проблемы формирования здорового образа жизни россиян становятся сверхактуальными.

Способ достижения гармонии человека один — систематическое выполнение физических упражнений. Кроме того, экспериментально доказано, что регулярные занятия физкультурой, которые рационально входят в режим труда и отдыха, способствуют не только укреплению здоровья, но и существенно повышают эффективность учебной деятельности.

Список использованной литературы

1. Большая советская энциклопедия. 3-е изд. — М. : Сов. энцикл., 1975.
2. Зимкин, Н. В. Физиологическая характеристика силы, быстроты и выносливости / Н. В. Зимкин. — М. : Изд-во ФС, 1956.
3. Кабачков В. А., Полиевский С. А. Профессионально-прикладная физическая подготовка учащихся в средних ПТУ. М., Высшая школа, 1982.
4. Кислицын, Ю. Л. Методика комплексной оценки уровня физического развития и функциональных возможностей студентов РУДН : учеб.-метод. пособие / Ю. Л. Кислицын [и др.]. — М. : РУДН,
5. Куколевский, Г. М. Основы спортивной медицины / Г. М. Куколевский, Н. Д. Граевская. — М. : Медицина, 1971.
6. Коробков А. В., Головин В. А., Масляков В. А. Физическое воспитание. М.: Высш. школа, 1983
7. Коц Я. М. Спортивная физиология. М.: Физкультура и спорт, 1986
8. Колесников В. Ф. Физическое воспитание. Л., 1985
9. Пилиповский, А. З. Физическое совершенство студенческой молодежи : учеб. пособие / А. З. Пилиповский [и др.]. — М. : ТУУ, 2001.
10. Рафин А. Я. Физическая культура. М., 1989
11. Раевский Р. Т. Профессионально-прикладная физическая подготовка студентов технических вузов. М., Высшая школа, 1985.
12. Улькин В. Н. Физическая подготовка. Минск, 1991

ФОРМУВАННЯ В УЧНІВ ГІМНАЗІЇ НАВИЧОК ХХІ СТОЛІТТЯ ЗАСОБАМИ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

Полонська Тамара Костянтинівна

канд. пед. наук, ст. наук. співр., пров. наук. співр.
Інститут педагогіки НАПН України

Із розвитком сучасних технологій, появою нових професій роботодавці висувають усе жорсткіші вимоги до професійних знань, умінь, навичок та особистісних якостей працівників. Розуміння сучасних трансформаційних процесів, пов'язаних із широким охопленням світу цифровими технологіями, дає можливість людині бути конкурентоздатною на ринку праці сьогодні і в майбутньому.

На Всесвітньому економічному форумі в Давосі (2020 р.), який проходив під знаком кліматичних проблем, велику увагу було приділено змінам в освіті. Зокрема, йшлося про навички майбутнього, актуальні для успішної кар'єри у 2025 році. Загалом було визначено топ-10 навичок: *аналітичне мислення та інноваційність; активне навчання та стратегії навчання; розв'язання складних проблем; критичне мислення та аналіз; креативність, оригінальність та ініціативність; лідерство та соціальний вплив; використання технологій, моніторинг і контроль; створення технологій і програмування; витривалість, стресостійкість і гнучкість; логічна аргументація, розв'язання проблем і формування ідей* [1]. **Критичне мислення та розв'язання проблем** посідають перші місця серед навичок, за якими, на думку роботодавців, зростатиме популярність упродовж 2020–2025 років.

У свою чергу, компанія «Burning Glass Technologies» (Велика Британія) проаналізувала орієнтовно 56 мільйонів описів вакансій і близько 120 мільйонів резюме. За результатами аналізу було виокремлено три блоки нових базових навичок для цифрової економіки, які повинен мати ідеальний кандидат на роботу. У межах цих трьох груп виділено 14 нових основних навичок, котрі користуються великим попитом як у секторах з інтенсивним використанням цифрових технологій, так і в інших галузях економіки [2, с. 9–10]. Отже, цими навичками є:

- 1) **людські навички** (human skills), котрі охоплюють *комунікацію, креативність, критичне мислення, співпрацю, аналітичні навички*. Це так звані «м'які навички», які все ще є затребуваними у цифровій економіці;
- 2) **цифрові навички/навички створення цифрових блоків** (digital building block skills), що включають *аналіз даних, управління даними, розроблення програмного забезпечення, комп'ютерне програмування, цифрову безпеку та конфіденційність*. Цифрові навички мають вирішальне значення для багатьох професій, особливо корисними вони є для аналітиків та осіб, які приймають рішення на основі даних;

3) **навички ведення бізнесу** (business enabler skills) включають *передачу даних, цифровий дизайн, управління проєктами, бізнес-процеси*. Зазначені навички виконують синтезуючу, інтегруючу роль на робочому місці.

Нові базові навички не обмежуються цифровою економікою чи технічними професіями. Вони уже є затребуваними на більшості робочих місць в економіці, незалежно від їх ставлення до цифрової економіки.

Якщо 20–25 років тому для роботодавця цінним був насамперед фахівець із дипломом вищої освіти, то наразі все більше вимог висувається до його особистісних якостей, зокрема: комунікабельність, урівноваженість, креативність, уміння вести перемовини, уміння швидко реагувати в нестандартних ситуаціях тощо. Тобто, уже сьогодні потрібно стає культура, що сприяє розвитку так званих м'яких навичок.

М'які або гнучкі навички (*англ. soft skills*) – це вміння, які виробляються упродовж життя людини. Це її особистісні якості, що не піддаються вимірюванню, зокрема: соціальні навички, сила волі, завзятість, креативність, уміння протистояти стресам, знаходити спільну мову з оточуючими, спроможність адаптуватися до життєвих змін, здатність до навчання тощо. А головний складник таких навичок – готовність до подальшого саморозвитку.

Одним із завдань освітньої системи на сьогоднішній день є підготовка компетентної, освіченої людини, яка бажає активно виконувати аналітичну й творчу роботу, має мотивацію до саморозвитку та самореалізації. І реалізувати це амбітне завдання потрібно протягом усіх років навчання у закладах загальної середньої освіти (ЗЗСО) – від початкової школи до профільної.

Основну увагу школа приділяє розвитку твердих навичок. Тверді або професійні навички (*англ. hard skills*) – це те, чим можна оволодіти в закладах освіти (іноземні мови, програмування, математика, фізика, біологія, водіння автомобіля тощо), тобто предметні знання й навички. Але учням потрібно, окрім знань, дати ті навички XXI століття, які допоможуть їм стати успішними та щасливими в дорослому житті. Чинні нормативні документи про освіту певною мірою передбачають розвиток тих чи інших м'яких навичок.

Так, у концепції Нової української школи (НУШ) визначено 10 ключових компетентностей НУШ. Спільними для всіх компетентностей є такі наскрізні вміння (навички): а) уміння читати і розуміти прочитане; б) уміння висловлювати думку усно й письмово; в) критичне мислення; г) здатність логічно обґрунтовувати позицію; д) виявляти ініціативу; е) творити; є) уміння розв'язувати проблеми, оцінювати ризики та приймати рішення; ж) уміння конструктивно керувати емоціями; з) застосовувати емоційний інтелект; і) здатність співпрацювати в команді [3, с. 12].

Співзвучними із зазначеними вміннями, але в дещо іншій інтерпретації, є наскрізні вміння, окреслені в нових модельних програмах з іноземних мов для 5–9 класів ЗЗСО [4, с. 9; 5, с. 4–7]. Проаналізувавши ці програми, ми дійшли висновку, що вивчення іноземної мови, окрім розвитку комунікативних мовленнєвих умінь, має забезпечувати послідовне та поступове набуття учнями низки наскрізних умінь/навичок, а саме:

1) **читання з розумінням** реалізується через рецептивні види мовленнєвої діяльності: сприймання на слух (аудіювання), зорове сприймання (читання);

2) **висловлювання власної думки в усній і письмовій формі** здійснюється через продуктивні види мовленнєвої діяльності: усне продукування й писемне продукування;

3) **критичне і системне мислення** передбачає опанування учнями таких умінь: розуміння й аналіз зв'язків між ідеями та аргументами; оцінювання ідей, аргументів і варіантів;

4) **логічне обґрунтування позиції**, окрім умінь пункту 3, передбачає також вміння синтезувати ідеї та інформацію;

5) **творча діяльність/креативність** передбачає креативне мислення, що реалізується в таких вміннях: участь у креативній діяльності; створення нового контенту із власних ідей або інших джерел; використання новоствореного контенту для розв'язування проблем і прийняття рішень;

6) **ініціативність** реалізується через вміння, описані в попередніх і наступних пунктах;

7) **конструктивне керування емоціями/розвиток емоційного інтелекту** потребує таких умінь: розпізнавання та розуміння емоцій; керування власними емоціями; відчуття емоційного стану інших людей і налагодження стосунків;

8) **оцінювання ризиків** передбачає вміння розрізняти прийнятні й неприйнятні ризики, зважаючи на істотні чинники (а також вміння з пунктів 3 і 4);

9) **прийняття рішень** реалізується через вміння, описані в пунктах 3, 4, 8;

10) **розв'язування проблем** охоплює вміння конструктивно розв'язувати проблеми, а також вміння, описані в пунктах 3, 4, 8;

11) **співпраця та спілкування з іншими** потребує низки умінь, зокрема: брати на себе особисту відповідальність за власний внесок у групове завдання; дослуховуватися до думок інших та конструктивно реагувати на їхню діяльність; керувати розподілом завдань у проєкті; працювати в напрямі рішень, пов'язаних із завданням; працювати на результат; використовувати мовні засоби і стиль відповідно до контексту; керувати спілкуванням; вести бесіду; брати участь у спілкуванні з належною впевненістю та чіткістю;

12) **вміння вчитися** передбачає опанування учнями знаннями, вміннями й навичками, необхідними в їхній особистій та професійній життєдіяльності, а саме: розвиток навчальних умінь і стратегій навчання; контроль свого навчання; саморефлексія та самооцінка навчальних успіхів;

13) **соціальна відповідальність** охоплює вміння: розуміти свої обов'язки у групі та суспільстві; виявляти міжкультурну обізнаність; розуміти загальнолюдські проблеми.

Серед названих умінь/навичок чи не найбільша увага в сучасних ЗЗСО, у тому числі й гімназії, приділяється критичному мисленню учнів. Критичне мислення – це здатність особистості до самостійного оцінювання дійсності, інформації, знань, думок і тверджень інших людей, вміння знаходити ефективні рішення певних ситуацій. Тому основна ідея застосування технології критичного мислення полягає у створенні такої атмосфери, за якої учні спільно з учителем,

свідомо розмірковують над процесом навчання, відстежують, підтверджують, спростовують чи розширюють знання, нові ідеї, почуття чи думки про світ.

«Навички 21 століття» (або життєві компетентності) необхідні для ефективної соціальної діяльності та втілення власного потенціалу в освіті, кар'єрі та житті загалом. Незважаючи на те, що життєві компетентності інтегровано в кожний предмет, у процесі навчання іноземної мови вони набувають особливого значення. Іншомовна освіта є важливим засобом, який формує свідомість особистості та її здатність бути соціально мобільною в суспільстві, сприяє веденню діалогу культур у світі, що глобалізується навколо розв'язання різноманітних проблем.

Для формування та розвитку soft skills доцільним буде, на нашу думку, застосування на уроках іноземної мови таких методів: «Мозковий штурм», «Кластер», «Карта розуму», «Мікрофон», «Снігова куля», «Сенкан», «Акваріум», «Займи позицію», «Ажурна плитка», «Діаграма Венна», «ПРЕС», «Товсті/тонкі питання», «Дерево припущень», «Кошик ідей», «Шість капелюхів», «Зигзаг», «ІНСЕРТ», «Карусель», «Ромашка Блума» тощо. Використання цих методів активізує пізнавальну діяльність учнів, мотивує їх до навчання, підвищує його результативність, формує ключові компетентності школярів, сприяє розвитку творчих здібностей і набуттю навичок для майбутнього життя.

Список літератури

1. These are the top 10 job skills of tomorrow – and how long it takes to learn them. URL: <https://www.weforum.org/agenda/2020/10/top-10-work-skills-of-tomorrow-how-long-it-takes-to-learn-them/>
2. The New Foundation Skills of the Digital Economy. Developing the Professionals of the Future. Burning Glass / BHEF. 62 pp. URL: https://www.burning-glass.com/wp-content/uploads/New_Foundational_Skills.pdf
3. Нова українська школа: концептуальні засади реформування середньої школи : МОН України. Київ, 2016. 40 с.
4. Модельна навчальна програма «Іноземна мова. 5–9 класи» для закладів загальної середньої освіти / автори: Редько В. Г., Шаленко О. П., Сотникова С. І., Коваленко О. Я. та ін. Рекомендовано МОН України : Наказ від 12.07.2021 № 795. 42 с. URL: <https://drive.google.com/file/d/1Lvr1Juvpot3CMswWQozxXDQpquH-/view>
5. Модельна навчальна програма «Іноземна мова. 5–9 класи» для закладів загальної середньої освіти / автори: Зимомря І.М., Мойсюк В.А., Трифан М.С., Унгурян І.К. та ін. Рекомендовано МОН України : Наказ від 12.07.2021 № 795. 55 с. URL: <https://drive.google.com/file/d/1LiTcnKDCcA5JDu0CBL8crUo0DbNv/view>

РАЗЛИЧНЫЕ АСПЕКТЫ ИЗУЧЕНИЯ КОММУНИКАЦИЙ НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ РАЗВИТИЯ НАУКИ

Ткаченко Елена Викторовна

Кандидат медицинских наук, ассистент кафедры физиологии
Полтавский государственный медицинский университет, Украина

Акиб Мухаммад

Студент
Полтавский государственный медицинский университет, Украина

Одной из эссенциальных потребностей в жизни человека как социального существа является общение. Выделяют отдельные области Искусства, Культуры и Коммуникации [1]. Существуют средства общей системы символов или кода, которые дают возможность адресантам и адресатам проводить обмен значениями или информацией – осуществлять так называемую коммуникацию. Коды могут быть визуальными, например, в фотографии [2]. Коммуникация – это процесс, в котором мы понимаем и, в свою очередь, стараемся быть понятыми нашими собеседниками. Она может быть также определена, как обмен мыслями и идеями. Ещё такое определение коммуникации является возможным: это система, через которую сообщения отсылаются, и получается обратная связь между отправителем и получателем. Речь является далеко не единственным средством коммуникации.

Существует патологическое состояние – боязнь общения по мобильному телефону, в частности, в сетях Интернет - номофобия – и проводятся широкие исследования роли индивидуальных и семейных факторов, культурных, социальных, экономических и политических факторов и роли средств массовой информации в возникновении этого феномена [3]. Выделена целая группа семантических нарушений [4].

Разработаны подходы ментальной модели коммуникации, основанной на когнитивной репрезентации разума, коммуникативной сети и теориях значений [5]. Изучение коммуникативных предпочтений (даже используется термин «верований») считается важным фактором успешного образования будущего мужа и жены и должно являться важной частью психологического консультирования [6]. Речевые особенности лиц пожилого и старческого возраста составляют важный предмет возрастной и гендерной психологии [7]. Отдельную область науки представляет собой изучение возможностей и методов интеркультуральной коммуникации для успешного общения с представителями разных культур в различных областях жизни и с целью сохранения и приумножения собственного культурного наследия [8]; иранские врачи и психологи используют такие данные для успешного взаимодействия с пациентами, принадлежащими к различным культурам, в процессе их лечения

[9] и создана иранская версия шкалы общения доктор-пациент при острых и критических состояниях для оценки навыков врача [10].

Условия ковидной пандемии поставили задачу создания новых, дистанционных методов коммуникативных стратегий, в частности, большие исследования были проведены канадскими учёными [11].

Мы полагаем на основании многочисленных собственных научных исследований, что условием успешной коммуникации со студентами международного факультета является обязательное принятие во внимание их принадлежности к типологиям [12; 13], как в условиях обычного [14], так и дистанционного обучения, например, при работе с англоязычными студентами в Гугл-классе [15], при приёме отработок академических задолженностей [16]. Нами также проводились исследования по изучению взаимосвязи физиологических показателей функционирования организма [17; 18], показателей нейродинамического профиля [19; 20] с успешной коммуникацией со студентами в ходе учебного процесса с учётом принадлежности студентов к различным типологиям [21]. Отдельная работа посвящена экспрессии четырёх типов перцепции (восприятия) и наблюдений (синтетического, аналитического, синтетико-аналитического и эмоционального) у иностранных студентов в зависимости от индивидуального профиля их межполушарной асимметрии [22]. Как известно, существует четыре основных результата интеркультурального общения: интеграция (наилучший), ассимиляция, сепарация, сегрегация или маргинализация. Нами предложены методы достижения интеграции студентами международного факультета в ходе проведения серии исследований, в частности, снова-таки учёт их принадлежности к типологиям для достижения оптимальной степени индивидуализации обучения [23]. Наилучшая аккультурация иностранных соискателей образования невозможна без создания оптимальных условий для их коммуникации в ходе образовательного процесса и вне его; нами также был сделан вывод на основании проведения серии исследований, что преподаватели обязательно должны принимать во внимание типологическую принадлежность студентов для их легчайшей аккультурации в максимально возможной и необходимой степени [24; 25]. Аккультурация является путём успешной адаптации иностранного студента в широком смысле и транс-культуральной [26], в частности, также зависит в значительной степени от успешной коммуникации преподавателей со студентами; в серии наших исследований также была показана очень высокая необходимость учёта типологической принадлежности иностранных соискателей образования для их успешной всесторонней адаптации в целом [27; 28; 29]. Мы полагаем, что широкая имплементация инклюзивного обучения в образовательный процесс при работе с иностранными студентами (как справедливо было предложено ООН) с обязательным принятием во внимание их принадлежности к типологиям будет способствовать их очень успешной и лёгкой адаптации в широком смысле этого слова, а не только учебной [30].

Данная работа ещё раз подчёркивает необходимость продолжения всестороннего изучения факторов успешной коммуникации, в частности, в педагогическом процессе при обучении иностранных соискателей образования.

Список литературы

1. Bashir H. Comparison of the field of Art with the field of Culture and Communication / H. Bashir // Journal of Culture-Communication Studies.-2021 Fall.-Vol.22, N.55(87).-P.7-37.
2. Alikordi A. Analysis of the realization of the independent identity of the film still photographer in the film still photography of Ghazanpour and Koudelka through the theories of genetic criticism and analysis of visual codes / A. Alikordi, M. Marasi // Bagh-e Nazar.-January 2022.-Vol.18, N.103.-P.29-40.
3. Dastgheyb Shirazi Z. Analysis of attitudes of social communication experts on the factors affecting nomophobia among Islamic Azad University students / Z. Dastgheyb Shirazi, M. Dadgaran, N. Majidi, N. Soleimani // Journal of Culture-Communication Studies.-Winter 2022.-Vol.22, N.56(88).-P.103-134.
4. Hoseinian Seyed H. Qualitative description of semantic disorder in Islamic preaching (pathological view from the perspective of elite preachers) / H. Hoseinian Seyed, M. Kianpour, A. Rabbani Khorasgani // Journal of Culture-Communication Studies.-2021 Fall.-Vol.22, N.55 (87).-P.97-121.
5. Momeni E. The ecosystem's communication with mental model approaches based on the theories of meaning / E. Momeni // Journal of Culture-Communication Studies.-Winter 2022.-Vol.22, N.56(88).-P.7-28.
6. Azimi Khoei A. The effectiveness of premarital education based on the prevention and relationship enhancement program (Prep) on communication beliefs and attitudes towards marriage of couples on the verge of marriage / A. Azimi Khoei, K. Zaharakar, Kh. Ahmady // Islamic Life Style Centered on Health.-2021 Winter.-Vol.4, N. Suppl.-P.63-73.
7. Oghani Esfahani F. Dimensions of aging in Iranian women: a phenomenological study / F. Oghani Esfahani, M. Esmaily, H. Salimi Bajestani, A. Motamedi, M. Asgari // Journal of Psychological Science.-2021 June.-Vol.20, N.99.-P.327-339.
8. Yadegari Z. The study of capabilities of oral methods of intercultural communication in transmission and preservation of concept in cultural heritage / Z. Yadegari // Bagh-e Nazar.-2021 February.-Vol.17, N.92.-P.113-124.
9. Zardar Z. The physician-patient relationship in the intercultural relationship experience of treatment in multicultural environments of public hospitals in Iran / Z. Zardar, S. Palizdar // Journal of Culture-Communication Studies.-2021 Spring.-Vol.22, N.53 (85).-P.71-94.
10. Akbari Lakeh M. Psychometric properties of Persian Version of Doctor-Patient Communication (Dpc) Scale for skill assessment in acute and critical conditions in Iran / M. Akbari Lakeh, S. Shouaybi // Payesh.-2021 September-October.-Vol.20, N.5.-P.619-6128.
11. Embrett M. Thinking together, working apart: leveraging a community practice to facilitate productive and meaningful remote collaboration / M. Embrett, R.H. Liu, K. Aubrecht, A. Koval, J. Lai // International Journal of Health Policy and Management.-2021.-Vol.10, N.9.-P.528-533.

12. Sartipi H.N. Individualized Approach in Science different branches by literary and own data / H.N. Sartipi, E.V. Tkachenko, M. Aqib // Science of XXI century: development, main theories and achievements: collection of scientific papers "SCIENTIA" with Proceedings of the I International Scientific and Theoretical Conference (Vol.2), December 24, 2021.-Helsinki, Republic of Finland: European Scientific Platform, 2021.-P.78-80.
13. Tkachenko E.V. Typological aspects taking into account importance applied data / E.V. Tkachenko // Proceedings of I International Scientific and Practical Conference "Topical Issues of Modern Science, Society and Education" (August 8-10, 2021).-Kharkiv, Ukraine: SPC "Sci-conf.com.ua", 2021.-P.134-140.
14. Tkachenko E. Pedagogy new directions and typological aspects contribution in them / E. Tkachenko, N. Fedotenkova, R. Shabuddin, A. Elsharabasy // The driving force of science and trends in its development: collection of scientific papers "SCIENTIA" with Proceedings of the I International Scientific and Theoretical Conference (Vol. 3), January 29, 2021.-Coventry, United Kingdom: European Scientific Platform.-P.115-117.
15. Tkachenko E.V. Some peculiarities of foreign students' work in Google-class in dependence on their belonging to typologies / E.V. Tkachenko // The 1st International scientific and practical conference "Modern scientific research: achievements, innovations and development prospects" (July 4-6, 2021).-Berlin, Germany: MDPC Publishing, 2021.-P.112-115.
16. Ткаченко Е.В. Особенности мотивации к обучению и отработок академических задолженностей студентами международного факультета с учётом их принадлежности к некоторым типологиям / Е.В. Ткаченко, И. Белаяш // Collection of scientific papers "SCIENTIA" with Proceedings of the I International Conference "Scientific forum: theory and practice of research".-Vol.2: June 18, 2021.-Valencia, Kingdom of Spain: European Scientific Platform.-C.76-80.
17. Ткаченко Е.В. Взаимосвязь между показателями автономной регуляции, особенностями МПА и успешностью иностранных студенток из Ирана, Марокко и Туниса / Е.В. Ткаченко // Наукові тренди постіндустріального суспільства: матеріали II Міжнародної наукової конференції (Т.3), м. Запоріжжя, 3 грудня, 2021 р. / Міжнародний центр наукових досліджень.-Вінниця: Європейська наукова платформа, 2021.-С.14-16.
18. Tkachenko E.V. Auscultation picture influence on pedagogical scores and adaptation to study in foreign students / E.V. Tkachenko, V.N. Sokolenko, F. Haddaoui // Modernization of today's science: experience and trends: collection of scientific papers "SCIENTIA" with Proceedings of the I International Scientific and Theoretical Conference (Vol.1), May 21, 2021.-Singapore, Republic of Singapore: European Scientific Platform, 2021.-P.66-69.
19. Ткаченко Е.В. Влияние принадлежности студентов к экстерналам или интерналам по локусу контроля отдельно и в комплексе с принадлежностью к некоторым другим типологиям на педагогико-психологические подходы к их обучению / Е.В. Ткаченко, В.Н. Соколенко // Proceedings of I International Scientific and Practical Conference "Modern Sciences: Innovations and Prospects" (October 10-12, 2021).-Stockholm, Sweden: SSPG Publish, 2021.-C.296-303.

20. Tkachenko E.V. Foreign students' education peculiarities dependently on reflexivity/impulsivity in them / E.V. Tkachenko // Der Sammlung wissenschaftlicher Arbeiten "Λ'ΟΓΟΣ" zu den Materialien der I internationalen wissenschaftlich-praktischen Konferenz "Grundlagen der Modernen Wissenschaftlichen Forschung" (September 10, 2021).-Zürich, Schweiz & Vinnitsa, Ukraine: BOLESWA Publishers & Europäische Wissenschaftsplatform, 2021.-P.167-169.
21. Ткаченко Е.В. Проявления индивидуальных различий в высших мозговых функциях человека и важность их принятия во внимание в педагогической деятельности / Е.В. Ткаченко, М.Х.Ш.Х. Патхан // Комплексний підхід до модернізації науки: методи, моделі та мультидисциплінарність: матеріали I Міжнародної наукової конференції (Т.3), м. Вінниця, 19 листопада, 2021 р. / Міжнародний центр наукових досліджень.-Вінниця: Європейська наукова платформа, 2021.-С.49-51.
22. Tkachenko E.V. Essentiality of perceptions, observations and temperament individual peculiarities taking into consideration in the educative process /E.V. Tkachenko, M.K.S.K. Pathan // Formation of innovative potential of world science: collection of scientific papers "SCIENTIA" with Proceedings of the II International Scientific and Theoretical Conference (Vol.2), November 26, 2021.-Tel Aviv, State of Israel: European Scientific Platform.-P.29-31.
23. Tkachenko E.V. Intercultural contacts results as a whole and among foreign students as well as their influence on pedagogical approaches to the students' education / E.V. Tkachenko, M.K.S.K. Pathan // Der Sammlung Wissenschaftlicher Arbeiten "Λ'ΟΓΟΣ" zu den Materialien der II internationalen wissenschaftlich-praktischen Konferenz "Multidisciplinäre Forschung: Perspektiven, Probleme und Muster (B.3), Wien (November 26, 2021).-Wien-Vinnitsya: List Verlag. in Ullstein Buchverlage GmbH & Europäische Wissenschaftsplatform, 2021.-P.17-19.
24. Tkachenko E.V. Acculturation facilitating pathways in the education foreign applicants / E.V. Tkachenko, H. Muhammad, D. Grinchenko, H. Sartipi // Modernization of science and its influence on global processes: collection of scientific papers "SCIENTIA" with Proceedings of the I International Scientific and Theoretical Conference (Vol.2), November 5, 2021.-Bern, Swiss Confederation: European Scientific Platform.-P.23-26.
25. Tkachenko E.V. Foreign students' acculturation and adaptation peculiarities dependently on their belonging to human typologies / E.V. Tkachenko // The 1st International scientific and practical conference "Modern directions of scientific research development" (July 7-9, 2021).-Chicago, USA: BoScience Publisher, 2021.-P.124-130.
26. Tkachenko E. Quelques orientations et résultats de la recherche sur l'adaptation transculturelle des étudiants étrangers / E. Tkachenko, O. Goujili, Y. Aouass, A. Igounane // Scientific Collection « InterConf ». -N.46 : with the Proceedings of the 1st International Scientific and Practical Conference « Current Issues and Prospects for the Development of Scientific Research » (March 19-20, 2021).-Orléans, France: Epi, 2021.-P.106-114.

27. Tkachenko E.V. Some of own points of view to reaching the proper adaptation by foreign students / E.V. Tkachenko // Proceedings of I International Scientific and Practical Conference “Science, Innovations and Education: Problems and Prospects” (August 18-20, 2021).-Tokyo, Japan: CPN Publishing Group, 2021.-P.109-115.
28. Tkachenko E.V. Higher medical education applicants’ better social adaptation pathways and mechanisms / E.V. Tkachenko // Медицина XXI століття: перспективні та пріоритетні напрямки наукових досліджень: збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції (м.Дніпро, 23-24 липня 2021 р.).-Дніпро: Організація наукових медичних досліджень “Salutem”, 2021.-С.67-70.
29. Tkachenko E.V. Adaptation process multi-functionality and its connection to typological aspect / E.V. Tkachenko, O. Goujili, Y. Aouass //The process and dynamics of the scientific path: collection of scientific papers “SCIENTIA” with Proceedings of the I International Scientific and Theoretical Conference (Vol. 2), February 26, 2021.-Athens, Hellenic Republic: European Scientific Platform, 2021.-P.42-44.
30. Tkachenko O.V. Inclusive education implementing new aspects and its connection to human typologies / O.V. Tkachenko, V.M. Sokolenko // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Методика навчання природничих дисциплін у середній та вищій школі» (XXVIII Каришинські читання), присвяченої 100-річчю природничого факультету: 27-28 травня 2021 року.-Полтава, 2021.-С.297-299.

РОЛЬ МАТЕМАТИКИ В ПІДГОТОВЦІ СУЧАСНОГО СУДНОВОДІЯ

Чумаченко М.М.

старший викладач, Дунайській інститут
Національного університету «Одеська морська академія»

Світовий флот постійно вдосконалюється. Керувати сучасними великотоннажними морськими суднами, що мають великі швидкості, можуть лише високоосвічені фахівці-професіонали, які пройшли гарну морську школу і досконало оволоділи новітніми методами та засобами судноводіння. Це значною мірою визначає характер підготовки сучасного судноводія.

У 1995 році із запровадженням нових поправок до Міжнародної конвенції про підготовку та стандартів підготовки моряків та несення вахти STCW'95[1,2] Міжнародною морською організацією Об'єднаних Націй кардинально змінилися підходи до навчання морських фахівців.

Вчені слушно зауважують, що основним завданням вищого морського навчального закладу у процесі навчання судноводіїв є підготовка фахівців, здатних та готових управляти сучасними технічними засобами і командою, орієнтуватися у різноманітних, зокрема й екстремальних, ситуаціях, швидко приймати правильні рішення. Не можна не погодитися і з думкою, що попри постійний стрімкий розвиток морської техніки, мореплавання залишається сферою підвищеної небезпеки для людини, а тому морський інженер повинен отримати фундаментальну освіту, яка на перше місце висуває саме математичну підготовку.

Виникає необхідність правильного вибору способу, форми і методів організації учбової діяльності в процесі формування і розвитку математичної компетентності, розуміння необхідності математичних знань для успішної професійної діяльності.

На основі аналізу навчально-програмної документації, навчальної літератури та методичних посібників з спеціальних дисциплін були виділені дисципліни, в яких більш наочно застосовується основний запас математичних знань: «Навігація та лоція», «Морехідна астрономія».

При складанні програми ОК «Вища математика» для ОПП «Навігація і управління морськими суднами» необхідно враховувати побажання викладачів фахових дисциплін. Інформація про практичне застосування математики має бути доступна, органічно пов'язана з програмним матеріалом, поглиблюючи та конкретизуючи його, не порушуючи системи та логіки всього курсу математики.

Щоб пробудити у курсантів інтерес до вивчення математики та озброїти їх глибокими та міцними знаннями основ цієї науки, необхідно якнайширше розкривати зв'язок викладання математики з практичною діяльністю судноводія. Необхідно використовувати завдання фахового змісту, які сприяють підвищенню інтересу до вивчення математики.

Так наприклад, на першому курсі при вивченні теми «Полярні координати» розв'язуються задачі, аналогічно задачам з навігації, щоб на другому курсі курсанти змогли застосовувати ті знання для вивчення спеціальних ОК «Навігація та лоція», «Морехідна астрономія», які вони вже отримали на першому курсі. На заняттях з математики вони дізнаються, що в полярній системі координат положення точки M на площині визначається її відстанню $|OM| = \rho$ от полюса O (ρ – полярний радіус – вектор точки) і кутом φ , утвореним відрізком OM з полярною віссю Ox (φ – полярний кут точки). Таким чином, полярні координати точки M задаються упорядкованою парою чисел (ρ, φ) . Важливо показати зв'язок між (ρ, φ) і (x, y) .

Вирішуючи підібрані нами задачі і визначаючи географічні координати точки і координати точки в просторі, курсанти користуються аналогією і встановлюють зв'язок між (x, y, z) і (R, φ, λ) .

Щоб ув'язати прямокутні координати з географічними (довготою та шириною), ми розглянемо полярну систему координат двічі: 1) (R, λ) у звичайній горизонтальній площині; 2) (R, φ) у вертикальній площині. Тоді можливо визначити координати точки в просторі, які характеризуються значеннями (R, φ, λ) . Тепер виникає задача визначення прямокутних декартових координат точки у просторі, само тієї точки, для якої визначаються географічні координати.

Для складання рівняння ізоліній та градієнтів деяких навігаційних параметрів; завдання визначення місця судна; визначаються величини кутів та сторін паралактичного трикутника з метою отримання координат місця судна та поправки компасу методами морехідної астрономії та багато іншого застосовуються формули сферичної тригонометрії, які вивчаються курсантами на першому курсі.

При вивченні розділу математики «Сферична тригонометрія» основним завданням є встановлення залежності між сторонами та кутами сферичного трикутника. Сферичний трикутник вважається заданим, якщо відомі якісь три його елементи. Під розв'язанням трикутника розуміють визначення невідомих його елементів. У більшості випадків рішення виконується за так званими основними формулами, до яких відносять такі: формула (теорема) косинуса сторони; формула (теорема) косинуса кута; формула (теорема) синусів; формула котангенсів, яку також називають формулою чотирьох лежачих елементів; формула п'яти елементів.

У деяких випадках виникає необхідність використання додаткових формул, до яких належать: формули напівпериметра; формули Делабра-Гаусса; аналогії (пропорції) Непера.

Ці групи формул мають деякі переваги: логарифмуються, тому не вимагають застосування таблиць сум та різниць; шукані кути виходять по найвигіднішим функцій – тангенсам, тобто дають найменші помилки при обчисленні кута; вибір чверті шуканих кутів відбувається у вирішенні, отже, відпадає необхідність аналізу формули на знаки.

Розглянуті приклади які наочні показує взаємозв'язок при вивчанні ОК «Вища математика» і «Навігація та лоція», сприяє якісному оволодінню основними професійними поняттями.

При творчому підході до розв'язку задач, зокрема при використанні створеного курсантами навчального посібника, достатньо ефективно розв'язується ряд задач, а саме:

- активізації пізнавальної діяльності курсантів;
- надання процесу навчання творчого характеру;
- формування цілісного уявлення про професію та її аспекти;
- виховання самостійного та відповідального ставлення до навчання.

Список літератури:

1. Ляльков Э.П., Васин А.Г. Навигация: Учеб. для сред. учеб. завед. Морского транспорта. – 2-е изд., перераб. и доп. –М.: Транспорт,1981. – 349с.
2. Пазынич Г. И. Математические основы судовождения. Практикум. Керчь: ФГБОУ КГМТУ, 2016. 96 с.
3. Доброштан О. О. Сучасні вимоги до математичної підготовки майбутніх фахівців морської галузі відповідно до міжнародних стандартів. *Фізико-математична освіта*. 2017. Випуск 1(11). С. 37-41.

ФУНКЦІОНУВАННЯ ІНСТИТУТУ КУРАТОРСТВА НА КАФЕДРІ ГІСТОЛОГІЇ, ЦИТОЛОГІЇ ТА ЕМБРІОЛОГІЇ

Шепітько Володимир Іванович

Доктор медичних наук, професор закладу вищої освіти, завідувач кафедри гістології, цитології та ембріології Полтавського державного медичного університету

Борута Наталія Володимирівна

Кандидат біологічних наук, доцент закладу вищої освіти кафедри гістології, цитології та ембріології Полтавського державного медичного університету

Якушко Олена Святославівна

Кандидат медичних наук, доцент закладу вищої освіти кафедри гістології, цитології та ембріології Полтавського державного медичного університету

Інститут кураторства студентської академічної групи є однією з основних форм участі професорсько-викладацького складу університету в навчально-виховній роботі серед здобувачів, наданні молоді допомоги в адаптації до нових умов навчання й життя. За таких умов статус куратора академічної групи, зміст його діяльності, характер стосунків зі студентами змінюється. Відповідно, куратор має бути не лише носієм досвіду життєдіяльності у ВНЗ, організатором дозвілля, помічником, а й ініціативною, творчою особистістю, яка постійно професійно самовдосконалюється [2].

Організація виховного процесу у вищому медичному навчальному закладі є однією з найактуальніших у педагогічній теорії та практиці, яка спонукає викладача до пошуку нових шляхів якісного вдосконалення виховання студентів медиків.

Вищі медичні навчальні заклади за своїм статусом зобов'язані професійно готувати не тільки дипломованих спеціалістів, а й виховувати всебічно й гармонійно розвинених громадян, підготовлених до соціальної та професійної діяльності в сучасному суспільстві громадян здатних примножувати його цінності. Тому, увагу слід приділяти на формуванні у студентів, насамперед, духовно-моральних якостей, як домінуючих для становлення майбутнього спеціаліста [1].

Завдання інституту кураторства в сучасних умовах – допомогти розібратись і організувати, а не нав'язувати погляди, не підмінити здобувача вищої освіти в його діяльності. Важливим є також те, щоб робота кураторів не йшла в розріз зі студентським самоврядуванням, а доповнювала б його, утворюючи єдину демократичну виховну систему. Особливо потрібна допомога куратора у взаємодії студентів із численними структурами і службами, які здійснюють навчальну й позанавчальну діяльність, в організації спеціальних заходів, особливо загальноінститутського характеру.

Найважливішими напрямками діяльності кураторів є:

- адаптація першокурсників до нових умов навчання;
- допомога студентам у розв'язанні їхніх соціально-побутових проблем і організація дозвілля;
- допомога у формуванні в студентській групі атмосфери дружби, доброзичливості, згуртованості та взаємної підтримки, в усвідомленні причетності її до співтовариства викладачів і співробітників, об'єднаних однією організаційною культурою, системою поглядів і цінностей [2, 3].

На сьогодні куратор відіграє надзвичайно важливу роль в організації виховної роботи кафедри гістології, цитології та ембріології, оскільки діяльність куратора академічної групи має високу соціальну значущість і посідає одне з центральних місць у формуванні національної свідомості та духовної культури суспільства.

Професорсько-викладацький склад кафедри гістології, цитології та ембріології, в рамках своїх посадових обов'язків, є кураторами академічних груп міжнародного факультету Полтавського державного медичного університету. Така робота кураторів максимально є направленою на залучення студентів-першокурсників до соціально активного студентського життя, виховання фізично і морально здорової особистості, а в подальшому - формуванню висококваліфікованого спеціаліста будь-якої галузі науки та техніки [4].

Куратори академічних груп здобувачів міжнародного факультету з англійською формою навчання, постійно підтримують своїх вихованців, які навчаються на 1-х та 2-х курсах, допомагають їм адаптуватися в новій країні. Колектив кафедри максимально намагається створити комфортні умови для своїх підопічних, оскільки розуміють, скільки бар'єрів з'являється перед здобувачами, які прибули із Індії, Данії, Мароко, Йорданії. Перш за все постають мовний, культурний та кліматичні бар'єри, виникають труднощі в зв'язку із втратою опіки батьків, новими умовами побуту та складнощами пристосування до нового колективу. При вивченні базових дисциплін медицини, на початкових курсах надається великий об'єм теоретичного матеріалу, який потрібно опанувати для подальшого використання в практичній діяльності.

Куратори академічних груп проводять величезну роботу для прискорення адаптації іноземних студентів до умов медичного вузу, сприяють формуванню повноцінних студентських колективів, що є достатньо складним завданням, оскільки контингент, який ми навчаємо - це люди різної віри, ментальності, віку, національності і життєвого досвіду [4].

Куратори кафедри допомагають в адаптації до умов проживання в студентському гуртожитку, роз'яснюють здобувачам їхні права й обов'язки, згідно правил внутрішнього розпорядку університету. Сучасні технології забезпечують постійний зв'язок здобувачів із своїми кураторами, шляхом створення «груп» у WhatsApp, Viber, Telegram, Instagram і Zoom. При карантинних умовах, куратори використовували відеоконференції і проводили виховні заходи, допомагали вирішити побутові питання, а також підтримати в складних життєвих ситуаціях.

Не можливо залишити поза увагою той факт, що саме основні напрями діяльності куратора вищої школи найбільшою мірою належить сприяти

забезпеченню у стінах вищого навчального закладу гармонійному розвитку, соціальної активності, громадської відповідальності, інтелектуально-творчої діяльності, працьовитості, підприємливості й ініціативності, інших позитивних якостей студентів [4].

Куратор у своїй роботі керується Концепцією виховання молоді в національній системі освіти. Спільно з активом групи складає проект плану виховної роботи на навчальний рік, який обговорюється на зборах академічної групи.

Під час планування враховуються різноманітні напрямки, види, форми і методи виховної роботи, специфіку спеціальності, курсу, контингенту студентів. Куратор академічної групи здійснює індивідуальну роботу зі студентами, виявляє їхні нахили, здібності та інтереси, сприяє участі студентів у роботі фахових гуртків, культурних товариств, спортивних секцій та в художній самодіяльності.

Велика увага приділяється успішності здобувачів та їх академічній заборгованості, підтримує контакти з відповідними викладачами з метою створення належних умов для навчання. Бере участь у складанні характеристик студентів академічної групи.

Куратор повинен прищеплювати формування у здобувачів вищої освіти дбайливого відношення до країни в якій вони навчаються, її національної культури. Багато часу потрібно приділяти індивідуальній роботі зі здобувачами, яка дозволяє всебічно вивчити особливості кожного вихованця, дізнатися про його певні навички та вміння, аналізувати його позитивні й негативні якості, розвивати почуття відповідальності. Не дивлячись на велику шкоду здоров'ю від наркоманії, вживання алкогольних напоїв, тютюнопаління, куратор разом із медичними працівниками має організувати спеціальні лекції з переглядом тематичних відеофільмів.

В пропаганді здорового способу життя пріоритетним є формування позитивної мотивації молоді з основами здорового стилю життя, здійснення профілактичної роботи з проявами шкідливих звичок, формування теоретичних та практичних навичок здорового способу життя, формування творчої особистості здібної до саморозвитку і самоосвіти. Навчання здоровому способу життя повинно бути системним і повинно сприяти гармонійному розвитку психофізичних здібностей молоді [6].

Діяльність кураторів кафедри гістології, цитології та ембріології здійснюється на підставі плану виховної роботи, розробленого на навчальний рік, згідно з комплексним планом роботи вищого медичного навчального закладу, з урахуванням та на підставі результатів вивчення рівня знань і вмінь, захоплень, інтересів та потреб окремих здобувачів, врахування міжособистісних стосунків, індивідуальних особливостей студентів, соціально-побутових умов життя, стану здоров'я [5].

Таким чином, на кафедрі гістології, цитології та ембріології, багато років активно та успішно діє інститут кураторства, який створює морально-психологічні, організаційні умов для саморозвитку студентів іноземців, сприяє вихованню культурних, висококваліфікованих медиків-спеціалістів з

урахуванням їхніх індивідуальних можливостей, психофізичних та інтелектуальних здібностей.

Список літератури:

1. Борута Н.В. Виховання студентської молоді у вищих медичних закладах України / Н.В. Борута, В.І. Шепітько, О.Д. Лисаченко // Materials of the XV International scientific and practical Conference Scientific horizons. Pedagogical sciences. – Sheffield, England, 2019. – V. 14. – С.26–29.

2. Церклевич В.С., Кирилюк Ю.М. На допомогу куратору академічної групи: інформаційно-методичний посібник. – Хмельницький: ХКТЕІ, 2015. – 112 с.

3. Чурпій К.Л. Роль викладача-куратора у виховній роботі зі студентами / К. Л. Чурпій // Медичнаосвіта, №1, 2013. С.103-104.

4. Шепітько В.І., Особливості адаптації вітчизняних та іноземних студентів до навчання в медичному Вузі / В.І. Шепітько, О.Д. Лисаченко, Г.А. Єрошенко, Н.В. Борута // European association of pedagogues, psychologists and medics «Science», international scientific-practical Congress Mind technologies: Step to the future. – Brusels, Belgium, 2018. – P. 46–48.

5. Шепітько В.І. Професіоналізм і постійне вдосконалення куратора, як один із головних чинників реалізації навчально-виховного процесу у вищих медичних закладах України / В.І. Шепітько, Н.В. Борута, Є.В. Стецук, Л.Б. Пелипенко // III Міжнародна науково-практична конференція «Fundamental and applied research in the modern world». – Boston, USA, 2020. – С. 638-643.

6. Шепітько В.І. Мотивація молоді до здорового способу життя в сучасних умовах / В.І. Шепітько, Н.В. Борута, Є.В. Стецук // IV Міжнародна науково-практична конференція «Integration of scientific bases into practice». – Stockholm, Sweden, 2020. – С. 335-337.

АНАЛІЗ ФАРМАЦЕВТИЧНОГО РИНКУ УКРАЇНИ ПРЕПАРАТІВ ГРУПИ А05В «ПРЕПАРАТИ, ЩО ЗАСТОСОВУЮТЬСЯ У РАЗІ ЗАХВОРЮВАНЬ ПЕЧІНКИ, ЛІПОТРОПНІ ПРЕПАРАТИ»

Цубанова Наталія Анатоліївна

доктор фармацевтичних наук, професор,
професор кафедри клінічної фармакології
Інститут підвищення кваліфікації спеціалістів фармації,
Національний фармацевтичний університет, Україна

Трутаєва Людмила Миколаївна

аспірант кафедри клінічної фармакології
Інститут підвищення кваліфікації спеціалістів фармації,
Національний фармацевтичний університет, Україна

Цироз печінки займає 11 місце з провідних причин смертності та 15 з провідних причин захворюваності, на яку припадає 2,2 % смертей та 1,5% років життя з поправкою на інвалідність у всьому світі за статистичними даними опублікованими у 2016 році. Вірусний гепатит вважався провідною етіологією хронічних захворювань печінки (ХЗП), однак покращені стратегії профілактики та лікування призвели до покращення тенденцій, яка знайшла відображення у глобальному зниженні показників смертності від хвороб печінки протягом останніх 30 років [1].

Тим часом, ожиріння та вживання алкоголю, які широко поширені та зростають у багатьох частинах світу, стали ключовими факторами ризику захворювань печінки. Очікується, що вони стимулюватимуть епідеміологію ХЗП у майбутньому та пояснюватимуть збільшення частки смертності.

Зниження показників смертності від ХЗП варіюється в залежності від регіону та відображає підходи до профілактики та лікування вірусних гепатитів, характерні для кожної країни, а також тенденції щодо вживання наркотиків, споживання алкоголю та показників ожиріння. Смертність значно знизилася в таких різних країнах, як Китай та США. Але залишаються та з'являються регіони, де спостерігається зростання смертності, наприклад, у Монголії та Індії, в основному через вірусний гепатит і частково через збільшення споживання алкоголю та ожиріння; у Росії і Великій Британії в основному через алкогольне захворювання печінки [2,3]. У 2016 році Росія була серед країн з найвищим рівнем споживання алкоголю (12 л/рік), за нею слідує США (8-10 л/рік) та помірно вживання алкоголю в Індії та Китаї (4-6 л/рік). На Близькому Сході найнижчий рівень споживання; Єгипет, наприклад, споживає <2 л/рік [4].

Лікування пацієнтів з захворюваннями печінки повинно бути комплексним і задіти всі ланки патогенезу. При виборі стратегії фармакотерапії захворювань печінки повинні бути враховані всі чинники патогенезу та назначене ефективне лікування.

Аналіз ринку лікарських засобів групи А05В «препарати, що застосовуються у разі захворювань печінки, ліпотропні препарати», за даними Державного реєстру лікарських засобів на лютий 2022, показав, що в Україні зареєстровано 62 найменування вітчизняного та закордонного виробництва. Лікарські засоби, даної групи, представлені 26 виробниками вітчизняного та закордонного походження, серед яких Україна; Таїланд, Латвія, Китай, Чеська Республіка, Німеччина, Канада, Індія, Болгарія. Розподіл у відсотковому співвідношенні за країною виробником представлено на рис 1. Слід відзначити, що Україна представлена переважною більшістю.

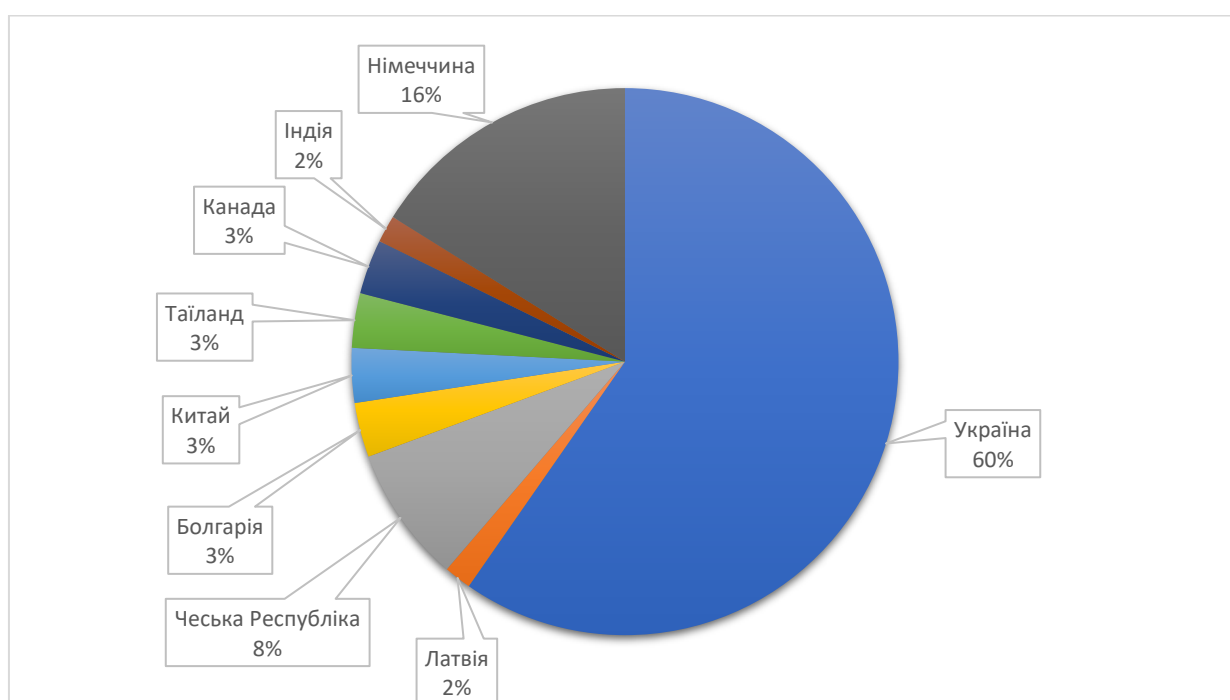


Рис. 1. Доля фармацевтичного ринку України препаратів групи А05В за країнами-виробниками

Лікарські препарати даної групи представлені наступними активними фармацевтичними інгредієнтами:

- урсодеохихолієва кислота: укрлів, урсомакс, урсолів, гринтерол, урсосан форте, урсіс, урсосан, урсофальк, урсохол, ПМС-урсодіон;
- біциклол: біциклол;
- L-орнітину-L-аспартату: гепа-мерц, гепатокс, ларнамін, гептор-фармекс;
- фосфатиди холіну із соєвих бобів: лесфаль, есенціале Н (форте);
- плоди розторопші;
- моноамонію гліциризинат: гепаризин;
- антраль;
- комбіновані препарати: ліолів форте, есслівер форте, ліолів-біолік;

- тіотриазолін;
- аргінін: аргіні, аргітек, глутаргін (алкоклін);
- сухий екстракт з плодів розторопші (силімарин): триосил, дарсил, карсил (форте), силібор (35, макс, форте), легалон (70, 140).

Розподіл препаратів групи А05В за лікарською формою, що представлена 10 видами, наведено на рисунку 2, з якої видно, що найбільш поширені це таблетки та капсули.

Також проведений аналіз дозволив встановити, надзвичайно низький відсоток оригінальних препаратів (16 %), переважна більшість лікарських засобів групи А05В це генеричні ліки (84 %).

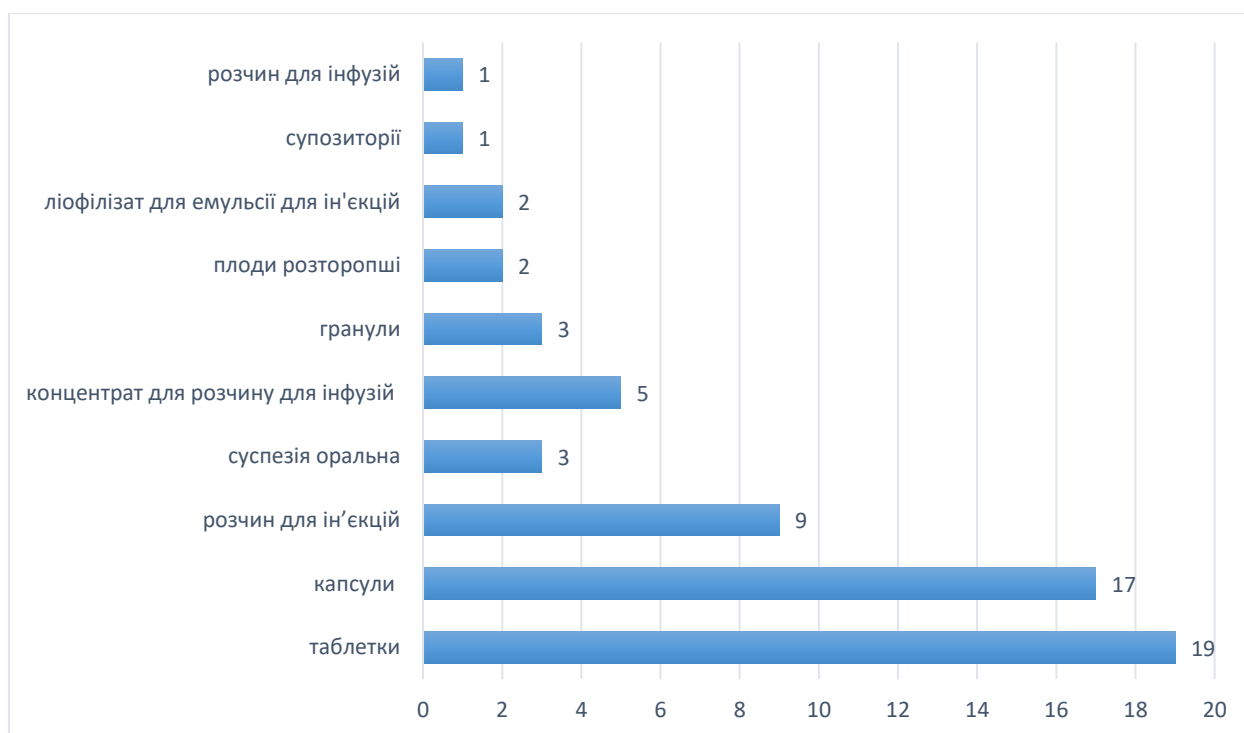


Рис. 2 Лікарські форми препаратів групи А05В.

Зареєстровані лікарські препарати групи А05В «Препарати, що застосовуються у разі захворювань печінки, ліпотропні препарати» можна підрозділити на 4 основні групи: есенціальні фосфоліпиди, амінокислоти, синтетичні ЛП, засоби на основі рослинної сировини (розторопша (*Silybum ariánnum*)).

Проведений аналіз фармацевтичного ринку України показав, що лікарські засоби групи А05В представлені переважною більшістю українськими виробниками, з різними активними фармацевтичними інгредієнтами. В своїй більшості лікарські форми представлені таблетками та твердими желатиновими капсулами. Ліки на основі рослинної сировини представлені виключно плодами розторопші в нативному вигляді та у формі екстрактів.

Список літератури

1. Sepanlou SG, Safiri S, Bisignano C, et al. The global, regional, and national burden of cirrhosis by cause in 195 countries and territories, 1990-2017: a systematic analysis for the Global Burden of Disease Study 2017. *Lancet Gastroenterol Hepatol* 2020;5:245-266.
2. Mokdad AA, Lopez AD, Shahrzad S, et al. Liver cirrhosis mortality in 187 countries between 1980 and 2010: a systematic analysis. *BMC Med* 2014;12:145/
3. Stein E, Cruz-Lemini M, Altamirano J, et al. Heavy daily alcohol intake at the population level predicts the weight of alcohol in cirrhosis burden worldwide. *J Hepatol* 2016;65:998-1005/
4. Shantan Cheemerla., Maya Balakrishnan, Global Epidemiology of Chronic Liver Disease. *Clinical Liver Disease* 2021; 17(5); 365-370.
5. Державний реєстр лікарських засобів України. – Режим доступу : <http://www.drlz.com.ua/>

THE ORIGINALITY OF THE LITERARY CREATIVITY OF FARID BAIGELDINOV

Mashakova Ainur

PhD Philology, Leading researcher,
M.O.Auezov Institute of Literature and Art,
Almaty, Kazakhstan

Khabutdinova Mileusha

PhD Philology, Associate Professor,
Kazan Federal University,
Kazan, Russia

Farid Baigeldinov is the author of the books “Winds in the Manes” (2004), “Astral View” (2006), “Italian Sketches” (2006), “Provincial Stories” (2008). The works of F. Baigeldinov were published in Kazakhstani magazines “Prostor”, “Niva”, “Amanat”, “Tamyр”, “Apollinary”, “Bibliophile”, in the almanac “Literary Almaty”. G. Belger calls him “an outstanding personality, an analyst who thinks elaborately, freshly, curiously” [1, p.40].

The poetic collection "Astral View" introduces the poetic talent of F. Baigeldinov to the reader. In soulful poems, the poet reveals his personal attitude to the world around him. The poems “Life is a necklace”, “Life is like a fuss train station ...”, “Everything is not simple in this life ...”, “And life passed like a strange vision ...” etc. made up the “Summary” cycle. The author of the introductory article to the book, O. Shilenko, presented the following description of the poems of this cycle: “The poem “Night Trains” is worrying and visible to the smallest detail, “Snows of Oblivion” is shrilling to pain, “Trace of the Wing”, “Farewell”, “The elms are silent in the night” are full of sad wisdom and humanity [2, p.6]. The poet's favorite color is lilac, the most desired interlocutor is God, and the best time of the year is winter. Probably, the poet's love for winter, for snowstorms, for its virgin whiteness comes from a keen desire for purity, freshness, and space. The same desire is felt in the character of the author. Privately he is extremely honest, with friends and relatives he is noble and unselfish. The severe purity of his soul is felt in everything, and in philosophy too.

Love lyrics are included in the "Heartbeat" cycle. The descriptions of female beauty (“Above the sleepy paradise of the May grove”, “Portrait”), appeals to the beloved (“Forgive”, “Do not reject”) reflect the love experiences and emotional excitement of the lyrical character.

In the poems “To the Poet”, “Do not sleep, the poet” F. Baygeldinov reveals the role of the poet in modern society, he encourages to write about the steppe winds, wormwood grasses and poppies.

“The Nostalgia” cycle includes poems about European capitals that the poet once visited. The author's paintings provide unique and peculiar features to this cycle. The artist F.Baigeldinov is a participant, diploma holder and laureate of many prestigious exhibitions. His paintings can be found in the museums, galleries and private collections around the world. The poems “Streets of Paris” and “Place des Vosges” are illustrated with graphic sketches of Paris, “Autumn in Berlin” – of Berlin, “Through the Rain” – of Brussels, “Yellow Rain” – a sketch of “Amsterdam Yacht”, “Venice” – a sketch of “Venice's shady canals”.

The book “Astral View” ends with the cycle “Wreath of Poets” with witty parodies and friendly caricatures. They are preceded by a short article by O. Shilenko: “F.Baigeldinov created his own, hitherto unknown, completely new synthetic genre, depicting famous poets and writers of the city of Almaty in the style of a friendly caricature and accompanying these amusing portraits with witty parodies, playful epigrams and humorous dedications in verse” [2, p.138]. The caricatures of A. Artsishevsky, V. Badikov, G. Belger, S. Baimenov, Kh. Bulibekov, B.Kenzheev, O.Suleimenov, R.Artemyeva, L.Shashkova, N.Chernova, V. Mikhailov, O.Zhanaydarov, St.Lee, A.Kim and others accurately express their individuality.

In literary creativity, F. Baigeldinov adheres to the small forms. The prose collection “Provincial Stories” contains stories, a novella and an essay. The book “emotionally and convincingly tells about love and hate, nobility and meanness, life and death, in a word, about everything in the life of the common inhabitants of small provincial towns, as well as all other inhabitants of small villages and huge cities. And, despite the fact that the plots are quite ordinary, the works are read with interest, because the author reveals the origins of sensuality and nascent love very lyrically and humanly sincerely, penetrating deep into the essence of all the characters in these ordinary stories, who are not lost in the host of innumerable collisions of everyday life” [3, p.2]. The novel “Provincial History” is a love melodrama.

In the book "Provincial Stories" the story “The Stamp” and the biographical essay “The Long Echo of the Cold War” which are dedicated to the Great Patriotic War are of interest. F. Baigeldinov's childhood took place during the formidable war years, and adolescence – during the difficult post-war years. “The Long Echo of the Cold War” is dedicated to Farid’s uncle Zaisan Zamanovich Ayupov, who went to the front at the age of twenty and returned with military awards in 1947. His stories about the war and the author's memories of the first post-war years formed the basis of the work. Real pictures of military and post-war life are eloquently described: “And I realized that all of us who lived at that time, regardless of age, place of residence and degree of participation, we are kind of, irradiated, shell-shocked, deformed and united by one common and immense misfortune, and therefore now we are all not only its witnesses, in whose hearts its long echo still echoes with a quiet bell moan, but we are all unconditionally the accomplices of that war”. F. Baigeldinov builds the basis of the plot, relying on life events that happened to real people. The action of the story “The Stamp” takes place during the first post-war years. The protagonist is a former military man, “before the war there was no one more handsome, and more cheerful than that guy”. The writer reflected the nobility of the soul of the protagonist, who took pity on his offender. In any life situation, a human must remain a human.

The Christmas story “Feather” can be attributed to a philosophical parable. The protagonist is a lonely man who lives in a one-room apartment in the city, “where no one, even having lived side by side for many years, really know the other one”. One night on the street, he meets an angel in the guise of a baby of about five years old, brings him home, feeds him, and puts him to bed. Waking up in the morning, he discovers that the baby has disappeared, and only a feather is left on the floor. “For the first time in recent years, he did not see painfully viscous nightmares; on the contrary, some carefree bright colored dreams remained in his memory. And due to this he laughed softly, easily and happily, as only small children unconsciously laugh, thus celebrating each new day”. The writer ends the story on a major note, inspiring, reassuring, setting up the reader to believe in the good.

Travel essays by F. Baigeldinov “Italian sketches” [4] provide an opportunity to enjoy art in the best galleries in Italy, immerse in the world of Michelangelo and Raphael in the treasuries of the Vatican, spend the night on the Palatine and sail in a gondola through the canals of Venice. In the book, along with the subtle observations of the author, there are many lyrical and philosophical reflections on the past, present and future on the background of the modernity of the end of the second millennium, and the whole book is permeated with a sense of gratitude to the peoples of Europe for the created and carefully preserved values of spiritual and tangible culture, an overwhelming feeling of love for the native land, which is especially acutely felt by ones who are far away from it.

G. Belger believes that F. Baigeldinov “undertook his European journey being fully armed with knowledge, historically, aesthetically, morally equipped and prepared for the perception of all layers of ancient and modern culture, able to convey everything he saw in a lively, sublimely excited, elegant Russian style and at the same time, sharply and sensibly, extremely sincerely reflecting on the relevant issues of our life” [4]. According to N. Polonskaya, “the author managed to share his love of life and curiosity so that one wants to leave everything and travel along the same routes as Baigeldinov traveled, as well travel own roads and paths” [4]. Numerous author's watercolors, sketches, poems and photographs give a special charm and authenticity to the book.

The creativity of the Tatar poet, prose writer F. Baigeldinov is distinguished by its diversity. His literary heritage adequately fits into the modern artistic process of Kazakhstan.

Bibliography:

1. Belger G. Post factum. Book of reviews. – Almaty, 2007. – 380 p.
2. Baygeldinov F. Astral view. – Almaty, 2006. – 242 p.
3. Baygeldinov F. Provincial stories. – Almaty, 2008. – 190 p.
4. Baygeldinov F.F. Italian sketches. – Almaty, 2006. – 196 p.

DIE MERKMALE DER VERWENDUNG SPRACHLICHER STRUKTUREN UND ELEMENTE IM STIL DER SCHÖNGEISTIGEN LITERATUR

Panchuk Liudmyla Vasylivna

Lektorin am Lehrstuhl für germanische Sprachen und Übersetzung
Staatliche Polytechnische Universität Odessa

Die künstlerische und ästhetische Tätigkeit des Menschen hat einen großen Einfluss auf die Entwicklung der Gesellschaft und des Menschen im Besonderen. Dank ihr finden meist konstruktive Veränderungen im moralischen, ethischen und psychologischen Leben statt. Evolutionäre Prozesse, die in der Gesellschaft stattfinden, müssen in der Regel bestimmte Ausdrucksformen für ihre Darstellung oder einige ihrer Ergebnisse haben. Zweifellos ist diese Form die Sprache, denn durch die Sprache kann man bestimmte Besitztümer mit anderen teilen, Informationen übermitteln, seine Wünsche oder Gedanken ausdrücken.

Es gibt also wichtige Fragen darüber, welche Sprache verwendet werden soll; welche sprachlichen Strukturen und Elemente eignet für die jeweilige Sprache sind; welche charakteristischen Sprachmerkmale der Kunst entsprechen, wie bestimmte Sprachmittel in der Kunst verwendet werden und welche Wirkung sie auf den Rezipienten haben. Kunst und ihre charakteristischen Merkmale sind ein Gegenstand der wissenschaftlichen Forschung. Aus dem philosophischen Gesichtspunkt beschäftigt sich Ästhetik mit der Analyse der Kunst. „Kunst ist eine Form der Kreativität, ein Weg der spirituellen Selbstverwirklichung eines Menschen mit Hilfe von Sinnes- und Ausdrucksmitteln (Klang, Körperkunst, Zeichnung, Worte, Farbe, Licht, Naturmaterial etc.).

Das Schöne zu schaffen ist die häufigste Sichtweise auf den Zweck der Kunst als Form schöpferischer Tätigkeit, deren Ergebnis künstlerische Werte sind, die in bildlicher Form verschiedene Vorstellungen über die objektive Welt, den Menschen, seine ästhetischen Empfindungen verkörpern. Kunst umfasst Arten der Kreativität, die durch die Fähigkeit des Künstlers vereint sind, die Realität zu modellieren (Literatur, Malerei, Skulptur usw.), sowie künstlerische Strukturen, die keine Entsprechungen im wirklichen Leben haben (symphonische Musik, Architektur) oder eine unrealistische Widerspiegelung der Realität sind Phänomene (surreale Kunst) oder ein willkürlicher Ausdruck der ästhetischen Vorstellungskraft eines bestimmten Künstlers (objektlose Kunst). Das Wesen der Kunst, das Phänomen ihrer Wirkung auf den Menschen ist seit vielen Jahrhunderten der Gegenstand von Kontroversen zwischen Ästhetikern und Kunstkritikern. Einige sehen den Zweck der Kunst in der Schaffung von Vorbildern für Schönheit, andere - im Ausdruck von Gedanken und Gefühlen des Künstlers, seiner Meinungen – so sagte I. Kant.

Schönegeistige Literatur ist eine besondere Art von Kunst, in der die Sprache die Rolle des Stoffträgers von Bildlichkeit spielt. Literatur zeichnet sich durch folgende Merkmale aus: Literarische Bilder verstärken die visuelle Authentizität, Literatur

konzentriert sich auf die Fantasie, aktiviert vor allem den Intellekt; dank dem Wort zeigt sich die Realität in ihrer Vielfalt und zeigt die weiten Möglichkeiten auf, die innere spirituelle Welt der Menschen und ihren Umgang zu berühren.

Daraus können wir schließen, dass jedes Argument oder bestimmte Ergebnisse des Künstlers, nämlich des Autors der schönen Literatur, eine Reihe von sprachlichen Zeichen verwenden muss. Nach den Urteilen und Interpretationen einiger Gelehrter liefert uns die Kunst auch bestimmte Informationen, die die Phänomene der Realität widerspiegeln. Beispielsweise in der Literatur, nämlich in der Belletristik, passiert es aufgrund stilistischer, graphologischer, lexikalischer und semantischer Mittel, die direkt mit der Sprache zusammenhängen. Die Sprache wiederum ist ein integraler Bestandteil des Lebens jedes Mitglieds der Gesellschaft.

R. Jacobson schrieb, dass die Struktur jeder Sprache mehrere Unterscheidungsmerkmale enthält, die den effektiven und wirtschaftlichen Code darstellen. Mit diesem Code meinte er einige Invarianten sowie universelle Prinzipien, die es der Sprache ermöglichen, als selbstregulierendes Kommunikationssystem zu existieren. Yu.M. Lotman, auf der Theorie der Semiosphäre basierend, näherte sich der gesamten Kultur als einem Zeichen-kommunikativen System und identifizierte kulturelle Codes und Sprache: „Sprache ist ein Code plus seine Geschichte“ [1].

Codes in der Kultur sind eine geordnete Vielfalt aufeinander bezogener Vorschriften, Normen, Restriktionen und Einstellungen in Bezug auf verschiedene Aktivitäten (kommunikativ, transformativ-technologisch, semantisch, axiologisch, kognitiv, ästhetisch etc.), deren zentrales Bindeglied eine Vielfalt von Zeichen und Symbolen, Bedeutungen und Kombinationen ist. Das Zeichen fungiert als ein Mechanismus des objektiven Gedächtnisses, das sich als Zeichenaktivität (Ritual, Kult, Magie, Zauberei usw.) und als Zeichen der mit körperlicher Aktivität verbundenen Werkzeuge ausdrücken kann. Die Sprachen der Zeichentätigkeit halten das Bereich der Kultur bereit, die Bedeutungen oder die Werte zu entdecken, die es dem Menschen ermöglichen, sowohl die Natur als auch die Gesellschaft zu beherrschen und sich so zu erweitern, und natürlich die Möglichkeiten der Kultur selbst.

Um die Gefühle, Emotionen, Stimmungen und den Zustand des Künstlers in den Momenten des spirituellen und kreativen Prozesses beim Schreiben eines literarischen Werkes zu vermitteln, werden in der Sprache der Kunst solche sprachlichen Elemente wie verschiedene Tropen verwendet, die helfen, die notwendige Bildlichkeit durch Worte zu erreichen (Feuer loderte aus seinem Mund) oder Methoden der Metapher und Metonymie verwendet werden (Leuchtendes Gold umglänzte ihren Kopf / der Frühling - ein lieblicher Jungling in Deutschland); beim Gebrauch von Zeitformen herrscht die Vergangenheitsform „das Präteritum“ (Seit dem Moment waren wir in Kontakt); eine Vielfalt von Adjektiven für die Bildlichkeit, die Beschreibung, Charakterisierung von Gegenständen, Objekten und Personen (bescheiden, wunderschön, prächtig, hässlich, bezaubert, ausgezeichnet, ängstlich, großartig); Pronomen ("ich", "du") werden oft in den Formen der Gedichte verwendet.

Kunst in der Form von der schöngeistigen Literatur hat folgende soziale Funktionen:

1) Ästhetische Funktion - das Erwachen und Entwickeln des ästhetischen Sinns, die Fähigkeit, die Realität nach den Gesetzen der Schönheit wahrzunehmen, in

künstlerischen Bildern zu denken; Bildung eines ästhetischen Ideals im Individuum und in der Gesellschaft“[2];

2) Kommunikative Funktion – der Zweck des Textes, als Kommunikation und Kommunikationsmittel zu dienen“[3]. Aus grammatischer Sicht ist jedes Substantiv, jedes Adjektiv, jedes Verb nur eine Instanz der entsprechenden Ausdruckskategorie und kann bei einzelnen Ausdrücken nicht zwischen Wissenschaftssprache, Kunstsprache oder Alltagssprache unterscheiden. Wir können also nur im Kontext einer bestimmten Nachricht über den Einfluss und die Rolle der Sprache in der Gesellschaft sprechen. Dabei reduziert sich der systembedingte Unterschied zwischen den jeweiligen Sprachen auf die Fachterminologie. Der Stil der schönen Literatur unterscheidet sich qualitativ von anderen Stilen jeder Sprache. Die soziale Funktion der Literatur besteht darin, die Realität durch ästhetischen Einfluss, durch Bilder widerzuspiegeln. Die sprachliche Besonderheit des Belletristikstils besteht darin, dass sie alle Sprachquellen verwenden kann, sie kann alle Elemente verschiedener Stile verwenden, um eine soziale Funktion durch ein hohes künstlerisches Niveau der Bildsprache und der Relevanz zu erreichen [4]. Die schöngeistige Literatur wird am meisten schriftlich ausgedrückt und in der Literatursprache standardisiert.

Beim Phänomen „der schönen Literatur“ wird immer etwas Sprachliches gemeint sein, während sich der Begriff „Sprachwissenschaft“ auf kulturgeschichtliche Phänomene bezieht, zu denen auch die Sprachverwendungen wie Textsorten oder Genres gehören. In diesem Fall können wir sagen, dass sich ein solcher Sprachgebrauch auf die Kulturologie konzentriert. Es ist bekannt, dass der einzige Begriff der Literatur nicht existiert. Die Unsicherheit der Kategorie teilt sich zwischen dem literarischen Phänomen und der Kategorisierung anderer Kulturprodukte, wie beispielsweise Themen mit den Kategorien „Text“ und „Stil“. Alle belletristischen Texte gehören zweifellos zur Kunst, weil sie Poesie enthalten, die ihrer Natur nach ein ästhetisches Kriterium ist und dem „Rezipienten“ Befriedigung bringt.

Und doch wird jede öffentliche Präsentation von Kunstwerken in Form von schöngeistigen Werken von Zeichensystemen begleitet, durch die ein Individuum oder eine Gesellschaft etwas über die Welt, die Natur und sich selbst erfährt. Die Hauptmerkmale der Kunst sind nächste: Kunst neigt zur Psychologie; Künstler versuchen, Gefühle in ihren Werken zu verkörpern; Vorherrschaft in Werken der Intuition und Unbestimmtheit; jedes Kunstwerk kann einzigartig und unteilbar sein, zum Beispiel jedes Märchen oder jeder Roman existiert in einer vollständigen, geschlossenen Form, hat eine ganzheitliche Struktur und kann in sich die ganze Welt tragen.

Referenzliste:

1. Лотман Ю.М. Семиосфера СПб.: Искусство - СПб, 2000. — 704 с.
2. Терминологический словарь-тезаурус по литературоведению. От аллегории до ямба. — М.: Флинта, Наука. Н.Ю. Русова. 2004.
3. Толковый переводоведческий словарь. - 3-е издание, переработанное. — М.: Флинта: Наука. Л.Л. Нелюбин. 2003.
4. Stilistik der deutschen Sprache : [на нем. яз.] : учеб. для пед. ин-тов и фак. иностр. яз. / Э. Ризель. - М. : Изд-во лит. на иностр. яз., 1959. - 467 с

REVIEW OF MOST POPULAR DISTANCE EDUCATION MODELS

Rudenko N.V.,

Ph.D., Associate Professor
Kharkiv National Automobile and Highway University

Krikunenko O.R.,

Student
Kharkiv National Automobile and Highway University

Safronov V.Yu.

Student
Kharkiv National Automobile and Highway University

Distance education is a learner centered approach. Distance learning has emerged from being an approach to provide learning to the traditional learner to being an approach that makes use of a wide range of instructional and information technologies. Distance education learners are different from traditional learners in the sense that they are separated from the instructor in terms of their geographic location and yet learnt in a guided and a planned manner. Distance learning is different from classroom instruction and thus has unique characteristics.

To develop a theory for distance education. Keegan identified three historical approaches or theories. Theories of autonomy and independence were used to reflect upon the fact that the learner is essentially independent. Otto Peter's theory of industrialization was also taken into consideration to view distance learning as an industrialization of teaching and learning. The third approach that Keegan used was the integration of theories of communication and interaction.

Using these three approaches. Keegan studied the development of the discipline of distance education. According to Keegan. 'It is this concept of industrialized, open, non-traditional learning that will change the practice of education.'

Hohnberg also developed a theory of distance education and summarizes it by stating that distance education is a concept that covers the learning-teaching activities in the cognitive and or psycho-motor and affective domains of an individual learner and a supporting organization. It is characterized by non-contiguous communication and can be carried out anywhere and at any time, which makes it attractive to adults with professional and social commitments.

Garrison and Shale include in their essential criteria for formulation of a distance education theory the elements of non-contiguous communication, two-way interactive communication, and the use of technology to mediate the necessary two-way communication.

The following are the various theories of distance education:

Moore introduced the concept of transactional distance in distance education. According to Moore, transactional distance encompasses distance that exists in all educational relationships. This distance is determined by the amount of dialogue that takes place between the learner and the instructor. The distance also depends upon the structure that exists in the educational course. The transactional distance is great if there is more structure in the course and less student-teacher dialogue. Considering this concept, education can be less distant where there is less structure and greater interaction to more distant where there is less interaction and more structure. Therefore, distance is not dependent upon the geography of the learner and the teacher but on the structure and interaction in the course. The concept of transactional distance is taken a step further by Saba and Shearer as they propose a system dynamics model to examine the relationship between interaction and structure in transactional distance. According to Saba and Shearer, as the learner control and dialogue increases, the transactional distance decreases.

Interaction is another important theoretical concept that has gained a lot of attention where distance education is concerned. According to Moore, there are three types of interactions which are essential in distance education. Learner-instructor interaction is the one that provides feedback, motivation and dialogue between the teacher and the student. Learner-content interaction is the one in which the students obtain intellectual information from the material. Learner-learner interaction about the course takes place between the students in a structured or a non-structured manner. The interaction can take the form of dialogues, exchange of information or ideas. The concept of interaction is very basic to distance education and is known for its effectiveness. A fourth dimension to interaction was added by other experts in the fields. This interaction is the learner-interface interaction, which refers to the interaction between the learner and the technology that delivers instructions to the learner.

This theory relates to the independence of the learner and the learner's control in distance education. Control in distance education can be categorized into an internal locus of control and an external locus of control. Students who have an internal locus of control are of the opinion that their academic success is a result of their own accomplishments, while those with an external locus of control consider factors such as fate and luck as the reason of their accomplishment. Thus, those with an external locus of control usually drop out from the course, which is a concern as far as distance education is concerned. Distance learning educators focus on developing methods and ways which result in successful course completion.

This theory revolves around the fact that the social environment in which distance education is offered affects the motivation, attitude, teaching and learning in distance education. While technology is often considered neutral, it is a fact that in the absence of proper social setting, materials and services cannot be properly transferred over the media. Social factors must therefore be taken into consideration when talking about distance education.

Distance education as a form of education encompasses several concepts which have been used to develop the various models for distance education. The following are some of the models of distance education that have been developed over the years.

The examination model has not been discussed in literature and several experts are also of the opinion that such a model does not exist. However, the model has been applied to distance education and plays an important role. The prerequisite for this model is a university which abstains from teaching but conducts examinations and confers degrees to the students. In the examination model, the students have to teach themselves. The model was institutionalized when the University of London was founded in the middle of the 19th century. The University catered to the needs of those who could not enrol into Oxford or Cambridge University and those who could not attend any university because they lived in British colonies. The university provided information to the students regarding the examinations and associated rules and sometimes even provided reading lists. The students could take the exam and then be conferred the degree. The examination model is presently developed and practiced by the Regents of the University of New York. Students can take the examination and be awarded the 'The Regents External Degree'.

Correspondence education model is the oldest and the most widely used model of distance education across the globe. The model encompasses regular teaching of distant students by presenting to them written material or textbooks and assignments. The assignments are assessed and examinations are also conducted for the students to check their progress. The model is so named because of the ad-hoc correspondence that takes place between the students and the teaching institution, in spite of the fact that electronic media and digitization has affected the manner in which distance education is conducted, this model is still extensively used world-wide by a large number of universities.

The Multiple Media Model was developed in the 70s. The model made integrated use of radio and televisions along with printed study material to provide instructions to the students, in addition, the model also emphasized the need of study centres to provide the students with the required support. The model provided a base for several universities to establish their distance learning modules and programs. Another important feature of this model was that it initiated and supported the establishment of open learning and open universities. Open universities allow students to access universities and education without formal entrance qualifications and also are open to the adoption of new methods and media of education.

The Group Distance Education Model encompasses distance education of a group of students. In this model, radio and television are used as permanent mediums of instructions. The instructions are received by a group of students who attend obligatory classes wherein they follow the instructions of the teacher and discuss what they have watched or heard and learnt. The students are required to do their assignments and also take tests as and when stated by the instructor. The model rarely makes use of printed notes and study material [1].

The Autonomous Learner Model is based on the concept of developing an independent learner and learning environment, in this model, the learner has to organize learning, decide the content, manage the auricular tasks and choose the media and the strategies that need to be adopted to learn. The students also have to decide the measurement tools that must be used to check their progress. The role of the teachers

or the professors is that of facilitators who guide and help the students when the students meet them once in a month to discuss their problems and progress.

The Network Based Distance Learning Model is emerging because of the digitization taking place. The network based distance learning model is perhaps the most convenient learning model wherein the students have access to the remotest teaching programs and information databases. The students can work online or offline. They are required to take part in workshops, virtual seminars, online meetings or tuitions, etc. The students develop new ways of learning and explore a lot of information. The students are required to find, evaluate, judge, use, manage, store and retrieve information as and when required by them.

The Technology Extended Classroom Teaching Model has been developed in the USA. In this an instructor teaches a class and the same instructions are transmitted to two or more classes by means of cable or satellite television or a video conferencing system. This model therefore is live and a synchronous form of distance education. There are many experts who do not consider this model as a distance education model because they believe that it is not an efficient method of delivering instructions and does not differ from the conventional teaching methodology, in addition, the extended classroom students often feel left out of the main class and thus may not pay much attention to what is being taught. Further, the number of classes and the number of students that can be connected is limited.

Taylor suggested that technological development has affected the way distance education has emerged and evolved over the last several years. He proposed five generations of distance education as follows.

The first generation model is like the correspondence education model. It uses a single technology and does not involve much student-teacher interaction. The students learn through textbooks and are in touch with a correspondent tutor. The students also take examinations from accredited institutions and get valid degrees.

The second generation distance education makes use of an integrated multiple media approach. The learning materials are specially designed for distance education and the model also makes two-way communication possible. The second generation model makes use of specially designed study material, standard textbooks and also radio or TV based learning to provide the required learning content and instructions to the students.

The third generation distance learning model tries to replicate classroom environment and teaching as closely as possible. It depends on technologies like video-conferencing and also relies on lectures by the professors and questions by the teachers as well as the students.

The fourth generation model is the one that depends on synchronous communication and technologies like the internet for providing instructions to the students. This model is more like an online learning model providing greater flexibility and greater interaction. The model emphasizes on the need of learner control in terms of distance education.

The fifth generation model is experimental. The model makes use of Web 2.0 tools and allows the learners to access and control learning through special software, virtual tools and multimedia tools. The model has still not been adapted by many universities

and is in an experimental stage but the advantages of this model are many and soon it will become a popular model for distance education [2].

Distance education has evolved from being a form of education offered via printed material to online learning. Though distance education has become widely popular and is also accepted as an alternative and cost-effective means of education, there are still some problems that cannot be overlooked. Some of these include:

- Lack of interaction;
- Poor student mentorship;
- Lack of motivation;
- Inability to promote motor skill development;
- Inefficient in promoting good attitudes;
- Absent student - teacher bonding;
- Failure in developing oral skills;
- Inefficient feedback system [4].

It is therefore essential to develop and design a quality distance education program so that these problems can be overcome. A quality distance education is not easy to design and there are several factors that need to be considered when designing a good quality distance education program. These factors include.

The course design is one of the main factors that need to be considered during the design of a distance education program. A good course design must be based on the following principles:

– equitable use: the distance education program must be so designed that it makes the course to be accessed and used by all users and learners in an equitable fashion, in other words, the ethics of design do not allow bias in terms of use of the distance education course.

– flexible: the distance education course design must be flexible in the sense that it must be available in several formats and the learner must be able to use it anywhere and at any time.

– simple and intuitive: The course design must be simple and intuitive in the sense that the course layout must be same and simple across various courses so that the students find it easy to make use of the course using the same means. The course design also needs to be simple because distance education entails the concepts of self- learning and self-study as well.

– perceptible information: perceptible information refers to information that can be presented in different ways and using different methods, in other words, distance education course design must be such that the students with different modalities are able to access it easily by different methods.

– tolerance for error: this simply means that distance education course must be so designed that the students can easily track and correct errors as and when needed.

– low physical and technical effort: the distance education course must be so designed that the students need to put in low physical and technical efforts and can focus more on the cognitive aspect of the course, in other words, the distance education course must be designed so that the students can make use of their intellectual abilities rather than focusing on for example how to download a specific course content etc.

– community of learners and support: distance education course design must be such that it allows for group learning and formation of learning community so that interactions can take place in an easy manner [3].

Instructional Climate principle simply states that the course design for distance education must allow the students to be engaged in a meaningful manner.

Distance education course design must be such that it allows for evaluation of the students on a regular basis. When a distance education course is designed on the basis of the above stated principles, the distance education program is bound to be successful.

The course content in a distance education program is vital for its success and quality. A quality distance education program will have course content that is relevant and up-to-date. The course content must be designed in a manner that it is simple and reusable. A good quality distance education program has course content which is unambiguous and clear and focuses on the objectives of the subject for which it has been developed.

While most people believe that distance education is a self-study concept and does not need an instructor but the truth is that an instructor is vital for the development of a good quality distance education program. Instructors have an impact on the student involvement in the distance education course and also its success. It is essential that a good quality distance education course be taught by an instructor who is passionate about his or her subject, is approachable and encourages student involvement in the best manner possible. It is also essential that universities offering distance education courses train the instructors in the necessary manner so that they are able to indulge the students and help them as and when essential.

So, to sum up we may conclude that developing and designing a distance education program often requires a series of steps to be followed in a sequential manner so that the program can be developed in an efficient and an effective manner. We should identify the target learner or target learner groups and then characteristics such as learning styles, motivational factors, prior knowledge, establish the program goals and objectives based on the learning outcomes so that the goals and objectives that are developed are realistic and measurable so that the objectives can be achieved. It is also required determining the intake, enrolment and testing procedures so that those eligible for the distance education program can be identified, providing learner orientation so that the distance education learners know what the course has to offer and what the objectives of the course are. This enables the learners also to set their learning targets and objectives, defining the instructor selection, training, orientation and support. This is essential because distance education instructors need to be trained in a special manner to ensure that they are able to deliver the instructions properly.

Identifying and designing the instruction strategies and materials in accordance with the course, developing the structured support activities for the distance education course to be implemented in an effective manner, identifying the mode of delivery of the instructional content for the distance education program involve the identification of the available teaching tools so that the new ones can be developed.

Distance education programs will continue to grow both in the United States and abroad. One of the reasons for this growth is related to the ever-growing global need

for an educated workforce, combined with financial constraints of established educational systems. Distance education offers lifelong learning potential to working adults and will play a significant part in educating societies around the world. Distance education will become of far greater importance in the United States in the years ahead because it is so cost efficient and because it allows for independent learning by working adults. If society is to cope with this growing need for an educated workforce, distance education must continue to make its place in the educational community.

Although distance education has been difficult to establish in a number of European countries, influential networks are being established to facilitate future growth. The European Association of Distance Teaching Universities (EADTU) has combined with Eurostep (which organizes educational television across Europe using satellite) and the Budapest Platform (providing satellite television to central and eastern countries) to develop a system of distance education programs throughout Europe. Distance education programs will become major components facilitating economic progress throughout the world.

Future research should focus on establishing theoretical frameworks as a basis for research and should examine the interactions of technology with teaching and learning. Researchers should address issues of achievement, motivation, attrition, and control. Distance education is no longer viewed as a marginal educational activity. Instead, it is regarded internationally as a viable and cost effective way of providing individualized instruction. Recent developments in technology are erasing the lines between traditional and distance learners as more students have the opportunity to work with multimedia designed for individual and interactive learning.

References

1. Belanger, Jordan H. Evaluation and implementation of distance learning: technologies, tools, and techniques, Hershey, PA: Idea Group Pub., 2000. 239p.
2. Cynthia L. Computer-Based Conversations and the Changing Nature of Collaboration. *New Visions of Collaborative Writing*. Ed. Janis Forman. Portsmouth, NH: Boynton, 2012. P.147-169.
3. Driscoll M. Web-Based Training: Using Technology to Design Adult Learning. Jossey-Bass Publishers, 2005. 195p.
4. Dede C. The evolution of distance learning: technology-mediated interactive learning: a report for the study, Technologies for learning at a distance, Science, Education, and Transportation Program, Office of Technology Assessment, Congress of the United States, Washington, D.C., 2007. P.158-173.

ДО ПИТАННЯ ВІКОВИХ ЗМІН МОВЛЕННЄВОГО РИТМУ АМЕРИКАНЦІВ

Коваль Наталія Олександрівна,

кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов гуманітарних факультетів, Одеський національний університет імені І.І. Мечникова, Україна

Дане дослідження є аналізом вікових змін мовленнєвого ритму американців, експериментальна частина якого присвячена розгляду низки тих просодичних характеристик, що утворюють мовленнєвий ритм. Під мовленнєвим ритмом авторка дослідження розуміє періодичність подібних та порівнянних мовленнєвих одиниць, яка утворюється всіма компонентами просодії – висотним, силовим та темпоральним [1; 2:80]. **Мета роботи** – виявити вікові особливості ритмічної організації висловлювання в американському варіанті англійської мови у представників різних вікових груп та довести, що ритм мови людини змінюється з віком, а також визначити внутрішній взаємозв'язок між мовленнєвим ритмом та основними етапами розвитку та соціалізації особистості.

Предмет вивчення цього дослідження – зміни характеристик мовленнєвого ритму носіїв американського варіанта англійської мови залежно від віку. **Об'єктом** дослідження є зразки мови 60 жителів США, взяті з лінгвістичного корпусу американської діалогічної мови та нормовані за віком та гендером. **Матеріалом** дослідження слугували аудіозаписи спонтанного діалогічного мовлення жителів США. Звуковий матеріал є репліками 60 американців, збалансованих по гендеру (30 жінок та 30 чоловіків), які представляють три вікові групи: молодий вік, 22 – 40 років (20 осіб), середній вік, 41 – 60 років (20 осіб), старший вік, 61 – 70 років (20 осіб).

Актуальність цього дослідження полягає в необхідності вивчення ритміко-темпоральних характеристик американської діалогічної мови та виявлення зв'язку просодичних характеристик мовленнєвого ритму з таким природним біологічним фактором, як вік мовця, якому супроводжує накопичення соціального досвіду мовленнєвого спілкування, що в цілому визначає вікову соціальну варіативність мови.

Ритм англійської мови пов'язаний безпосередньо з акцентуацією, яка забезпечує виділення наголошеного голосного як найінформативнішу частину наголошеного складу, сприяючи впізнаванню слів у потоці мови та розумінню сенсу висловлювання [3; 4; 5].

У роботі, таким чином, ми виходимо з розуміння ритму не тільки як засобу, що структурує та організує зливу мову, а й у разі акцентного ритму, як засобу акцентного виділення наголошених складів, що сприяє впізнаванню слів та розумінню сенсу мови. Крім того, в роботі показано, що ритм як характеристика мовлення має індексну інформацію не тільки щодо ритмічного типу мови в

цілому, але і щодо віку і статі мовця. Характер ритмічної організації мови відображає ступінь сформованості фонологічної системи промовця, включаючи її просодичну підсистему, певний етап її розвитку та оптимізації, що сприяє мовленнєвої комунікації.

Електронно-акустичний аналіз мовних зразків проводився при за допомогою комп'ютерної програми «Wincsil» та включав визначення наступних груп просодичних параметрів: 1. Тривалість: тривалість ритмічних груп (мс); тривалість наголошених складів (мс); середня тривалість ненаголошених складів кожної ритмічної групи (тривалість всіх ненаголошених складів, поділена на них кількість); співвідношення тривалості наголошеного складу до середньої тривалості ненаголошених складів; $nfrvi$ (нормований за темпом індекс варіативності тривалості сусідніх ритмічних груп; $nspvi$ (нормований за темпом індекс варіативності тривалості сусідніх складів, наголошених та ненаголошених). 2. ЧОТ: ЧОТ макс наголошених та ненаголошених складів (Гц); ЧОТ мін наголошених та ненаголошених складів (Гц); інтервал ЧОТ наголошених та ненаголошених складів – даний параметр був обчислений за допомогою онлайн конвертера, що перекладає різницю між максимальним та мінімальним значенням ЧОТ складу в інтервал ЧОТ в півтонах; ЧОТ rvi (індекс варіативності максимальних значень ЧОТ сусідніх наголошених та ненаголошених складів). 3. Інтенсивність (Інт): максимальна інтенсивність в наголошених та ненаголошених складах – Інт макс (дБ); мінімальна інтенсивність в наголошених та ненаголошених складах – Інт мін (дБ); інтервал інтенсивності в наголошених та ненаголошених складах – даний показник являє собою різницю значень максимальної та мінімальної інтенсивності складу в дБ; Інт rvi (показник варіативності максимальних значень інтенсивності сусідніх наголошених та ненаголошених складів).

Довгий час вивчення ритму прозового мовлення спиралося на обчислення акустичного параметра тривалості, який лежав в основі поняття ізохронності [3] або відсутності такої [6], на якому заснована скалярна теорія мовленнєвого ритму [7; 8], а також на підставі якого лінгвісти визначали різні математичні кореляти мовленнєвого ритму та ступінь варіативності окремих ритмічних одиниць [9; 10; 11]. Згодом окремі вчені поряд з параметром тривалості для визначення ритмічних особливостей мови досліджували також просодичні показники інтенсивності та ЧОТ [5].

Справжнє дослідження з виявлення ритмічних особливостей мовлення американців різного віку спирається на аналіз трьох основних просодичних параметрів – тривалості, чот та інтенсивності, оскільки у формуванні ритму, на думку автора дослідження, беруть участь всі компоненти просодії. Інтонаційна група в цьому дослідженні позначає особливу моленнєву одиницю, що відповідає смисловій групі, яка «розглядається з боку її інтонаційної організації» [12: 161]; таким чином, термін «інтонаційна група» є синонімом таких понять, як «синтагма» та «смислова група» і є «мінімальною інтонаційно-смисловою єдністю» [12; 13].

Ритмічна група в розумінні автора дослідження – це «єдність наголошеного складу та ненаголошених складів, що примикають до нього» [14].

У роботах різних лінгвістів ця одиниця має низку інших назв: фонетичне слово, акцентна група, ритмічна структура, такт, стопа [13; 15; 16].

Під наголошеним складом у цьому дослідженні розуміється склад, виділений на фоні інших складів за допомогою динамічного, висотного та тимчасового компонентів [71]. До наголошених складів відносяться як акцентовані склади (що містять у собі зміну мелодійного контуру), так і наголошені склади, які промовляються на рівному мелодійному рівні за допомогою інших просодичних параметрів [17: 155].

У ході цього дослідження було розглянуто три просодичних параметра – тривалість, чот та інтенсивність на матеріалі 60 інформантів, що дозволяє отримати досить достовірні дані з точки зору статистики. Результати електронно-акустичного аналізу свідчать, що з віком і у жінок, і у чоловіків відбувається невелике збільшення тривалості ритмічної групи.

Висновки. У цьому експериментальному дослідженні було розглянуто цілий комплекс просодичних показників людського голосу на різних етапах життя представників певного соціуму: жителі США, з рівнем освіти не нижче середнього, рівномірно представляють дві гендерні та три вікові групи. У центрі уваги – просодичні характеристики наголошених та ненаголошених складів, що сприяють утворенню ефекту виділеності як основи акцентного ритму.

Аналіз просодичних показників переконливо показав, що уповільнення темпу з віком реалізується як за рахунок збільшення тривалості наголошених складів, так і за рахунок тривалості ненаголошених.

Контраст за тривалістю між наголошеними та ненаголошеними складами не тільки зберігається у трьох регіонах із чотирьох, а й збільшується у цих регіонах. Тим самим виділення наголошених складів щодо ненаголошених, що становить основу акцентного ритму, також зберігається у мовленні інформантів середнього віку. Збільшення цього розмаїття, проте, стосовно всього корпусу дослідження, виявилось статистично незначним.

У цій роботі було вивчено вплив віку інформантів на варіювання способів виділення найбільш інформативних акцентованих складів в американській розмовній мові, а також позитивний вплив комунікативного досвіду на лінгвістичні навички, які з віком розвиваються та оптимізуються на тлі фізіологічного спаду в організмі. Статистичні тести підтвердили значущість наступних показників посилення ознак акцентного ритму з віком: 1) збільшення тривалості наголошених складів з віком, що свідчить про уповільнення темпу промови в міру збільшення віку, а також наявність компресії ненаголошених складів; 2) виділеність наголошених складів на тлі ненаголошених складів у мові із віком підтримується за допомогою збереження контрасту за тривалістю та збільшується за рахунок максимальних параметрів чот та інтенсивності; 3) збільшення діапазону голосу при зниженні максимальних показників чот: з віком діапазон чот (у півтонах) розширюється за рахунок використання нижчого регістру, що також дозволяє зберігати та посилювати контраст між наголошеними та ненаголошеними складами; 4) збільшення варіативності максимальних показників чот: незважаючи на загальне зменшення значень показників чот з віком, варіативність значень даного параметра збільшується,

причому основна частина змін відбувається в середньому віці, тоді як у промові американців старшого покоління, рівень варіативності параметра ЧОТ залишається відносно незмінним.

Таким чином, дослідивши структуру ритмічної групи та складових її складів, ми довели наявність ефекту виділеності наголошених складів на тлі ненаголошених, яка досягається за допомогою декількох акустичних параметрів: значення тривалості, чот макс та Інт макс в наголошеному складі завжди більше значень тих же параметрів у ненаголошеному складі, а співвідношення тривалості наголошених складів та середньої тривалості ненаголошених складів ритмічної групи присутнє завжди на користь наголошеного складу. Чергування ритмічних груп та наголошених складів становить основу акцентного ритму, а самі склади та ритмічні групи є елементами, які входять у ієрархію різних одиниць, що у формуванні мовленнєвого ритму, виділення яких досягається за допомогою всіх показників просодії.

Той факт, що оптимізація просодичних засобів акцентуації проходить одночасно з розвитком, а потім і зменшення фізичних можливостей людини, її соціальною та мовленнєвою практикою, дозволяє на кожному етапі людського життя оцінити значення змін, що відбуваються. Очевидно, що основною функцією акцентуації в дискурсі повинна залишатися здатність привертати увагу до найінформативніших частин висловлювання, що забезпечують розпізнавання слів, розуміння мови. Ритм як регулярність чергування сильних та слабких елементів, ритм як періодичність та передбачуваність сприяє виконанню цього завдання завдяки виділенню акцентованих (наголошених) складів. Збереження цієї здібності було доведено в даній роботі: результати цього дослідження свідчать про наявність в мові літніх американців компенсаторних процесів, спрямованих на збереження найважливіших просодичних моделей, що забезпечують ефективне сприйняття, сегментацію, розуміння мови.

Результати цього дослідження свідчать про певну зміну мовленнєвого ритму протягом життя людини. Ритмічна організація мови американських чоловіків та жінок з віком зазнає різних змін: зі збільшенням віку інформантів зростають значення показників середньої тривалості ритмічної групи та наголошеного складу, а також збільшується співвідношення тривалості наголошеного складу по відношенню до ненаголошених складів. З віком і у чоловіків, і у жінок відбувається розширення інтервалу чот та збільшення значень індексу варіативності чот макс. Жіноча мова в міру дорослішання інформантів характеризується зменшенням значень індексу парної варіативності для тривалості ритмічних груп та значень чот макс в наголошених та ненаголошених складах. І чоловіки, і жінки з віком демонструють зменшення значень чот мін. Все це свідчить про зміну ритмічної організації мови протягом життя: мовний ритм американців із віком стає більш акцентним.

Викладені дані та їх інтерпретація мають безперечну важливість для соціофонетики, в рамках якої відбувається постійний відбір методів збору матеріалу, пошук надійних методик обробки отриманих даних. Так, зокрема, виникає необхідність перегляду стратегії вивчення розвитку мови, що широко застосовується, як заміна одних вимовних варіантів іншими через аналіз

групових даних представників різних поколінь, тобто вивчення зміни мови «в видимому часі». Справа в тому, що, поряд із порівнянням мови різних поколінь, ми одночасно вторгаємось у сферу внутрішньоособистісної варіативності, пов'язаної з розвитком фонологічної, включаючи просодичну, системи мови окремих індивідів на різних етапах дорослішання та старіння, а також варіативності, пов'язаної зі зміною соціального оточення

Перспектива для подальших досліджень. Розширення звукового матеріалу із залученням інших варіантів англійської мови та інших мов світу могло б виявити нові співвідношення біологічного та соціального у ритмічних особливостях промови різних поколінь. Включення пауз та аналіз інших елементів, що входять до ієрархії ритмічних одиниць, могло б доповнити ефект ритмо-темпоральних характеристик мовлення носіїв англійської мови та його вікову динаміку.

Список літератури

1. Андросова С.В. Акустические и перцептивные корреляты цельнооформленности слога (экспериментально-фонетическое исследование на материале американской спонтанной речи): автореф. дис. ... д-ра филол. наук: 10.02.19. М., 2013. 40 с.
2. Balsis S., Carpenter B.D. Evaluations of elderspeak in a caregiving context. *Clinical Gerontologist*. 2006. No. 29. P. 79 – 96.
3. Потапов В.В. Ритмическое структурирование речевого потока. *Вестник Московского государственного лингвистического университета. Серия «Языкознание»*. Вып. 1 (687). М., 2014. С. 171 – 187.
4. Дубинко С.А. Фоностилистическая дифференциация акцентноритмических структур английской фразы (экспериментально-фонетическое исследование) : автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04. М., 1982. 21 с.
5. Алексієвець О.М. Просодичні маркери британського дискурсу. *Збірник матеріалів круглого столу «Сучасні тенденції фонетичних досліджень»*. 26 квітня 2018 р. С. 20 – 24.
6. Романова Е.Ю., Садовникова Н.А., Шевченко Т.И. Просодия и возраст: опыт статистического анализа американской речи. *Вестник Московского государственного лингвистического университета. Серия «Языкознание»*. Вып. 1 (580). М.: ИПК МГЛУ «Рема», 2010. С.143–153.
7. Рибіна Н.В. Просодичні засоби актуалізації ритмічної структури навчального тексту: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04. Тернопіль 2004. 25 с.
8. Гертнер Р.И. Фонетические модификации ритмических структур в стихотворной и прозаической речи (экспериментально-фонетическое исследование): автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04. М., 1985. 15 с.
9. Høequist Jr. C. Durational correlates of linguistic rhythm categories. *Phonetica*. № 40. 1983. P. 19 – 31.
10. Gibbon D., Gut U. Measuring speech rhythm. *Proceedings of Eurospeech*. Aalborg, 2001. P. 91 – 94
11. Kohler K. Rhythm in Speech and Language. A New Research Paradigm. *Phonetica*. № 1 – 2. 2009. P. 29 – 45.

12. Багмут А.Й. Інтонаційна виразність звукового мовлення засобів масової інформації. Київ: Нова Думка, 1994. 191 с.
13. Горсуев Г.П. Вопросы акцентологии современного английского языка. Москва; Ленинград: Изд-во Акад. наук СССР, 1960. 92 с.
14. Блохина Л.П., Потапова Р.К. Методика анализа просодических характеристик речи. М., 1970. 84 с.
15. Бондарко Л.В. Фонетическое описание речи и фонологическое описание языка. Л.: Изд-во Ленинградского университета, 1981. 220 с.
16. Chambers J.K., Trudgill P., Schilling-Estes N. The Handbook of Language Variation and Change. Oxford and Malden, MA : Blackwell, 2002. 807 p.
17. Волошин В.Г., Григорян Н.Р., Музя Е.М., Олинчук В.В. Методы обработки результатов экспериментально – фонетических исследований речи и их лингвистическая интерпретация. Одесса: ВМВ, 2011. 186 с.

КАТЕГОРІЯ СТАНУ В КОНТЕКСТІ УМОВ ФОРМУВАННЯ ДАВНЬОГЕРМАНСЬКИХ ЕТНОСІВ

Шапочкіна Ольга Володимирівна

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри германської філології
Інституту філології
Київського університету імені Бориса Грінченка

У сучасній лінгвістичній науці інтердисциплінарний підхід є однією із необхідних вимог для отримання достовірних результатів дослідження. Зміна наукової і культурної парадигм викликана зближенням різних точок зору на природу мислення, способи знакової концептуалізації світу й змісту комунікації етносів. На зміну вузькопрофесійним поглядам приходять інтегральний підхід, що зв'язує і взаємно доповнює різні наукові парадигми [Крейдлін, 2001, 207–224; Буніятова, 2003, 108–117]. Йдеться про таку інтердисциплінарну науку, як когнітологія, яка передбачає неможливість сепаратизації лінгвістичних і психологічних даних, а також поєднання методів і прийомів різних парадигм знання [Кубрякова, 1995, 189].

Когнітивні підходи поширюються на етнолінгвістичну проблематику, внаслідок чого виникають нові можливості в вирішенні проблеми взаємозв'язку мови і культури. Вивчення мови етнічних спільнот і відповідних ментальних моделей втілюються у розвідках, присвячених дослідженню лексичних, прагматичних і граматичних єдностей значеннєвого аспекту мовної категоризації світу [Вежбицька, 1996]. Проблема взаємодії мови етнічних спільнот і основних моделей їхнього мислення отримала новий імпульс у контексті розбудови лінгвістичних студій, у тому числі й у діахронії. Нове бачення відомих фактів ґрунтується на розумінні того, що станова конструкція як абстрактна модель вимагає окремого розгляду в плані виявлення її семантичного навантаження у діючій мовній системі та співвідноситься співвіднесеністю з етнічною культурою і світосприйняттям під впливом етнічних стереотипів. Етнічні стереотипи давніх германців при цьому слід розуміти як колективне уявлення або репрезентант інформації про духовну і матеріальну культуру окремої етнічної спільноти [Черепанова, Акімова, 120–124].

Інтерпретація фрагментів мовної онтології вимагає від сучасного дослідника нового погляду на знайомі речі у разі структурної або семантичної девіації від функціонуючих типів, коли мовному підходу бракує певної ланки для вирішального умовиводу. У цьому контексті звернення до ідей етнолінгвістики є одним із актуальних завдань лінгвістичних студій, яке дає змогу вийти за межі формально-семантичного аналізу і залучити широкий спектр культурологічних фактів. Зазначені вище фактори створюють світоглядну картину етносів із певним набором диференційних ознак, визначають етнофілософські константи,

під якими найчастіше розуміють стереотипи поведінки етносу та його розумові стратегії. Мова відбиває культурні або соціальні категорії, є інструментом матеріалізації думки як індивідуальної, так і сформованої суспільством [Буніятова, 2003, 110–112].

Важливим для розуміння «стану» в загальному сенсі, інакше кажучи етнічного «духу» давніх германців, є культурно-історичний контекст, в якому відбувалося формування цих етносів. Соціальна структура давніх германців містила потужний «дофеодальний» (варварський) субстрат [Гуревич, 1999, 204]. Етнічний розвиток германських народів відбувався у складних умовах співіснування варварського суспільства, побудованого на відносинах кровної спорідненості, і становлення ранньофеодального устрою, що супроводжувалося початком розвитку національної самосвідомості. Германцям цього періоду певною мірою властиві риси первіснообщинного ладу: єдність суспільного буття, дух колективізму, звеличування героїв, приписування їм тієї ж сили, що і колективу в цілому, всесильність чудесного й магічного тощо. Давні германці ділили людей на своїх і чужих: чужинців вбивали заради самозбереження, а не через ненависть до їхньої мови або вірувань. Знищували чужаків тільки тому, що власна смерть завжди була поруч, існувала в уяві людини, формувала її світогляд [Дьяконов, 1990, 17]. Давні германці намагалися уникнути смерті, але в ідеалі справжнім героєм заслуговував на повагу той, хто прагнув померти в чесному бою [Буніятова, 2003, 114].

У мовознавчій практиці життєву філософію давньогерманських народів у період героїчного етапу їхнього розвитку тлумачать у контексті концептів «ДОЛЯ», «СЛАВА», «ЖЕРТВА», «КРОВ», «РІД», «КОХАННЯ», «НЕНАВИСТЬ», «МАГІЯ», «ПОМСТА» тощо. Матеріал пам'яток германо-скандинавського епосу (IV–XIII ст.) свідчить про те, що ідеалами воїнства були бойові походи, криваві розправи, військова честь, уславлення ватажка. При цьому об'єкт восхвалення залежав від історичного періоду, що тривав на той час: Велике переселення (IV–VI ст.) у континентальних германців й Епоха вікінгів (IX–XI ст.) у скандинавів. Перемога в битві та її незмінна супутниця — слава — були лише певним перехідним етапом у житті воїна, його невідворотного майбутнього, долі. До буденного життя германська чоловіча спільнота була не пристосована. Під час Великого переселення народів у короткі проміжки мирного життя вони знаходили привід і час для сутичок із родичами або сусідами.

Причини історично засвідченого вибуху активності германських народів у період IV–VI ст. не отримали обґрунтованого пояснення в літературі. Фактори перенаселення, економічний або психологічний згадуються у західних джерелах та відповідають метафоризованості дефініцій порівняльно-історичної лінгвістики XIX ст. Для нашого дослідження релевантим є чинник гетерохронності процесів етнічної матеріалізації, які спорадично могли набирати агресивну форму. У період масової міграції більшість західно- і східногерманських племен залишила власні оселі на півночі й рушила на захід або схід, змітаючи на своєму шляху вищі за ступенем цивілізації. Вестготи й остготи припинили існування як окремі етнічні групи вже у VIII ст. У той же час

англосакси розбудовували свою державність і перебували у стані осілости. У житті скандинавів лише в кінці VIII — пер. пол. IX ст. відбувається різкий зсув: перерва у повільному, поступовому розвитку. З'являється новий тип людей — сміливі мореплавці, шукачі здобичі, пригод і вражень — вікінги [Гуревич, 1999, 160; Fisiak, 2000, 48–54]. Це був активний, неспокійний період, мовні та позамовні наслідки якого й донині дискутуються у літературі. Германці залишали свої насиджені місця, зрікалися традиційного способу життя і разом зі своїми родинами, близькими і залежними від них людьми, худобою та реліквіями вирушали у невідомі краї. Войовничий дух вікінгів періоду широкої воєнної і переселенської експансії скандинавів відтворено в ісландській літературній спадщині, зокрема едичній поезії.

Давньоісландська пам'ятка «Edler Edda» («Старша Едда»), відповідно до світогляду мешканців Скандинавії, у коротких оповідях віршованої форми повідомляє про основні епізоди існування світу. Персонажі архаїчних за своїми витоками пісень «Edler Edda» («Старшої Едди») (XII–XIII ст.) не дбають про спасіння своєї душі, посмертна винагорода для них — це добре ім'я і перебування ратників, що наклали головою в бою, у чертогах Одіна, де вони бенкетують і втішаються військовими забавами. Герой пісень «Edler Edda» («Старшої Едди») не впадає у фаталістичну апатію і не тікає від своєї смерті; навпаки, він упевнений у невідворотності майбутнього й кидає виклик долі, сміливо її приймає, дбаючи тільки про посмертну славу. Стереотип активної поведінки властивий і богам із міфологічних пісень «Edler Edda» («Старшої Едди»), які беруть участь у першотворенні та моделюванні світу.

У давньогерманських пам'ятках стан суб'єкта часто відтворюється як рефлексивний, незахищений від дії абсолютного зла, персоніфікованого, наприклад, в образах ісландських асів або чудовиськ на зразок Гренделя та його матері в давньоанглійській поемі «Beowulf» («Беовульф»). Поняття неминучої долі при цьому може трактуватися не як космологічний рок (лат. *Fatum* «вирок богів»), а як індивідуальна доля окремої людини, його фортуна, щастя [Буніятова, 2011, 9–117].

Все минуше — і рідня, і багатство, і навіть власне життя. Вічною залишається тільки невмируща слава про подвиги героя та його добре ім'я. Протягом історії людства зіткнення племен, цивілізацій, релігій, соціальних моделей та інших інтересів нерідко призводило до збройних конфліктів між етносами, а також всередині однієї етнічної спільноти, наслідком яких були численні людські жертви. Війна як явище являє собою один із найпоширеніших і водночас найтрагічніших станів екзистенції, людського існування [Верьовкін, 2014, 68]. Світогляд, віддзеркалений у давньогерманському героїчному епосі та його мові, є мілітаризованим, військово орієнтованим, що свідчить не про особливу войовничість етносів — творців такого епосу, а про певний етап розвитку суспільного ладу, який отримав назву «військової демократії» [Колесник, 2003; Верьовкін, 2014: 69].

У невеликих за обсягом батальних епічних текстах давньоанглійської літератури, зокрема у поемі «Beowulf» («Беовульф»), перебування у стані війни осмислюється як ситуація, що об'єднує всіх воїнів незалежно від соціального

статусу. Йдеться про зв'язок бойової спорідненості, що уможливило найвищий рівень координації зусиль, коли воїни об'єднуються в єдиний організм, що мислить одним розумом. Крім змагань і поєдинків головного героя, Беовульфа, у творі зафіксовані також численні міжусобні війни германських народів між собою [Верьовкін, 2014, 74].

Серед значного корпусу давньоанглійських і давньовірхньонімецьких пам'яток писемності виділяють твори, в яких зображено ідею занепаду світу й переконання у тому, що людство переживає свої останні дні. У Британії це було зумовлено нестабільністю соціально-політичної ситуації, ускладненою нападами вікінгів, у Німеччині — боротьбою між централізацією і феодалною роздробленістю тощо. Усі ці події відбилися у текстах IX–X ст., що мали красномовні назви: «Hildebrandslied» («Пісня про Гільдебранда»), «Nibelungenlied» («Пісня про Нібелунгів»), давньовірхньонімецька поема «Muspilli» («Муспіллі»).

Давньосаксонське *mutspellī*, як і родинні німецькі варіанти, є композитом: його перша частина споріднена таким словами, як днв.-ісл. *mund* «момент часу», *munda* «прагнути», гот. *mundon* «звертати увагу», *mundrei* «мета», днв.-вірхн.-нім. *muntari* «батьорість» — з семантичним розвитком «мета, до якої прагнуть» — «точка в просторі або часі»; а друга — днв.-ісл. *spilla*, днв.-англ. *spildan*, *spillan*, днв.-сакс. *spildian*, днв.-вірхн.-нім. *spildan* «руйнувати, знищувати, вбивати» [Топорова, 1996, 54]. Стан руйнування світу, друге пришестя Христа, Небесний суд над усіма людьми, життя в Раю та муки пекла — основні колізії, які надає нам давньогерманська пам'ятка «Муспіллі».

Матеріал дослідження свідчить про те, що ірраціональний або чуттєвий спосіб світосприйняття германських етнічних спільнот періоду кінця першого тисячоліття, складовими якого виступають фаталізм, пасивність індивідуума, віра в долю і її всемогутнього Вершителя, підтверджується фактами із давніх пам'яток писемності. Вербальні засоби відтворення феноменологічної картини світу, властивої давнім германцям, що включають лексичні, граматичні та фразеологічні конструкції, корелюють з фактами, що свідчать про рух мовних систем у напрямі до їх упорядкування та про загальну тенденцію «раціоналізації» структурних схем давньогерманського речення [Буніятова, 2011, 12].

Руйнування традиційного способу життя, зміна розумових векторів періоду вікінгів, опосередковано засвідчених у творах скандинавської літератури, дають змогу зробити припущення щодо можливих мовних наслідків такої трансформації, експлікованих в аранжуванні давньогерманських станових практикатегорійних конструкцій, у парадигмі давньої категорії стану. Можна припустити, що семантика категорії стану маніфестується на конструкційному рівні засобами дієслівних лексем із певними становими граматичними характеристиками. Аналіз категорії стану у період діалектного співіснування германо-скандинавських етносів має виявити ідеоетнічні тенденції її формування.

У межах нашого подальшого дослідження є можливість реконструювати диференційні ознаки макросвіту давніх германців за допомогою мовних засобів

і зрозуміти, наскільки різними або близькими були первісні парадигми категорії стану гото-скандинавського та західногерманського мовних ареалів. Окремі малодосліджені питання, які нададуть змогу виявити певні етнофілософські константи: категорія стану, що відображає картину світу давніх германців; давньогерманські дієслова стану як ядро, змістовий центр станової пракатегорійної конструкції; суб'єктивні станові образи-гешталти у сатнвоих пракатегорійних конструкціях давньогерманських мов.

Список літератури

1. Вежбицкая А. Язык. Культура. Познание / А. Вежбицкая. — Москва : Русские словари, 1996.
2. Верьовкін В. В. Відображення концептуальних уявлень людини про війну в греко-римському, давньослов'янському і давньогерманському героїчному епосі [Електронний ресурс] / В. В. Верьовкін // Проблеми семантики слова, речення та тексту. — 2014. — Вип. 33. — С. 67–78. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pssrtr_2014_33_8 (дата звернення: 06.09.2021).
3. Буніятова І. Р. Еволюція гіпотаксису в германських мовах (IV–XIII ст.) : монографія / І. Р. Буніятова. — Київ : Вид. центр КНЛУ, 2003. — 327 с.
4. Буніятова І. Р. Шляхи розвитку мовних систем : еволюція і катастрофа / І. Р. Буніятова // Магістеріум: Мовознавчі студії. — Київ, 2011. — Вип. 43. — С. 3–8.
5. Гуревич А. Я. Избранные труды: Древние германцы. Викинги. — Москва ; Санкт-Петербург : ЦГНИИ ИНИОН РАН, 1999. — Т. 1.
6. Дьяконов И. М. Архаические мифы востока и запада / И. М. Дьяконов. — Москва : Наука, 1990.
7. Крейдлін Г. Е. Риторика прозы / Г. Е. Крейдлін // Язык и культура. Факты и ценности : сб. к 70-летию Ю. С. Степанова / отв. ред.: Е. С. Кубрякова, Т. Е. Янко. — Москва : Языки славянской культуры. — 2001. — С. 206–216.
8. Колесник О. С. Мовні засоби відображення міфологічної картини світу : лінгвокогнітивний аспект (на матеріалі давньоанглійського епосу та сучасних британських художніх творів жанру фентезі) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 — «Германські мови» / О. С. Колесник. — Київ, 2003. — 20 с.
9. Топорова Т. В. Язык и стиль древнегерманских заговоров / Т. В. Топорова. — Москва : Эдиториал УРСС, 1996. — 214 с.
10. Черепанова О. А. Становление типологии русского предложения в ее отношении к этнофилософии / О. А. Черепанова, Г. Н. Акимова, З. К. Тарланов // НДВШ. Филологические науки. — 1999. — № 5. — С. 120–124.
11. Fisiak J. An Outline History of English / J. Fisiak. — Poznan : Wydawnictwo Poznanskie, 2000. — Vol.1: External History.

МОДЕЛИРОВАНИЕ КИНЕТИКИ СТРУКТУРООБРАЗОВАНИЯ ТВЕРДЕЮЩИХ ДИСПЕРСНЫХ СИСТЕМ

Трофимова Лариса Евгеньевна,

кандидат технических наук, доцент,
доцент кафедры технологии строительного производства
Одесская государственная академия
строительства и архитектуры, Украина

Как показано в [1], получение многих композиционных материалов неразрывно связано с возникновением на всех стадиях процесса структурообразования многообразных структурированных дисперсных систем. Данные дисперсии характеризуются не только сильно развитой межфазной поверхностью, но и эволюцией формирующихся в них дисперсных структур.

На начальных стадиях процесса самопроизвольной эволюции данных систем происходят качественные скачки, фиксируемые на графиках таких кинетических характеристик, как модуль быстрой эластической деформации E , резонансная частота ν , предельное напряжение сдвига P_m . Приведенные в литературе экспериментальные результаты свидетельствуют о существовании целого ряда кинетических кривых, ход которых идентичен петле на изотермах Ван-дер-Ваальса. Неоднозначные зависимости E и ν от времени приведены, в частности, в работах Н.Н. Круглицкого, Г.П. Бойко, И.Г. Гранковского для водных дисперсий трехкальциевого силиката, цементно-водных дисперсий с добавками полимеров и без них, шликеров керамических радиоэлектронных материалов, вулканизаторов на основе бутилкаучука, наполненных сажей, цементом или мелом. Подобный характер имеют также пластограммы вяжущих дисперсий, полученные М.М. Сычевым. По мнению авторов, резко выраженные спады кинетических показателей на графических зависимостях являются следствием деструктивных процессов в рассматриваемых системах. При этом отмечается, что хотя сущность происходящих явлений из-за сложности объектов исследования теоретически недостаточно ясна, на процессы структурообразования можно направленно влиять введением поверхностно-активных веществ (ПАВ). В результате применения соответствующих добавок свойства дисперсий стабилизируются, а кинетические кривые приобретают монотонно возрастающий вид.

Для выявления общих закономерностей поведения твердеющих дисперсий целесообразно использовать современные представления об эволюции дисперсных структур как реализации той или иной разновидности ограниченного числа законов развития сложных систем любой природы. Предложено

описывать и анализировать кривые кинетики структурообразования твердеющих дисперсных систем с позиции теории катастроф [2–4].

В рамках теории катастроф характерные признаки указанных дисперсных систем аналогичны геометрии катастрофы «складка». Такое описание предполагает согласие не только во внешнем сходстве характера экспериментальных и модельных зависимостей, но и в их логической общности. Катастрофа «складка» объединяет на одной схеме два возможных «предельных» варианта кривых структурообразования: N-образный и монотонный.

Следует также отметить перспективность дальнейшего развития методологии кинетических исследований за счет объединения описанного выше топологического подхода и методики экспериментально-статистического моделирования по "временным сечениям". В такой ситуации достаточно информативно для каждого фиксированного момента времени строить экспериментально-статистические модели, представляющие собой полиномы третьей степени. Эти модели содержат эффекты третьего порядка, обуславливающие волнообразность однофакторных кривых, и соответствующие взаимодействия, варьирующие степень волнообразности в многофакторном пространстве. Согласно топологической концепции данные однофакторные зависимости целесообразно рассматривать как проекции катастрофы складки, но уже в другой системе координат. Группировка однофакторных кривых в модельную поверхность позволяет в каждый момент времени оценивать не только количественные, но и качественные изменения в системе.

Таким образом, комплексное обобщение экспериментальных данных исследований процессов структурообразования дисперсий позволит по-новому трактовать некоторые особенности развития этих систем, что расширит представления о закономерностях их формирования.

Список литературы

1. Uriev N.B. Technology of Dispersed Systems and Materials: Physicochemical Dynamics of Structure Formation and Rheology. Weinheim, Germany: Wiley-VCH Verlag GmbH & Co. KGaA, 2017. 192 p.
2. Трофимова Л.Е., Урьев Н.Б. Моделирование процессов структурообразования дисперсных систем и материалов. Одесса: Астропринт, 2011. 36 с.
3. Trofimova L. Modeling and optimization of technology and physics-mechanical properties of composite materials. Key Engineering Materials. 2020. Vol. 864. P. 59–65.
4. Постон Т., Стюарт И. Теория катастроф и ее приложения / пер. с англ. А.В. Чернавского. М: Мир, 1980. 608 с.

ДИСТАНЦИОННОЕ ОБУЧЕНИЕ: ОСОБЕННОСТИ УЧЕБНОЙ МОТИВАЦИИ СТУДЕНТОВ

Кобазева Юлия Александровна

кандидат психологических наук, доцент,
доцент кафедры возрастной психологии
Московский педагогический
государственный университет, Россия

Особую актуальность дистанционное обучение приобрело в связи с распространением в мире новой коронавирусной инфекции, поскольку обучение в период пандемии преимущественно проводилось в данном формате. Безусловно, этот факт способствовал стремительному внедрению цифровых технологий в образовательный процесс в высшей школе. Все изменения, которые произошли в системе высшего образования в этот непростой период, не могли не повлиять как на особенности овладения знаниями студентов, так и на особенности их психического развития. Изучению актуальных проблем, возникших в ходе дистанционного обучения, были посвящены многочисленные исследования.

Так, внимание исследователей было направлено на изучение социально-психологических факторов, влияющих на уровень удовлетворенности студентов дистанционным обучением в период пандемии (Соколовская И.Э. [1]), на сложности социально-психологической адаптации студентов в этот период (Сидячева Н.В., Зотова Л.Э. [2] Смахтина Т.А., Кубекова А.С.[3]). Также активно изучались вопросы самооффективности учебной деятельности студентов в дистанционном формате (Кондаурова О.П.[4]), особенности мотивов и ценностей обучающихся в период пандемии (Марьин М.И., Никифорова Е.А. [5], Медведева Н.А. и Мусихина Л.В. [6]).

Наше исследование было посвящено изучению особенностей мотивации студентов педагогического вуза в условиях цифровизации обучения в период пандемии Covid-19. В исследовании приняли участие 50 студентов младших курсов очного отделения. Для исследования этих особенностей мы применили Методику для диагностики учебной мотивации студентов (А.А.Реан и В.А.Якунин, модификация Н.Ц.Бадмаевой) [7].

Результаты проведения данной методики позволили нам определить наиболее выраженные мотивы в структуре учебной мотивации студентов очной формы обучения педагогического вуза. Так, в наибольшей степени были выражены мотивы творческой самореализации (средний балл 3,60), учебно-познавательные (3,26) и профессиональные (3,26), а также коммуникативные

(3,25). Наименее выражены социальные мотивы (2,91), мотивы престижа (2,45) и мотивы избегания (2,26).

В результате ранжирования мотивов были определены наиболее и наименее значимые мотивы внутри группы студентов. В группе мотивов творческой самореализации наиболее популярным был ответ «чтобы узнавать новое, заниматься творческой деятельностью», менее популярным – «учусь, чтобы дать ответы на проблемы развития общества, жизнедеятельности людей». В группе учебно-познавательных мотивов лидируют мотивы «успешно учиться, сдавать экзамены на «4» и «5», «чтобы приобрести глубокие и прочные знания». Наименее выраженными были такие мотивы, как «просто нравится учиться», «быть постоянно готовым к очередным занятиям». Среди профессиональных мотивов наибольшее значение респонденты придавали такому мотиву, как «в полной мере использовать имеющиеся у меня задатки, способности и склонности к выбранной профессии». Наименьшую значимость здесь имеют следующие ответы: «чтобы обеспечить успешность будущей профессиональной деятельности» и «чтобы дать ответы на актуальные вопросы, относящиеся к сфере будущей профессиональной деятельности». Среди коммуникативных мотивов наиболее популярным был ответ «чтобы работать с людьми, надо иметь глубокие и всесторонние знания». Менее всего отмечался в данной группе мотив «хочу быть уважаемым человеком учебного коллектива».

Список литературы:

1. Соколовская И.Э. Социально-психологические факторы удовлетворенности студентов в условиях цифровизации обучения в период пандемии Covid-19 и самоизоляции // Цифровая социология. 2020. Т.3. № 2. С.46-54.
2. Сидячева Н.В., Зотова Л.Э. Ситуация вынужденной самоизоляции в период пандемии: психологический и академический аспекты // Современные наукоемкие технологии. – 2020. – № 5. – С. 218-225.
3. Смахина Т.А., Кубекова А.С. Особенности социально-психологической адаптации студентов медицинского вуза в период пандемии коронавируса // Психология. Историко-критические обзоры и современные исследования. 2021 Т. 10 № 1А. С. 92-98.
4. Кондаурова О.П. Самоэффективность учебной деятельности студентов в дистанционном формате обучения в период пандемии Covid-19 // Тенденции развития науки и образования. 2020. № 68-4. С.121-123.
5. Марьин М.И., Никифорова Е.А. Трансформация мотивов и ценностей студентов высших образовательных организаций в условиях пандемии (по материалам зарубежных исследований) // Современная зарубежная психология. 2021. Т. 10 № 1. С.92-101.
6. Медведева Н.А., Мусихина Л.В. Формирование мотивации студентов к освоению информационных технологий в условиях пандемии [Электронный ресурс] // International scientific review. 2020. № LXXI. С. 90–93.

7. Методика для диагностики учебной мотивации студентов (А.А.Реан и В.А.Якунин, модификация Н.Ц.Бадмаевой) / Бадмаева Н.Ц. Влияние мотивационного фактора на развитие умственных способностей: Монография. – Улан-Удэ, 2004 С.151-154.

ПСИХОЛОГІЧНІ МЕХАНІЗМИ ЕКОНОМІЧНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА

Лавренко Ольга Василівна

Кандидат філософських наук, доцент, провідний науковий співробітник лабораторії організаційної та соціальної психології Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України

Відмітною рисою сучасного етапу розвитку суспільства є його трансформація, а також набуття ознак *транзитивності* (від лат. *transitivus* – перехідний). Це передбачає не тільки новий зміст соціалізації особистості, а й нові способи засвоєння та перетворення соціального досвіду. Транзитивність – така характеристика і стан суспільства, який відображає високий динамізм сучасного життя, множинність і невизначеність будь-якої конкретної соціальної ситуації. Швидко змінюються форми соціального впливу та взаємодії людей; вони стають більш складними, опосередкованими, різноманітними, багатозначними. Така швидкість змін життя надзвичайно швидко знецінює більшу частину соціального досвіду людини. Змінюється ціннісна структура цього досвіду. Інформація сама по собі перестає мати вирішальне значення; велику цінність починають набувати способи її отримання, готовність до змін, врахування ситуацій високого ступеня невизначеності. Інформатизація суспільства, сітєві мережі призводять до зниження статусу соціальної приналежності, позбавляють особистість звичної соціальної ідентичності.

Економічні кризи, наявність багатьох альтернатив економічної активності для індивіда (кредитування, вклади, вибір як моральних, так і неетичних способів заробітку грошей тощо), повна свобода у виборі економічних дій поряд з існуванням непорядних фінансових організацій, нестача об'єктивної та правдивої інформації, боязнь втрати наявного соціально-економічного статусу, нерозуміння процесів економічної реальності можуть призвести до виникнення у індивіда депресивних станів з приводу нездатності досягти бажаного економічного рівня життя у порівнянні з іншими.

Сучасне суспільство характеризується нестабільністю та невизначеним вектором соціальних змін. Така трансформація суспільства не завжди є зрозумілою для особистості, перш за все за рахунок непередбачуваності ситуацій та неможливості прогнозувати своє майбутнє. Перехід до ринкової економіки супроводжується економічними девіаціями (гіперінфляція, безробіття, злиденність, особистісні кризи, прояви маргінальності тощо).

В умовах такого суспільства процес соціалізації особистості набуває принципово нової суперечливості. З одного боку, соціалізація – це трансляція усталеного соціального досвіду, який вже закріпився, з іншого – в сучасній ситуації досвід поколінь фіксується цілком по-новому [2].

Соціалізація індивіда відбувається під впливом різних чинників та при взаємодії з різними агентами за допомогою певних «механізмів». До механізмів соціалізації відносяться ті феномени, які перетворюють, трансформують зовнішнє у внутрішнє. Соціально-психологічні механізми соціалізації особистості – це процес, який перетворює активність чинника соціалізації (соціальні умови, рушійні сили, якості особистості) в її результат (Курінний, 2020) [4, с. 125].

Принагідно зазначимо, що донині немає загальноприйнятого тлумачення поняття «психологічний механізм», хоча воно інтенсивно розробляється в філософії, психології, інших гуманітарних науках.

Проблема трансформації суспільства відповідно проявляється в усіх видах соціалізації особистості, у тому числі й економічної, оскільки змінюються як уявлення людей, так і їх реальна поведінка. Адже швидкість соціально-економічних трансформацій впливає на загальноприйняті моделі і норми поведінки, які тільки що сформувалися і закріпилися, як з'являються інші, альтернативні. Тому в цих умовах дуже важливим є дослідження того, як буде розвиватися і ефективно функціонувати сучасна людина, якими механізмами економічної соціалізації це забезпечується. Багато вчених сьогодні відмічають превалювання економічного чинника глобалізації, який приводить до стандартизації товарів, послуг, реклами, тобто уніфікації споживацьких навичок.

Як відомо, економічна соціалізація – це процес і результат включення індивіда в систему економічних відносин суспільства, завдяки чому він стає суб'єктом цих відносин. Сучасні концепції економічної соціалізації генетично пов'язані з суспільними трансформаціями, зокрема в економіці, з новими формами і способами реалізації особистістю себе в умовах ринку (Акундинова, 2009, Арон, 1993, Бергер, Лукман, 1995, Москаленко, 2005, Дембицька, 2020). Економічна соціалізація це не просто становлення особистісних якостей індивіда, а тих, які затребувані в конкретних історичних умовах розвитку суспільства і, як підкреслює В. Москаленко, визначаються особливостями певного історичного часу [5]. При цьому не заперечується ідея формування в ході соціалізаційного процесу унікальних, особливих рис особистості в певних умовах і рамках вимог, які пред'являє економічна система її учасникові. Присвоюючи соціально-економічний досвід (оволодіваючи ним), елементи економічної культури (норми, правила, цінності, ідеали, традиції тощо), а також інтеріоризуючи їх у власні настановлення, ціннісні орієнтації, норми економічної поведінки, індивід стає повноправним членом і суб'єктом економічних відносин суспільства. У процесі економічної соціалізації людина не лише оволодіває об'єктивованим досвідом, а й отримує власний соціально-економічний досвід, відтворення якого проявляється в різних напрямках її активності.

У соціальній та економічній психології має місце різноманіття позицій науковців як щодо економічної соціалізації особистості, так і її соціально-психологічних механізмів. Але якщо класифікація, виділення типів (видів) економічної соціалізації, феномени монетарної, фінансової, споживацької соціалізації, стадії соціалізації (дотрудова, трудова, післятрудова), первинна та

вторинна соціалізація тощо досліджуються досить активно, то соціально-психологічні механізми економічної соціалізації – одна із мало досліджених проблем в даному полі. На стадії первинної економічної соціалізації дитина, адекватно віку, мікрооточення, опосередковано чи безпосередньо, отримує первинний економічний досвід, у неї формуються економічні уявлення, очікування, настановлення, думки щодо грошей та економічних процесів у суспільстві. Вторинна економічна соціалізація настає на етапі включення людини у трудову діяльність, де починають застосовуватися знання, отримані на первинній стадії. Людина приймає, розширює та засвоює нові економічні знання, економічний досвід, способи оволодіння ним. З точки зору економічної соціалізації, відносини особистої власності формуються на стадії первинної соціалізації (в дитинстві), а відносини приватної власності з'являються лише на стадії вторинної.

Пріоритетними каналами економічної соціалізації в умовах трансформації суспільства стають ринок праці, інститут підприємництва, засоби масової інформації та сітьові комунікації. І хоча в сучасному суспільстві має місце домінування економічних проблем, це часто призводить до конфліктів у ціннісній сфері: між економічними та етичними цінностями.

Стосовно механізмів соціалізації особистості в психологічній літературі існує декілька точок зору. Відмітимо деякі з них.

3. Фройд виділив психологічні механізми соціалізації: імітацію, ідентифікацію, почуття сорому і провини. Імітацією називається усвідомлена спроба дитини копіювати визначену модель поведінки. Зразками для наслідування можуть виступати батьки, родичі, друзі тощо. Ідентифікація – спосіб усвідомлення приналежності індивіда до тієї чи іншої спільності. Через ідентифікацію діти приймають поведінку батьків, родичів, друзів, сусідів тощо, їхні цінності, норми, зразки поведінки вони вважають своїми власними. Імітація й ідентифікація є позитивними механізмами, оскільки вони націлені на засвоєння визначеного типу поведінки. Сором і провини являють собою негативні механізми, тому що вони придушують чи забороняють деякі зразки поведінки. З.Фройд відзначає, що почуття сорому і провини тісно зв'язані один з одним і майже нерозрізнені. Однак між ними існують визначені розходження. Сором звичайно асоціюється з відчуттям, що вас викрили і зганьбили. Це почуття орієнтоване на сприйняття вчинків індивіда іншими людьми. Відчуття ж провини зв'язано з внутрішніми переживаннями, із самооцінкою людиною своїх учинків. Покарання тут відбувається само собою і контролюючою формою виступає совість.

У психоаналітичній школі під механізмами соціалізації розуміють феномен переведення внутрішніх стимулів у соціально прийнятні форми, серед яких головну роль відіграє ідентифікація. Так, французький соціальний психолог Г. Тард вважав основним механізмом соціалізації наслідування. У. Бронфенбреннер (Bronfenbrenner, 1993) (США) – прогресивну взаємну акомодацию (приспосовування) між активно зростаючою людською істотою та умовами, в яких вона живе. О.М. Леонтьєв важливим механізмом соціалізації вважав інтеріоризацію, що функціонує в процесі спільної діяльності. А.В.

Петровський розглядав в якості механізмів соціалізації закономірну зміну фаз адаптації, індивідуалізації та інтеграції в процесі розвитку особистості.

Досить повну характеристику психологічних механізмів дав А.В. Мудрик. До них він відніс такі: 1) імпринтинг (зберігання, закарбовування в пам'яті) – фіксування людиною на рецепторному та підсвідомому рівнях особливостей життєво важливих об'єктів, що впливають на неї; цей механізм діє переважно в дитячому віці. Проте й на наступних вікових етапах можливе закарбовування в пам'яті якихось образів, відчуттів тощо; 2) екзистенційний натиск (від лат. *ex(s)istentia* – існування) – опановування мови, вплив умов буття людини, що визначають неусвідомлене засвоєння нею норм соціальної поведінки, діючих в соціумі, необхідних для виживання в ньому; 3) наслідування – довільне, а найчастіше мимовільне наслідування якихось зразків, прикладів поведінки, з якими людина зустрічається при взаємодії з оточуючими людьми (у першу чергу зі значущими, референтними особистостями), а також із засобами масової комунікації; 4) ідентифікація (ототожнення) – емоційно-когнітивний процес засвоєння людиною норм, настановлень, цінностей, моделей поведінки як своїх власних в процесі взаємодії зі значущими особами та референтними групами; 5) рефлексія – внутрішній діалог, в якому людина розглядає, оцінює, приймає чи відкидає ті чи інші норми, цінності, поведінкові сценарії, властиві сім'ї, значущим особам, товариству ровесників, різним соціально-професійним та етноконфесійним групам. Ці психологічні механізми соціалізації А. Мудрик розглядає в руслі чотирьох соціально-педагогічних механізмів, що соціально формують людину: 1) *традиційного (стихійного)* – як засвоєння людиною норм, еталонів поведінки, традицій, поглядів, стереотипів, характерних для її сім'ї, найближчого оточення, поширених в конкретних регіонах, соціальних прошарках (який включає як про соціальні, так і асоціальні, антисоціальні елементи); 2) *інституціонального* – функціонує в процесі взаємодії людини з соціальними інститутами суспільства та різними організаціями (спеціально створеними для її соціалізації чи такими, що виконують ці функції паралельно зі своїми основними – виробничими, суспільними, релігійними, клубними, інформаційними тощо); 3) *стилізованого* – діє в рамках певної субкультури, яка в цілому створює певний стиль життя, мислення тієї чи іншої вікової, професійної, соціальної, етнічної, конфесійної та інших груп; тут в першу чергу діють механізми наслідування та ідентифікації; 4) *міжособистісного*, який функціонує в процесі взаємодії людини зі значущими для неї особами (в основі лежить механізм ідентифікації), – батьками, ровесниками своєї чи протилежної статі, старшими за віком і посадою тощо; цей механізм науковець виділяє як специфічний в силу того, що спілкування з такими особами може здійснювати на людину вплив не ідентичний тому, який на неї здійснює та група чи організація, до якої належить ця значуща особа.

А. Мудрик акцентує на тому, що механізми соціалізації особистості забезпечують певний ступінь автономії людини, необхідної для формування особистості, здатної приймати рішення, протистояти зовнішньому тиску. Вони можуть не лише доповнювати один одного, а й бути розузгодженими, суперечливими [6, с. 65-71].

Економічна соціалізація – це один із аспектів загального процесу соціалізації. Як формування певних економіко-психологічних характеристик особистості, вона відбувається завдяки психологічному механізму інтеріоризації нею зовнішніх економічних цінностей суспільства через її потребу систему (внутрішні психологічні виявлення).

Щодо механізмів вторинної економічної соціалізації особистості, то Ю. Честюніна та К. Забеліна найбільш важливими вважають наслідування, ідентифікацію та інтерналізацію. Вони акцентують те, що сама економічна поведінка людини здебільшого є неусвідомленою, а тому механізм *наслідування* є простим і носить ірраціональний характер. За рахунок механізму наслідування засвоюються нові форми поведінки як на рівні самих дій, які відтворюються, так і на рівні усвідомлення сенсу цих дій. *Ідентифікація* як механізм економічної соціалізації особливої ваги набуває в епоху інтернет-комунікацій. Вона передбачає ототожнення індивіда з деякими людьми чи групами, що дозволяє йому засвоїти різноманітні соціально прийнятні чи схвалені зразки і норми поведінки людині в суспільстві. Це сприяє кращому розумінню іншої людини, її дій і стратегії. Набуваючи чи змінюючи професію, приміряючи на себе нові економічні ролі, людина асоціює себе з новою групою економічних суб'єктів, реалізуючи процес економічної соціалізації. *Інтерналізація* – це процес засвоєння зовнішніх структур, в результаті чого вони стають внутрішніми регуляторами. Соціальний розвиток особистості не детермінується жорстко соціальним оточенням, а визначається наявністю багатьох рівнів розвитку та роллю когнітивних механізмів, які опосередковують цей процес. У такому разі важливого значення набувають лінії саморегуляції та самодетермінації соціальних впливів, що є показником особистісної зрілості [7].

О. Вяткін психологічний механізм економічної соціалізації особистості розглядає як процес, що пов'язує умови (передумови) та фактори (детермінанти) соціалізації з її результатом. Механізм перетворює активність психологічного фактора в потрібну активність у вигляді стійких властивостей особистості і суб'єкта, що приводить надалі до певного соціального статусу особистості. Найбільш прийнятним для подальшого дослідження економічної соціалізації особистості він вважає суб'єктно-рольовий підхід, де включеним механізмом є конструювання економічних ролей [1, с. 74]. О. Вяткін емпірично виявив прояви психологічних факторів та механізмів економічної соціалізації. Це: економічна спрямованість, економічна Я-концепція, суб'єктивна економічна раціональність, особистісно економічне конструювання. Ним встановлено, що вони достовірно різняться у представників різних соціальних груп, а по суті – у носіїв різних соціальних ролей (підприємців, працюючих спеціалістів, держслужбовців, студентів, безробітних тощо). Також були виявлені достовірні зв'язки механізмів економічної соціалізації з соціально-економічним статусом особистості, що відображає закономірності економічної соціалізації на трьох рівнях – економічна свідомість, суб'єкт діяльності, особистість.

А. Євдокімова в якості механізмів та засобів економічної соціалізації пропонує розглядати рефлексію, переконання, наслідування, навіювання, зараження, антиципацію тощо. Саме вони, на її думку, забезпечують економічну

соціалізацію у різних сферах, при виконанні різних видів діяльності та дозволяють людині проходити через різні етапи соціалізації [3, с. 36].

Висновок. Отже, проблема психологічних механізмів є сутнісною стороною процесу соціалізації особистості загалом та економічної соціалізації зокрема. У сучасному суспільстві у зв'язку з виникненням нового типу соціально-економічних відносин саме економічна соціалізація більшою мірою відображає все різноманіття та суперечливість конструювання особистістю своїх відносин із соціумом.

Накопичено достатньо великий матеріал з питань процесів, закономірностей розвитку особистості, її рушійних сил, механізмів формування тощо. Однак стосовно психологічних механізмів економічної соціалізації залишається багато проблем як у феноменологічному, так і в онтологічному плані. Це обумовлено, в першу чергу, відмінностями теоретичних концепцій багатьох наукових шкіл, специфічними орієнтирами окремих науковців, які по-різному трактують як сам феномен соціалізації особистості, так її психологічні механізми.

Основними механізмами соціалізації науковці найчастіше визначають ідентифікацію, інтеріоризацію, екстеріоризацію, наслідування, навіювання, ідентифікацію та інтерналізацію.

Список літератури

1. Вяткин А.П. Психология экономической социализации личности: субъектно-ролевой подход: монография. Иркутск: Изд-во Иркут. гос. ун-та, 2010. 383 с.
2. Дубовская Е.М., Кораблинов Р.А. К вопросу об экономической социализации в условиях современного общества. *Психологические исследования*. 2016. 9(49), 10. URL: <http://psystudy.ru>.
3. Евдокимова Анастасия Сергеевна. Социально-психологические факторы экономической социализации личности. Дис... канд. психол наук: 19.00.05/ Байкальский гос.ун-т экономики и права. Иркутск, 2014. 186 с.
4. Курінний Ян. Теоретичний аналіз первинної економічної соціалізації дошкільників. *Гуманізація навчально-виховного процесу*. 2020. № 1(99). Розділ. Вища школа. С. 123-135
5. Москаленко В.В. Соціалізація особистості: монографія. Київ. Фенікс, 2013. 540 с.
6. Мудрик А.В. Социализация человека: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. 3-е изд., испр. и доп. Москва: Изд-во Моск. психолого-социального ин-та, 2011. 736 с.
7. Честюнина Юлия Владимировна, Забелина Екатерина Вячеславовна. Психология. Историко-критические обзоры и современные исследования. 2019. Т. 8. № 4 А. С. 144-157. DOI: 10.34670/AR.2019.44.4.019

СТАТИЧНІ ВПРАВИ ЯК ЗАСІБ ПРОФІЛАКТИКИ ЕМОЦІЙНОГО ВИГОРАННЯ ФАХІВЦІВ БАЗОВОГО ЦЕНТРУ ЗАЙНЯТОСТІ

Нежинська Олена Олександрівна,

кандидат психологічних наук, доцент,

доцент кафедри психології

Інституту підготовки кадрів державної служби зайнятості України,

м. Київ, Україна

Ящук Владислава Ігорівна,

студентка спеціальності 053 «Психологія»

Інституту підготовки кадрів державної служби зайнятості України,

м. Київ, Україна

На жаль, будь-яка професійна діяльність в сучасному світі має симптом вигорання – це стан, який призводить до виснаження, до втрати сил, почуттів, позитивних емоцій, характеризується відсутністю задоволення від життєвих радощів, байдужістю до процесу роботи (обов'язків) та ефективності її виконання. При цьому людина відчуває власну професійну нездатність, незадоволеність роботою, деперсоналізацію, а в кінцевому підсумку різко погіршується якість її життя [1]. Найчастіше до «групи ризику» потрапляють люди, специфікою роботи яких є постійне активне спілкування.

Суть синдрому вигорання демонструє модель К. Маслач та С. Джексона [2], яка включає в себе три основних етапи: емоційне виснаження, деперсоналізацію та редукцію особистих досягнень. А саме поняття вигорання (burnout) було введено в 1974 р. ХХ ст. американським психіатром Х. Фреундбергером [3]. Щоправда, до цього часу не існує однозначного бачення щодо сприятливого підґрунтя професійному вигоранню, це може бути – чи то особистісні характеристики людини, чи то організаційні.

Взагалі професії системи «людина-людина» насичені ситуаціями з високою емоційною забарвленістю, де потрібно володіти вмінням управляти емоційною напруженістю ділового спілкування. Працівники служби зайнятості базового рівня виконують професійні функції в умовах інтенсивного спілкування, віддаючи свої сили, час, ресурси, та від них неабияк залежить ситуація на місцевих ринках праці через стримування негативних настроїв людей, які втратили роботу. Це спонукало до дослідження функціональних станів та до визначення заходів із профілактики та подолання емоційного та професійного вигорання. Окрім того згідно специфіці професійної діяльності працівники базового центру зайнятості робочі завдання виконують, перебуваючи тривалий час на одному місці за комп'ютером, що, безсумнівно, має негативний вплив на самопочуття. Тому необхідно видозмінювати діяльність хоча б застосуванням статичної «офісної зарядки», в тому числі й для покращення загального функціонального стану. На відміну від інших видів розминки комплекс

ізометричних вправ є доречним через відсутність потреби залишати робоче місце та потребують лише 3-5 хвилин для виконання [4, с. 27], а головне – створить основу для покращення настрою та стимулюватиме до активності у професійній сфері.

У процесі дослідження було сконцентровано увагу на ступені оперативної оцінки самопочуття, активності та настрою фахівців базового центру зайнятості, та на основі отриманих даних визначалась доцільність введення статичних вправ до корекційних програм профілактики та подолання синдрому «вигорання».

Для того, щоб виявити вищезначені особливості у фахівців базового центру зайнятості Новоград-Волинського міського центру зайнятості, було застосовано методика самооцінки функціонального стану «САН» (В. А. Доскін та ін.) [5, с. 91]. Власне, дослідження здійснювалося в два етапи з інтервалом 10 днів (упродовж міждіагностичного проміжку проводились статичні гімнастики на технологічних перервах).

Аналіз результатів першого етапу дослідження за обраною методикою показав, що загальний позитивний та помірно позитивний функціональний стан в цілому виявлено у досліджуваних молодого (100%), на відміну від осіб «поважного» покоління (50%); ті, хто займає «керівні посади» (100%) більш позитивно себе відчують в порівнянні із «підлеглими» фахівцями, які мають функціональний стан середнього та помірно негативного рівня (52%); опитані, що маю невеликий (нетривалий) стаж, перебувають у позитивному функціональному стані (100%).

Також на цьому етапі дослідження було сформоване загальне уявлення щодо «самопочуття» досліджуваних: категорія «працівники старшого покоління», категорія «підлеглі працівники» та категорія «старожили на посадах» (із тривалим стажем роботи) мають рівень по шкалі «самопочуття», що тяжіє до негативного. А ще фахівці категорії «підлеглі працівники» не співвідносять свій стан із поняттями «рухливість», «швидкість» і «високий темп протікання функцій» (шкала «активність») на даному етапі обстеження, а за шкалою «позитивний емоційний стан» відчують настрій, наблизений до негативного.

Упродовж міждіагностичного проміжку проводились статичні гімнастики на технологічних перервах для фахівців базового центру зайнятості, метою яких було: спонукання до необхідності регулярного їх виконання; поліпшення протікання таких психічних функцій, як мислення, пам'ять, увага; вироблення цілеспрямованості, відповідальності, вимогливості до себе; формування уміння цінувати і розподіляти час; сприяння поліпшенню самопочуття, зміцненню волі; формування активної життєвої позиції з позитивним світосприйняттям; формування «екологічного» до свого організму правильного способу життя; поліпшення розумової працездатності; створення основи для творчого довголіття в професійній діяльності.

Виконання «офісних фізкультхвилинок» розпочали із дотримання наступних рекомендацій [4, с. 27]: передавати співробітнику документ або яку-небудь приналежність, незважаючи на «субординацію за віком, посадою» – самостійно встати з крісла, не переадресовуючи чи делегуючи комусь; обмірковувати будь-яке рішення, здійснюючи рухи по кабінету; частіше підходити до вікна і

дивитися вдаль; почергово ставати «старшим по кабінету» щодо заварювання чаю або кави; тощо.

Далі працівникам пропонувались до виконання «Вправи при стомленні» [4], націлені на отримання таких ефектів: розслаблення тіла, зняття нервової напруги, відновлення нормального ритму дихання. Інструкції цих міні-вправ наведені нижче:

Вправа 1. «Повільно опустити підборіддя на груди і залишатися в такому положенні 5 с. Проробити 5-10 разів» [4].

Вправа 2. «Відкинутися на спинку крісла, покласти руки на стегна, закрити очі, розслабитися і посидіти так 10-15 с» [4].

Вправа 3. «Випрямити спину, тіло розслабити, м'яко прикрити очі. Повільно нахилити голову вперед, назад, вправо, вліво» [4].

Вправа 4. «Сидячи прямо з опущеними руками, різко напружити м'язи всього тіла. Потім швидко повністю розслабитися, опустити голову, закрити очі. Посидіти так 10-15 с. Виконати вправу 2-4 рази» [4].

Вправа 5. «Сісти зручно, злегка розставивши ноги. Руки покласти на середину живота. Закрити очі і глибоко зітхнути через ніс. Затримати дихання (наскільки можливо). Повільно видихнути через рот (повністю). Виконати вправу 4 рази (якщо не виникне запаморочення)» [4].

Аналіз результатів другого етапу дослідження за методикою «САН», який був проведений на хвилі емоційного піднесення після виконання працівниками щоденних статичних вправ під час технологічних перерв, дозволив відмітити очевидний факт покращення загального функціонального стану працівників в порівнянні із першим етапом дослідження. Подібні позитивні зміни відбулися і по шкалах, «які відображають рухливість, швидкість і темп протікання функцій (активність), силу, здоров'я, стомлення (самопочуття), а також характеристики емоційного стану (настрій)» [5].

Необхідно відмітити, що співвідношення даних двох етапів дослідження свідчить про певний прогрес у бік «позитивного» напрямку. Так, на першому етапі дослідження спостерігалось дещо занижене самопочуття в порівнянні з отриманими результатами на другому етапі. Це свідчить про те, що працівники базового центру зайнятості, приймаючи участь у психологічному експерименті по оцінці емоційного стану під час виконання своїх функціональних обов'язків, на собі відчули позитивні зміни у процесі виконання відповідних вправ. На нашу думку, загальне позитивне налаштування на потребу виконання статичних (ізометричних) вправ, які стали майже ритуальними під час технологічних перерв у робочому графіку, певним чином посприяло і зміні результатів по оцінці емоційного стану на другому етапі дослідження у бік «покращення».

Разом із статичними вправами з метою профілактики синдрому вигорання, формування негативних емоційних станів у працівників базового центру зайнятості, доцільно впровадити профілактичні заходи, які допоможуть зменшити дію зазначених проявів: ефективний чіткий перерозподіл навантаження; розробка системи нематеріальних заохочень; постійна підтримка позитивного колективного духу співробітництва; пропагування «екологічного» позитивного клімату в колективі; оволодіння навиками самодопомоги

(«...оперативно виводити себе із саморуйнівних станів...» [6, с. 134]). Працівники базового центру зайнятості щоденно взаємодіють з великою кількістю людей різноманітних категорій, тому необхідно пам'ятати: аби мати змогу допомагати іншим, потрібно в першу чергу самим піклуватися про власну безпеку та здоров'я, – тобто освоїти правила самодопомоги [6].

Висновки. Отже, на основі аналізу отриманих результатів дослідження, виявивши у деяких фахівців базового центру зайнятості помірно негативний функціональний стан на початковому етапі та отримавши «покращені» дані заключного етапу, можна стверджувати про важливість запровадження профілактичних заходів на постійній основі та про необхідність створення корекційних програм профілактики емоційного та професійного вигорання працівників базового центру зайнятості, які, окрім тренінгових занять, мають включати статичні вправи на короткотривалих технологічних перервах під час робочого процесу.

Список літератури

1. Застосування діагностичних мінімумів в діяльності працівників психологічної служби : метод. рек. / В. М. Горленко, В. Д. Острова, Н. В. Сосновенко, І. І. Ткачук ; за заг. ред. В. Г. Панка. Київ : УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2018. 106 с.
2. Maslach C., Jackson S. Characteristics of Staff Burnout in Mental Health Settings. *Hospital and Community Psychiatry*. 1978. V. 25. P. 233–237.
3. Freundberger H. J. Staff burnout. *Social Sciences*. 1974. P. 159-166.
4. Петренко Н. В., Гладир О. Є. Фізкультурні паузи та ранкова гігієнічна гімнастика в режимі дня : метод. рек. Миколаїв : Миколаївський національний аграрний університет, 2015. 36 с.
5. Збірник методик для діагностики психологічної готовності військовослужбовців військової служби за контрактом до діяльності у складі миротворчих підрозділів : метод. посіб. / О. М. Кокун та ін. Київ : НДЦ ГП ЗСУ, 2011. 281 с.
6. Титаренко Т. М., Лепіхова Л. А. Психологічна профілактика стресових перевантажень серед шкільної молоді : наук.-метод. посіб. Київ : Міленіум, 2006. 204 с.

PROSPECTIVE VEGETABLE INGREDIENTS FOR THE PRODUCTION OF FUNCTIONAL SPREADS

Lukpanova A. T.,

Master's student of
non-commercial joint stock
company Saken Seifullin
Kazakh Agrotechnical University

Ermekbaev S.B.,

Candidate of Technical Sciences,
Associate Professor
non-commercial joint stock
company Saken Seifullin
Kazakh Agrotechnical University

Currently, one of the important tasks of the fat and oil industry is the production of functional, as well as therapeutic and preventive products that ensure human health. The content of harmful components is reduced by replacing animal fats with vegetable fats in the product while maintaining its consumer properties. However, the modification of a traditional product into a functional one should not be limited only to the replacement of ingredients, but rather represent a complex process of designing a product with restored traditional consumer and new functional properties that determine its usefulness [1].

To ensure maximum functionality of food products in conditions of a shortage of other groups of functional ingredients: PUFA, dietary fiber and antioxidants, it is not enough to reduce the calorie content, the absence of cholesterol in the composition and the presence of fat-soluble vitamins.

The human diet contains a complex mixture of fats and oils, the main structural components of which are fatty acids. We usually consume at least 20 different types of fatty acids, which are classified as saturated, monounsaturated and polyunsaturated [2]. The American Heart Association recommends that omega-3 fatty acids be included in diets [3]. An increasing number of products that are not traditional sources of omega-3 fatty acids, such as dairy products and bakery products, are currently enriched with small amounts of these fatty acids [4].

Если проанализировать наиболее распространенные на мировом рынке жиры, то можно утверждать, что все они, взятые в отдельности, не могут полностью удовлетворять формуле сбалансированного жира (таблица 1) [5].

Table 1 - Group fatty acid composition of the most common vegetable oils

| Fatty acids | Sunflower oil | Flaxseed oil | Rapeseed oil |
|---|---------------|--------------|--------------|
| Myristic acid C 14:0 | 0.08 | 0.05 | 0 |
| Palmitic acid C 16:0 | 6.83 | 6.14 | 4.68 |
| Stearic acid C 18:0 | 3.17 | 5.23 | 1.60 |
| Arachidonic acid C 20:0 | 0.22 | 0 | 0.55 |
| Begenic acid C 22:0 | 0.84 | 0.11 | 0.32 |
| The sum of saturated fatty acids | 11.13 | 11.51 | 7.15 |
| Palmitoleic C 16:1 | 0.18 | 0.13 | 0.14 |
| Oleic acid C 18:1 | 0.18 | 19.33 | 58.81 |
| Linoleic acid C 18: 2 | 60.2 | 15.6 | 20.24 |
| Linolein acid C 18:3 | 0.06 | 53.25 | 8.76 |
| Gondoic acid C 20:1 | 0.17 | 0.15 | 0 |
| Erucic acid C 22:1 | 0 | 0 | 0 |
| The sum of unsaturated fatty acids | 88.87 | 88.49 | 87.95 |

Based on the data in the table for the production of functional spreads, two potential vegetable components were considered as raw materials: vegetable oils and milk fat.

Rapeseed oil has become so widespread in the industrial sphere largely due to its special composition. Almost all the healing properties of the oil are based on its main components – polyunsaturated fatty acids (omega-3, omega-6, omega-9). In oil, more than 50% of the composition is oleic acid, up to 30% – linoleic acid, up to 13% - alpha-linolenic acid [6].

Linseed oil, the beneficial effect of which is due to the presence of essential polyunsaturated fatty acids ω -3 and ω -6 in it. They are called irreplaceable because they are not produced by the body, and it must receive them with food. If ω -6 can be obtained from most vegetable oils, then ω -3 is found only in linseed oil and fish oil. Therefore, a deficiency of ω -6 in the diet is rare, while ω -3 is sorely lacking. For the normal functioning of the body, their balance is necessary. Essential fatty acids are involved in the synthesis of hormones, are necessary for active metabolism and the immune system, are the building material of the membranes of all cells, are involved in fat metabolism. Polyunsaturated fatty acid ω -3 reduces cholesterol levels in the blood, which reduces the likelihood of blood clots in the heart, lungs, brain, reduces

high blood pressure, reduces the risk of heart attacks and microinfarctions, arrhythmias, diseases associated with heart valves, heart disorders. In diabetes mellitus, ω -3 enhances the effect of insulin and protects the body from the development of diabetes. Contributing to fat burning, ω -3 and ω -6 are indispensable in the fight against obesity [7].

Studies conducted on the composition and properties of food lipids [8] show that polyunsaturated fatty acids are equally important in the ratio of ω -3 to ω -6. According to nutritionists, the recommended ratio in the diet of ω -6 (linoleic, - linolenic and arachidonic) to ω -3 (α -linolenic, eicosapentaenoic and docosahexaenoic acids) is 10:1 for a healthy person, and for therapeutic nutrition this ratio should be 5:1 [9].

Vegetable oils contain a sufficient amount of PUFA and tocopherols (vitamin E). They noted the presence of β -sitosterol, which contributes to the normalization of cholesterol metabolism in the body, and an insignificant content of vitamins A and D. The combination of milk fat and vegetable oils provides the potential for mutual enrichment of the ingredients included in these products by one or more essential factors and allows you to create products of balanced composition, including specially designed target varieties. Animal and vegetable fats are equally necessary for humans, and therefore the issue of creating biologically complete combined fat products seems relevant and practically significant [10].

The above data from literature sources on the fatty acid composition of rapeseed and linseed oils allow us to assert the expediency of blending them as raw materials for the production of functional spreads. It is also recommended to add various antioxidants to increase the induction period of oils and maintain optimal shelf life as raw materials for spreads.

References

1. Tabakaeva O.V. / Functional emulsion products of a new generation [Text] / O.V. Tabakaeva // Fat-and-oil industry. – 2007. – No. 3 – p. 17-18.
2. Surette M. E. / The science behind dietary omega-3 fatty acids. – 2008. – №178(2). – R. 177-180.
3. Kris-Etherton PM., Harris WS., Appel LJ. / Fish consumption, fish oil, omega-3 fatty acids, and cardiovascular disease. // Circulation. - 2002. - No.106. - p. 2747-2757.
4. Whelan J., Rust C. / Innovative dietary sources of n-3 fatty acids. Annual Review Nutrition. – 2006. – №26. – P. 75-103.
5. Yurchenko E. N., Kanyuka E. Yu. / FATTY ACID COMPOSITION OF VEGETABLE OILS. // Scientific Journal "ΛΟΓΟΣ. Mysterious scientific thoughts". - 2019 . - No. 2. - p.67.
6. V.V. Nikitin, E.V. Litvinova. / Rapeseed oil as a source of PUFA for meat products. // Meat technologies. - 2018. - No. 8. - pp. 16-18.
7. A.N. Ostrikov, A.A. Smirnykh, A.V. Gorbatoва. / A comprehensive study of the rheological properties of the functional orientation spread. // Bulletin of the Altai State Agrarian University. – 2013. – № 1 (99). – Pp. 93-96.

8. V.G. Lobanov., V.V. Shcherbin. / Optimal fatty acid composition of edible vegetable oils. // Regional producers: their place in the modern market of goods and services. - 2003. - No. 4. - C. 224-225.

9. Skoryukin A.N., Nechaev A.N., Kochetkova A.A., Baryshev A.G. / Blended vegetable oils with a balanced fatty acid composition for healthy nutrition // Oil and fat industry. - 2002. - No. 2. - pp. 26-27.

10. L. V. Tereshchuk, A.S. Mamontov. / Optimization of the composition of fat compositions for spreads. // Technique and technology of food production. 2014. No. 4. pp. 64-65.

SPREAD BASED ON VEGETABLE OILS WITH A BALANCED FATTY ACID COMPOSITION AS A POTENTIAL FUNCTIONAL OIL AND FAT PRODUCT

Lukpanova A. T.,

Master's student of
non-commercial joint stock
company Saken Seifullin
Kazakh Agrotechnical University

Ermekbaev S.B.,

Candidate of Technical Sciences,
Associate Professor
non-commercial joint stock
company Saken Seifullin
Kazakh Agrotechnical University

The solution to the problem of restoring the nutritional status of the population is the enrichment of traditional and new products with essential components of food. The basis of the creation of fortified foods is the modification of traditional mass-consumption foods by introducing physiologically functional ingredients (vitamins, minerals, polyunsaturated fatty acids, probiotics) into their composition, a special place among which is occupied by dietary fibers (microcrystalline cellulose, starches, pectin, chitosan, inulin, fructooligosaccharides, etc.) with justification of the choice of the food system and taking into account their physiological effectiveness [1]. Such products were called functional.

One of the categories of functional foods are fatty foods, which, with a general tendency to reduce the proportion of fats in the diet in order to reduce its caloric content, belong to irreplaceable nutrition factors as sources of essential ingredients [2].

Butter, made simply from whipped cream and often with a little salt, is about 50 percent saturated fat. Despite sensational media reports to the contrary, saturated fats do increase cholesterol levels [3].

The Advisory Committee on Dietary Recommendations conducted in the USA (DGAC) in 2015 recommended replacing animal fats, including butter, with non-hydrogenated vegetable oils with a high content of unsaturated fats and a relatively low content of saturated fatty acids [4].

Saturated fats should be less than 10%, and trans fats - less than 1% of the total energy consumed, and when consuming fats, it is necessary to replace saturated fats and trans fats with unsaturated fats [5] and strive to exclude trans fats from the diet of industrial production [6].

Trans Fatty acids are unsaturated fatty acids that can be found in food naturally or as a result of industrial processing. Industrial trans fatty acids are the main source of trans fat consumption around the world, and in some countries they are still used in the

industrial production of food products such as cookies, cakes, fast food, unsweetened snacks and margarine. It has been proven that excessive consumption of trans fats significantly increases the risk of coronary heart disease (CHD) and should be limited [7].

The choice of the content of a particular oil depends on polyunsaturated fatty acids. These acids have a beneficial effect in atherosclerosis, coronary heart disease, arterial hypertension, type II diabetes mellitus, obesity, chronic inflammatory diseases, eye diseases, reduce the risk of myocardial infarction, stroke, and some oncological diseases [8].

Studies conducted on the composition and properties of food lipids [9] show that polyunsaturated fatty acids are equally important in the ratio of ω -3 to ω -6. According to nutritionists, the recommended ratio in the diet of ω -6 (linoleic, - linolenic and arachidonic) to ω -3 (α -linolenic, eicosapentaenoic and docosahexaenoic acids) is 10:1 for a healthy person, and for therapeutic nutrition this ratio should be 5:1 [10].

The biological properties of oils and fats are due to fatty acid and triglyceride compositions, as well as the presence of biologically active compounds in them (tocopherols, sterols, phospholipids, carotenoids, etc.). However, the basic criterion of the nutritional value of these products is their fatty acid composition. Therefore, it is no coincidence that one of the stages in the transformation of a traditional fat product into a product with increased biological efficiency is to change the composition of the fat phase by selecting a fat base balanced in quantity and ratio of polyunsaturated fatty acids (PUFA) [11].

According to European standards, margarine should contain at least 80% fat, products with a fat content less than this value are labeled as spreads. There are also a number of milk mixtures known as "spread-like butter". Most spread-like products are made from butter mixed with vegetable oils. According to organoleptic indicators, these products have the color and taste of butter, moreover, with a lower content of saturated fats [12].

Spreads, due to the presence in one (hydrophilic) and fatty (hydrophobic) phases, are a convenient object for introducing physiologically functional ingredients into their composition. By combining the fat base, for example, by blending, spreads can also be given functional properties [13]. To study the balance of the fat bases of spreads, the development of blended oils is of greater importance, which includes calculating the optimal ratio of omega-6/ omega-3 fatty acids and finding the mass fractions of each of the oils in the blend.

Following modern trends in the production of functional spreads, it is recommended to consider vegetable oils rich in polyunsaturated fatty acids and milk fat in the form of cream with a fat content of 35% to 50% as raw materials.

Vegetable oils are a complex multicomponent system based on triacylglycerols. The composition of triacylglycerols includes fatty acids that differ in chain length, degree of unsaturation and isomerism. The presence of double bonds in fatty acids makes them highly reactive, especially with respect to oxygen. The interaction of triacylglycerols with oxygen leads to various destructive changes of triacylglycerols with the formation of a large number of products that are physiologically unfavorable,

the reasons for initiating the oxidation processes of vegetable oils are various forms of activated oxygen [14].

The nutritional value of vegetable oils is determined mainly by the fatty acid composition of their glycerides. The fatty acid composition of each type of oil also depends on the cultivation area. Oils from the southern regions contain more saturated and oleic acids. This is especially clearly seen in the example of linseed oil, which is produced in the northern regions and contains a minimum amount of saturated and oleic acids, polyunsaturated fatty acids (PUFA) predominate in it.

In conclusion, it should be noted that in the production of vegetable-creamy and vegetable-creamy spreads with the addition of vegetable oils, it is necessary to observe a balanced ratio of polyunsaturated fatty acids. Also, to preserve the structure of the spreads, it is important that the mass fraction of milk fat be at least 50% of the composition of the spreads. The choice of emulsifiers, antioxidants and various flavoring additives should be based on the required type of product and technological modes of equipment for the production of spreads.

List of references

1. Doronin, A.F. i dr. Funkcional'nye pishchevye produkty. Vvedenie v tekhnologii / A.F. Doronin [i dr.]. – M.: DeLiprint, 2009. – p. 288. [in Russian]
2. Association of Consumer Food Organizations, 1 Jan. 1999. Web. 30 Mar. 2015.
3. Melissa Meier - M Nutr Diet, BAppSc/Butter vs spread, Ex&SpSc [Electronic resource] Available at: <https://www.healthyfood.com/healthy-shopping/butter-vs-spread/> (Accessed 04.01.2022)
4. Dietary Guidelines Advisory Committee. Scientific; Report of the 2015 Dietary Guidelines Advisory Committee (Advisory Report). In: U.S. Department of Health and Human Services (HHS) and the U.S. 3 Department of Agriculture (USDA), editor. 2015.
5. Fats and fatty acids in human nutrition: report of an expert consultation. FAO Food and Nutrition Paper 91. Rome: Food and Agriculture Organization of the United Nations; 2010.
6. Guidelines: Saturated fatty acid and trans-fatty acid intake for adults and children. Geneva: World Health Organization; 2018 (Draft issued for public consultation in May 2018)
7. Trans-fatty acids in Portuguese food products. Copenhagen: WHO Regional Office for Europe; 2016. [Electronic resource] Available at: http://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0008/324782/Trans-fatty (Accessed 04.01.2022)
8. Funkcional'nye pishchevye produkty. Vvedenie v tekhnologii [Tekst] / pod red. A. A. Kochetkovej. – M.: DeLi Print, 2009. – 288 s. [in Russian]
9. V.G Lobanov., V.V.Shcherbin Izvestiya vuzov, Pishchevaya tekhnologiya № 4, 2003, Optimal'nyj zhirkislotnyj sostav pishchevyh rastitel'nyh masel. [in Russian]

10. Skoryukin A.N., Nechaev A.N., Kochetkova A.A., Baryshev A.G. Kupazhirovannye rastitel'nye masla so sbalansirovannym zhirkokislotoym sostavom dlya zdorovogo pitaniya // Maslozhirovaya prom-st', - 2002. № 2, -S7 26-27 [in Russian]
11. Ipatova L.G., Kochetkova A.A., Nechaev A.P. / Maslozhirovaya promyshlennost'. 2006. №4. S. 12–14. Nechaev A.P. // Masla i zhiry. 2007. №8. S. 26–27. [in Russian]
12. Melissa Meier - M Nutr Diet, BAppSc/Butter vs spread,Ex&SpSc, [Electronic resource] Available at: <https://www.healthyfood.com/healthy-shopping/butter-vs-spread/> (Accessed 04.01.2022)
13. Rudakov O. B., Lesnikova E. P., Semenova I. N., Polyanskij K. K. R 83 Tovarnyj menedzhment i ekspertiza zhirovyh tovarov: Uchebnoe posobie. -SPb.: Izdatel'stvo «Lan'», 225 str, 2015. — p. 304 [in Russian]
14. Vesna Kostik, Shaban Memeti, Biljana Bauer. Fatty acid composition of edible oils and fats // Journal of Hygienic Engineering and Design. 2013. Vol. 4, pp. 112–116.

EFFICIENCY OF USING CNN + LSTM + FUZZY CTC HYBRID NEURON MODEL TO RECOGNIZE ARABIC TEXT FROM IMAGE

Sayyora Nurmamatovna Iskandarova

Samarkand branch of Tashkent University of Information Technologies named after Muhammad al-Khwarizmi

Begimkulova P.

Samarkand branch of Tashkent University of Information Technologies named after Muhammad al-Khwarizmi

As the science and technology is developing in the society today, we can see that we achieved almost good indicators in resolving existing problems of recognition. These include facial recognition, eye recognition, handprint recognition, voice recognition and others. In text image recognition, FineReader has made it much more convenient for people with a 99 percent result for printable letters. There are also manuscripts that need to be digitized to automate their processing, retrieval and storage. Research on this issue is being conducted in various countries around the world. The main developments of our foreign colleagues in the field of handwriting recognition mainly consist of solving the problem of segmenting texts, to speed up the processing of information and get rid of clutters that interfere with working with the text, for example, missing or incomprehensible fragments, stains on paper, as well as increasing the number of languages. The recognition algorithm itself can be used for this purpose. However, despite the progress made by scholars so far, practical and theoretical problems have not been solved yet. [1,2]

2.Main part. There are steps to recognize handwritten texts and each step is important in recognizing them.

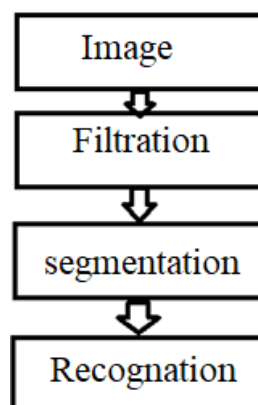


Figure 1. Steps of recognizing the text

In the process of recognition, an image is selected, however the image cannot always be what we expect. That is, it may be from an old source. We can see all kinds of dullness and blemishes. If it is written in a normal notebook, the lines will interfere.

Set of pairs is called a fuzzy set \tilde{A} in a universal set $(\mu_{\tilde{A}}, \mu)$ juftliklar majmuiga aytiladi, where $(\mu_{\tilde{A}})$ is the degree to which the element belongs to an obscure set. The degree of membership is a number in the range [0, 1]. The higher the degree of membership, the more the element of the universal set relates to the properties of the obscure set [5,6].

An obscure set is a set of carrier values for which each value of the carrier corresponds to the degree to which this value belongs to set A. A set of points belongs to a given set to a certain degree μ and is called a membership function.

Membership function is a function that allows you to calculate the degree to which a desired element in a universal set belongs to an obscure set.

In many practical cases, the membership function must be evaluated on the basis of its partial information, let's say, it should be evaluated taking into account the values in a finite set of reference points x_1, x_2, \dots, x_n .

In this case, it is said to be partially determined using a "commentary example". Figure 7 shows the main views of the membership function used in the theory of obscure sets.

Symmetric Gaussian membership function:
$$\mu(x) = \frac{(x-b)^2}{e^{2c^2}}$$

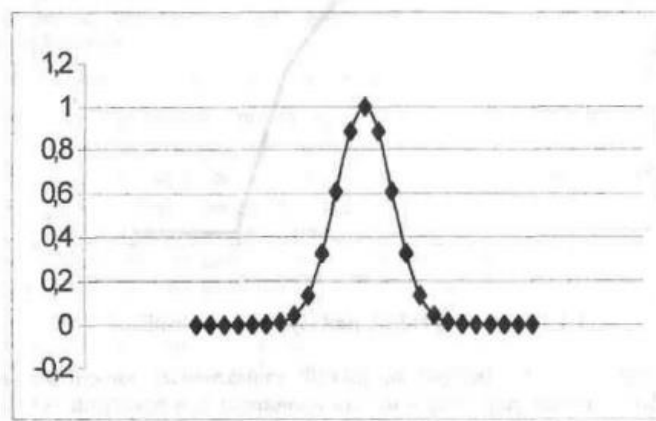


Figure 2. Membership function graph

It consists of x elements that are the carriers of an indefinite set $(x) > 0$: $\sup A = \{x \in X, \mu(x) > 0\}$. $\mu = \frac{1}{2}$ is called the transition point $x \in X$ of an obscure set A.

Set carrier, transition point and singleton. An obscure set $\mu(x) = 1.0$ the carrier of which is a single point derived from X is called a singleton. The height of a obscure set, a normal obscure set. The height of an obscure set A is the upper limit of the membership function: $g(A) = \sup_{x \in \mu(x)}$ If $\exists x \in \mu A(x) = 1$ an obscure set A is considered normal. The height of ordinary obscure set is equal to one [7].

With the help of membership function the nearest symbol is selected and the loss value is decreased.

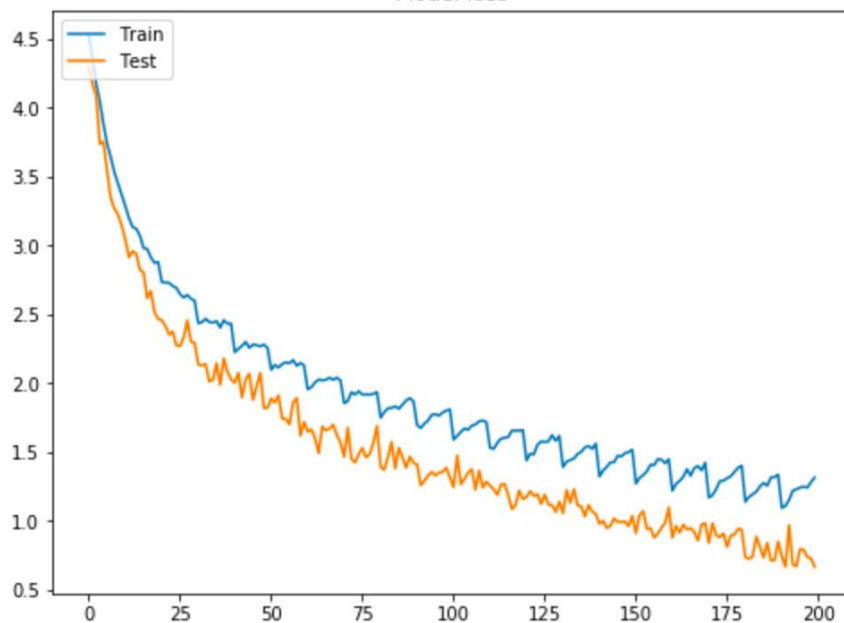


Figure 3. Comparison of taught model of loss values
The results are presented in tabular form.

We observed the difficulty of achieving full results using CNN, CNN+LSTM, by the model we also achieved 50-60 percent recognition results in language grammar. The CNN + CTC model had many shortcomings in word recognition. We learned that it is possible to increase the recognition percentage of CNN + LSTM + fuzzy CTC by using the membership function to extract their gradients when extracting the order of the points. We received some results. It is worth to note that the grammar of the language, the order of the words and the fact that the recommendations and evaluations are obtained in the upper class lead to the effectiveness of the results when the letters are recognized by the image.

3.Conclusions. The problem of segmenting such texts as a result of the combination of letters and words in Arabic graphics causes a number of problems. For this reason, several segmentations were used. Hybrid neuron model CNN + LSTM + fuzzy CTC was used to recognize image text using a number of text glyphs. This resulted in significantly higher recognition results than when we used the CNN + CTC and CNN + LSTM models. In CNN + CTC and CNN + LSTM model letters were read and identified them based on letter models. In doing so, the LSTM serves to shape the grammar of the language. The CTC uses a neural network to form the word match of an existing recognized image. Using CNN + LSTM in normal Latin and cyrillic graphic letters we achieved an effective results. Manuscripts in Arabic script have a low percentage of recognition. When segmentation of letters and words were carried out using CNN + LSTM + fuzzy CTC, the recognition rate increased by 90%. CNN + LSTM + fuzzy CTC hybrid neuron model proved to be effective for Arabic graphics.

List of used literature

1. N. Tagougui and M. Kherallah, "Recognizing online arabic handwritten characters using a deep architecture," *Proc.SPIE*, vol. 10341, pp. 1– 5, 2017. [Online]. Available: <https://doi.org/10.1117/12.2268419>
2. N. Tagougui, H. Boubaker, M. Kherallah, and A. M. Alimi, "A hybrid NN/HMM modeling technique for online arabic handwriting recognition," *CoRR*, vol. abs/1401.0486, 2014. [Online]. Available: <http://arxiv.org/abs/1401.0486>
3. D. Keysers, T. Deselaers, H. A. Rowley, L. L. Wang, and V. Carbune, "Multi-language online handwriting recognition," *IEEE Transactions on Pattern Analysis and Machine Intelligence*, vol. 39, no. 6, pp. 1180–1194, June 2017.
4. V. Ghods and M. K. Sohrabi, "Online farsi handwritten character recognition using hidden markov model," *JCP*, vol. 11, pp. 169– 175, 2016.
5. Y. Hamdi, A. Chaabouni, B. Houcine, and A. M. Alimi, "Offlexicon online arabic handwriting recognition using neural network," pp. 1–5, 2016.
6. W. Yang, L. Jin, Z. Xie, and Z. Feng, "Improved deep convolutional neural network for online handwritten chinese character recognition using domain-specific knowledge," pp. 551–555, Aug 2015.
7. J. Zhang, J. Du, and L. Dai, "A gru-based encoder-decoder approach with attention for online handwritten mathematical expression recognition," 12 2017.
8. X. Xiao, Y. Yang, T. Ahmad, L. Jin, and T. Chang, "Design of a very compact cnn classifier for online handwritten chinese character recognition using dropweight and global pooling," 2017 14th IAPR International Conference on Document Analysis and Recognition (ICDAR), vol. 01, pp. 891–895, 2017.
9. X. Zhang, F. Yin, Y. Zhang, C. Liu, and Y. Bengio, "Drawing and recognizing chinese characters with recurrent neural network," *IEEE Transactions on Pattern Analysis and Machine Intelligence*, vol. 40, no. 4, pp. 849–862, April 2018.

ROBOTS IN THE AVIATION INDUSTRY

Tatsiana Boika

MEd

Senior teacher of Belarusian State Academy of Aviation

Aliaksandr Lebedik

Cadet 2th form

BSAA, Belarus

No matter how much science fiction writers frighten us with the real embodiment of the script of the Terminator movie and the riot of machines, the situation with the development of robotics is such that it is not possible to stop progress in this area.

Robots have already become part of a new industrial revolution, the main features of which are the robotization of production and the widespread introduction of additive technologies (3D printing). These processes complement each other, since the introduction of 3D printing significantly reduces the volume of assembly work and the number of types of machining. More and more factories are being automated every year, and now a factory that employs 20-30 people, and robots do all the rest of the work, is no longer uncommon. Industrial robots are currently produced by tens of thousands annually. And although this market has been formed for a long time, now, due to China's entry into it, competition is only getting worse.

So, a robot is an electromechanical, pneumatic, hydraulic device or a combination of them designed to replace a person in industry, hazardous environments, etc.

The purpose of our work is to investigate how and where robots work in aviation.

In modern industrial enterprises, the use of automated solutions, lean and unpopulated production, the introduction of new technologies and the elimination of harmful factors affecting human health are particularly relevant.

In this regard, production automation solutions based on industrial robots are gaining particular popularity, allowing for a full processing cycle with high productivity and accuracy, avoiding interruptions and production errors inherent in humans.

An industrial robot is an automatic machine, stationary or mobile, consisting of an executive device in the form of a manipulator having several degrees of mobility, and a reprogrammable software control device for performing motor and control functions in the production process.

Aircraft manufacturing companies have become interested in industrial robots, which want to reduce the ergonomic risks associated with the repeatability of drilling and riveting operations. This is important, since one product, for example, the inlet pipe of the air intake of a jet fighter, may require drilling thousands of holes.

Industrial robots are beginning to be used in the processes of riveting, fuselage skinning, laying out composite materials, in various works in conditions of limited space. The use of robots in measuring systems is actively spreading .

Let's consider some examples of industrial riveting robots: CPAC(Conservative Political Action Conference) industrial robot design with a C-shaped frame, IPAC(Indian Political Action Committee), which provides riveting of fuselage and wing panels with maximum speed and reliability, riveting of internal elements of the power set with rivets that do not extend to the outer surface of the aircraft.

The next robot used in the aircraft industry is an industrial welding robot. One of its main applications is the manufacture of welded metal structures in conditions of mass, serial and small-scale production.

The development of an industrial snake robot or a snake-like manipulator is also underway. Most modern industrial robots cannot perform complex work inside the wing, and with its help it becomes possible. The wings of modern aircraft are a complex design that includes fuel tanks, hydraulics, flaps, ailerons, etc. It is for them that it is necessary to create a certain volume of sections inside the wing, and they are the most difficult for the robot .

Peeling paint off an airplane is a huge job. Therefore, researchers from Carnegie Mellon University and the company Concurrent Technologies Corporation (USA), having set themselves the task of creating a robotic system that could help technical personnel and take on this work, have developed a team of robots capable of removing paint from airplanes using lasers.

In Russia, the use of robots is still limited. The reasons for the lag are the lack of awareness of Russian technical specialists and enterprise management, the desire to avoid large costs for their implementation, and the low cost of manual labor.

Consider robots embedded in human-controlled aircraft machines. Aviation complexes with remotely piloted aircraft (UAVs) are among the most promising means of aerial reconnaissance. This is due to the fact that modern technologies make it possible to create "flying robots" capable of obtaining intelligence information with high reliability, operating over enemy territory near intelligence facilities.

All of the above qualities are possessed by a small-sized complex of reconnaissance and surveillance of the battlefield in real time with a Pchela-1 UAV, developed by Russia's leading enterprise in the field of aerial surveillance systems - FSUE "Research Institute "Kulon". This is the second generation of the tactical complex, which takes into account the experience of its practical application in the military.

The complex with the Pchela-1 UAV is used for a wide range of tasks in the interests of the national economy. First of all, these include monitoring: forests or other surfaces in order to detect fires; the condition of gas and oil pipelines in order to detect gas leaks and oil spills; etc. In favor of such use of the complex with the Pchela-1 UAV, it says that it does not require airfields with expensive infrastructure.

German scientists have created an airplane control system using thoughts. A video with a demonstration of the flight control system appeared on the Network, where the pilot does not use levers, buttons, toggle switches and everything else. Instead, a special "cap" is put on the pilot's head, which reads the activity of the human brain. The system is adapted in such a way that human thoughts are converted into signals for the flight control system. As a result, the plane flies to where the pilot mentally orders it to fly. The development itself was created for the subsequent creation of a flight control

system using only mental commands, without the need to memorize all these hundreds of buttons, levers and toggle switches that are in the cockpit of the aircraft.

Unmanned aerial vehicles (UAVs) are becoming increasingly popular. UAV is an unmanned aerial vehicle for military purposes, a type of military robot. The task of these autonomous systems created for flight is to perform missions that are potentially dangerous to humans. In a broader sense: a mobile, autonomous device programmed to perform any tasks. Often in the literature, military-style drones are called drones, civilian aircraft of smaller sizes are commonly called drones.

The flights of unmanned aerial vehicles are no different from the flights of manned aircraft. UAVs are equipped with guidance systems, airborne radar complexes, sensors and video cameras.

Drones as a means of conducting modern warfare "debuted" in 1982 over the Bek Valley during the war between Syria and Israel.

Since that time, UAVs have improved significantly, and their functionality and role in combat operations are constantly increasing.

Russian tactical drones for the armed forces. Actually, Russian drones were developed by a number of design bureaus: Yakovlev Design Bureau, MiG and Klimov Design Bureau (the Skat project, now closed), Sukhoi Design Bureau (heavy attack UAV), Sokol Design Bureau, Transas.

However, the inventors quickly enough saw through the features of an unmanned small robot and, without thinking twice, transferred drones "to the citizen", letting them into the everyday life of many spheres of human activity. Drones are gradually dissolving their image of mysterious and soulless assassins from the future into everyday reality. Consider examples of "civilian" drones.

References

1. Robonews [Electronic resource] URL: <https://robonews.su> (date of access : 17.02.2022).
2. Robohunters [Electronic resource] URL: https://robhunter.com/news/robototehnika_rossii-kto-segodnya-proizvodit-promishlennih-robotov10381 (date of access : 17.02.2022).

AUTOPILOT OPERATION: THE FUTURE IS COMING

Volha Paletayeva

MEd

Senior teacher of Belarusian State Academy of Aviation

Ivan Zubtsou

2-year cadet of Belarusian State Academy of Aviation

An autopilot is a device used to guide an aircraft without direct assistance from the pilot. Early autopilots were only able to maintain a constant heading and altitude, but modern autopilots are capable of controlling every phase of flight from take-off to landing. Modern autopilots are normally integrated with the flight management system (FMS) and, when fitted, the autothrottle system.

Autopilot software, which is integrated with the navigation systems, is capable of providing control of the aircraft throughout each phase of flight. If an autothrottle system is installed, the appropriate thrust may be automatically set during take-off, and is then adjusted automatically as the climb progresses, while the aircraft climbs at the appropriate speed for its mass and ambient conditions. The aircraft then levels at the required altitude or flight level while the power is adjusted to achieve and maintain the programmed speed. At the same time, the aircraft follows the flight plan route. If an autothrottle is not installed, the pilot must make all power adjustments appropriate to the autopilot mode and phase of flight.

On commencing the descent, the power is adjusted and the aircraft descends at the appropriate speed and on the required route, leveling as required in accordance with the flight clearance until the approach is commenced. If this is to be a Category III Instrument Landing System (ILS) approach with automatic landing (Autoland), the autopilot controls the aircraft flight path so that it follows the ILS glide path and localizer, adjusting the power to maintain the appropriate speed and commencing the flare as required to achieve a safe landing without the runway being visible until the final stage of the approach. On some aircraft, the autopilot can guide the aircraft so that it maintains the runway centerline until it stops.

At any stage of the flight, the pilot can intervene by making appropriate inputs to the autopilot or the FMS. In an emergency, the pilot can disengage the autopilot and take over manual control, usually by pressing a switch mounted conveniently on the control column (although alternative means of disengaging the autopilot are available). Modern aircraft have another switch or throttle position, which allows the pilot to change instantly from approach to go-around mode if necessary. If the aircraft is not fitted with an automatic go-around function, pilots must disconnect the autopilot and fly the missed approach manually.

The safe and efficient operation of automatic systems relies on clear understanding of the capabilities and the design of the equipment [1].

The basic autopilot is a wings leveler similar to the Positive Control. The ascending level is to add a tracking device allowing the autopilot to fly a VOR or, perhaps, now

a GPS signal. It is possible to add a heading bug and currently describe it as a typical “single-axis autopilot.” Most of the single-axis autopilots may be better than nothing at all, but they do a poor job of holding a course in a crosswind. In case if altitude hold is added, the autopilot is considered “two-axis” autopilot. Many pilots are against altitude hold.

Another level of sophistication is a “yaw damper.” This controls the rudder and makes for a smooth flying aircraft. Some aircraft are so stable with a two-axis autopilot that they don’t need a yaw damper – a Cessna 182, for example.

The overall decline in plane crashes masks the recent arrival of “a spectacularly new type of accident,” says Raja Parasuraman, a psychology professor at George Mason University and one of the world’s leading authorities on automation. When onboard computer systems fail to work as intended or other unexpected problems arise during a flight, pilots are forced to take manual control of the plane. Thrust abruptly into what has become a rare role, they too often make mistakes. The consequences, as the Continental Connection and Air France disasters of 2009 show, can be catastrophic. Over the last 30 years, scores of psychologists, engineers, and other ergonomics, or “human factors,” researchers have studied what’s gained and lost when pilots share the work of flying with software. What they’ve learned is that a heavy reliance on computer automation can erode pilots’ expertise, dull their reflexes, and diminish their attentiveness, leading to what Jan Noyes, a human factors expert at Britain’s University of Bristol, calls “a deskilling of the crew” [2].

Concerns about the unintended side effects of flight automation aren’t new. They date back at least to the early days of fly-by-wire controls. A 1989 report from NASA’s Ames Research Center noted that, as computers had begun to multiply on airplanes during the preceding decade, industry and governmental researchers “developed a growing discomfort that the cockpit may be becoming too automated, and that the steady replacement of human functioning by devices could be a mixed blessing.” Despite a general enthusiasm for computerized flight, many in the airline industry worried that “pilots were becoming over-dependent on automation, that manual flying skills may be deteriorating, and that situational awareness might be suffering.”

Many studies since then have linked particular accidents or near misses to breakdowns of automated systems or to “automation-induced errors” on the part of flight crews. In 2010, the Federal Aviation Administration released some preliminary results of a major study of airline flights over the preceding ten years, which showed that pilot errors had been involved in more than 60 percent of crashes. According to a report from FAA scientist Kathy Abbott, that automation has made such errors more likely. Pilots can be distracted by their interactions with onboard computers, Abbott said, and they can “abdicate too much responsibility to the automated systems.”

In the worst cases, automation can place added and unexpected demands on pilots during moments of crisis—when, for instance, the technology fails. The pilots may have to interpret computerized alarms, input data, and scan information displays even as they’re struggling to take manual control of the plane and orient themselves to their circumstances. The tasks and attendant distractions increase the odds that the aviators will make mistakes. Researchers refer to this as the “automation paradox.” As Mark Scerbo, a psychologist and human-factors expert at Virginia’s Old Dominion

University, has explained, “The irony behind automation arises from a growing body of research demonstrating that automated systems often increase workload and create unsafe working conditions” [3].

References

1. Autopilot [Electronic resource]. - Mode of access: <https://skybrary.aero/articles/autopilot>. – Date of access: 15.02.2022.
2. Auto Pilots – Different Types & How They Work! [Electronic resource]. - Mode of access: <https://midwestflyer.com/?p=2954>. – Date of access: 16.02.2022.
3. On autopilot: the dangers of overautomation [Electronic resource]. - Mode of access: <https://www.routhtype.com/?p=8622#:~:text=What%20they've%20learned%20is,a%20deskilling%20of%20the%20crew.%E2%80%9D>. – Date of access: 14.02.2022.

НОРМАТИВНО-ТЕХНИЧЕСКОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ ПРОИЗВОДСТВА МОЛОЧНОЙ ПРОДУКЦИИ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ ОВОЩНЫХ КУЛЬТУР

Бақыт Назерке Амангелдықызы

Магистрант 1 курса
Казахский университет технологии и бизнеса
Нур-Султан, Казахстан

Бектурганова Алмира Ануарбековна

кандидат технических наук
Казахский университет технологии и бизнеса
Нур-Султан, Казахстан

Курмангалиева Дина Бахыткожакызы

доктор технических наук
Казахский агро-технический университет им С.Сейфуллина
Нур-Султан, Казахстан

Обеспечение граждан Республики Казахстан качественными и безопасными продуктами питания на основе совершенствования нормативной базы стандартизации и повышения научно-технического потенциала пищевых производств является в настоящее время одной из наиболее актуальных проблем, стоящих перед страной.

В современных условиях вхождения Республики Казахстан в ВТО в пищевой промышленности широко внедряются международные нормативные документы, направленные на обеспечение качества и безопасности продуктов. В первую очередь, это комплекс стандартов серии ИСО 9000, принципы НАССР.

За последние десятилетия практически все отрасли пищевой промышленности перешли от производства моносырьевых продуктов к производству продукции со сложным сырьевым составом. Управленческие структуры, отвечающие за систематизацию, классификацию и кодирование продукции, оказались не готовы не только отслеживать динамику ассортимента, но и прогнозировать развитие процессов на продовольственном рынке. Интерес вызван еще и тем, что производители готовы осваивать и выходить со своей продукцией на международный рынок.[1]

Среди продукции сельского хозяйства овощи занимают особую позицию, так как их потребление отличается стабильностью, а потребности рынка с каждым годом только растут. По этой причине, значительная часть этой продукции импортируется, в связи, с чем контроль безопасности овощей и фруктов имеет большое значение далеко. Интерес и актуальность вызвана тем, что современными учеными используется растительное сырье в современных

технологиях для разработки ассортимента новой продукции, используемого не только для специального назначения, но и для широкого круга потребителей.

Технический регламент "Требования к безопасности плодов, овощей, корнеплодов и продуктов их переработки" устанавливает требования к безопасности плодов, овощей, продуктов их переработки и процессам жизненного цикла.

Требования Технического регламента распространяются на продукцию переработки фруктов, овощей, грибов, относящуюся к следующим группам, общепринятым в плодоовощной промышленности.

Базовым нормативным документом, устанавливающим критерии безопасности и формы сертификации овощей, является Технический регламент ТР ТС 021/2011, который распространяется на всю пищевую продукцию в целом.

Специфика «пищевого» регламента такова, что классификация продукции носит технический характер, и вынести продукт за пределы действия нормативного акта не может. Тем не менее, этот вопрос важен и ему уделяется определенное внимание.

При использовании овощных культур, как наполнителя, в производстве молочных продуктов, основным требованием, предъявляемым к молоку и молочной продукции, является обязательное соответствие нормам безопасности, установленных в ТР ТС 021/2011 «О безопасности пищевой продукции» и ТР ТС 033/2013 «О безопасности молока и молочной продукции».

При производстве молочных продуктов с использованием растительного сырья необходимо учитывать опасные факторы. К наиболее вероятным критическим факторам, при которых возникают опасные воздействия плодов, овощей, корнеплодов и продуктов их переработки на жизнь, здоровье человека, интересы потребителей и охрану окружающей среды на территории Республики Казахстан, а следовательно, и необходимость установления требований со стороны государственных органов, контролирующих санитарные, фитосанитарные и гигиенические нормы и требования, относятся:

- разработка (создание) продукции;
- производство и переработка продукции;
- срок годности, хранение и транспортировка;
- реализация продукции;
- изъятие, утилизация и уничтожение. [2]

Следует отметить, что для фасованной продукции требуется ещё и документ, подтверждающий безопасность упаковки. Потребительская и транспортная упаковка для молочных продуктов должны соответствовать требованиям ТР ТС 005/2011 «О безопасности упаковки», а также требованиям действующих нормативных и технических документов.

Маркировка молочной продукции должна соответствовать требованиям ТР ТС 022/201 «Пищевая продукция в части ее маркировки» с дополнениями ТР ТС 033/2013 «О безопасности молока и молочной продукции».

Чтобы получить возможность реализовать свою продукцию на территории Таможенного союза, Евразийского экономического союза необходимо пройти процедуру сертификации овощей, должны быть оформлены все обязательные

документы. В зависимости от специфики продукта пакет необходимой документации может включать в себя: декларацию ТС, свидетельство о государственной регистрации (СГР), фитосанитарный сертификат.

Сертификация молочной продукции с добавлением овощных культур подлежит обязательной сертификации. Если при производстве использовались генно-инженерные технологии, или продукция является принципиально новой, тогда сначала потребуется пройти процедуру госрегистрации.

Молочные продукты подвержены воздействию различных бактерий. В связи с этим многие из них имеют небольшой срок хранения. Качество продукции напрямую зависит от тщательного соблюдения условий хранения.

Хранение производится в холодильной камере, где поддерживается определенный (для каждого продукта) температурный режим, а также влажность и уровень освещения.

Таким образом, для производства высококачественных молочных продуктов с использованием добавок растительного происхождения нужно не только грамотно подобрать технологические схемы, оборудование и режимы при их производстве, идентификации, видов и способов упаковки, маркировки, транспортировки и хранения.

Важным моментом является правильность разработки и утверждения нормативного документа на готовую продукцию, отвечающей требованиям Национальных законов, международных норм и обладающей способностью к расширению ассортимента, конкурентоспособности продукции на рынке.

Список литературы

- 1 Технический регламент и безопасность свежей овощной продукции, картофеля и грибов С.С. Литвинов, Н.Л. Девочкина, Р.А. Мещерякова. Экологические проблемы современного овощеводства и качество овощной продукции (Сборник научных трудов, выпуск 1) – М.: ФГБНУ ВНИИО, 2014 - 544 с
- 2 Каримова Г.К. Современные инструменты управления качеством продукции, услуг. Научно практический журнал Экономика Управление Право, № 4 (16) апрель 2011 г., с. 10-11

АНАЛІЗ МЕТОДИК ОЦІНЮВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕРНОЗБИРАЛЬНИХ КОМБАЙНІВ

Заборовська Софія Володимирівна
студентка Національного університету
водного господарства та природокористування,
Україна, м. Рівне

Лукаш Музика
студент вищої технічної школи,
Республіка Польща, м. Хелм

Налобіна Олена Олександрівна,
д.т.н., професор,
Національний університ водного господарства
та природокористування,
Україна, м. Рівне

У сільському господарстві України однією з провідних галузей є вирощування зернових культур. Природно-кліматичні умови сприяють вирощуванню зернових культур і дозволяють отримувати високоякісне продовольче зерно у значних обсягах, достатніх для забезпечення внутрішніх потреб, а також для експорту.

Умови ведення сільського господарства в Україні за останні роки стали більш складними, що, зокрема, можна пояснити змінами у співвідношенні цін на техніку, паливо, електричну енергію та готову продукцію. Крім того, значним чином зменшилась купівельна спроможність населення та зросла конкуренція як на внутрішньому так й на зовнішньому ринках. У таких умовах важливе значення має запровадження енергоощадних технологій, що у свою чергу потребує придбання нової техніки та нової організації її обслуговування.

Вирішення даної задачі ускладнюється тим, що на сучасному ринку виробниками пропонується значна кількість різних моделей машин і технічних засобів. Зокрема для виробників зернової продукції пропонується вибір серед, приблизно, 150 моделей комбайнів, кожна з яких має свої конструктивні, технічні та експлуатаційні особливості.

Вибір техніки та формування парку в господарстві – складна задача. Зокрема, оптимізація парку зернозбиральних машин повинна проводитись із врахуванням допустимих втрат зерна для конкретного господарства та базуватись на статистичному оцінюванні виробництва зерна та прогнозуванні темпів збиральних робіт.

Для того щоб вирішити дану задачу та підвищити ефективність виробництва зерна у господарствах потрібно визначити критерії оцінювання ефективності використання комбайнів.

Аналіз наукових праць багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених [1, 2, 3, 4] дозволив встановити, що найчастіше ефективність оцінюють показники функціонування машини у часі, а саме:

- продуктивність комбайна,
- коефіцієнт використання часу зміни.

Широке застосування даних показників можна пояснити простотою і доволі високою точністю визначення.

На наш погляд більш доцільно оцінку ефективності проводити базуючись на показниках енерговитрат. Такі показники, зокрема, рекомендують до застосування О.Г. Огнєв і Ю.Н. Строганов [5].

Авторами пропонується оцінювати мінімум енерговитрат із врахуванням кількості технічних засобів, які задіяні в технологічному процесі та їхньої енергонасиченості: $\sum(n_m \cdot N_m) \rightarrow \min$, де n_m - кількість технічних засобів, N_m - потужність двигуна.

Автори також обґрунтували перелік показників ефективності, які запропоновано визначати як відношення економічного ефекту до одного з показників господарського ресурсу. До показників господарського ресурсу вони віднесли: трудові витрати, виробничі фонди, капітальні вкладення.

Причому кожен із цих показників рекомендовано використовувати для оцінювання лише конкретних показників. Наприклад, величину трудових витрат використовуємо з метою оцінювання рівня продуктивності праці; виробничі фонди – фондвіддачі, т.н.

Використання запропонованих показників не розкриває ефективності використання комбайнів, а лише дає можливість оцінити даний показник за дуже обмеженим критерієм.

Більш поглиблене оцінювання ефективності використання комбайнів у господарстві запропоновано у роботі [6]. Автором сформовано комплексний показник - функцію якості роботи зернозбирального комбайна від змінних параметрів: втрати зерна, пошкодженість, засміченість.

Дана функція теж у повній мірі не може оцінити ефективність використання комбайна. На наш погляд, її більш доцільно використовувати для порівняння декількох моделей з метою вибору машини, що забезпечить високі якісні показники процесу збирання.

Відомими також є методики оцінювання за середнім значенням пропускну здатності комбайна [7], узагальненим зональним коефіцієнтом [8], коефіцієнтом випередження [9], цільовою функцією втрат [10], тощо.

Аналіз чинних робіт виявив, що існує багато різноманітних методик оцінювання ефективності використання комбайнів. Однак всі відомі методики не можна назвати універсальними й такими, що системно розкривають сутність поняття ефективності. Методики характеризуються односторонніми підходами, тобто або оцінюють стан культури після збирання, або пропускну здатність чи продуктивність.

З урахуванням вище викладеного можна стверджувати, що на даний час актуальною задачею, що потребує вирішення, є розробка узагальненого критерія ефективності використання зернозбиральних машин, який має враховувати

окремі показники, що характеризують значення його експлуатаційні, техніко – технологічні якості та якість продукту на виході з комбайна.

Такий узагальнений критерій може бути покладено в основу розробки процесів управління і оптимізації збирального процесу.

Список літератури

1. Алехин, Н.И. Методы и технические средства агротехнической оценки зерноуборочных комбайнов и приспособлений к ним [Текст] / Н.И. Алехин, Н.В. Ногин// Международная научно-практическая конференция «Проблемы качества продукции в XXI веке. Методы и технические средства испытаний и сертификации технологий и техники» (Новокубанск Краснодар. края, 18-19 июня 2003 г.): Сб. материалов. – М. : Росинформагротех, 2003. – С. 173-178.
2. Арютов, Б.А. Разработка методов повышения эффективности механизированных производственных процессов по условиям их функционирования в растениеводстве: автореф. дис. ... доктора техн. наук: 05.20.01 / Арютов Борис Александрович. – Мичуринск-наукоград, 2009. - 36 с.
3. Бердышев, В.Е. Методология оценки качества функционирования зерноуборочных комбайнов [Текст] / В.Е. Бердышев //Вестник Алтайского государственного аграрного университета. 2011. Т. 76. № 2. С. 85-89.
4. Бердышев, В.Е. Методология оценки качества функционирования зерноуборочных комбайнов [Текст] / В.Е. Бердышев //Вестник Алтайского государственного аграрного университета. 2011. Т. 76. № 2. С. 85-89.
5. Огнев, О.Г. Повышение качества функционирования технических средств в растениеводстве [Текст] / О.Г. Огнев, И.Г. Огнев, Ю.Н. Строганов // Аграрный вестник Урала № 7 (99), 2012. С.53 – 57.
6. Репетов, А.Н. Выбор технологии и машин для внесения органических удобрений геометрическим способом [Текст] /А.Н. Репетов // Информационный сборник. Вып. 1. – М.: 1980. С. 14-23.
7. Коваль, С.Н. Совершенствование методов оценки агротехнической эффективности и конструктивных параметров зерноуборочных комбайнов при испытаниях: автореф. дис. ... кандидата техн. наук: 05.20.01/ Коваль Сергей Николаевич. – Глеваха, 1981. – 20 с.
8. Жалнин, Э.В. К расчету типоразмерного ряда зерноуборочных комбайнов / Э.В. Жалнин, М.Ш. Жилкибаев, В.С. Пьянов//Тракторы и сельхозмашины, 2009, №7, С.7 -11.
9. Шундалов, Б.М. Универсальный показатель работы зерноуборочных комбайнов: структурный коэффициент опережения /Б.М. Шундалов, А.В. Ключков // Вестник Белорусской государственной сельскохозяйственной академии: БелГСХА, 2014. – с.23 – 26.
10. Джигарханов, Д.Г. Графическая интерпретация задачи линейного программирования при оптимизации процесса функционирования зерноуборочного комбайна «Вектор»/ Д.Г. Джигарханов, С.С. Трасковский // Механизация и электрификация животноводства, растениеводства, 3(15)2011, с.10-14.

АНАЛІЗ НАПРЯМКІВ РОЗВИТКУ ГРУНТООБРОБНИХ КОТКІВ

Мельник Павло Андрійович

студент Національного університету
водного господарства та природокористування,
Україна, м. Рівне

Іга Цимерман

студент вищої технічної школи,
Республіка Польща, м. Хелм

Голотюк Микола Віталійович,

к.т.н., доцент,
Національний університет водного
господарства та природокористування,
Україна, м. Рівне

Передпосівний обробіток ґрунту дуже важливий і від якості виконаних залежить схожість і, відповідно, врожайність культур. Важливою технологічною операцією у проведенні передпосівних робіт є прикочування ґрунту. Застосовують прикочування з метою руйнування комків ґрунтів, їхнього ущільнення.

Агротехнологічна операція прикочування ґрунту проводять із застосуванням котків ґрунтообробних, які можуть бути виконані як окремий засіб так й входити до складу агрообробних агрегатів (що більш притаманно сучасним зразкам техніки). Котки впливають на ґрунт з метою подрібнення грудок, ущільнення поверхні. Для виконання даних функцій на ринку сільськогосподарських машин представлено доволі багато моделей, які різняться за конструктивним виконанням.

Розглянемо деякі конструкції котків ґрунтообробних. З метою більш упорядкованого аналізу будемо аналізувати котки по групах, а саме:

- 1) котки голчасті;
- 2) котки зубчасті;
- 3) котки решеткові;
- 4) спіральні;
- 5) тросові;
- 6) зіркові.

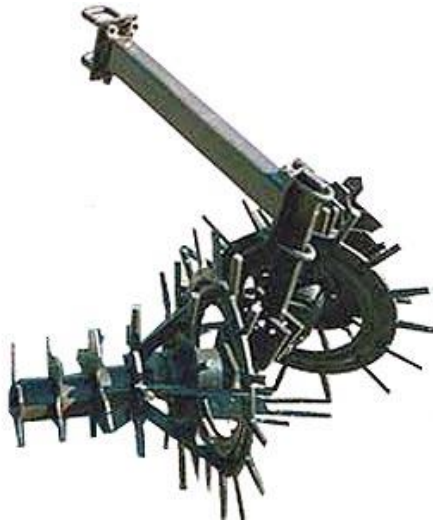


Рис. 1- Коток голчастий КО 000



Рис. 2- Коток ККШ-6 Demetra

На рис. 1, 2 представлено моделі голчастих котків, які найчастіше містять три секції, зібрані з пар батарей, що зібрано з окремих дисків [1]. На даний час, як виявив аналіз застосування котків різного виконання у господарствах Рівненської області, саме голчасті є найбільш розповсюдженими. Пояснюється це високою якістю рихлення поверхневого шару ґрунту і руйнування ґрунтових комків.

Але голчасті котки мають й ряд недоліків: переущільнення ґрунту дисками або кільцями, що значно зменшує вміст повітря у ґрунті [2]. Котки зубчасті виділяються своїм конструктивним виконанням, а саме наявністю заточування крупного хвилеподібного або трикутного профілю (рис. 3).



Рис. 3- Коток Ярило [https://flagma.ua uk]

Зубчасті котки не дозволяють отримати необхідну щільність ґрунту в зоні, де розташовано насіння. Переущільнений ґрунт не дозволяє створити сприятливі умови для проростання насіння. Поля, оброблені зубчастим котком характеризуються порівняно низькою схожестю.

Спиральні котки (рис. 4) містять диски зі встановленими між ними спіралями різної форми перерізу (прямокутний, трикутний, трапецієвидний, круглий) [3]. Конструкція котків забезпечує гарне копіювання рельєфу, подолання перешкод різних розмірів [4].

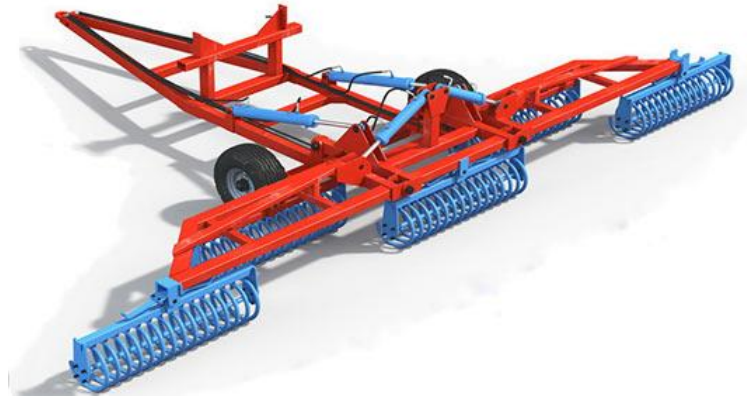


Рис. 4 - Коток "Агриролл"

Використання даних котків дає можливість отримати верхній розпушений шар ґрунту, який вирізняється відсутністю гребенів. Недоліком застосування є відсутність можливості отримання оптимального значення щільності ґрунтів. Низькою здатністю до ущільнення поверхнього шару ґрунту характеризуються і тросові котки.

Враховуючи надані характеристики котків, можна зробити висновок про необхідність враховувати мету обробки під час обирання моделі котка ґрунтообробного, кліматичні умови, фізико – механічні властивості ґрунтів.

У той же час, аналіз ґрунтообробних котків дав можливість виявити недоліки їхніх конструкцій, які не дозволяють в повному обсязі проводити передпосівний обробіток із повною відповідністю агровимогам до неї.

Нижче наведемо узагальнений перелік найбільш розповсюджених недоліків ґрунтообробних котків, сформований на підставі виконаного аналізу чинних конструкцій.

Основними недоліками є:

- малий діапазон регулювання тиску, що веде до неможливості якісного обробітку ґрунтів із різними фізико – механічними властивостями;
- висока металомісткість;
- багато конструкцій котків при проході не руйнують а вдавлюють комки ґрунту вглуб;
- висока енергоємність процесів.

Враховуючи дані недоліки нами сформовано концептуальний напрямок удосконалення ґрунтообробних котків: розробка конструкції, яка здатна виконувати агротехнічні вимоги до обробки ґрунтів різної структури та вологості шляхом регулювань.

Список літератури

1. А.С. № 898966 SU, МПК А01В 29/04. Почвообрабатывающее орудие / В.Е. Хоруженко, В.М. Нежный, В.И. Глухов, В.С. Бирюков, И.М. Панов, В.А. Юзбашев, Ю.И. Кузнецов; заявитель Специализированное бюро по культиваторам и сцепкам, Всесоюзный ордена Трудового Красного знамени научно-исследовательский институт сельскохозяйственного машиностроения. № 2918020; заявл. 28.04.1980; Оpubл. 23.01.1982; Бюл. № 3.
2. Прошкин В.Е. Разработка почвообрабатывающего катка с обоснованием его оптимальных параметров и режимов работы: дис. ... канд. техн. наук: 05.20.01 / Прошкин Вячеслав Евгеньевич. – Уфа, 2018. – 15 с.
3. Патент 2122301 Российской Федерации, МПК А01В 49/02. Почвообрабатывающее орудие / Э.И. Липкович, В.Б. Рыков, В.И. Таранин, А.В. Данилов; заявитель и патентообладатель Всероссийский научноисследовательский и проектно-технологический институт механизации и электрификации сельского хозяйства. – № 97120535/13; заявл. 10.12.1997; опубл. 27.11.1998, Бюл. № 43.
4. АгроБаза. Электронный ресурс. Режим доступа: https://www.agrobase.ru/catalog/machinery/machinery_de8c128b-851a-40db-af94-a9aa96026141

ИЗНОСОСТОЙКИЕ МАТЕРИАЛЫ КОНСТРУКЦИОННОГО НАЗНАЧЕНИЯ

**Сироватка Вячеслав
Леонидович**

кандидат технических наук, старший научный сотрудник
Институт проблем материаловедения НАН Украины

Конструкционные детали, работающие в условиях интенсивного износа, широко применяются в машиностроении и приборостроении. К таким деталям относятся шестерни, статоры, роторы масляных насосов, кулачки, детали ролико-втулочных цепей, прядильные кольца текстильных машин и многие другие.

Основным требованием, которые предъявляются к материалам износостойких деталей, являются высокие прочность, пластичность и износостойкость, сравнительно умеренный коэффициент трения. Эти свойства позволяют обеспечить надежную эксплуатацию (без схватывания) тяжело нагруженных узлов трения при работе без смазки или ограничения её подходе.

Тяжелонагруженные порошковые износостойкие материалы характеризуются хорошо выраженной гетерофазной структурой. Основные технологические операции получения таких материалов описаны в работах [1-3].

Высокие значения физико-механических свойств порошковых конструкционных износостойких материалов могут быть обеспечены только при высокой относительной плотности изделий (практически беспористых), рациональным легированием и термической или термомеханической обработкой. Эффективным средством повышения износостойкости этих материалов является введение противозадирных добавок. Обычно это тугоплавкие или интерметаллические соединения (карбиды, бориды, алюминиды, силициды), окислы, стекло. Реже в состав этих материалов вводят твердые смазки (графит, сульфаты, селениды) или легкоплавкие металлы.

Основной задачей, которую приходится решать при создании конструкционных износостойких материалов, является исключение макросхватывание трущихся тел, являющегося основной причиной износа.

Использование при ремонте и модернизации оборудования подшипников скольжения и других изделий порошковых самосмазывающихся материалов является во многих случаях одним из наиболее эффективных, а иногда и единственных средств обеспечения надежности и долговечности деталей и узлов, значительного повышения эксплуатационных характеристик модернизируемого оборудования, важнейшей из которых является способность таких деталей и узлов работать длительное время без проведения профилактических работ по осмотру, смазыванию и ремонту.

Список литературы

1. Радомысельский И.Д. и др. Производство и использование порошковых деталей в легкой промышленности / И.Д. Радомысельский, Д.С. Ясь, В.И. Павленко – К.: Техніка, 1982.-175с.
2. Семенов А.П., Савинский Ю.Э. Металлофторопластовые подшипники.- М.: Машиностроение,1976.-192с.
3. Ю.М. Лахтин, В.П. Леонтьева. Материаловедение. - М.:Машиностроение.- 1990.-528с.

АНАЛІЗ ОБЛАДНАННЯ ДЛЯ СКАРИФІКАЦІЇ НАСІННЯ

Ткачук Олександр Володимирович

студент Національного університету
водного господарства та природокористування,
Україна, м. Рівне

Міхал Шевчук

студент вищої технічної школи,
Республіка Польща, м. Хелм

Бундза Олег Зіновійович,

к.т.н., доцент,
Національний університет водного
господарства та природокористування,
Україна, м. Рівне

Насінини рослин, у більшості випадків, наділені твердою водонепроникною оболонкою. Деяке насіння навіть після тривалого перебування у воді залишається сухим всередині. Через наявність оболонки під час висаджування насіння в ґрунт його проростання уповільнюється, всходи нерівномірні, що веде до зменшення врожайності. Такий посадковий матеріал потребує попередньої підготовки перед посадкою, а саме – скарифікації насіння.

Слово скарифікація означає дряпання, будь-яке механічне порушення цілісності матеріалу. Таку підготовку насіння до посіву можна провести хімічним (обробка насіння сірчаною кислотою), термічним (прогрівання і проморожування), радіочастотним (обробка в електромагнітному полі), механічним способом порушення оболонки.

Найбільш доступним є механічний спосіб порушення герметичності плівки – скарифікація. Для цього застосовують скарифікатори, які мають робочі органи високої твердості [1].

Згідно [2] устаткування для проведення скарифікації класифікують наступним чином:

За конструктивним виконанням: пневматичні, барабанні, щіткові, дискові, голчасті.

За технологічними ознаками: ударні, фрикційні.

На базі виконаного аналізу літературних джерел узагальнено встановлені недоліки скарифікаторів та проаналізуємо напрямки їхнього усунення.

Нерівномірність обробки та велика ймовірність дроблення насіння під час обробки.

Даний недолік проявляється у пневматичних, барабанно – бильних, ударних дискових скарифікаторах. Напрямок усунення даних недоліків запропоновано,

зокрема, Діановим Л. та ін. [3]. Схема конструкції, запропонованої авторами, подано на рис. 1.

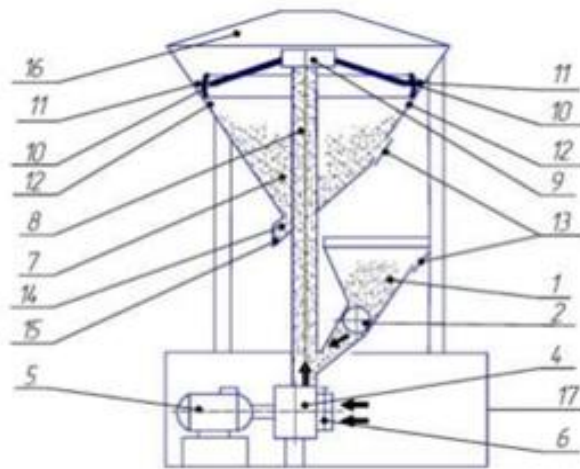


Рис. 1 – Пневматичний скарифікатор: 1-бункер завантажувальний, 2-дозатор, 3-мотор-редуктор, 4-вентилятор, 5-електродвигун, 6-заслінка, 7-бункер для насінні, 8-труба, 9-розподільник, 10-насінепроводи, 11-скарифікаційна поверхня, 12-опори, 13-вікно оглядове, 14-вікно вивантажувальне, 15-заслінка, 16-фільтр, 17-рама.

Дана конструкція забезпечує рівномірну обробку насіння за рахунок того, що всі насінини контактують із абразивною поверхнею, причому для забезпечення надійного контакту. Для унеможливлення пошкоджень насіння авторами передбачено регулювання швидкості повітряного потоку.

Розглянута конструкція має складну конструкцію. Більш простими конструктивним виконанням вирізняються механічні барабанні скарифікатори (рис. 2).



Рис. 2-Скарифікатор барабанний СКР-300

Даний скарифікатор не здатен забезпечити універсальність за потреби обробки насіння різних культур (із різними фізико – механічними властивостями).

Барабанні скарифікатори впливають на насіння ударами, а це призводить до виходу високого відсотку дробленого насіння. Цей недолік усунено авторами конструкції [4] (рис.3).

Устаткування дозволяє регулювати зазор між скарифікуючою поверхнею та рифом, частоту обертання барабану та зернистість скарифікуючої поверхні. Все це забезпечує умови для зменшення кількості подрібнених насіннин на виході.

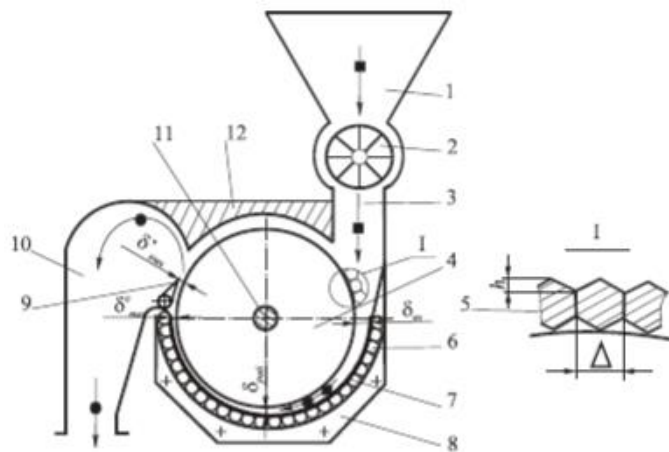


Рис. 3 - Скарифікатор [4]: 1-завантажувальний бункер, 2-валик, 3-завантажувальний отвір, 4-барабан, 5-вигляд внутрішньої поверхні барабану, 6-прокат круглий, 7-скарифікуюча поверхня, 8-дека, 9-надставка, 10-вихідний патрубок, 11-вал, 12-корпус

Аналіз конструкцій виявив, що не вирішеними залишаються наступні питання:

- можливість високоякісного обробітку насіння із різними фізико-механічними властивостями одним засобом;
- виключення руйнування насіннин;
- висока швидкість спрацьовування абразивних поверхонь.

Крім того, як зазначено вище, встановлено, що перевагу слід віддавати скарифікаторам з механічними робочими органами.

Раховуючі встановлені недоліки та особливості різних конструкцій [4, 5, 6] скарифікаторів, сформуємо концептуальну гіпотезу їхнього удосконалення: розробка механічного скарифікатора, переважно з дисковими робочими органами, у якому регулюється кут дотику насіння і абразивної поверхні, регулюються швидкість подачі насіння та забезпечується мінімальне пошкодження насіння.

Саме з урахуванням даної гіпотези ми проводимо розробку удосконаленої конструкції скарифікатора, яка буде представлена в наступній роботі.

Список літератури

1. Власов П.А. Скарификатор семян многолетних трав Повышение всхожести семян козлятника восточного./П.А. Власов// Кормопроизводство, 2000; №5, -С.25-26
2. Мокиев В.Ю. Анализ устройств для вытирания и скарификации семян трав/ В. Ю. Мокиев // Вестник НГИЭИ. – 2012. - № 2 - С. 88- 98
3. Пат. на изобретение № 2534582, А01С1/00. Пневматический скарификатор [Текст] / Л.В. Дианов, А.Р. Гаврилов (Россия) – № 2012155866/13; заявл. 21.12.2012; опубл. 27.06.2014, бюл. № 18.
4. Домрачев В.А. Предпосевная обработка семян многолетних бобовых трав: монография [Текст] / В.А. Домрачев, А.П. Шевченко, А.В. Вербовский. – Омск: Изд-во ОмГАУ, 2010. – 121 с.
5. Ганеев Р.В. Разработка и обоснование конструктивно – технологических параметров пневмо-механического инкрустатора – протравливателя семян: дис. ... канд. техн. наук: 05.20.01 [Текст] / Р. В. Ганеев. – Уфа, 2016. – 197 с.
6. Lukas S.B., DeFrank J., Baldos O.C. Optimization of *Waltheria indica* seed dormancy relief treatments and seed storage parameters. HortScience, 2016, 51(9), с. 1184-1187

УЧЕТ СТРУКТУРЫ РЕЛЬЕФА МЕСТНОСТИ ПРИ ОЦЕНКЕ УРОВНЯ ЭЛЕКТРИЧЕСКОЙ РАДИАЦИИ НА ПРИМЕРЕ ЛОКАЛЬНЫХ КОНКРЕТНЫХ МЕСТНОСТЕЙ

Файз Н.С.,

PhD докторант

Южно-Казахстанский университет М.Ауэзова,
Шымкент, Казахстан

Сатаев М.И.,

д.т.н., профессор

Южно-Казахстанский университет М.Ауэзова,
Шымкент, Казахстан

Никонов О.Я.

к.т.н., доцент

Харьковский национальный автомобильно-
дорожный университет, Харьков, Украина

В настоящее время формируется новый активный фактор риска, способствующий эволюции эпидемического процесса, а именно техногенное. В свою очередь единая структурированная информационная база, содержащую подробную информацию обо всех источниках ЭМП дает возможность наглядно представить полноценную картину о электромагнитной обстановке окружающей среды в режиме реального времени. В данной работе проведено исследования итальянскими авторами, которые изучали электромагнитные загрязнения в отдельных районах, где имеется возможность канцерогенных явлений от электромагнитного излучения порождаемые низкочастотными энергетическими объектами [1].

В ходе своих исследований авторами были выдвинуты ключевые вопросы по применению технологии ГИС, как информационную базу в обеспечении адекватной оценки электромагнитного загрязнения линий электропередачи высокого напряжения, за счет использования карт электромагнитных полей. В свою очередь создания тематических, экологических карт дает полную и объективную информацию о воздействии ЭМП на населения и на окружающую среду. Позволяет смоделировать прогнозные данные направленные, на предотвращение экологических и канцерогенных рисков, а также может использоваться в виде рекомендации при проведении экологической экспертизы перед строительством новых низкочастотных энергетических объектов [2].

В виду того что применение ГИС технологии как перспективную информационную технологию современного поколения, появляется проблемы с освоением данной информационной структуры специалистами разной отрасли и

простыми пользователями которые хотят получить необходимую данную о состояний окружающей среды, в том числе и информацию о электромагнитной обстановке. Совершенствование геоинформационных технологии позволяет экспертам по электромагнетизму выполнять анализ данных с непрерывной привязкой к соответствующей земле и устранить разрыв между сложностью деятельности по мониторингу и конечными пользователями, не являющимися экспертами, но заинтересованными лицами в оценке уровня электромагнитного излучения в какой-либо локальной местности [3-7].

Практика показывает, что рост потребления электрической энергии в развитых крупномасштабных городах приводит к увеличению строительства новых электрических подстанций и проведению линии электропередач высокого напряжения.

Была создано цифровая модель рельефа местности на примере конкретного объекта микрорайона Казыгурт. На рисунке 1 пердставлена цифровая модель расположения высоковольтной линий электропередач на неоднородной структуре рельефа местности и которые имеет определенные отличия по степени высотных зон.

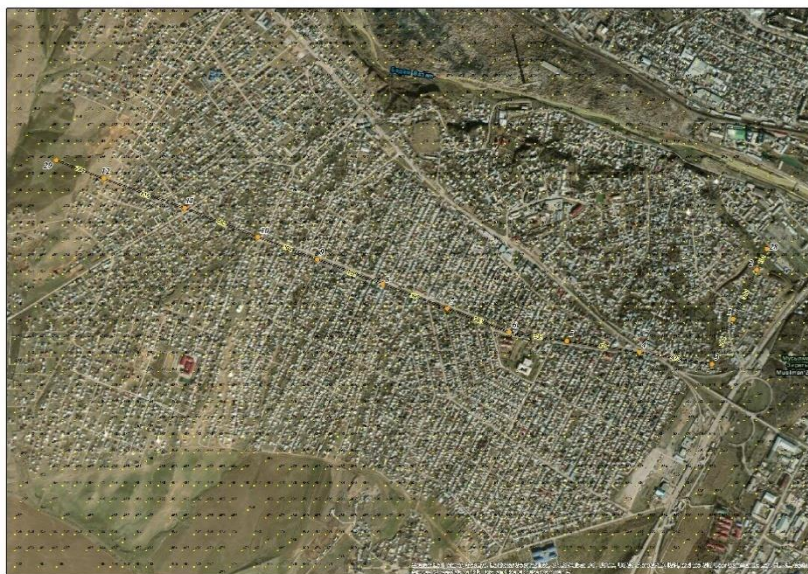


Рисунок 1. Цифровая модель рельефа местности

Из рисунка 1 видно, что линии электропередачи высокого напряжения, напряжением 220 кВ, проведены по неоднородному рельефу местности, что, в свою очередь, снижает оптимальность маршрутизации линий электропередачи. Электронная карта по рельефу местности дает возможность предварительно оценить местность в строительстве и введении в эксплуатацию новых энергетических объектов [8].

Цветовая шкала высот и гистограмма, определяющая максимальную и минимальную высотную зону по рельефу местности представлена на рисунке 2

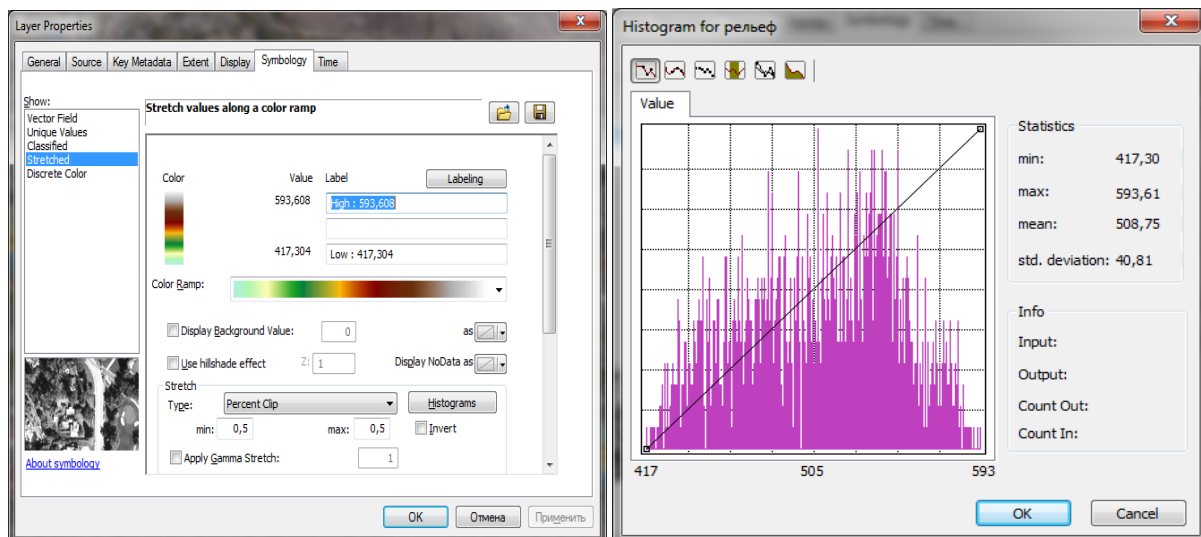


Рисунок 2. Цветовая шкала высот и гистограмма, определяющая максимальную и минимальную высотную зону по рельефу местности

Из рисунка 1 и 2 видно, что высотная зона относительно проведенных линий электропередачи намного отличается друг от друга. Построенная гистограмма показывает, что максимальная высотная зона (593,61 м) почти 1,4 раза выше чем минимальная (417,3 м) высотная зона.

Классификация уровней напряженности электрического поля показано на рисунке 3

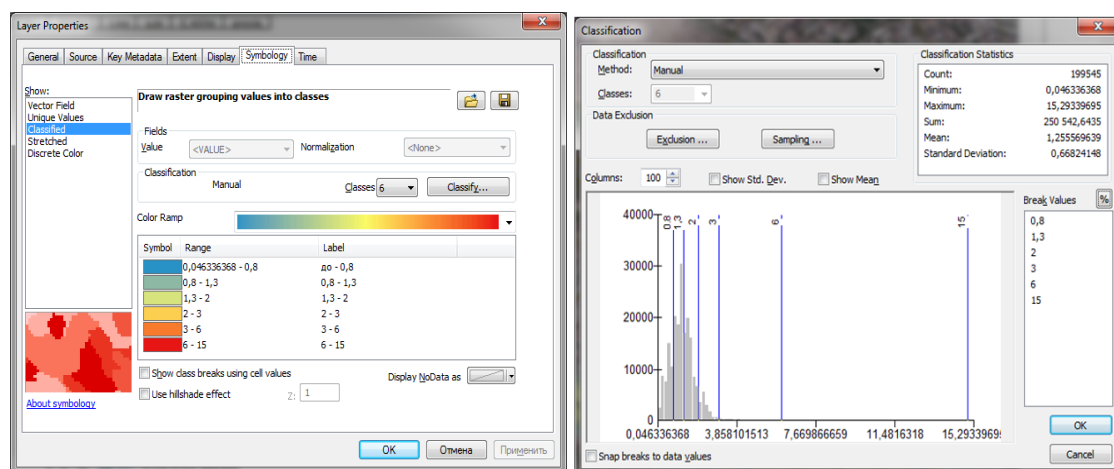


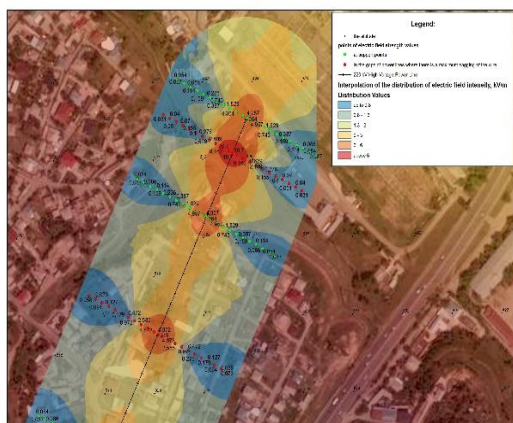
Рисунок 3. Классификация уровней напряженности электрического поля

На рисунке представлена зависимость изменения напряженности электрического поля от высотности структуры рельефа местности. Диапазон изменения напряженности электрического поля имеет колебательный характер и составляет от 0,046-15,293 кВ/м. Здесь главными параметрами является высотные зоны распределения электрических полей, расстояния от жилых массивов до интересующей точки для каждого участка ЛЭП в зависимости от его местоположения (неоднородная структура местности).

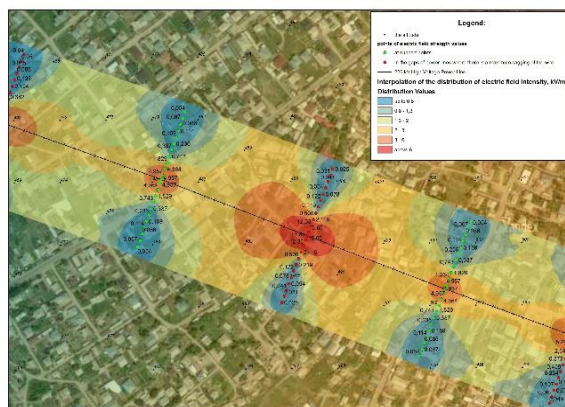
В результате полученных расчетов была построена цифровая карта, описывающая фон изменения уровня напряженности электрического поля, в зависимости от изменения высотных зон ландшафта местности. На рисунке 4

представлены изменения уровня напряженности электрического поля в однородных и в неоднородных рельефах местности

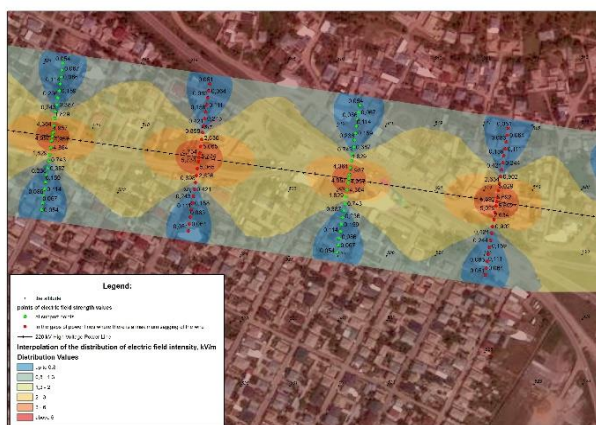
а)



б)



в)



■ - уровень напряженности электрического поля в максимальных провисах линий электропередач ■ - уровень напряженности электрического поля в опорных точках линий электропередач

Рисунок 4. Значения уровня напряженности электрического поля, в однородных и в неоднородных рельефах местности

Из рисунка 4 видно, что радиационная оболочка в неоднородных рельефах местности имеет объемную характеристику, которая в свою очередь приводит к повышению экологического риска в жилой среде. Значения напряженности электрического поля в неоднородных рельефах местности в максимальных точках провиса превышает примерно 4 раза, чем в опорных точках, а при однородных рельефах местности в 1,3 раза.

На рисунке 5 представлена обобщенная цифровая карта по микрорайону Казыгурт, которая визуальнo показывает изменение электрической радиации, распространяемая по жилой среде. Созданная карта позволяет в перспективе проводить экологический мониторинг по жилым массивам, где будет построена и введена в эксплуатацию линия электропередачи высокого напряжения, с достоверными показателями и обоснованными характеристиками, с учетом внешних возмущающихся воздействий. Проведение экологических

мониторингов такого характера даст возможность найти оптимальную маршрутизацию линий электропередачи, которые снизят экологические риски в антропогенной среде.

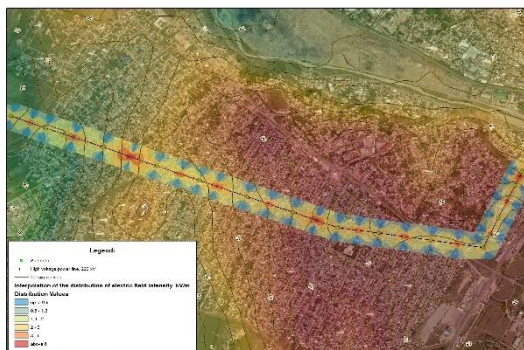


Рисунок 5. Цифровая карта по микрорайону Казыгурт, визуальная показывающая фон электрической радиации распространяемая в жилой среде

Из рисунка 5 видно, что данная жилая зона находится в среде электромагнитного загрязнения, и санитарно-защитная зона требует введения определенных корректировок.

На рисунке 6 представлена виртуальная модель линий электропередачи и 3D модель рельефа местности, построенные с помощью геоинформационной программы ArcGIS.

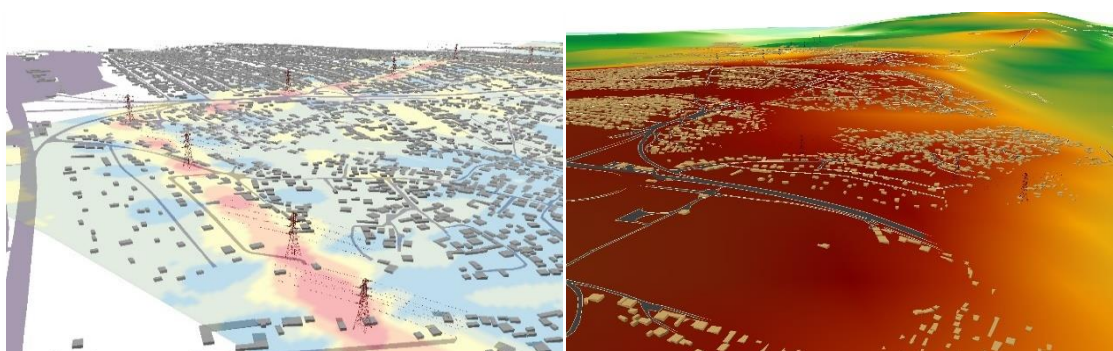


Рисунок 6. Виртуальная модель линий электропередачи и 3D модель рельефа местности, возведенные с помощью геоинформационной программы ArcGIS

Полученная 3D характеристика позволяет иметь визуальное представление о электромагнитной обстановке по жилым районам, которые находятся в зонах активного электромагнитного воздействия, производимых линиями электропередачи высокого напряжения. Из рисунка видно, что уровень интенсивности распределения электрического поля имеет повышенный характер именно в критических точках провиса, чем в опорных точках. Цифровая карта показывает, что жилая зона, которая находится в промежутках линий электропередачи больше подвергается к активному воздействию электромагнитного поля.

Выводы Дешифрование данных дистанционного зондирования позволяет получить информацию не только о структуре местности, но и о существующей

электросетевой инфраструктуре. Эти данные служат основой для первичной оценки существующей сети, включая ее конструкционные особенности и пространственную структуру. При распознавании электрических сетей использованы такая комплексная характеристика, как видовой состав опор ЛЭП. Путем применения геоинформационной технологии условно рассчитаны расстояния линий электропередачи высокого напряжения по отдельности, получены необходимые данные о существующих колебаниях в линиях электропередачи, которые связаны с неоднородной структурой рельефа местности.

Построенная гистограмма показывает, что максимальная высотная зона (593,61 м) почти 1,4 раза выше чем минимальная (417,3 м) высотная зона. При этом диапазон изменения напряженности электрического поля порождаемые высоковольтными линиями напряжением 220 кВ составляет 0,046-15,293 кВ/м.

Список литературы:

1. Paolino, Luca & Sebillo, Monica & Tortora, Genoveffa & Vitiello, Giuliana. (2001). Monitoring Electromagnetic Pollution: A GIS-Based Visual Approach. 10.1007/3-540-44819-5_8.
2. International EMF project, World Health Organization, www.who.int/peh-emf.
3. Environmental System Research Institute, www.esri.com.
4. SPANS MAP, Intera Tydac Technologies Inc, www.tydac.ch.
5. MGE Project Viewer, Intergraph Corporation, www.intergraph.com/federal.
6. M. A. Aufaure-Portier (1994) Definition of a Visual Language for GIS. in Cognitive Aspects of Human-Computer Interaction for Geographic Information Systems, Dordrecht, The Netherlands, (T. Nyerges, D. Mark, R. Laurini, and M. Egenhofer, eds.), Kluwer Academic Publisher, pp. 163-178.
7. C. Traynor and M.G. Williams (2000) Usability of Visual and Textual Representations for Geographic Information Systems. First International Conference on Geographic Information Science, Georgia, USA
16. Nursultan Saparulu Faiz, Marat Isakovich Satayev, Abdugani Mutalovich Azimov, Aydin Abdullaevna Berdaliyeva, Zhulduz Isakovna Satayeva and Oleg Yakovlevich Nikonov ASSESSMENT OF THE IMPACT OF ELECTROMAGNETIC RADIATION IN LOW-FREQUENCY ENERGY FACILITIES ON THE RESIDENTIAL ECOLOGICAL ZONE. International Journal of GEOMATE, July., 2021, Vol.21, Issue 83, pp.-132-141 ISSN: 2186-2982 (P), 2186-2990 (O), Japan, DOI: <https://doi.org/10.21660/2021.83.j2100>.

ӨНДІРІСТЕ МҰНАЙДАН БӨЛІНГЕН ІЛЕСПЕ ГАЗДЫ ПАЙДАҒА ЖАРАТУ ЖӘНЕ ОТЫН РЕТІНДЕ ПАЙДАЛАНУ ЖОЛДАРЫ

Юсупова Лена Ергенбаевна

Инжинирингтік технологиялар және экология
кафедрасының аға оқытушысы, магистр
Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті, Қазақстан

Амангельдиева Гульмадина Булатовна

Инжинирингтік технологиялар және экология
кафедрасының аға оқытушысы, магистр
Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті, Қазақстан

Мұнай ілеспе газы (МИГ)—мұнай өндірісінің қосымша өнімі болып табылады. Біздің еліміз ірі мұнай-газ кен орындарында бай, сондықтанда мұнай ілеспе газын пайдаға жарату өзекті мәселе болып саналады.

Инфраструктураның қажетті деңгейде болмауы, кен орындарының газ өңдеу зауыттарынан алыс орналасуы және МИГ-ң құрамы, мұнай ілеспе газын осы уақытқа дейін пайдаға жарата алмаудың басты себебі болып табылады.

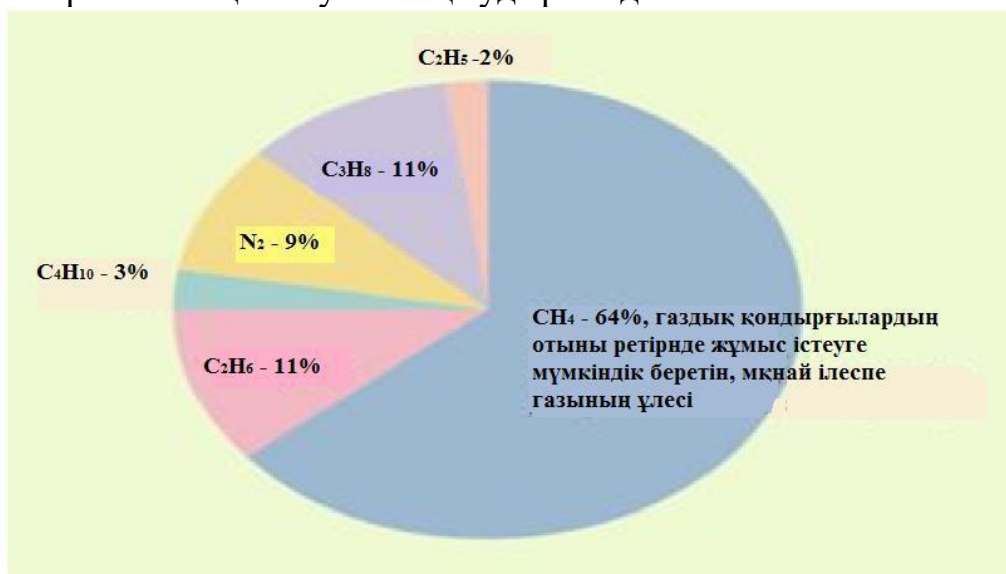
Табиғи газға қарағанда мұнай ілеспе газының құрамында метан мен этаннан бөлек пропан газдарының үлесі жоғары: бутандар және ауыр көмірсутектер буы. Кен орындарына байланысты көпшілік мұнай ілеспе газдарының құрамында күкіртсітек және меркаптандар, көмірқышқыл газ, азот, геллий және аргон кездеседі. Энергетика мен химия өнеркәсібі үшін мұнай ілеспе газы маңызды шикізат болып табылады. МИГ жоғары жылу шығару қабілетіне ие, оның мәні шамамен 9мың–15мың ккал/м³. Сонымен, мұнай ілеспе газы бағалы энергетикалық шикізат болып табылады. Ол шағын-жылу электр орталығының (ЖЭО), газпоршенді және газтурбиналы қондырғылардың отыны рөлін атқара алады.

Мұнай ілеспе газын пайдаға асыру мәселесі біздің елімізде де актуалды. Қазіргі таңда елімізде жыл сайын өндірілетін 9млрд.м³ мұнай ілеспе газының екіден үші ғана пайдаға жаратылады. Факелдарда жағылып кететін газдың мөлшері 3млрд.м³. Қазақстандағы мұнай-газ өндіруші мекемелер өндіретін мұнай ілеспа газының 90% жағып жібереді. Елімізде өндірілетін жалпы газ мөлшерінің жартысына жуық бөлігі МИГ-на тиесілі және мұнай ілеспе газын өндіру темпі табиғи газбен салыстырғанда жоғары.

Қазақстан, орталық Азияның үлкен аймағын алып жатқан, энергоресурстарға бай, 19 миллиондық халқы бар мемлекет. Күннен күнге, еліміз энергоресурс нарығының маңызды мүшесіне айналуда. Каспий теңізі аймағында ең көп шикі мұнай қорына ие Қазақстан, күн сайын 1,3млн. барель мұнай өндіреді, соның 1 миллионы экспортқа жіберіледі. Мемлекет үкіметі 2022 жылға күніне 3,5 миллион барель мұнай өндіруді көздеп отыр. Егер бұл көрсеткішке қол жеткізілсе, күндік мұнай өндіру көрсеткіші бойынша Иран секілді елдерді қуып

жетеміз. Мұнай өндіру барысында, көп мөлшерде мұнай ілеспе газы бөлінеді, сол себептен МІГ пайдаға жарату мен тиімді пайдалану біздің мемлекет үшін актуалды мәселе болып табылады.

Мұнай ілеспе газының шығындары, оны жинауға арналған инфраструктураның, тасымалдау желілерінің қажетті деңгейде орындалмауы мен тұтынушылардың болмауымен сипатталады. Сол себептен ілеспе газ алауларда жағылады. Мұнай ілеспе газдары—ол мұнай өндіру барысында бөлінетін, табиғи газдар. Ілеспе газының негізі ерекшеліктеріне құрамында метаннан басқа этан, пропан, бутан және ауыр көмірсутектердің болуы жатады. Көпшілік мұнай ілеспе газдарының құрамында күкіртсутек және жанбайтын азот, көмірқышқылы, сирек гелий (He), аргон (Ar) газдары бар. Соңғыларының мөлшері өнеркәсіптік қызығушылық тудырмайды.



Сурет 1. Мұнай ілеспе газының компоненттік құрамының диаграмма түріндегі пайыздық үлесі.

Мұнай ілеспе газын пайдаға жаратудың бернеше жолдары бар:

-газды консервациялау;

-электрэнергиясын өндіру мақсатында шағын газдық шығыр генераторларын қолдану, ал өндірілген электр энергиясын энергетика нарығында саудаға салу.

Елімізде жалпы қуаты 19млрд. м³ үш газөңдеуші зауыт жұмыс істеп жатыр: Қазақстандық газөңдеуші зауыты (ҚазГӨЗ), Теңіз газ өңдеуші зауыты (ТГӨЗ), Жаңажол газ өңдеуші зауыты (ЖГӨЗ).

Тенгизшевройл, Карашығанақ Петролеум Оперейтинг және ПетроҚазақстан секілді үлкен мұнай компаниялары, ілеспе газын қайта өңдеуші тармақталған инфраструктурасын құрды.

Мұнай ілеспе газын қолдану арқылы электр және жылу энергияларын өндіруге арналған жобалар кең етек жаюда, мысалы Құмкөль кен орынының газшығырлы стансасының қуатын 50МВт дейін көбейтілді. Шағын ЖЭО-электр және жылу энергияларын өндірудің локалді жеке көзі болып табылады. Әрдайым өсіп отыратын ЖЭС тарифтеріне тәуелділіктен және жәлу, электр желілерінің шектеулерінен боасатады. Шағын-ЖЭО-ң тұтынушыға тікелей жақын

орналасуына байланысты, электр-жылу желілерінің көптеген километрлік шығындарынан босатады. Электр жүйелерін тарататын желілерден алыс жерде орналасқан, кейбір құрылыстағы нысандарға электр беріліс желілерінің станса салған, қаржылық тұрғыдан тиімді. Бұл жағдайда шағын - ЖЭО, газпоршенді қондырғысы пайдалануға берілмес бұрын өзін-өзі ақтайды.



Сурет 2. Электр және жылу энергияларының бөлек және когенерациялық түрде өндірілуінің сұлбасы

Когенерациялық қондырғылардың негізгі ерекшеліктері:

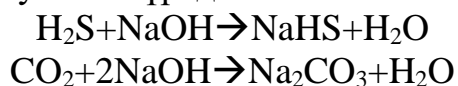
- жоғары ПЭК-ң арқасында отынды пайдаланудың эффективтілігін арттыру;
- жылу және электр энергиясының бөлек өндіру тәсіліне қарағанда атмосфераға тасталатын зиянды заттар мөлшерінің азаюы;
- био отынмен және басқа да альтернативті отын түрлерімен жұмыс істеу мүмкіндігі;
- қондырғының салыстырмалы шусыздығы және экологиялық тазалығы;
- энергияға деген өзіндік мұқтаждықты қамтамасыз ету;
- когенерациялық қондырғылардың электр және жылу энергияларының тұтынушыларына жақын орналасуына байланысты, электр энергиясын таратуға кететін шығындардың азаюы.

Энергияны өндіру–қоршаған ортаны ластануды болдырмаудың негізі көзі болып табылады.

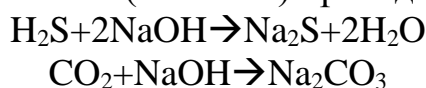
Поршенді машиналармен жұмыс істейтін электр стансаларының эксплуатациялық шығындары газ шығырларына қарағанда төмен. Газ шығырының сызбасындағы кенет секірістер–қозғалтқыштың күрделі жөндеулері. Ал газды пайдалану қондырғысы сызбасында ондай кенет секірістер жоқ, күрделі жөндеу жұмыстары қомақты қаржы мен адами ресурстарды талап етпейді. Мұнай ілеспе газын тазалаудың сұлбасын қарастырсақ. Скруббер бағанасының төменгі жағына келіп түсетін тазартуға арналған газ, бағана ішінде төменнен жоғары қарай қозғалады. Айналушы ерітінді ыдысынан алынған сілтілік ерітінді бағананы суланду мақсатында беріледі. Сілтінің бекітілген концентрациясы резервуардан, дайындалған су жүйесіне және сілті ерітіндісіне NaOH қосу арқылы ұсталып отырады.

Тазартылған мұнай ілеспе газының бір бөлігі бағананың жоғарғы жағынан H_2S детекторына барады, одан кейін қайтып процеске оралады. Төменде «Sulfurex» әдісімен күкірттен тазалау процесі кезінде жүретін химиялық процестер келтірілген. Аталған әдісте, газды күкіртсутектен (H_2S) тазарту процесі, газды (NaOH) сілті ерітіндісімен жуу арқылы жүргізіледі. Күкіртсутек қондырғының айналушы тазартушы сұйықтығымен сіңіріледі. Бұл процесс—химиялық адсорция.

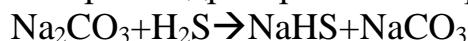
Күкіртсутекті және көмірқышқыл газын күйдіргіш сілтімен (NaOH) химиялық адсорциялау, натрий гидросульфатының (NaHS) және натрий карбонатының (Na_2CO_3) түзілуімен жүреді:



Өза-ара әрекеттесу нәтижесінде келесі реакциялар бойынша натрий сульфиді (Na_2S) және натрий гидрокарбонаты (NaHCO_3) түзіледі:



(3.2) теңдеуінде түзілген натрий карбонатты күкіртсутекпен де әрекеттесіп, натрий гидросульфатын және натрий гидрокарбонатын түзеді:



Натрий гидрокарбонаты, натрий карбонаты мен көмірқышқыл газының әрекеттесуі нәтижесінде су молекулаларының қатысында да түзіледі:



Күкірттен тазартудың негізгі және маңызды реакцияларына, күкіртсутектік хиялық байлынысы жүретін теңдеулер жатады. Көмірқышқыл газына немесе күкіртсутекке қатысы жоғары болатын химиялық процесс, газдардың концентрациясына, рН көрсеткішіне, жүйенің температурасы мен қысымына тікелей байланысты. Осыдан, айналушы ерітінді натрий сульфиді мен гидросульфидінен, жалпы массалық концентрациясы 4% аспайтын натрий карбонаты мен гидрокарбонатынан тұратыны белгілі болды.

Газпоршенді қондырғылар—электр және жылу энергиясын қатар өндіре алатын, қазіргі таңда бүкіл әлемде, органикалық отынмен жұмыс жасайтын ең тиімді қондырғы болып табылады. Қазіргі уақытта, шетелдік және отындық энергетика саласында келесі қондырғылар кең етек жаюда: қысымға тұрақты бу турбиналы, бу алымдары бар шықтағыш бу шығырлары, жылу энергиясын бумен немесе сумен пайдаға жарататын газшығырлы қондырғылар, жылу энергиясын пайдаға жарататын газ-дизелді немесе дизелді қондырғылар, газпоршенді қондырғылар. Когенерациялық қондырғы термині—шыған ЖЭС және ЖЭС терминдерінің синонимі болып табылады, бірақ бұл қондырғылар тағайындалуы бойынша ЖЭС қарағанда кеңірек. Себебі, когенерациялық қондырғылар жылу және электр энергиясынан басқа бірқатар өнімдерді қатар өндіре алады: электр энергиясы мен салқын, жылу энергиясы мен көмірқышқыл газ және т.б. Және бір газпоршенді қондырғылардың ерекшелігі, қалыпты деңгейде инфраструктурасы дамымаған, алауларда тектен-тек жағылып жатқан, мұнай ілеспе газдарын отын ретінде қолдана алуы.

Ілеспе газ, мұнай өндірісінің қосымша өнімі болып саналады. Өкінішке орай, мұнай ілеспе газдары үлкен көлемде кен орындарында алауларда жағылып кетіп жатыр. Мұнай ілеспе газын пайдаға асырудың бірнеше әдістері бар: когенерациялық қондырғылардың отыны ретінде жағу, мұнай қыртыстарына қайта жіберу және өңдеу арқылы әртүрлі көмірсутекті құраушыларға бөлу. Мұнай ілеспе газын электр және жылу энергиясын қатар өндіретін, газпоршенді қондырғылар мен стансалардың отыны ретінде жағып, өндірілген энергияны мұнай өндіруші мекемелердің өзіндік қажеттіліктеріне жұмсауға болады. Энергия өндірудің аталған бағыты қарқынды дамуда, себебі энергетикалық өнеркәсіп шексіз нарыққа ие. Энергия көзіне, әсіресе электр және жылу энергиясына деген сұраныс нарықтта жақын арада әлсірейді деген болжамдар жасалмайды, болса да, бұл болжамдарға сену өте қиын. Мұнай ілеспе газы – жоғары коллориялы және экологиялық жағынан таза отын. Мұнай өндірісінің көлемін ескерсек, мұнай өндірісінен қосымша шикізат ретінде алынатын ілеспе газды отын ретінде қолданып, электр энергиясын өндірістік мақсаттарда өндіру бүкіл әлемде үлкен тәжірибеге ие.

Мұнай ілеспе газымен жұмыс жасайтын когенерациялық қондырғыларды қолдану, мұнай өндіруші мекемелерге электр және жылу энергиясын өз бетінше өндіруге мүмкіндік береді. Осының арқасында, мұнай өндіруші мекемелер сыртқы элетр желілеріне қосылу үшін ақшалай шығын шығармайды, және де бір айта кететін жайт–мұнай ілеспе газының пайдаға жаратылуы газпоршенді қондырғылар көмегімен энергия өндіруші кіші энергия комбинаттарында, орташа амортизациялық нормалар 6-7 % аралығында болады.

Осындай қондырғылардың негізгі ерекшелігі–олардың тікелей кен орындарында, тұтынушыларға жақын орналастырылуы болып табылады. Кен орынына жақын орналастырудың арқасында, пайдалануға, өңдеуге және шикізатты тасымалдауға кететін шығындарды үнемдеуге қол жеткізуге болады.

Мұнай ілеспе газының құрамында ауыр көмірсутектер, ылғал, механикалық қоспалар және т.б. болады. Сол себептен, ілеспе газын газпоршенді қондырғыда жағуға берер алдында, дайындау және тазалау қажет. Ілеспе газын дайындаудың блок-модульді қондырғылары ең тиімді болып саналады. Бұл қондырғалардың құрамына сепараторлар, сақтандырғыш клапандар, газды жағуға берер алды қыздырғыштар, сығымдағыштар және технологиялық процестерді басқарудың автоматтық жүйелері кіреді. Газпоршенді электр стансасы–бұл іштен жану қозғалтқышы негізінде жұмыс жасайтын генерация жүйесі. Отынның жану кезінде бөлінген энергия, газдық қозғалтқышта білкті айналдырып, механикалық жұмыс атқарады. Осы механикалық жұмыстың әсерінен электр тогы генераторы электр энергиясын өндіреді. Мұнай ілеспе газының жануы нәтижесінде бөлінген, шығар газдарының жылуы (390°С), жылу қуатын алу үшін пайдаға асырушы қазандықта қолданылады.

Список литературы

1. Молчанов Г.В., Молчанов А. Г. Машины и оборудование для добычи нефти и газа. Учебник для ВУЗов. – М.: Недра, 1984, 464 с.

2. Оценка воздействия мини ТЭЦ с различными видами двигателей на окружающую среду/Качество жизни населения: монография/О.В. Маслеева, Т.И. Курагина, Г.В. Пачурин, Н.С. Конюхова. – Пенза, 2012.– С. 96–110.
3. Жунусова Э.Б. Использование нефтяного газа: проблемы и решения//Нефтегазовые технологии. – М., 2001. – № 4. – С. 20-22.
4. Добыча и транспорт газа. М., Гостоптехиздат, 1955, 552 с. Авт.: А.А. Бриксман, А.К. Иванов, А.Л. Козлов и др.
5. Способ переработки попутного нефтяного газа и установка для его осуществления (RU 2340841), патент.

ОРГАНІЗАЦІЯ ПОСЛУГ ХАРЧУВАННЯ У ТУРИЗМІ

Романенко Олександр Володимирович

кандидат педагогічних наук, доцент
докторант Національного педагогічного
університету ім. М.П.Драгоманова
м. Київ, Україна

Арестенко Юрій Геннадійович

вчитель вищої категорії Запорізької спеціальної
школи-інтернат №1, арбітр національної категорії,
майстер спорту України
м. Запоріжжя, Україна

Постановка проблеми. Процес організації та надання послуг харчування відіграє особливо важливу роль і надає специфічних рис, що дозволяє вважати ресторанне господарство в туристичних центрах складником індустрії туризму [1, с. 6]. Туристична освіта має не тільки відповідати вимогам розвитку галузі, яку вона забезпечує кадрами, а й випереджати ці вимоги на основі прогнозування розвитку ринку туристичних послуг [2, с. 4].

Кафедра туризму, здійснюючи пошук свого місця на ринку освітньо-професійних послуг, спрямовує свою діяльність: на підготовку туристичних кадрів, здатних моделювати туристський бізнес на конкретній території і сприяти створенню нових робочих місць; на підготовку фахівців для розвитку туризму у внутрішніх регіонах країни із залученням загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладів на розробку науково-педагогічних засад поєднаної підготовки педагогічних і туристських кадрів [3, с. 20-21].

Вища педагогічна освіта потребує оптимізації - набуття кожним майбутнім фахівцем туризму ґрунтовних теоретичних знань та практичних умінь і навичок найбільш економним шляхом з мінімальними затратами часу і зусиль студентів та викладачів [4, с. 51].

Tourism is an integral part of the area's economic system [5, с. 104]. При плануванні своєї подорожі турист враховує такі фактори, як швидкість доставки до місця відпочинку, комфорт подорожі, вартість, можливість перевезення багажу та його вага, можливість зупинки в дорозі, умови харчування та ін.. [6, с. 22].

Дослідженням з питань теорії та практики туристичної освіти присвячені праці таких вітчизняних вчених, як В.К. Федорченко, О.О. Любіцева, І.Г. Смирнов, В.В. Обозний, Л.І. Поважна, М.І. Скрипник, Г.С. Цехмістрова, С.Ф. Соляник, Л.В. Чорна, Л.В. Мальська, Грабовський Ю.А., Скалій О.В., Скалій Т.В. Стафійчук В.І., Фокін С.П., Наровлянський О.Д. та ін. Глобальні зміни у всіх

сферах життєдіяльності, обумовлені сучасними новими педагогічними професійними технологіями, бурхливими інтеграційними процесами в світі та вимагають нової освітньої моделі, здатної реагувати на всі запити сьогодення.

Мета дослідження – вдосконалення нормативної навчальної програми «Організація послуг харчування у туризмі» для студентської туристичної освіти бакалаврату педагогічного університету та можливості проходження практики за кордоном.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розробники нормативної навчальної програми бакалаврату «Організація послуг харчування у туризмі»: Романенко О.В., кандидат педагогічних наук, доцент, Головка В.В., старший викладач, Барташ Л.П. викладач кафедри туризму Національного педагогічного університету ім. М.П.Драгоманова.

Програма рецензована Головка Л.В кандидатом економічних наук, старшим науковим співробітником Інституту демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України, Буличевой Т.В. кандидатом географічних наук, доцентом факультету природничо-географічної освіти та екології Національного педагогічного університету ім. М.П.Драгоманова.

Метою викладання навчальної дисципліни «Організація послуг харчування у туризмі» є підготовка висококваліфікованих бакалаврів туризму за міжнародними стандартами, формування у студентів системи знань щодо теоретичних основ структури, змісту та функцій технологічного, організаційного процесу ресторанних послуг, а також навичок виконання технологічних операцій і використання нормативів якості послуг.

Основними завданнями вивчення дисципліни «Організація послуг харчування у туризмі» є теоретична та практична підготовка фахівців з таких питань: сучасна класифікація та типізація закладів харчування в Україні та за кордоном, ресторанного господарства; терміни та визначення галузі; загальна та виробничо-торговельна структура закладів харчування; організація робочих місць у закладах харчування, ресторанного господарства; організація праці в закладах харчування, ресторанному господарстві; основи організації обслуговування в закладах харчування, ресторанного господарства; основні вимоги до виробничого і обслуговуючого персоналу закладів харчування, ресторанного господарства.

Очікувані результати навчання і компетентності згідно з вимогами освітньо-професійної програми: знати - структуру і зміст технологічних процесів ресторанних послуг в Україні та за кордоном, їх соціально - економічне значення; типологію закладів ресторанного господарства; сутність технологічних процесів виробництва кулінарної продукції; основні засади технологічного забезпечення якості продукції і послуг.

Інтегральна компетентність - готовність до планувальної організації технологічного процесу надання послуг харчування в Україні та за кордоном.

Загальні компетентності - здатність організувати процес обслуговування споживачів послуг ресторанного господарства; готовність до застосування інноваційних технологій у сфері послуг харчування в Україні та за кордоном.

Фахові компетентності спеціальності - здібність до ефективного спілкування із споживачами послуг харчування; уміння організувати процес обслуговування споживача; здатність до роботи у трудових колективах підприємствах харчування; здатність організувати роботу виконавців, ухвалювати управлінські рішення в організації послуг харчування; знання сучасної системи управління якістю і забезпечення конкурентної спроможності в Україні та за кордоном.

Наводимо приклад одного із підсумкових завдань з дисципліни «Організація послуг харчування у туризмі» проведеного на території ПП «Беремицьке».



Рис. 1 Парк природи «Беремицьке»: перспективи, можливості, розвиток»

Під час круглого столу–конференції на тему «Парк природи «Беремицьке»: перспективи, можливості, розвиток» де взяли участь від кафедри туризму, доцент Романенко О.В. та 21 студент спеціальності «Туризм» (організований виїзд/заїзд автобусом НПУ ім.. М.П.Драгоманова), від Парку природи «Беремицьке», менеджер з туризму (випускник кафедри туризму) Полушвайко Р.І, менеджер з освітніх проектів Благодійної організації БЛАГОДІЙНИЙ ФОНД «БЕРЕМИЦЬКЕ БІОСФЕРА» Ковальчук К.А. був проведений конкурс серед студентів на тему: «Найкраща страва особистого приготування» який відбувся під час обідньої перерви. Студенти вдома, завчасно (за два тижні) продумали та на передодні самостійно приготували заготовки страв «найкращих власних вподобань», які ж самі презентували, дали спробувати іншим та вжили під час обіду. За результатами конкурсу перемогла туристична дружба та відбувся взаємний обмін рецептами «смаколиків».

Висновок. Назріло декілька поточних питань, які потребують вирішення, по-перше, необхідно оновити програму з врахуванням можливості проходження практики за кордоном, а саме: Business & Hotel Management School (BHMS) (Швейцарія); Berlin School of Business and Innovation (BSBI) (Німеччина); Collège de Paris (Франція); University of Brighton (Великобританія); VISH (Vesuvio

International School of Hospitality) (Італія); EUHT StPOL (Іспанія); European University Cyprus (Кіпр); City Unity College (Греція) Ascenda School of Management (Канада); по-друге, під час круглих столів, конференцій, обговорень, звертати увагу і врахувати всі побажання, рекомендації та зауваження stakeholders; по-третє, враховувати нормативне врегулювання співпраці зі стейхолдерами (принцип урахування кон'юнктури ринку праці, принцип реалізації експертності стейкхолдерів); по-четверте, раз на рік моніторити цілі освітньої програми та програмні результати з урахуванням потреб роботодавців, здобувачів вищої освіти, академічної спільноти, інших зовнішніх та внутрішніх стейкхолдерів.

Та є ще одне важливе питання, а саме - країни члени Європейського Союзу проголосили пріоритетом приєднання всіх освітніх систем країн ЄС до Лісабонської декларації, за якою проголошується загальна тенденція інформатизації освіти у країнах Європи. Рада Європи надала план дій для України на 2018-2021 рр. [7, с. 38]. План дій Ради Європи для України – це стратегічний програмний документ, який ставить за мету через співпрацю сприяти зусиллям країни, спрямованим на узгодження своїх законодавства, інституцій та практики з європейськими стандартами у сфері прав людини, верховенства права й демократії та відтак підтримувати країну у виконанні своїх зобов'язань як держави-члена Ради Європи. Також наголошується про Хартію Ради Європи з освіти для демократичного громадянства й освіти з прав людини. Ухваленої Комітетом Міністрів, відповідно до пункту б статті 15 Статуту Ради Європи, пам'ятаючи про ключову місію Ради Європи – захист прав людини, підтримку демократії та верховенства права; будучи твердо переконаним у тому, що освіта та навчання відіграють основну роль у здійсненні цієї місії; беручи до уваги право на освіту, закріплене міжнародним правом, зокрема в Європейській конвенції з прав людини, Загальній декларації прав людини, Міжнародному пакті про економічні, соціальні та культурні права та Конвенції про права дитини; пам'ятаючи, що Світова конференція з прав людини, що відбулася у Відні 1993 року, закликала держави включити права людини, демократію і верховенство права як предмети в навчальні програми всіх освітніх закладів формальної і неформальної освіти.

Список літератури

1. Організація послуг харчування: підручник /А.І. Усіна О.Д. Давидова, І.В.Сегеда, Т.П.Кононенка: Харк. нац. ун-т міськ. госп-ва ім О.М. Бекетова, - Х.: ХНУМГ, 2014. – 183 с.
2. Любіцева О.О. Етапи формування туристичної освіти в Україні [Електронний ресурс] /О.О. Любіцева //Географія та туризм. - 2012. - Вип. 20. - С. 4-11. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gt_2012_20_3
3. Обозний В.В. Досвід становлення кафедри туризму в умовах педагогічного університету //Гуманістична, духовно-моральна цінність фізичної культури, спорту і туризму та їх місце у сучасному суспільстві /Науковий журнал «Молодий вчений» № 4.1 (68.1) квітень, 2019. - с. 218.

4. Романенко О.В. Туризм: корекційна педагогіка, фізичне виховання. Практикум наукових досліджень: Навч. посіб. для студ. пед. вищ. навч. закл. – К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2012. – 401 с.

5. Thomas K., Romanenko O. CREATING A CULTURE OF CONSERVATION THROUGH EDUCATION AND PARTNERSHIPS IN THE AREA OF ICHETUCKNEE SPRINGS STATE PARK //Напрямки та перспективи розвитку Парку природи «Беремицьке»: тези. Міжнар. наук.-практ. інтернет - конф. (Київ, 23 лютого 2021 р.) /укладачі: Кравченко А.В., Борисова О.В., Романенко О.В., Головка В.В. – Київ: НПУ ім.. М.П. Драгоманова, 2021. – 190 с.

6. Романенко О.В., Головка В.В., Фокін С.П. Організація транспортних послуг. Навчальний посібник. – К.: Видавництво НПУ ім.. М.П. Драгоманова, 2022. – 434 с.

7. <https://rm.coe.int/ap-ukraine-2018-2021-ukr-local-lang-official-non-web/16809e4563>

Scientific publications

MATERIALS

The VII International Scientific and Practical Conference
«Science, trends and perspectives of development»

Budapest, Hungary. 292 p.

(February 21 – 23, 2022)